Стара српска књижевност
у 24 књиге

Књига пета
свеска прва

Приредио
проф. др Димитрије Богдановић

Данашња језичка верзија
Лазар Мирковић
Димитрије Богдановић

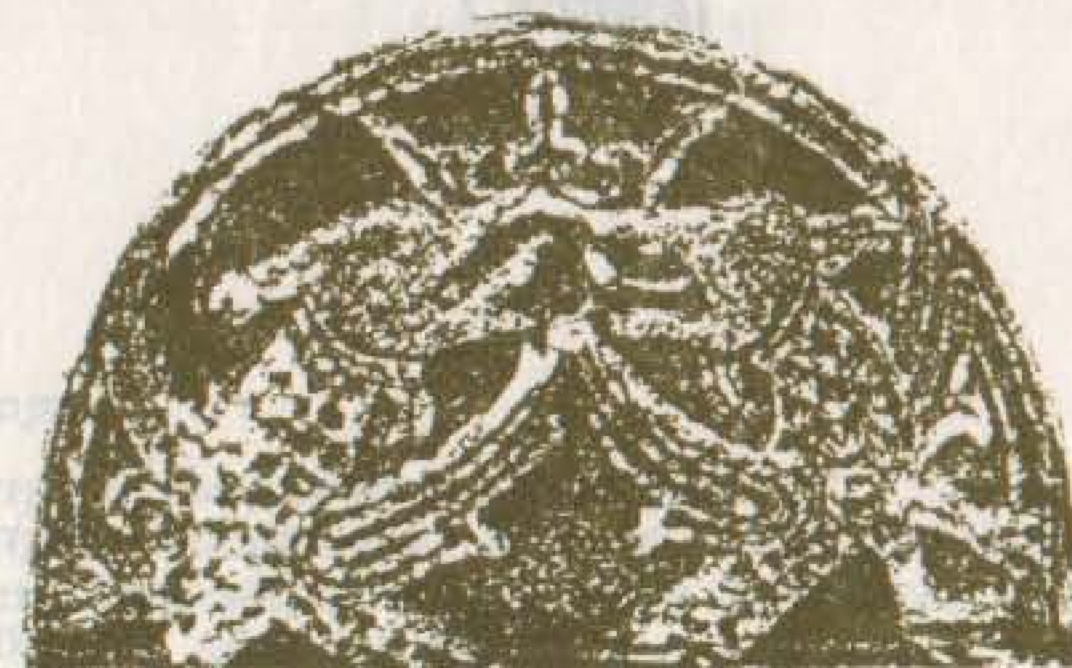

Теодосије
Житија

Просвета
Српска књижевна задруга
Београд 1988.

Садржај

Предговори

Књижевно наслеђе српског средњег века не може се замислити без великог дела Теодосија Хиландарца. То су најлепши и најзначајнији стари српски текстови: опширна житија и велике, сложене службе, канони и похвале. Песник и прозни писац, подједнако успешан у оба рода, Теодосије обележава целу једну епоху српске културе, која се од монументалних светлих Сопоћана развила до танке, узбудљиве Грачанице, од строге, аскетске тескобе мале светле ортодоксије — до радосног уживања у изобиљима остварене духовности.

Највише познат као писац по своме *Житију* светог Саве, а тек у сразмерно новија времена и по другим, химнографским делима, Теодосије остаје мало познат као историјска личност; његова биографија је низ питања без одговора. Као и у другим деловима историјским биографијама, и овде ће можда тек нека будућа открића бацити више светлости на живот Теодосија Хиландарца. Дотле, Теодосијево књижевно дело казиваће и само посредно, и све више, о своме писцу. То дело открива једну од најпоетичнијих и најизврснијих душа српскога средњег века. Верни духовни следбеник својих светих јунака, исходећи се поистовећујући с њима, Теодосије успешније од других српских животописаца приближава нашем времену ону трајну, универзалну вредност тих преображаја српске духовности. Са његовим делом не мање него српска уметност са Сопоћанима, Грачаницом или Богородицом Љевишком, српска књижевност улази у свет византијско-словенске и европске културе као једно њихово велико, узбудљиво достигнуће.

I

Време живота и рада Теодосија Хиландарца може се са доста разлога сместити у крај XIII и прве деценије XIV века. Теодосије је писао након смрти краља Ми-

Теодосије

Књижевно наслеђе српског средњег века не може се замислити без великог дела Теодосија Хиландарца. То су најлепши и најзначајнији стари српски текстови: опширна житија и велике, сложене службе, канони и похвале. Песник и прозни писац, подједнако успешан у оба рода, Теодосије обележава целу једну епоху српске културе, која се од монументалних, свечаних Сопоћана развила до топле, узбудљиве Грачанице, од строге, аскетски темељне мада светле ортодоксије — до радосног уживања у плодовима остварене духовности.

Највише познат као писац по своме *Житију светог Саве*, а тек у сразмерно новија времена и по другим, химнографским делима, Теодосије остаје мало познат као историјска личност; његова биографија је низ питања без одговора. Као и у другим далеким историјским биографијама, и овде ће можда тек нека будућа открића бацити више светлости на живот Теодосија Хиландарца. Дотле, Теодосијево књижевно дело казиваће и само понешто, и све више, о своме писцу. То дело открива једну од најпоетичнијих и наjведријих душа српскога средњег века. Верни духовни следбеник својих светих јунака, психолошки се поистовећујући с њима, Теодосије можда успешније од других српских животописаца приближава нашем времену ону трајну, универзалну вредност тих преобраза српске духовности. Са његовим делом не мање него српска уметност са Сопоћанима, Грачаницом или Богородицом Љевишком, српска књижевност улази у свет византијско-словенске и европске културе као једно његово велико, узбудљиво достигнуће.

I

Време живота и рада Теодосија Хиландарца може се са доста разлога сместити у крај XIII и прве деценије XIV века. Теодосије је писац епохе краља Ми-

лутина (1282—1321). Дилема у питању старости његовог дела, нарочито поводом односа према другом великом животописцу св. Саве, Доментијану, разрешава се све више у прилог тези да је Теодосије и као писац млађи од Доментијана, те да га од Савине смрти (1235. или 1236) одваја знатно више од пола века.

Тешкоће су биле настале због разлика и противречности у рукописној традицији главнога Теодосијевог дела, *Житија светог Саве*. Свагда жива хиландарска традиција о томе житију некако се била угасила у српској филологији, те су први српски научници који су у XIX веку дошли у додир са Теодосијевим списом били збуњени у толикој мери да један Ђура Даничић, заведен насловом његова рукописа, издаје Теодосијево *Житије* као Доментијаново (1860). Грешку је исправио тек пошто је у Бечу нашао правог Доментијана и издао га пет година касније (1865). Али, ни прва научна обавештења о Теодосију, она што их је био дао Павле Јосиф Шафарик (1831), нису била јасна. Упознавши Теодосијево дело само по неким рукописима и прерадама XVIII века, Шафарик је на крају помешао двојицу Теодосија: старога српског писца XIII—XIV века идентификовао је са једним позним Теодосијем, исто тако хиландарским јеромонахом, преписивачем, редактором и приређивачем неких издања у последњим деценијама XVIII века; тај Теодосије је умро око 1796. Забуну су коначно разјаснили тек Ђ. Сп. Радојичић (1951, обј. 1954) и Н. Радојчић (1954, обј. 1956, мада са потпуно различитих позиција у односу на првог и правог, Теодосија „Старијег".

Ту се срећемо са једном карактеристичном културноисторијском појавом: заборавом науке. Теодосијеви текстови су управо последњих тридесетак година XVIII века код Срба поново популарисани: *Србљак* Синесија Живановића 1761, поновљен 1765, давао је две главне Теодосијеве службе; *Канони осмогласни*, у редакцији Теодосија Млађег, штампани су у Венецији 1776; своју прераду *Житија светог Саве* објавио је Кирило Живковић 1794, додуше већ и он као Доментијаново дело. Но у XVIII веку се читају и стари рукописи са овим житијем: хиландарски кодекс Тахамонаха Марка из шездесетих година XIV века (сада

у Народној библиотеци Србије, Рс 17) путује ради „писаније" по српским земљама током осамнаестог века; у Новом Саду је 1732, у дому трговца Недељка Богдановића, где га чита сликар Јоаким Марковић. Па ипак, Шафарику 1831. године није јасно да је Теодосије аутентичан писац средњовековне епохе, а ни 1860. године Даничић не препознаје и не разликује Теодосија и Доментијана. Тек касније, седамдесетих и осамдесетих година XIX века у радовима Стојана Новаковића, Светислава Вуловића, Љубомира Стојановића и др., почиње се у свести српске науке помаљати представа о Теодосију, а упоредо с њим и о великом његовом претходнику Доментијану.

У највећем броју рукописа Теодосијевог *Житија светог Саве* (а има их у српској редакцији сачуваних и познатих преко 30), стоји да је то дело „сказано Доментијаном, јеромонаха монастира Хиландар нарицајемаго, а саписано Теодосијем, монахом тогожде монастира". Неки рукописи имају само Доментијаново име, без другог дела реченице где се помиње Теодосије; тада обично стоји за Доментијана да је он „саписао" ово житије. Управо је такав рукопис имао пред собом Даничић када је 1860. пожурио да изда текст *Житија светог Саве*. Сва руска рукописна традиција XVI века, заснована на српском протографу добијеном 1517. из Свете Горе, помиње само Доментијана, а не и Теодосија. Но, значење самих речи је јасно, и ту никаква домишљања нису потребна: „сказати" значи у старом српском језику — испричати, казати (или казивати), протумачити (тумачити, казивати тумачећи). Отуда је „сказаније" и назив једнога књижевног жанра, технички термин за „причу" (narratio). Према томе, Доментијан је саопштио садржај животописа, испричао живот св. Саве; Теодосије је то онда „саписао" — то значи: написао, записао или преписао. Пошто у уводу свога житија Теодосије изричито помиње да је у своме раду користио и писане изворе што су их за собом оставили Савини ученици, а сачувано је аутентично Доментијаново житије из 1243. или 1254, природно је претпоставити да је Теодосије, у ствари, написао *Житије светог Саве* као прераду Доментијановог текста, користећи се њиме као подлогом,

као својим главним, али никако не јединим извором. Ако имамо у виду законе средњовековног књижевног стварања, постоји једно, може се рећи — апстрактно „Житије светог Саве"; једном написано за култ светога, оно затим подлеже изменама и прерадама, чак и стварној замени новим житијним текстом, али ће се у свим потоњим редакцијама и заменама дуго чувати његова првобитна „сигнатура", и нарочито — име првога аутора. Поготово ако је аутор прве верзије угледна и света личност — као што је и Доментијан, према рукописној традицији „преподобни" јеромонах хиландарски, чуваће се његово име за потврду ауторитета текста. То је један од путева како у средњовековној, нарочито житијној књижевности долази до појаве тзв. псеудоепиграфија или текстова који су погрешно приписани неком аутору. Случај са Доментијаном, чије име у рукописној традицији Теодосијевог *Житија светог Саве* доминира, потискујући име његовог правог и непосредног аутора, није необичан у књижевној пракси средњег века.

Када се већ претпоставило да је Теодосије млађи савременик Доментијана, начињен је покушај да се он пронађе у кругу блиских сарадника или ученика Доментијанових. И мада ни Доментијанова биографија није боље позната од Теодосијеве, неки се датуми и неке личности у вези с њим јављају као сигуран ослонац. На рукописима правог Доментијановог *Житија светог Саве* сачувао се запис да је то дело написано 6751 = 1242/43, за владе византијског цара Калојана, тј. Јована III Дуке Ватаца (1222—1254) (у бечком рукопису), односно 6762 = 1253/54 (у лењинградском рукопису). Доментијаново *Житије светог Симеона*, пак, датирано је 1264. годином. Зна се и где су ова дела писана: прво — у Карејској ћелији Светог Саве, а друго — у „Пиргу Преображења Спасова" изнад Хиландара (данас је то Света Тројица на Спасовој Води, пола сата на исток од манастира, у брдима). Из овога другог пирга, и из истог времена, потиче још једно дело везано за име јеромонаха Доментијана: рукопис *Шестоднева Јована Егзарха* (Москва ГИМ Син. 345) писао је тамо 1263, по налогу јеромонаха Доментијана, неки Теодор Граматик. Кодекс је поз-

нат у науци не само по томе што је то један од најстаријих датираних рукописа српских, или по томе што је калиграфски писан и украшен, него и по занимљивом запису у коме је писар Теодор испричао како је та књига настала и какве је невоље он сам у то време имао да доживи радећи на њој. Теодор је био „граматик", што значи писар-професионалац и учен човек; међутим, он није имао браду, те је спадао у категорију „спана" (грч. σπαγός безбрад, ћосав). Доментијан га је позвао у Пирг Преображења ради писања *Шестоднева*, не обазирући се на тадашњу светогорску забрану да „спани" немају приступа на Атос. Још је у Првом типику Свете Горе, „Трагосу" цара Јована Цимискија из 972, изричито прописано у погледу „деце, младића и евнуха" да они без икаквог изузетка не смеју бити примљени у монаштво; постриг такве особе ни у ком случају није могућ, а игуман или келиот, који би се о ту забрану оглушио те примио евнуха или дете у свој манастир или келију, подлеже строгој казни или чак, ако казну не буде хтео да прими, протеривању из Свете Горе (Actes du Prôtaton No 7, art. XVI, p. 212). Забрана се очигледно није увек поштовала, тако да је баш у то време, 1263, било „подигнуто велико гоњење против спана у Светој Гори", те буде наређено Доментијану да свога писара Теодора удаљи из Свете Горе. Тако је Теодор започео да пише свој *Шестоднев* у хиландарском Пиргу Преображења, а завршио га на неком хиландарском метоху ван Свете Горе.

Неки су историчари (Св. Вуловић 1885, Ђ. Сп. Радојичић 1958, 1960) претпоставили да је Теодор Граматик — Теодосије Хиландарац. У прилог томе мишљењу наведена је чињеница да је Теодор Доментијанов млађи сарадник и без сумње књижевно образован човек високих уметничких способности; уз то је и сазвучје имена (Теодор — Теодосије) примамљиво за просопографска домишљања. Разуме се, имена нису иста, Теодор ипак није исто што и Теодосије, па се јавила потреба за објашњењем, а то се објашњење нашло у једној другој, прилично омиљеној конструкцији: Теодор је, по томе, лаичко име; „спан" је зато

што је млад, што је безбрадо момче; он се после 1263. замонашио, постао Теодосије и, сада свакако с брадом, вратио у Свету Гору, у Хиландар. Против те хипотезе говоре многе околности. Прво, „спан" није морао бити безбради младић него и ћосав одрастао човек; веровање да је једно безбрадо момче од петнаестак година живота достигло већ звање професионалног „граматика" — нема никаквог основа. Но, ако се и прихвати објашњење да је Теодор био лаик-професионалац, нема доказа да се он замонашио и добио име Теодосије. С друге стране, када Теодосије пише *Житије светог Саве,* он је већ монах манастира Хиландара. Да се у њему види Теодор Спан потребно је, дакле: објаснити, најпре, како је, када и где Теодор постао Теодосије, и друго, како је један највероватније ипак ћосави лаик поново ушао у Свету Гору, како је ту могао бити прихваћен после толиког прогона, како је замонашен и потом напредовао у монашкој каријери. Теодор Граматик о свом прогонству из Свете Горе пише као о коначној, неумољивој чињеници: најзад, њему је то било други пут да га протерају из Свете Горе: први пут је годину дана раније (1262) морао да бежи у Солун, а и сад га је од некакве посебно строге казне на Атосу спасао само Доментијан својим личним угледом и заузимањем.

Било је зато упутније потражити Теодосија у неком угледнијем хиландарском монаху или јеромонаху истог имена, о коме би било помена у другим, поготово у званичним документима, у актима и повељама тога доба. Али, којега доба? Ако се пође од претпоставке да је Теодосије прерађивао Доментијана, онда је он свакако морао писати своју верзију житија после 1243. или 1254. године. Но, то је још само претпоставка. Постоји, међутим, једна чврста чињеница која означава време пре којега је Теодосијево *Житије светог Саве* сигурно морало настати: то је најстарији познати препис *Житија,* који је на срећу датиран, Теодулов рукопис из 1336. године. Теодул је, иначе, познато име хиландарско-карејске писарске и књижевне радионице. Као старац, „држалац (ἐπικρατῶν) Карејске келије" помиње се 1312. године; вероватно је он поменут и у запису о. Теофила Карејског у „Катастиху Келије Св. Саве" што се сачувао у Псалтиру из треће деценије XIV века (Хил. 453); познат је и из записа у Четворојеванђељу краља Милутина (Карејском јеванђељу, Хил. 1) из 1316, као „поп Теодул, који живи у Келији Св. Саве Пустиножитеља у Кареји"; те године се он обратио краљу Милутину за помоћ у обнови Карејске ћелије; *Житије* Теодосијево он преписује 1336, а потом је кратко време игуман Хиландара (1347), потом проигуман и најзад „предстатељ" Карејске ћелије 1348. Пирг у Кареји подигао је 1326. На жалост, рукопис *Житија* је изгубљен, али су се у Москви сачувале извесне фотографије, као и запис о времену писања рукописа (Б. Трифуновић). То значи, дефинитивно, да је Теодосијево *Житије* настало пре 1336, да се и личност Теодосија Хиландарца има тражити у деценијама које су претходиле Теодуловом рукопису.

На основу Теодосијевог казивања о Жичи као цркви која је у његово доба још онаква каква је била по своме подизању, закључило се да је *Житије* морало бити написано пре 1292, када су Жичу спалили Кумани (Ст. Станојевић). С друге стране, Теодосије говори о реци Сави на такав начин да се могло помислити како је он сматра границом између Србије и Угарске а она је то постала тек у раздобљу између 1284. и 1292 (Д. Костић, Ст. Станојевић). Ђорђе Радојичић је, потом, свео ово датирање на 1290. годину, тумачећи помен „безбожничких напада" у *Житију* и у службама као алузију на најезду Кумана и Татара, која се, по њему, догађа управо 1290. године. Спасавање Пећи од татарске најезде, по Радојичићу, било би оно „ново чудо" којим је св. Сава у животописчевој генерацији „поново засијао" па је то послужило и као повод за писање новог житија. Ово хронолошко домишљање би имало неког основа да место на које се Ђорђе Радојичић позива, доказујући годину 1290, није опште место, топос византијско-словенске литургијске књижевности још од времена првих варварских напада на Цариград у VII веку. Исто тако, помен реке Саве сувише је у *Житију* уопштен: угарски краљ „посла и од слугу својих благородних да га (тј. Саву — Д. Б.) са сваком почашћу проведу, док

га не преведу и преко реке Саве"; то не мора да значи да је Сава била граница него, како умесно примећује Никола Радојчић, да се та граница „налазила тек тамо негде кад се Сава пређе, како је, стварно, и било у време Стефана Првовенчанога".

Много важнији нам се чине налази Владимира Мошина (1938—1939). У хиландарским и другим светогорским актима између 1316. и 1348. помиње се неки јеромонах („поп") Теодосије као хиландарски старац и један од главних људи у манастиру. На основу тога Мошин сматра да се у овом старцу Теодосију може идентификовати писац Теодосије. Први је помен у Милутиновој повељи Карејској ћелији из 1318, који се односи на време пре издавања повеље — на 1316. годину. Ту је међу „братијом начелном" наведен на осмом месту, међу двадесет петорицом колико их је на списку, „старац поп кир Теодосије". Угледни назив „кир" указује, по Мошину на дворско одн. властеоско порекло његова носиоца; од 25 старешина хиландарских 1316, само их је петорица са тим називом — међу њима, на четвртом месту списка, „кир Теодул, старац Карејске ћелије и потоњи преписивач Теодосијевог *Житија светог Саве*. Потом се Теодосије помиње у Милутиновој повељи о откупу адрфата за хиландарски пирг од 1318—21, па у грчком хиландарском акту од 22. јануара 1327, док се у српској повељи краља Стефана Дечанског од 5. септембра 1327. помиње као „духовник краљевства ми башта пирга морского кир Теодосије". Башта је старословенска реч и значи, дословно, отац, а у ствари духовник, духовни отац. То је једна од изузетно важних функција коју могу вршити само искусни, мудри монаси подвижници који поседују дар психолошког посматрања и лечења унутрашњих, дубоко скривених „страсти" (πάθος). „Ова дужност манастирског духовника, која је претпостављала највећу част и доводила њеног носиоца на прво место иза игумана, давала се (и сада се даје) најстаријим и најискуснијим јеромонасима који уживају опште поштовање због свога испосничког живота" (В. Мошин). Ако је Теодосије био духовник у „пиргу морскоме", а то је тзв. Хрусија или Пирг Светог Василија на мору (код хиландарског пристаништа), који је краљ Милутин обновио почетком XIV века, и уз то још духовник краља српског, онда је то знак великог угледа који је до тога времена он стекао у духовном погледу, као веран тумач и заштитник хиландарског, светосавско-немањићког завета. То уједно значи да је он био личност блиска српском двору, те да је своје *Житије светог Саве* писао можда по жељи Двора, а и на основу многих предања и података који су се на Двору чували. Ако је Доментијан своје *Житије светог Симеона* писао по жељи краља Уроша I, могао је и Теодосије бити подстакнут на писање потребом, или жељом, српског краља — вероватно још Милутина (1282—1321). Теодосије није остао дуго на положају баште пирга морскога, јер је ту у августу 1329. већ један други монах (Јосиф). У списку од 1332. поново се јавља Теодосије. „Занимљиво је да и овде Теодосије не врши никакву административну функцију. Вероватно, кратки покушај из 1327 године показао је да бриге спојене с управним дужностима нису одговарале карактеру књижевника" (В. Мошин). Последњи пут се Теодосије помиње у акту игумана Саве из 1348. о адрфатима за башту Андонија; поново се назива „баштом", али свакако без административне функције у Пиргу. Мошин претпоставља да је Теодосије умро убрзо после 1348, те рачуна да је доживео негде између седамдесет и осамдесет година старости. Ако је дошао у манастир пре 1292 — под условом да су размишљања о хронолошком значају спомена Жиче оправдана — што се, по Мошину, може прихватити поготово кад се има у виду да се Теодосије позива на људе који су св. Саву лично познавали, онда би њему 1316, када је први пут назван попом и старцем, требало да буде најмање око 40 година, а вероватно и више. *Житије светог Саве* писао је као монах, што значи, ако се прихвати ова идентификација, пре 1316. То уједно значи да Теодосијево *Житије* одваја од Доментијановог дела добрих неколико деценија, вероватно и свих педесет и више година, што је довољан временски период да се уопште јави потреба за новом редакцијом и да се та нова редакција или прерада направи.

У реконструкцији биографије Теодосија Хиландарца треба ићи још једним путем. Осим *Житија светог Саве* и химнографских текстова за култ Саве и Симеона, под именом Теодосија сачувала су се и два исто тако култна састава, *Житије Петра Коришког* и *Служба Петру Коришком.* Из самога тог житија (чији је најстарији препис из XVI века) види се да га је писао хиландарски јеромонах Теодосије; да је писац ради упознавања са животом Петра Коришког ишао у Србију, посетио Петрову испосницу код села Кориште изнад Призрена, и прибележио казивање Петрових тада још живих ученика; да је за писање житија, свакако и службе, подстакнут жељом и „налогом" некога старца Григорија. То значи, најпре, да је дело морало настати тек после смрти Петра Коришког, али не тако дуго после тога, јер су Петрови ученици још живи; у питању је конституисање култа, у литургијско-књижевном смислу, али култа који је већ почео настајати око моштију Преподобнога и у кругу његових ученика, а повод је могао бити и на ширем плану литургијских збивања у српској цркви. Време живота и смрти Петра Коришког помогло би, тако, и датирању Теодосијевих текстова за његов култ, а онда и биографије самога Теодосија. Друго, личност старца Григорија, ако се може историјски идентификовати, олакшала би ова истраживања још и више. Према сачуваном првом слоју живописа у Испосници Петра Коришког, на основу иконографије и стила, као и „двојезичних" (грчко-српских) сигнатура, закључено је да су фреске сликане око 1220, те да је и Петар, као њихов ктитор, живео у то доба (В. Ј. Ђурић). Он је потом могао живети довољно дуго да његови ученици — значи у следећој генерацији, дочекају (можда и сами као стари људи) Теодосија Хиландарца негде пре 1316. У том случају, старац Григорије неће бити онај старац који се под тим именом помиње у Душановој повељи Светим Арханђелима из 1348. као обновитељ Коришке испоснице, него, можда, Григорије Хиландарац, епископ рашки 1305. године.

Но, има још једна важна околност која говори за то да постанак свих књижевних, хагиографских и химнографских литургијских текстова Теодосијевих треба датирати првим деценијама XIV века. То је нека врста знамења епохе, обележене на многим странама српске духовне културе крупним подухватима. Почетком XIV века запажа се, пре свега, нагли развој књижевне делатности у самом Хиландару. Више или мање у исто време или један за другим непосредно наћи ће се у Хиландару познати српски духовници и писци: Никодим, игуман хиландарски 1312—1316, архиепископ српски 1317—1324, који је организовао превод *Типика јерусалимског* те нам се сачувао вероватно његов аутограф из 1318/19. године (изгорео у Народној Библиотеци у Београду 1941, али се сачувала фотокопија целог кодекса у снимцима што их је, на срећу, пре овог рата начинио Лазар Мирковић); Данило, игуман хиландарски 1305—1311, потом епископ 1311—1324. и архиепископ 1324—1337, чувени писац и кодификатор *Житија светих краљева и архиепископа српских* (1317, 1324). Већ је поменут Теодул Карејски (1312, 1316, 1326, 1348). Нешто касније, ту ће се вероватно наћи и за нас још увек анонимни Настављач („Први настављач") Данила Пећког, који ће допунити Данилов зборник многим значајним текстовима (између 1337. и 1340). Нижу се онда писари — Роман (1331, 1337. итд.) и други. У Србији, епископ рашки Григорије, и сам Хиландарац, преписује и у извесној мери редигује у Расу за Хиландар 1305. године *Номоканон светог Саве* („Рашка крмчија", сада у Москви, ГИМ и ГБЛ). Ове су године XIV века обележене и неколиким важним српским рукописима не само из хиландарског скрипторијума (Карејско јеванђеље из 1316, на пример), или подухватима, међу којима се можда може поменути појава српског превода *Пролога стиховног,* велике и знамените кодификације тзв. Млађег византијског синаксара (календарског зборника кратких житија са уводним стиховима, насталог у Византији крајем XI и у XII веку). Најстарији нама познати рукопис *Пролога стиховног* је српски дечански кодекс бр. 55, монаха (анагноста, чтеца) Лукија из педесетих година XIV века. Реч је, дакле, уопште о широком збивању, о подухватима синтезе. Двадесетих година XIV века, тачније око 1319, српска црква

је дочекала своју прву стогодишњицу, српска краљевина — ако се рачуна са круном из Рима свакако већ 1317, али у своме православном легитимитету што га је стекла на Жичком сабору 1220 — тек 1320. Може се размишљати о томе да су се те године хтеле обележити неком врстом „сводних" подухвата на плану духовне културе. Грачаница је подигнута и живописана око 1320, управо око те стогодишњице. *Никодимов типик* (1318/19) пада тачно на стогодишњицу аутокефалности српске архиепископије. Можда се једном новом серијом књижевних текстова на истеку првога столећа од „обнављања праве истините вере", и око тога датума, хтело да буде начињена нова основа за култове српских светих, да се хагиографском и химнографском кодификацијом српских култова стогодишњица српске цркве обележи коначним конституисањем „сабора српских светих". То се, у литургијском смислу, заиста и постигло кроз дела Теодосија и Данила. Не треба заборавити да је Данило Пећки састављач служби, дакле, химнографских дела, архиепископима Арсенију и Јевстатију I; уз житија српских краљева — Уроша, Драгутина, Јелене, Милутина, и архиепископа Арсенија, Јоаникија I и Јевстатија I, ове службе су заправо комплементарне Теодосијевим химнографским сводовима.

Имајући у виду првенствено Никодимов превод *Типика јерусалимског*, као и нешто каснију, Ђомановy хиландаску редакцију типика (1331), говори се о литургијској реформи у српској цркви крајем друге деценије XIV века. Смисао те реформе састојао би се у увођењу, или коначном увођењу, јерусалимског литургијског устава у богослужењу српске цркве. Према неким ранијим (Р. Грујић, 1936) и нарочито новијим истраживањима (П. Симић, 1977), не би се могло говорити о томе да је јерусалимски устав у Србији првих деценија XIV века нека новина. Још св. Сава уводи у српску цркву манастирску и богослужбену праксу Свете Горе, и то управо у ономе што је њен палестински (јерусалимски) извор. Но, судећи по српским литургијским рукописима XIII века — нарочито по минејима, октоисима и триодима, пракса није била уједначена па је остављала доста могућности за месне

или чак личне импровизације. Сама структура дневног богослужења, према рукописној традицији, имала је доста архаичних елемената, везујући се и за пресветосавске, можда старе руске (Братков минеј, у основном делу из доба краља Владислава 1234—43) или чак старословенске глагољске прототипове. Будућа истраживања српских литургијских рукописа пергаментног раздобља, углавном XIII века, показаће тачније колико је у њима тога старијег, пресветосавског наслеђа. С друге стране, нови оригинални литургијски текстови, писани за српске култове, у другој половини XIII века не показују довољно регуларности. Према ономе што данас знамо: св. Симеон Немања има кратко житије у *Студеничком типику*, Савино; нешто опширније житије ван тога, самостално, од Стефана Првовенчаног; службу је имао Савину, непотпуну, састављену једним делом од адаптираних текстова из *Службе светом Симеону Столпнику* (1. септембра); вероватно је из тог раздобља и прва, старија редакција синаксара, тј. пролошког житија св. Симеона, без стихова. Уз то су постојали кратки текстови, хиландарског и милешевског порекла, за које смо на другом месту претпоставили да су ушли у генезу Доментијановог *Житија светог Саве*. Ово, пак, житије је први „пространи" хагиографски текст о св. Сави, чије ће читање бити регулисано и типиком — сачувао се податак о његовој употреби у тзв. *Милешевском типику* из 1346—55, који се данас налази у Хиландару (Хил. 165). За Савин култ сачувало се из XIII века неколико верзија службе: једна општа, основна и најстарија, а потом још бар две — једна за спомен 14. јануара, друга за пренос моштију 6. маја, а онда посебне варијанте — Карејска и, још необјављена, Синајска служба. Поред тога, познат је и један посебан Канон у служби *Братковог минеја*, сасвим треће варијанте (Д. Богдановић). Рукописи показују значајне разлике у саставу главног литургијског дела за култ св. Саве *(Служ6е)*. Ван тога није било текстова. Петар Коришки, очигледно, до Теодосија и није имао никакве текстове, мада му се, локално, култ већ формирао. Архиепископ Арсеније (умро 1266) такође није имао ништа; владари и остали архиепи-

скопи чекали су на своју књижевно-литургијску канонизацију. Прва трећина XIV века, према томе, у делу Данила Пећког (чији хронолошки оквир тачно знамо) и Теодосија (о чијем времену само посредно нешто сазнајемо), уводи известан ред у то несређено стање, попуњава празнине и замењује старе, нестабилне верзије новим, потпуним и литургијски сасвим регуларним текстовима.

Теодосијеви химнографски текстови, али и само *Житије светог Саве*, обележени су карактеристичном синтезом култнога штовања Симеона и Саве, нераздвојне „свештене двојице". Тиме се врло јасно изразила идеја неразлучног слављења двојице родоначелника српске земље, српског отачаства у средњем веку: Симеона Немање, родоначелника, у исто време творца нове, у свему православне, у православљу утемељене српске државе; и Саве Немањића, духовног родоначелника и творца у свему српске, али „обновљене", без уступака православне и у православљу утемељене српске цркве. Са културноисторијског становишта то је иста таква „парна" симетрија какву остварује архиепископ Данило Пећки у своме житијном кодексу — краљева и архиепископа српских. Теодосије, значи, и по природи и значењу свог дела припада првим деценијама XIV века, завршним годинама првога столећа у историји српске аутокефалне цркве. Главни његов допринос је низ текстова, сасвим нових, који се укључују у реформисани литургијски живот српске цркве. Мотивација његовог дела је из тог времена, из епохе свођења, синтезе на којој ће се потом градити српско царство. То је мотивација сакралне легитимности српске цркве и државе.

Не може се зато појава Теодосијевих текстова почетком XIV века, а посебно *Житија светог Саве*, тумачити просто тиме што је Доментијаново дело било, тобож, тешко и за неке имагинарне „нове нараштаје" досадно — па би га ваљало заменити нечим занимљивијим. Наравно, житије замењује житија, служба — службе, и то је општа појава у средњовековној словенској књижевности. Текстови често имају веома сложену историју, јер настају постепено, понекад из простих, понекад обрнуто — из веома сложених облика, редиговањем и преображавањем већ написанога. Поједина дела на исту тему, у истом култу, само су карика у ланцу у коме је свако потоње дело тесно повезано са свима претходним, али проузроковано неким новим околностима. То могу да буду захтеви средине (владара, цркве, игумана итд.), а могу да буду и нови књижевни обрасци, укус епохе. Не укус читаоца у обичном смислу, него схватања, погледи, естетско-поетски канон времена. Дела се пишу по налогу, иницијатива најчешће није у пишчевом личном надахнућу. Појава новог низа текстова у истом култу, према томе, није ни лична ни произвољна. Тако треба гледати и на појаву Теодосија и његов однос не само према Доментијану него и према другим претходницима, онима у области химнографије.

II

Теодосије Хиландарац написао је два житија, три службе, девет канона мимо служби (а са онима у службама укупно петнаест) и једну похвалу. Хагиографском жанру, према томе, припадају *Житије светог Саве* и *Житије Петра Коришког*. Химнографским жанровима припадају *Служба Петру Коришком*, *Служба светом Симеону* и *Служба светом Сави*, *Осмогласни канони* (осам канона, за сваки глас октоиха посебан), и *Ин канон Симеону и Сави гласа четвртог*: *Канон заједнички Христу и Симеону и Сави* је функционално уклопљен у обе службе (Симеону и Сави), на „агрипнији". Најзад, енкомијастичном жанру треба придружити *Похвалу Симеону и Сави*.

Житије светог Саве је најзначајније Теодосијево дело и главни повод за сва размишљања и спорења не само о личности и животу Теодосија и односу његовом према претходницима него и о смислу, о значењу његове појаве у историји средњовековне српске културе. Дело је писано по свим правилима житијног (хагиографског) жанра, који се у средњовековној византијско-словенској књижевности не може посматрати ван своје генетичке везе са плутархистичком биографијом хеленизма. Теодосије пише, заправо,

једно сложено житије, житије као сложен и богато артикулисан жанр, који се састоји од више посебних књижевних врста или „поджанрова". То се огледа већ у самом наслову, који садржи основну, битну одредницу житијне књижевности — „Житије и подвизи" (као варијанта у преводу грчког жанровског назива Βίος καί πολιτεία, али и неке посебне одреднице: „и засебно путовање" *(хождениja)* и, најзад, „засебно и приповедање *(споведаниja, исповеданиja)* о чудесима". Житије се, значи, већ према наслову, састоји од животописа, у коме је нагласак на подвизима „у пустињи" (то јест, у Светој Гори), па од хождениja и, најзад, приче о чудесима. Личност о чијем се животу пише именована је тако да се одмах наговештава које су њене главне историјске и духовне функције или заслуге: то је „свети отац наш Сава" *(иже ва светих,* формула канонизације, која се и састоји у томе да се утврђује чињеница прибрајања светима: нови је свети „међу светима"), а он је „први архиепископ и учитељ српски". Веома је важно што Теодосије већ у наслову не одваја Саву од Симеона: кад помиње Савине „подвиге у пустињи", онда су то подвизи „са својим оцем". Тако је и у наслов овог житија уграђена идеја сакралне симетрије: „свештена двојица", Симеон и Сава, нераздвојни су управо у томе усвајању светости, у своме облагодаћењу. То је идеја харизматичног корена, отуда и харизматичне генезе свеколике српске духовности.

У наслову је, као што је већ поменуто поводом проблема биографије самог Теодосија Хиландарца, истакнут однос према Доментијану. То је житије „испричао преподобни Доментијан, јеромонах манастира званога Хиландар, а написао Теодосије, монах истога манастира". Но и у самом уводу (проимиону) житија речено је да су искоришћени писани извори, мада није наведено који. У томе, другом делу увода, Теодосије напомиње да житије пише по „вашој заповести отачаској", што ће рећи — по налогу свештеног сабора манастира Хиландара, не само на основу слушања усмених прича о Сави него користећи писмене податке Савиних ученика (апстрактна множина иза које може да стоји и само један ученик), који то

стаду Савином „за собом писмено оставише". Њихово је сведочанство истинито, јер су то били не само Савини „часни ученици" него и његови „сапосници", „у туђиновању сапутници" и „на путовању сатрудници". То значи, даље, да су аутори писаних извора Теодосијевих, на првом месту свакако бар Доментијан, припадали најужем кругу Савиних ученика и следбеника, његовој пратњи на ходочашћима. Доментијан је, према томе, Савин часни ученик, са св. Савом постио (вероватно у Кареји), верно делио све тегобе „туђиновања" (тј. подвижничког боравка у Светој Гори, далеко од Србије) и све напоре „путовања" (хождениja или ходочашћа, у Свету земљу).

Увод *Житија светог Саве,* како је још 1911. године установио С. П. Розанов, већим делом је преузет из чувеног *Житија светог Саве Јерусалимског,* што га је у VI веку написао рановизантијски хагиограф Кирил Скитопољски. То уопште није текст „малокрван идејно и тром стилски", како вели Милан Кашанин, већ истанчан и продубљен, мисаон текст са великим духовним и емотивним потенцијалом. Један од многих, у композиционом па и садржајном погледу стандардних, но узорних увода (проимиона) што их је рановизантијска хагиографија наследила и у суштини прерадила из хеленистичке биографије, овај Теодосијев текст је реторски беспрекорно образложење, али и програм *Житија.* Ваља му зато посветити посебну пажњу.

О животу светога, према основној тези увода, пише се са осећањем најдубље смерности, у свести да је за то потребна нарочита моћ која се добија харизматски, благодатно од Бога, а нема се по себи нити се стиче учењем. Разуме се, није посреди знање или вештина у смислу обичне реторике, већ поседовање вишега знања и способности да се искаже духовна истина и открију права значења свечевог житија. Самосвест хагиографа је одређена тзв. „смиреномудријем" (смерним духом, смерноумљем): писац зна да је његово знање, а то ће рећи знање духовно, богосазнање (γνῶσις) сиромашно, да је „дом ума" његовог убог, да је неспособан сам по себи да изнесе на духовну трпезу „реч анђелске хране" — што жи-

тије, значи, треба да буде. За писање или казивање житија (јер оно се слуша колико и чита: „вама који слушате") потребна је „реч што знањем тече", реч надахнута богосазнањем; неопходан је „језик јасан", тј. неоскврњен, неоптерећен нечистотама и бременом греховне свакидашњице, а то се може добити само „из неоскудних ризница" Божјих, јер се нема по себи, јер и није природни већ благодатни дар. Изнад свега тога, потребна је „зрака светлости", оне катартичке (очиститељне) светлости, која просветљује и разбуђује душу и ум животописца да може „бодро", тј. пробуђено, будно, трезно, при пуној светости, луцидно, казивати добродетељи светога, којима свети „сија" у овом роду. Житију — писању, но и слушању житија — смета „мрак душе и ума", који зато ваља благодатно да буде очишћен. А пут да се то добије није нека екстатичко-мистичка процедура него саборна молитва, као израз љубави. Они који су иницијатори *Житија*, а то је свештени одбор отаца или стараца хиландарских, треба да својом молитвом обезбеде писцу тај дар од Бога. И мада се житије пише у функцији култа, оно се заправо не своди на похвалу светоме (није, дакле, тек проста „глорификација" свете личности — поготово не зато што је та личност црквени поглавар, или можда владар), јер светоме то и није потребно. нити се писањем житија хоће да постигне нека себична корист, него је житије — свеопшти модел понашања („трпеза" за све и свакога), пример и узор остварене светости, подстицај за расуђивање о свом духовном стању и мери свог заостајања. У читавоме овом уводу, дакле, изложена је сажето и врло прецизно, мисаоно и са пуно усхићене љубави, концепција житијног жанра уопште. То је идејни темељ и кључ Теодосијевог *Житија светог Саве*, без којег се заиста ништа у томе хагиографском тексту не може разумети.

Композиција дела је доследно хагиографска: свети јунак житија се прати од догађаја који претходе његовом рођењу и који осмишљавају његов потоњи животни пут, па до чудесних збивања после смрти. Чудима је проткано и казивање о самом животу светога. При томе је веома упадљива библијска типологија Савиних чуда у Теодосија: то само значи да се чудесима светога „понавља" Христово спаситељско дело, сасвим у складу са основном идејом православне хагиологије — да је смисао благодатног подвига светости сотериолошке природе, да је светост — остварено, осмишљено спасење. Свети чини оно што је чинио Христос, по речима Јеванђеља (Јн. 14, 12). Тако св. Сава, на пример, подиже раслабљеног (стр. 98), или утишава буру (стр. 175) или васкрсава мртве (стр. 154) итд.

Уз казивање о чудима, има у *Житију* уграђених песничких или химничких целина, мољења, исповедања, плачева, има реторских похвала и молитава, а уз то и транслација (пренос моштију). По својој сложеној жанровској структури, по томе мозаику књижевних облика и минијатура, који се држе сваки за себе али сви заједно чине једну веома добро усклађену целину, Теодосијево дело је чисто хагиографски спис. Оно се, дакле, не може посматрати ван оквира византијско-словенског житијног жанра, мада се у њему могу уочити и неке специфичности. Додуше, те специфичности нису у тако много истицаној особини Теодосијевог *Житија светог Саве:* у његовој историчности или реализму. Историчност је уопште одлика јеврејско-хришћанског мишљења о свету, која је дошла до изражаја и у светим списима и у коментару и разради теолошког учења. Посебно хагиографија тежи ка томе да модел светости учини евидентним, да га открије оствареног у људским димензијама и у стварном животу. Ствар је хагиографа колико ће успети да буде заиста историчан, но, казујући свету биографију једне историјске личности, животописац оперише маше-више реалним историјским чињеницама и подацима; ако су му ти подаци изворно приступачни, као нпр. Теодосију о св. Сави, онда ће и његова житијна повест по својој историчности бити прворазредан историјски извор.

Предуго се у историји српске књижевности тврдило да српски животописи средњег века нису хагиографија, да они не припадају хагиографском жанру, да то нису житија. Полазна тачка ових тврдњи је управо утисак који старе српске „биографије" (како

су се наша житија стала називати од шездесетих година XIX века) остављају својим „историзмом“. С друге стране, криво је за то и недовољно познавање изворне византијске хагиографије у читавом њеном распону од Антонијевог житија и фолклорних животописа светаца IV—VI в. па до великих црквенополитичких житија IX—X века, до Симеона Метафраста и, коначно, до учене, историјске хагиографије у позној Византији XIII—XIV века. Но ако се схвати да већ сам хагиографски жанр код Византинаца није ништа у суштини ново, јер византијски хагиографи усвајају класичну схему перипатетичко-плутархистичке биографије, а паганске митове замењују хришћанским мотивима, мора се закључити да између биографије и хагиографије, између животописа и житија у начелу и не постоји формална жанровска супротност. Тада је јасно да нема разлога ни наша стара житија изузимати из хагиографског жанра и убрајати их у „биографије“ као историографски жанр. У крајњој линији, и хагиографија је једна врста историографије; она и хоће да буде историографија — али као изразито семиолошка историографија, у којој су реална збивања осмишљена неким дубљим духовним значењима.

Новија истраживања структуре и стила Теодосијевог *Житија светог Саве* (Корнелија Милер-Ландау, 1972) убедљиво су доказала хагиографски, житијни карактер овог Теодосијевог дела. Проучавањем идеја, погледа и поетике, на пример, установљена је код Теодосија доминација религиозних елемената и оних духовних и педагошких циљева који су битно обележје жанра византијског житија. То нарочито потврђују испитивања реторских елемената стила, јер целокупан репертоар стилског израза Теодосије преузима из византијске хагиографије. Студија општих места, топике, открива такође места од битног значаја за схему једног житија, пре свега тзв. егзордијум и завршетак. Коначно, студије библијског језика и језика мистике у Теодосија, нарочито симбола, потврђују дефинитивно припадност овог дела „традиционалном жанру хагиографије“.

Корнелија Милер, додуше, примећује и елементе „профаног стила“, који на Теодосијевом *Житију* остављају печат „животности“ и који га, по њеном мишљењу, у извесном смислу издвајају из токова хагиографске традиције. Теодосије испољава реалистичке склоности, смисао за детаљ и за појаве, збивања и осећања људске свакидашњице; трезвенији је од Доментијана, сматра Милерова, што се примећује у његовом односу према Сави, о коме он понекад пише као да Сава није светац него световњак. Јунак Теодосијевог *Житија* је лично и психолошки мотивисан за подвиг и светост; ту Теодосије испољава свој необичан смисао за психолошки приказ личности, као да је „романсијер“, дакле ону особину због које је Светислав Вуловић још пре сто година назвао Теодосија „најбољим стилистом, најслађим приповедачем, романсијером српским XIII века“ (1885). Људске црте у опису збивања и понашања јунака, на пример у сценама растанка, стварају утисак код данашњег читаоца као да се пред њим налази роман.

Сва ова запажања су углавном тачна уколико је реч о животности Теодосијевог стила, јер је тај стил заиста прожет непосредном људском емотивношћу, психолошким посматрањем и реалистичким елементима. Не би се, међутим, на основу тога могло говорити да су ове особине израз неке „нове концепције светости“, по којој би, у Теодосија, и светац испољавао људске особине, па биограф приказивањем ових људских особина жели да приближи свог јунака осећањима читалаца. Не ради се о новој концепцији светости нити Теодосијеви погледи и књижевни поступци противрече византијско-православној хагиографији. Лик светога у начелу није и не може бити нељудски, дехуманизован лик, ма колико се у византијској хагиографији тежило његовом апстраховању. Светом човеку није туђе ништа људско. Литература која би светост лишила људског била би у Византији већ из теолошких разлога неприхватљива, јер сва византијска православна теологија инсистира на стварности људских особина Исуса Христа као Богочовека. Христу је туђ грех, али ништа друго: он плаче, трпи, доживљава људске емоције, колеба се,

чак и плаши. Светац, који на неки начин понавља Христов лик у себи, има све људске особине, укључујући ту, за разлику од Христа, и могућност греха. Отуда је у византијској хагиографији светост у сталном додиру са грехом, необично је у додиру са обичним, натприродно са природним. Тамо где се ради о крупним историјским личностима византијска хагиографија не лишава те личности њихове хумане природе, нити слику њихове друштвене средине лишава историјске аутентичности. Само на основу људског и „профаног" у једној биографији не може се оспоравати њен хагиографски карактер, ако је он потврђен другим идеолошким и поетским обележјима.

У Теодосијевом стилу откривени су и до сада већ добро проучени реторски елементи, преузети из античког наслеђа путем рецепције хагиографског жанра из византијске књижевности. Важна су проучавања поетских односа, карактеристичних за Теодосијев стил, и функција којима је подређен Теодосијев стилски израз. Анализа алитерације, на пример, открива религиозно-дидактичку функцију ове стилске фигуре у Теодосија: то је функција наглашавања нарочито оних места где се говори о светоме и о култним стварима. Фреквенција алитерације нагло се и упадљиво повећава у другој половини *Житија*, са повећавањем религиозног тона у тексту. Анализа других звучних фигура (хомеоптотон и хомеотелеутон) открива исту структуру текста и истоветну функционалност стилског облика. Фигуре понављања, као што су анафора и епифора, полиптотон и фигура етимологика, заступљене су често у Теодосија, и јасно испољавају своју реторско-религиозну функционалност.

Главни реторски елеменат композиције и структуре житија је тзв. период. Истраживања стила Теодосијевог *Житија светог Саве* показала су да је Теодосије познавао учење о композицији реченичке целине и да у свом делу примењује реторске периоде са израженим цикличним карактером, и то у уводу и у енкомијастичним (похвалним) деловима *Житија*. У наративним одсецима, где има и дијалошких периода, преовлађују они краћи, који се састоје од четири, три или чак само два „колона" (логичко-ритамских низова). Занимљиво је да исоколон, „један од основних елемената античке и патристичке, грчке и латинске реторске прозе", како примећује К. Милер, у Теодосијевом *Житију светог Саве* није много заступљен; сразмерно мало је заступљена и антитеза, па се на основу тога сматра да се стил Теодосија не може означити као „високи реторски стил".

У томе и јесте једна од најважнијих разлика између Теодосија и Доментијановог *Житија светог Саве*. Доментијана обележава мисаона, монументална, свечана реторичност; у Теодосија је, међутим, топлије, живље, у пуном смислу речи експресивно причање. Има нешто различито не само у књижевној природи ове двојице српских писаца него и у типу њихове религиозности. Доментијан је „умнији" — у оном смислу у коме су то неки православни, византијски интелектуалци међу монасима; његовом духовношћу влада мисаона, у ортодоксном смислу гностичка асоцијација. Реторски, можда још тачније речено — хомилетички исцрпан, он се не зауставља лако у свом путовању кроз мисаоне пределе Светог писма. Отуда Доментијан читаоцу XIX па и XX века делује заморно као „учен теолог, строг моралист, мистик, беседник", уз то „опширан, свечан, тежак" (М. Кашанин, 1975), препун „сувишних библијских и реторских фраза" (М. Башић, 1931). Но тај утисак је варљив и у основи погрешан: није множина библијских цитата оно што обележава Доментијанов књижевни поступак, поготово не оно што би га обележило у негативном смислу. И у Теодосија је много библијских цитата, знатно више него што их је идентификовано у познатом делу Ст. Станојевића и Д. Глумца, *Свето писмо у нашим старим споменицима*, Београд 1932. Ствар је у доживљају, у типу асоцијације и подлози. Теодосије је мање апстрактан само утолико што је више емотиван. Ако се за Доментијанову мистику може рећи да је „умна" (νοερά), онда је то у Теодосија „мистика срца" (τῆς καρδίας) обележена топлином усхићене љубави — према Богу, према св. Сави и према Светој Гори — као благодатне, харизматске средине где се душа сусреће са Христом. Колико год је Доментијан прави Светогорац, толико је Теодосије

то још и више. Његово *Житије светог Саве* је права светогорска књига, са идеализованом сликом атонског монаштва, уклопљеном у аутентичан пејзаж, који надахњује за подвиг. У Теодосија је прави светогорски доживљај природе као духовног раја и борилишта у исто време. Том доживљају се извори и аналогије могу наћи само у најстаријој, рановизантијској књижевности патерика, а развојни облици и одблесци тек у каснијој севернoруској хагиографији XV века. Таквих разлика, каква је између Доментијана и Теодосија, има међу Светогорцима и данас: једним типом доминира ћутљива, затворена контемплација „светлости", а другим — штедра љубав и радост, са тзв. „радостотворним плачем"(πένος, χαροποιός) као знамењем њихове емотивне духовности. Овоме другом типу, без сумње, припада Теодосије.

Све ове одлике Теодосијевог стила као израза његовог типа светогорске духовности и мистике препознају се лако и у другим његовим делима. Пре свега, у *Житију Петра Коришког*. То јесте житије пустињака, али није банална и беживотна преписивачка белешка већ узбудљиво, драматично причање о једној грандиозној борби, и то причање човека коме је и самом та борба блиска и позната. Подвижник пустиње, Петар је борац (ἀγωνιὀτής); његова борба је „не против тела и крви него против духова злих под небом" (Еф. 6, 12). Већ сам по себи, сиже овог житија је изузетно драматичан: пустињаково одрицање од света достиже врхунац у напуштању сестре, која се и сама подвизава у пустоши планине; дилема је разрешена дословно јеванђелски, „мржњом" према најрођенијем у опредељењу за Христа. Житије ту добија размере античке трагедије. Пејзаж, природна средина, богати су духовним значењима и учествују у драми подвига сасвим активно, не као мртва мизансцена. И овде, као у своме светогорском житију, Теодосије доживљава праву, стварну природу — његов пејзаж је заиста пејзаж призренских урвина и гора; то није замишљен и апстрактан него виђен и доживљен предео. Описао га је човек који је ту долазио, боравио, „видео" светог пустињака у њему. С друге стране, експресивни психологизам, тако својствен Теодосију судећи по *Житију светог Саве*, овде је такође развијен, али у складу са личношћу о којој пише. Стога су разлике између једног и другог житија таман онолике колике су разлике између Петра Коришког и Саве. Стилски су занимљиви полемички дијалози Петра са ђаволом или са собом или пак његови молитвени монолози. Ваља их упоредити са стварним дијалозима између разних личности, или са молитвеним монолозима Савиним, у *Житију светог Саве*.

Иста се ауторска рука осећа у Теодосијевим химнографским делима, којих је сразмерно много — по своме укупном обиму она испуњавају целу једну књигу колика је и књига Теодосијевих житија. Постоји, стога, сасвим јасан тематско-стилски паралелизам између његовог песничког и његовог прозног или реторског дела, између његове химнографије и његове хагиографије. У том погледу је веома поучно упоређење *Службе Петру Коришком* са *Житијем Петра Коришког*. Служба је, заправо, испевано житије, могло би се рећи, — појана хагиографија. Све што је у житију неко причање, овде је певање; виђење светости које се у житију казује као сведочанство овде се, у песмама службе, пева као чист доживљај усхићене похвале, као химна. Служба се састоји од свих оних жанровских облика и јединица које изискује канон византијске химнографије: са стихирама (различитог типа и функције) на малој и великој вечерњи, са главним тропаром — који је средишња химна у спомен светога, појана и на вечерњи и на јутрењи и на литургији; са тзв. седилнама што прате читање псалтира (стихологију), па с каноном — у коме је ирмос за сваку оду (песму) са својим низом тропара и богородичним тропаром, са кондаком и икосом и са светилном и поново стихирама.

Друге две велике и сложене службе, *Службу светом Симеону* и *Службу светом Сави* написао је Теодосије вероватно још крајем прве деценије XIV века. Та два „последовања" заменила су врло брзо све претходне службе XIII века: и Савину Симеону, и анонимне Сави у свима варијантама. Истина, судећи по позним преписима *Службе за пренос моштију*

светог Саве (XVII век), ни те старе редакције нису биле заборављене, али у рукописној традицији српског минеја (и служабног и празничног типа) доминирају већ у XIV веку Теодосијева химнографска дела. Обе су службе потпуно „јерусалимске" по литургијској структури, и обе имају не само највећи могући број стихира за службу по правилу за „великог светог са бденијем" — са малом вечерњом, великом вечерњом, на којој се читају и паримије, са агрипнијом (где је посебан канон), јутрењом и, наравно, литургијом, него и по два оригинална канона, којима је као аутор у наслову изричито означен Теодосије. Та два канона укрштају се, као други и трећи, са редовним каноном Богородици из октоиха, као првим. При томе, други канон (први Теодосијев) тематски је општијег карактера, као основна или општа химна, док је трећи канон (други Теодосијев) посвећен чудима — за Симеона о мироточењу, за Саву о чудотворствима његовим. Карактеристично је за Теодосијеве каноне да имају акростих, византијску стилску фигуру у којој почетна слова сваког стиха (у овом случају сваког тропара у канону) дају нов, посебан стих. Акростих спроводи Теодосије само у првом, главном канону светоме, па је то у *Канону светом Симеону* — „Теодосије недостојни појү те, оче Симеоне" (Теодосије недостојни појем те, оче Симеоне), а у *Канону светом Сави* — „Саву похвалити разума, Боже мој, даруј ми" (Саву да похвалим, знања, Боже мој, даруј ми).

Занимљиво је, међутим да се у тзв. агрипнији („бденију"), дакле за ноћну службу између вечерње и јутрење, јавља у рукописној традицији нарочито у XIV и XV веку и један трећи канон Теодосијев, тзв. *Канон заједнички Христу и Симеону и Сави.* То је добро компонована химнографска целина која можда најбоље изражава Теодосијеву идеју „свештене двојице", у овом случају химнично здружену са самим Христом, који је прави извор њихове светости и којим се једино осмишљава њихов култ. Но то здруживање „двојице" огледа се и у обема службама, јер се уз Саву слави и Симеон, уз Симеона — Сава,

било да је реч о стихирама или канону. Тако, на пример, у Другом канону *(О мироизлитију)* св. Симеону VII, 5:

Светлога, оци, првога вашег живљења
светлија сад је успомена и часнија,
јер ризница доброте и дар милости јависте се
и прве доброте суштаства удостојисте се,
Симеоне и Саво,
истински слављени
и достојно хваљени!

Култ „свештене двојице" као централна тема литургијске реформе у Теодосијевом доприносу највише је дошао до изражаја у једном веома особеном српском осмогласном канонику. Теодосијеви *Осмогласни канони Симеону и Сави* („Канони заједнички Симеону и Сави на осам гласова") ретко су дело у целокупном средњовековном словенском песничком наслеђу. Серије од осам канона или осам пута по седам канона (у зависности од тога да ли се пева одн. чита само један канон седмично или сваког дана по један канон за сваку седмицу октоиха) познате су као тзв. *Богородичник;* то су, у ствари, канони св. Јована Дамаскина из октоиха, који се певају на повечерју (павечерњици). У додатку једнога таквог *Богородичника* из XVII века у Хиландару нашли су се и ови *Осмогласни канони* Теодосијеви (Хил. 277). Има и других сличних седмично-осмогласних серија (најчешће „умилитељног" садржаја), али ће бити сасвим ретка појава осмогласне серије у склопу једнога посебног култа, јер то претпоставља да се некоме светом служи свакодневно на павечерњици — ако је за сваки дан, или сваке недеље једанпут — ако је за сваки глас по један канон, као у случају овог Теодосијевог дела. Таква је ситуација могућна само у месту интензивног култа, култа коме се придаје особит значај. Теодосијеви *Осмогласни канони* говоре, дакле, о томе да је у Хиландару култ „свештене двојице", Симеона и Саве, био нарочито развијен још у XIV веку, да је за ове свете српске родоначелнике уведен обичај појања павечерњег канона сваке сед-

мице једанпут и да је одлука о завођењу такве праксе наложила писање ових канона. *Осмогласни канони* су сачувани у хиландарској библиотеци у *Богородичнику* бр. 277 из средине XVII века, и то је управо онај примерак према коме је хиландарски јеромонах Теодосије, Србин из Славоније (око Лепавине), 1768. године приредио новоцрквено-словенску верзију, штампану потом у Венецији 1776. Ту је, наиме, запис: „Преписа канони светим ктитором и по возможности исправил 1768 года февруари 27-го. Теодосиј јеромонах хиландарсциј". Налазе се, међутим, и у старијем и бољем рукопису, *Тропарнику с богородичником* из краја XIV века, но у додатку писаном око 1533 (Хил. 375); поред тога и у два друга, но млађа хиландарска рукописа (Хил. 505 с краја XVIII в. и Хил. 624 из 1751 — посебно интересантан, јер га је писао монах Кирил Живковић!). Рад Теодосија Млађег, а као што се види и Кирила Живковића пре тога, 1751, и штампање овог дела Теодосијевог у XVIII веку у посебном издању, са своје стране, говоре о томе да је хиландарски култ „свештене двојице", са праксом појања осмогласних канона на павечерњици, био у манастиру жив од XIV до XVIII века, али наравно и о томе да су педесетих и шездесетих година XVIII века постојали неки крупни разлози у Хиландару да се тај култ учврсти и чак стане ширити ван Хиландара посредством штампе.

Канони овог циклуса се по својој унутрашњој структури не разликују од других остварења у овом жанру, и самога Теодосија, и других писаца византијских и словенских. Ипак, вредно је помена да Теодосије спроводи кроз ове каноне акростих. У првоме канону сви тропари једне песме почињу истим словом (што је свакако специфична фигура), а од другог канона (тј. од канона другог гласа па до осмог) акростих сваког канона је посебан стих у једној новој песми од седам стихова која се добија слагањем акростихова свих седам канона. У штампаном издању 1776, та је акростиховна песма издвојена и штампана посебно на крају серије; у преводу на савремени српски језик, она гласи:

Господе, просветлитељу слепих, ти ме просветли
да појем разумом и љубављу твоје угоднике,
мироточца Симеона и Саву светитеља,
у напастима брзо избављење
призиватеља им с вером и љубављу срца,
милост дајући и од скрби избављају
да помогну с Богородицом мојој худости.

Исто тако, уз *Осмогласне каноне* штампао је Теодосије Млађи и још један, *Ин* (тј. Други) *канон четвртог гласа*. И он је заједнички, посвећен Симеону и Сави.

Заједничком култу Симеона и Саве намењен је још један Теодосијев књижевни састав: *Похвала Симеону и Сави*. Реторско дело енкомијастичног жанра, према византијским узорима, везује се овде за похвалне ставове у Теодосијевом *Житију светог Саве*. Не види се из самог текста када се ова похвала читала, али је вероватно да је и она плод хиландарске литургијско-манастирске праксе, која се већ у XIV веку стала ширити. У XVI веку доспева са *Житијем светог Саве*, вероватно у истом кодексу, у Русију; тамо се у рукописној традицији тако и одржава. Није одређен дан када би се обојица светих празновала, сваки има свој датум — 14. јануар односно 13. фебруар. Похвала се можда читала о једном или другом, или и о једном и о другом празнику — у трпезарији или у цркви. А можда је ипак био утврђен и дан заједничке успомене, као зачетак једнога сводног култа српских светих, једнога хеортолошког „Србљака".

III

У овој књизи објављујемо само Теодосијево *Житије светог Саве*, у преводу Лазара Мирковића. Превод никада раније није био штампан — објављује се први пут, мада га је Лазар Мирковић био спремио за издање Српске књижевне задруге, уз друге своје преводе — Доментијана (1938), Данила (1935) и Српских биографа XV и XVII века (1936). Теодосија је оставио за крај зато што је ово *Житије* већ раније

било штампано у преводу Миливоја Башића (1924), било је, дакле, приступачно савременом српском читаоцу без обзира на крупне недостатке Башићева превода. Но, ствар се отегла, рат је све пореметио, па је Српска књижевна задруга дошла у посед овог Мирковићевог рукописа тек 1968. године, преузимајући од преводиоца сва ауторска права на његовим преводима старих српских биографија, али и аманет да се и овај превод објави. То је био један од повода да се у Задругиној библиотеци старе књижевности планира потпуно ново издање свих српских житија, у темељно редигованим преводима (Мирковићевим и другим, где нема његова превода); на томе се већ више година ради. Но било је потребно објавити ово *Житије* у Мирковићевом преводу и као посебну књигу, у Колу, значи у оној истој серији где су и други Мирковићеви преводи (сем Саве и Стефана Првовенчаног, објављених у издању Државне штампарије). Ти су преводи, наиме, датум у књижевној па и културној историји српског народа: шири читалачки круг, ђаци, студенти, али и ученији људи, тек су преко Мирковићевих превода дошли у додир са главним делима старе српске прошлости, и почели, многи међу њима, да откривају тајне средњовековне поетике и лепоту старе српске писане речи. Стари, учени прота и професор, Лазар Мирковић се трудио да верно пренесе дух и мисао, па и реч старога српског текста. Без правих претходника, у епоси која за поетику средњег века још није имала знања ни разумевања, он се у ствари изванредно добро носио са задатком који му је био постављен. Није увек и у свему успевао, и то је разлог што је данас, са новим знањима која се имају, било потребно редиговати његов превод према оригиналу. Сам прота Мирковић, уступајући рукопис овог *Житија* Српској књижевној задрузи, оставио је будућим приређивачима потпуно одрешене руке, да редигују, мењају и дотерују његов превод без икаквог устезања, уз само један услов — да реч „Бог" буде штампана великим словом.

Превод смо редиговали са доста слободе. Тамо где је Мирковић занемаривао реторске законе грађења реченице у ритму, понављања на одређеном растојању,

или у инверзијама, или у симетричном укрштању парова и сл., та редакција се морала претварати у прераду. Било је потребно, исто тако из поетских и жанровских разлога, да се піеснички, химнични делови *Житија* објаве у облику стихова. Поделу на одељке у Мирковићевом рукопису, а поготово наслове таквих одељака, ми нисмо усвојили; држали смо се више тематских и жанровских целина у оригиналу, а наслове уопште нисмо ставили никакве, осим неколико из самог оригинала. Уместо наслова, који би веома замаглили слику изворног текста, дали смо у *Садржају* подробнији преглед *Житија.* Најзад, читав је текст сада рашчлањен као у модерној прози, јер би се иначе с обзиром на навике савременог читаоца, веома тешко пратио: подела на абзаце је логична, управни говор дијалога или монолога је издвојен цртом, писма или посланице и говори стављени су међу наводнике. Библијске цитате, без обзира на то да ли директне, или у парафрази, или у виду реминисценције, идентификовали смо у посебном списку, стр. 299, на који упућују бројеви у тексту *Житија.* Око две трећине цитата дао је већ преводилац према Станојевићу и Глумцу, тако да је остало доста за накнадно идентификовање; по свој прилици, биће и преко тога још библијских места у ткиву Теодосијевог приповедања.

Израдили смо и посебан *Коментар,* не ограничавајући се само на историографска или материјална објашњења; данас се морало мислити и на нека неопходна, ма колико елементарна религијска и теолошка, а посебно литургијска објашњења.

Библиографија, у посебном додатку, садржи основне радове: издања текстова у оригиналу и преводу, као и главне књиге и расправе о Теодосију и његовом књижевном делу.

Димитрије Богдановић

Оригинални текст *Житија Петра Коришког* објављен је први пут 1871. године у издању Стојана Новаковића. То је био текст по рукопису XVI века, који се и данас чува у Архиву Српске академије наука и уметности под Бр. 123, као „Поменик Коришки", и који, осим Житија садржи још и Службу Петру Коришком, и спискове владара и црквених лица која се помињу на литургији. Новаковић је 1884. год. објавио и почетак Житија којег у Београдском рукопису нема, и то по једном другом, тзв. Богишићевом рукопису, препису Христофора Рачанина из 1668, који се сад налази у Богишићевом архиву у Цавтату под Бр. 116, и који је већ раније послужио за основ једнога неуспелог руског издања. Том приликом су издате и све многобројне варијанте између та два преписа, које у већини случајева потврђују бољу текстолошку традицију Богишићевог рукописа, мада је овај знатно млађи.

Новаковаћ је саопштио оригинални текст, без превода. Уместо овог, дао је сасвим кратак резиме свакога појединог параграфа у тексту. При томе обраћа пажњу искључиво на фабулу повести. У студији којом је пропратио ово издање покреће питање аутора, и решава га дефинитивно у корист Савиног биографа Теодосија Хиландарца, као и питање времена постанка, које ће тек касније бити решено датирањем овог дела око 1310. године.

Можда је основни разлог што је ово значајно дело Теодосија Хиландарца све до сада остало непреведено на савремени српски језик у начину како га је издавач, Стојан Новаковаћ, представио нашој научној и књижевној публици. Он је Житије Петра Коришког видео у мрачном тону једне лоше представе о средњовековној духовности, представе која није водила рачуна о симболичним вредностима и значењима фигура, о естетској и философској идеји која се казивала друкчијим језиком него данас, поготову не онако како се говорило у Новаковићево доба. Новаковић у Житију види „наличје хришћанске књижевности", „дух двојства", „дух мрачне легендарне књижевности", „дух чудноватога средњевјековног прозелитизма религијозног". Представа о хагиографији као о мрачном изразу једнога отуђеног живота, обележила је, дакле, и ово дело и створила јаз неразумевања и равнодушности преко кога тек ово наше време успева да пређе.

Житије Петра Коришког је управо са књижевне стране дело које се сврстава у ред најуспелијих и најлепших остварења старе српске књижевности. Хагиографија уопште почива на једном дубљем, философско-етичком виђењу историјског; она открива значења, вредности, смисао и трајне метафизичке циљеве. Тако и Теодосије, пишући као хагиограф о подвизима овога српског пустињака који је иза себе оставио пећину и црквицу као материјални доказ своје историјске веродостојности, историјску фактографију свесно занемарује у далеко већој, мери него што је то чинио у Житију св. Саве. Разлика је јасна: Сава Немањић је историјски сложенија и снажнија личност од Петра Коришког; околности Савиног живота имају далекосежне последице на многим путевима народног, државног и црквеног живота средњовековне Србије. Петар је, међутим, пустињак, и „само", пустињак. Он није личност црквене политике, није постао предмет националног култа, није ни на који начин — осим бекством, подвигом и моштима — житељ овога света. Зато се у Савином житију преплиће земаљско с небеским, историјско с вечним, у сазнању божанског смисла тих противречних спојева па и у живој успомени на Савину унутрашњу амбиваленцију и патњу због њих. За разлику од овог, Петар је личност духовног микрокозмоса; он у самоме себи носи трагично супротстављање добра и зла, у људским, психолошким чињеницама. Док је Савина позорница, његов животни театрон, читав свет у коме постоје његова земља и народ, његово отачство као и он сам, дотле је Петрова животна позорница његова сопствена душа, осамљена у пештери изнад планинских бујица, суочена са природом у свој њеној лепоти али и у страхотама које та лепота са собом носи.

Личност пустињака Петра је зато условила начин Теодосијевог писања, избор књижевних образаца, и разлику у односу на друга Теодосијева дела. Психолошка посматрања, развијена више него у другим делима, исказана су овде у фигурама и симболима, одевена у драматичну фабулу и саопштена полемичким дијалогом или монологом молитве. Ту говори сва Петрова душа, све његово свесно и несвесно. Кроз речи ђавола он слуша своје сопствено кајање због пута којим је кренуо. Молитва и анђео, опет, потврђују му смисао подвига. Он у халуцинантном чувењу слуша глас своје сестре и њену праведну и горку оптужбу. И све то у богатој и пластичној реченици, која тече у овом јединственом тексту од самог ученог и мистичног увода до топлог подсећања на сопствену грешност, на крају.

Превод Житија Петра Коришког, макар и тако касно, дајемо као прилог истраживању естетских и књижевних вредности нашега средњег века. Једва да у нашој старој књижевности има дубље и животније психологије, лепшег, и драматичнијег, и узбудљивијег, и људски истинитијег приповедања о рату и подвизима личности, супротстављене свету, себи, обичном.

Димитрије Богдановић

Житије Петра Коришког у светлу дубинске психологије

Прошло је сто година од када је први пут објављен оригинални текст Житија Петра Коришког у издању Стојана Новаковића. Не успостављајући са овим текстом никакву интимнију везу, чак га и не преводећи, интересујући се само за фабулу повести и аутора овога Житија, Стојан Новаковић, врло угледни научник и државник свога времена, није могао да се уздигне изнад тог времена и да у овом Житију види и нешто више него што је и најбољи дух тога времена могао да види. Другачије није могло ни да буде. У времену када се једна мала држава будила из вишевековног ропства, када је дух рационализма још владао несмањеном јачином, а сваки покушај у књижевности који је нагињао апстрактном индивидуализму, интелектуализирању или психологизирању, па и онда када је показивао несумњиве резултате (Исидора Секулић) био дочекиван од стране критике са сумњом и неверицом (Јован Скерлић), тешко да је неко могао да види у једном средњовековном Житију више од мрачне легенде, средњовековне затуцаности и неразумљивог повлачења из живота.

У међувремену многа наша чврсто устаљена мишљења о „мрачном средњем веку", бројним истраживањима научника, филозофа и уметника, посвећеним томе добу, морала су да буду коригована и понекад битно измењена. Али нису само оваква истраживања допринела буђењу нашег интересовања за догађаје и људе средњег века. Дух нашег времена, поред све своје расцепканости, нехармоничности и дисконтинуираности у збивањима, показује, насупрот овим разједињавајућим тенденцијама и задивљујућу тежњу да успостави континуитет ових збивања кроз историју. Никада раније у историји човечанства нису најбољи духови једног доба, свеједно да ли се ради о палеонтолозима и археолозима, етнолозима и антрополозима (Мид, Малиновски), историчарима (Тојнби), физичарима (Паули), уметницима (Пикасо, Мур) или психолозима и психијатрима (Јунг), толико много учинили

да се успоставе заборављене, прекинуте или никада раније успостављене карике у дугом ланцу историјских збивања у којима су човек и његова драма били увек главни носиоци и у исто време жртве ове мистериозне драме постојања.

Значај Карла Густава Јунга и његове психологије за предмет наших истраживања

На успостављању поменутог континуитета, ширег и дубљег разумевања човека, његове прошлости и садашњости, његових успеха и падова, патњи и радости мало је ко толико допринео као велики швајцарски научник нашег доба Карл Густав Јунг. Откривајући нам постојање колективно несвесног и архетипова на дну нашег несвесног живота у то још приступачног истраживању, откривању и објављивању, Јунг је учинио више него и најбољи археолог који нам на други начин помаже да успоставимо везу са прошлошћу.

Откриће неког крчага, цистерне или читавог насеља из сумерског или асирског доба може да буде занимљиво у приближавању тих далеких цивилизација и култура нашем времену. Ова се открића међутим најчешће не тичу лично човека. Откривањем скривених дубина у самом себи, анализом снова, омашки, симбола, човек покреће неки скривени и најчешће успавани механизам који отпочиње онда своје самостално кретање, али по филогенетски уходаним путевима, проводећи нас кроз земље и пределе о којима једва да смо имали нешто појма.

Ниједна област истраживања, када је требало проширити наша знања о до тада непознатим дубинама људске психе, није остала Јунгу скривена. Било да се радило о научном заснивању и доказивању неких психолошких експеримената као што је познати асоцијациони тест, откривању до тада непознатих и скривених значења појединих моторних покрета или пак сумануто идеја хроничних душевних болесника, симболичком значењу митолошких фигура које се понављају у свим вековима на исти начин, или да се радило о енигматичној симболици средњовековне алхемије,

тибетанске Књиге Мртвих или Кинеске „Тајне златних цветова“ из таоистичког круга древних мудраца, никада не запостављајући хришћанску езотерику, Јунг је у свим овим областима, као и у неким другим, свакако и захваљујући своме дугом животу и очуваној духовној свежини, успео да открије оно што је у њима битно, од трајне вредности и увек актуелно за човека и његов историјски ход.

Тако је, захваљујући Јунгу, успостављен још један врло значајан континуитет, овога пута онај психичке природе и психичке реалности. Јер човекова психа, по мишљењу Јунга, упркос великим и на изглед суштинским променама које су се одигравале у спољашњим токовима досадашње људске историје, остала је у многим битним својствима и битним начинима испољавања она иста као пре много хиљада година кад је писана реч први пут почела да се шриче. Истраживати ове филогенетски наслеђене енграме психе, за цело човечанство атипичне, наслеђене форме опажања и разумевања, који представљају главне садржаје колективно несвесног, а које је Јунг назвао архетиповима, и то тражити их у неким сновима, визијама светаца или халуцинацијама душевно оболелих, као и у симболици мандале на Далеком истоку, алхемијском „камену мудрости“ или хришћанској догми св. Тројства, био је заиста посао достојан Јунга, рођеног истраживача и страсног ловца оне вечите „непознате“ у сложеној једначини људског постојања.

Ако ми данас можемо уопште да се приближимо, чак понешто разумемо, или још више, лично осетимо из неке прочитане средњовековне хагиографије или биографије, ако нам се вапаји неког средњовековног пустињака, његова унутрашња борба са тамним силама хаоса, пројицирана средњовековним начином мишљења и језиком као борба са невидљивим или чак и видљивим демонима неког другог, а ипак нама блиског света, ако нам се његови падови, али и његове победе и радости, учине блиским, познатим или лично доживљеним, онда је за овакав наш приступ оваквим Житијима, Јунг учинио врло много.

Приступајући религији и религиозним проблемима, оним у прошлости и овим у садашњости, на један

сасвим нов, модеран начин, комбинујући своје огромно искуство које је стицао у току свога дугог живота са људима различитих раса и континената, примитивним и високо културним, здравим као и психолошки оболелим, са изванредним познавањем упоредне историје религија и митологије и најзад, свакако не на последњем месту, комбинујући све ово са својим личним искуством неуморног и смелог истраживача који силази у најтамније дубине сопственог несвесног, по цену психотичних криза, али и изненађујућих визија које су имале повремено карактер видовитости и предвиђања, Јунг је отворио нову епоху психолошког и психопатолошког приступа древним и савременим проблемима са религиозном садржином и пружио нам кључ за одгонетање и оних дешавања на религиозном пољу у прошлости који су изгледали да ће заувек носити нераспечаћен жиг са седам печата. Само захваљујући Јунгу постала нам је разумљива па чак и блиска крајње компликована и енигматична, древна Тибетанска Књига Мртвих, бројни списи алхемичара, нарочито „последњег алхемичара и првог лекара" Парацелзуса, али и многе јудео-хришћанске мистерије, почевши од Књиге о Јову, па до последње догме папе Пија XII о Вазнесењу Марије.

Одувек су људи тежили да продру „с оне стране" збивања свакодневног живота и обичног стања свести и када су у томе успевали, било да се при томе радило о генијалним људима историје, мистичким визијама анахорета свих религија, или душевно оболелим, обично су тамо наилазили на сасвим другу врсту законитости која више није била наша законитост каузалитета; простор и време у тој законитости више нису имали исте димензије као у старој, демони и анђели или наизменично једни, па други, били су нови саговорници ових највећих авантуриста људског духа. Дуго је ова „онострана" област људске авантуре, друга страна Јанусовог лица, нарочито од времена почетака рационализма и просвећености у Европи, важила за једне, као чиста бесмислица и тенденциозна измишљотина, за друге тајанствена и неразумљива сфера у коју је из страхопоштовања, али и страха боље никако не улазити.

Постепена и стрпљива упоредна изучавања низа психолога, антрополога, етнолога и психијатара, почевши од Смита и Фрезера, до Јунга, Елиадеа и Керењија, уз мноштво других мање познатих, на живим примерима који су им пружала деца, примитивни народи и душевно оболели (при чему се треба чувати упрошћеног схватања сличности у психичким испољавањима ове три групе људи), уз богата сведочанства која је историја религије пружала пажљивом читаоцу о искуствима како верских преобраћеника, тако и лаганом напредовању страсних верника, од првих корака упознавања себе, својих жеља и оног што се тим жељама супротставља, до доживљавања праве екстазе са визијама, без обзира да ли се у томе историјском материјалу радило о иницијацијама будистичког и тантричког јога-учења, егзерцицијама Игњацијуса Лојоле или визијама св. Терезе Авилске, научницима је постало јасно да се у свим овим случајевима радило о истоветним збивањима једне и јединствене психе заједничке свим људима. Пошто је било тешко или чак немогуће претпоставити да се оваква збивања са тако сличним или истоветним садржајима, код људи различитих раса и веровања, могу јављати само као манифестација човековог индивидуално несвесног, тј. несвесног које представља скуп од рођења индивидуе до њене смрти, Јунг је претпоставио, у оваквим збивањима још и манифестовање колективно несвесног. По њему је колективно несвесно дато пре сваког личног искуства и садржи опште, за цело човечанство типичне наслеђене форме опажања и разумевања тзв. архетипове. Ту спадају пре свега митолошке свезе, мотиви и слике, који у свако доба и свугде могу поново да настану, без историјске традиције или миграције.

Употребљавајући појмове колективно несвесног и архетипа у објашњавању неких религиозних збивања и религиозне симболике, Јунг не мисли да сасвим изостави из видокруга изучавање како индивидуално несвесно неког мистичара, са читавим богатством психолошких и психопатолошких збивања у њему, тако и условљеност ове индивидуалне психологије, временско-историјским околностима којој припада, али сматра да без ових појмова (за разлику од Фројда коме су

управо ове две датости тј. индивидуално несвесно и услови спољне средине довољни за објашњење нечијег необичног понашања, на пример понашања Леонарда да Винчија или Достојевског), објашњење остаје „сувише просто и сувише јевтино".

Свесни одговорности и тежине преузетог задатка, поготово што постоји увек опасност пада у чисто психологизирање, у слепо и само формално преношење извесних општих, истина од науке усвојених, психопатолошких шема на један сасвим изузетан, индивидуалан живот какав је био живот Петра Коришког, осећамо се непотпуним и у погледу доброг познавања историјско-религиозне ситуације у времену и простору у коме је живео Петар Коришки, као и у погледу довољног познавања православне традиције писања и тумачења оваквах биографија. Најзад, подаци којима располажемо у погледу још неких, за овакву врсту психолошког приступања, неопходних допунских момената који би се односили на време или неке личне црте Петрове, осим постојећег Житија, крајње су оскудни.

Ако смо упркос свих објективних и субјективних тешкоћа решили да се огледамо у оваквом психолошком есеју, ослањајући се при томе готово сасвим на једног, нашој балканској и православној традицији, сасвим далеког протестантског мислиоца Швајцарске, какав је био Карл Густав Јунг, онда нас је на овакав корак нагнало неколико околности.

У првом реду били смо под упечатљивим утиском богате динамике психичког збивања, приступачног, једноставног, скоро бисмо рекли модерног начина излагања једне биографије какву нам је приказао Теодосије Хиландарац; овоме утиску несумњиво је допринео изванредно течан, понесен и заиста „савременим језиком" преведен текст биографије од стране др Димитрија Богдановића који се већ огледао у сличним преводима, али и тумачењима (чиме је посебно задужио модерну психологију) и то у својој докторској дисертацији посвећеној биографији св. Јована Лествичника. Осим поменутих разлога, жеља нам је била да једног значајног средњовековног светитеља који је настао и развијао се на српском тлу, приближимо

савременом читаоцу и на овај начин не само успоставимо, заједно са њиме, дубљу везу са нашом богатом прошлошћу, већ и да дантеовски пут једног балканског хришћанина ранoг 13. века, приказаног од стране Теодосија литерарно изванредно, (скоро у исто време када су Данте и Мајстер Екехарт објашњавали свету своје генијалне инспирације) осветлимо модерним психолошким језиком и учинимо га на овај начин разумљивијим и ближим. Најзад, и поред привидне супериорности коју психолошка наука данас има, па нам са своје стране, у односу на текстове овакве врсте, пружа објашњења која су у ранијим вековима била незамислива, не мислимо никако да и ми данас, као и наши давни преци, који су живели у доба Петра Коришког и касније, одржавајући неки усмени, можда и писмени континуитет испуњен пијететом према овом нашем светитељу, не можемо извући поуке и изаћи из оваквог додира са Петром Коришким морално ојачани и духовно подстакнути на нове напоре скромног тражења непознатих тајни „између неба и земље" о којима наша филозофија тек почиње да сања.

Психолошки приступ биографским подацима. Петрово детињство и пубертет

Упознајмо се укратко са биографским подацима. Сазнајемо да је Петар Коришки рођен у селу Уњемир, у хвостанском крају.*

Одгајен у породици хришћанских родитеља који су поштовали цркву и веру, али нису у томе показивали неку посебну ревност, Петар је од ране младости, а нарочито од када се описменио, избегавао друштво својих веселих вршњака који су покушавали да га одвуку, често и на силу, на разне, младости прикладне свечаности, можда некад и на нека друга места, повлачио се у самоћу и изјављивао да он са њима

* Хвосно је у средњем веку било име за северни део Метохије, око Пећи и Дечана, са истоименим манастиром у којем је било седиште Хвостанске епископије коју је установио још св. Сава 1219. године.

„у тим стварима неће друговати". Овакво његово понашање изазивало је подсмех код другова, али и нерасположење у родитеља, који су се чудили оваквом његовом ћудљивом и повученом животу, подозревали да носи неку потајну мисао у срцу о којој неће ни њима ништа да каже, повремено се чак љутили и огорчени, упућивали му не мале прекоре у опште речи као што су: „бруко породице" или „срамото наша". При свему томе, Петар је остајао кротак, једноставан и безлобан, само што се још више повлачио, одлазио чешће него раније у цркву ревносно постећи, избегавао кућу, не тражећи од родитеља ни храну ни одело, већ су му они ово морали на силу давати.

Из овог кратког увода који се односи на доба детињства и пубертета Петровог, и поред неколико необичних и неуобичајених црта његових, не можемо много сигурно да закључимо. Дубинска психологија сматра да пре него што можемо правилно да разумемо душевну ситуацију некога у пубертету, поготово када је ова ситуација богата у необичностима, морамо имати довољно података из детињства из којих ћемо моћи да разумемо услове настајања првог конфликта нагонских потреба малог детета, и његовог природног тражења права на задовољства, са реалним захтевима спољне средине, чији ће трагови остати присутни све до пубертета. Јер, по учењима ове психологије, све оно што се дешава у пубертету, наравно на једном другом нивоу, који је богатији у свести и интроспекцији, већ се једном дешавало негде око треће године живота. Разне жеље и потребе малог детета на оралном, аналном и гениталном ступњу развоја, први неизбежни сукоби са родитељима, њиховим забранама и ограничењима, страхови и пркоси који се јављају услед сукоба супротних импулса, остављају трагова у вечитом човековом четвороуглу чије су стране наше Ја, Над-ја, Нагон и Спољашњи свет. Ови трагови из раног детињства, под утицајем физиолошких и психолошких збивања у пубертету, у овоме добу понова оживљавају, сада су понова актуелни, да би нова разрешења старих сукоба, у току неколико година бурног живота у пубертету, па мало и касније, врло често представљали коначна решења и трајне моделе понашања у каснијем животу зрелог човека.

Ми не знамо какво је детињство Петар имао и какви су га сукоби са његовим родитељима мучили. Али младић Петар понаша се већ крајње чудновато. Он не само да се повлачи од другова и друштва, избегавајући њихове игре и забаве, јер га оне нимало не привлаче, већ га напротив, одбијају, не само да је ћутљив и замишљен, ревностан на учењу у тишини, што још увек не представља нарочита одступања од просечног понашања маштовитог младића у пубертету, Петар, међутим, прелази границу оваквог ћудљивог понашања, тако карактеристичног за пубертет, тиме што посећује цркву, можда чешће него што је и неко старије лице посећивало, при томе пости, не обраћајући пажње на своје тело. Ово запостављање, тако рећи презирање свога тела, иде тако далеко да су родитељи принуђени да га силом терају не само да једе, него уопште да се пристојно и одева.

Овакве црте Петровог понашања буде сумњу у психологу да његови односи, како према својим нагонима, и физиолошким потребама тела, тако и према родитељима нису ишли обичним путевима. Морало је већ негде у раном детињству доћи до жестоког сукоба непресушне потребе малог детета за љубављу и нежношћу са реалним одговором његове најближе околине. Овакви сукоби (ово је познато из дечје психологије и психопатологије) дешавају се у два маха. Први пут овај сукоб може да се појави рођењем новог детета, када се пажња и нежност, до тада усредсређени само на једнога, неумитно сада премештају на другога, слабијег и незаштићенијег, што мало дете готово увек, као по правилу, доживљава као болну трауму. Ако оваквог догађаја и није било у породици, негде око треће године, када се у детета јавља прво живље интересовање за његов полни орган, као и механизам рађања уопште, поготово када је овакво дете мушко, појављује се већа привржености мајци, жеља да се мајка сва поседује, што даље ствара осећање љубоморе према оцу, који поред љубљеног оца постаје у исто време и омрзнути партнер. Услед ове жеље чији интензитет зависи не само од урођене маштовитости, темперамента и интелигенције детета, већ свакако још у знатној мери и од очевог става пре-

ма испољавању оваквих жеља, јавља се у детета страх од казне услед слутње да он нема права на ове жеље, односно на њихово испуњење. Уколико су сада жеље интензивније, утолико је и страх јачи. Довољна је поновљена непажња или грубост оца, при пасивном или чак претераном заштитничком ставу мајке према мушком детету, па да овај страх остане трајно присутан, узимајући на себе врло различите форме испољавања. Један од видова испољавања јесте претерана послушност, скромност и повученост. Једном грубо одбијена побуна малог детета против очевог ауторитета, разочараног у мајку која није умела да га заштити од оца, или фантасмагорично давање унутрашњег, наравно, несвесног завета на трајну верност мајци, уз спољашње одрицање од сваке даље борбе са оцем за њу, различити су психолошки услови, динамички богатог збивања у дететовој души који могу да створе понашање у коме преовлађује стидљивост, кроткост и неуобичајена благост, све до спремности на жртвовање.

На основу Петровог понашања у пубертету, које је већ примило на себе све одлике изразитог аскетизма, који ће се у идућим годинама само продубљивати и постајати јачи, морамо да закључимо да је у његовом детињству морало доћи до извесних јаких сукоба, с једне стране између Петра и његових родитеља, вероватно оца, с друге стране, нешто касније, до сукоба у самој Петровој души. „Кротак дечак" Петар већ је у души имао сигурно припремљен животни пут. Одрекавши се једном нечег до чега му је било јако стало, највероватније потпуне мајчине љубави, Петар је, потискивањем, касније сублимирањем ове жеље, почео несвесно да остварује свој, како би Адлер рекао, фиктивни циљ који се састојао у апсолутном одрицању сваке жеље, осим једне, на изглед најфиктивније и најапстрактније, жеље потпуног сједињења са Богом. Са Петром Коришким почела је тако да се одиграва једна изузетно динамична драма. Одрекавши се немогуће жеље потпуног сједињења са мајком, он се окренуо другој, на изглед исто тако немогућој жељи, сједињења са Богом. Ова драма достигнуће два пута свој крешчендо. Први пут биће то на врхунцу његове борбе са демонима, када је изгледало да је све

коначно пропало и да ће уместо страсно жељеног сједињења са Богом, доживети коначно помућење ума услед поплаве демонског садржаја његовог сопственог несвесног (видећемо касније да ово несвесно није било само индивидуално, већ колективно несвесно). Други пут врхунац означава победу, последње спајање са Највишим које је у исто време наговештај смрти. Тако је немогуће постало могуће и то у животу, мада на његовом последњем рубу према смрти.

Да се вратимо, међутим, на почетак драме. Видели смо да је аскетско понашање Петрово, што су године више пролазиле од његових дечачких дана, постајало све приметније, оштрије и за његову најближу околину све болније. Савременој психоаналитичкој и комплексној, дубинској психологији нису непозната оваква понашања младих људи, нарочито у току пубертета. Ове психолошке школе пружиле су и релативно задовољавајући одговор на питање откуд у младог човека овако искључива жеља за повлачењем из живота, одрицањем од природних потреба, претерана озбиљност и потреба за усамљивањем. Одговор гласи да је овакво понашање последица страха младог човека од својих нагона, у првом реду сексуалног нагона, који, као што је познато, нарочито у пубертету оглашава на доста наметљив начин своје присуство, тражећи задовољење које му по природи припада. Код оних младих људи који у детињству нису имали јачих потреса са својом најближом околином, па су могли више или мање неометано да испољавају и повремено и задовољавају потребе свога инфантилног сексуалитета, поновно оживљавање нагонских потреба у пубертету такође неће наилазити на велике препреке које би могле да зауставе, потисну или сасвим одбаце од свести, према дубинама несвесног, овакве нагонске захтеве.

Видели смо да нас је Петрово понашање већ у детињству изненадило и принудило да претпоставимо да оно није могло проћи глатко и без озбиљнијег трвења како између Петра и његових родитеља (за шта имамо и доказе у Теодосијевом тексту), тако и унутар саме Петрове душе. Код дечака и девојчица који су већ рано показивали „у свему тихо обличје", за које претпостављамо или поуздано знамо да ово „тихо

обличје" није никако последица било физичке или духовне неразвијености, болести или уопште осетно смањене виталности, већ напротив, да се у оваквој деци крије изузетна обдареност, маштовитост, интелигенција и појачана виталност, онда са приличном сигурношћу можемо од њих у пубертету очекивати две врсте понашања. Или ће оваква кротка и тиха деца постати још кроткија и мирнија у пубертету, са већ упадљивим знацима одбацивања нагонских потреба, и све изразитијим аскетским начином живота, или ће доживети у пубертету потпун преображај испољавајући у његовом току, могуће и касније, све врсте претераности нагонских испољавања, односно безобзирног допуштања себи свега оног што је раније спадало у забрањено. Могућна су, најзад, и смењивања обадва типа понашања.

Ана Фројд која се нарочито бавила питањима адолесцентног доба, тврди да млад човек који се одлучи, најчешће из несвесних разлога, за аскетски начин живота (при чему није битно да ли је и стварно постао монах — аскет, јер монашког понашања у пубертету има независно од било каквог утицаја религије) испољава несвесни страх не толико од квалитета, колико од квантитета нагона. Иако ово не мора увек да значи изузетну силину присутних нагона, нарочито сексуалног, али и агресивног, и то или његову урођену силину или ојачану богатом маштом, ипак се на присуство ове јачине најчешће мисли када се говори о страху од квантитета нагона. Примењено на Петра Коришког овакво психоаналитичко тврђење као да у први мах противуречи са чињеницама којима располажемо из Петровог детињства. Ова противречност је, међутим, само привидна. Петрова изузетна кроткост у детињству и његово „безлобно" неодговарање на укоре, па и увреде родитеља у младићству, када на сва пребацивања „као дете насмешив се ништа не рече", не показују психологу слабост његових нагона, односно опште смањену виталност, већ, напротив, овакво понашање говори за снагу ових нагона, најпре потиснутих, касније сублимираних, у прилог које тезе говори читав каснији развој и неслућене борбе Петрове са самим собом.

За објашњење непријатељства нашег свесног Ја према нагонима у пубертету, постоји још једно, врло привлачно становиште које не искључује оно које је најпре овде изнесено. Установљавање непобитне чињенице да у човеку, нарочито неуротичном, али и здравом, постоји склоност ка одбијању извесних нагона, нарочито сексуалног нагона, без икаквог претходног искуства, говори за извесно наслеђе филогенетског порекла, можда настало као последица потискивања нагона столећима. Тако би се и пубертетска аскеза могла једним делом схватити као „примарно и примитивно урођено непријатељство између Ја и нагона" (А. Фројд).

Повезујући сада сва три могућа узрока у једну целину, наиме, строго индивидуални развој појединца са појачаним нагонским прохтевима урођене природе, а трауматизованим неким тешким сукобом или сукобима у детињству, затим претпостављену и вероватну урођеност непријатељства Ја према нагонима, и најзад социо-културолошки утицај средине са идејама које владају том средином и тим временом (у конкретном Петровом случају хришћанске идеје и хришћанско време), аскетско понашање младог човека постаје нам разумљивије и прихватљивије.

Уколико је сада несвесно сећање на трауматску ситуацију из детињства код појединца јаче, самим тим потискивање нагона дубље, постоји опасност, која је у исто време и изазов, да у пубертету, преко аскезе, дође до јаког делибидинизирања младог човека, што не значи ништа друго него повлачење либидинозног објекта из спољног света у сопствену личност. Опасност је заправо у томе што такво повлачење енергије објекта на сопствено Ја значи регредирање на већ једном превазиђен ступањ детињег нарцизма. И заиста, готово увек у пубертету млад човек пролази поново кроз једну фазу јаког нарцизма у коме је самом себи и субјект и објект, и вољени и онај који воли. Наравно да ова фаза, која у патолошким случајевима прелази и у зрело доба, не може да прође без јаких унутрашњих потреса и амбивалентног става чак и према своме сопственом нарцизму. Нарочито јача неповерење према свим оним објектима љубави који су представ-

љали прве веснике љубави уопште, а то су били родитељи. Млад човек у пубертету почиње да се осећа све више као туђинац и странац у присуству родитеља. Усамљивање и одвајање честе су последице оваквог осећања. Ако на једном архајском плану у основи оваквог осећања лежи оживљени стари инцестуозни страх, на једном другом и то значајнијем плану, у коме се први пут појављују клице људске слободе, ово одвајање значи покушај заоравања сопствене бразде животног пута, при чему је усамљивање и са њиме несумњиво јачање нарцизма, припрема за коначну одлуку о дубини, врсти и квалитету ове бразде.

Појачано интелектуализирање младог човека у пубертету, његово страсно занимање за филозофска и религиозна питања, означава, између осталог, покушај Ја да се удаљи и јаком мисаоном активношћу наметне себе нагонима који представљају опасност. Парадокс и мудрост живота леже управо у томе што је, како написа једном Ана Фројд, нагонска опасност чинила и даље непрестано чини човека паметним. У време када је нагон у мировању или је издашно задовољен, услови за било какво стварање, сазревање или духовно уздизање, готово не постоје. Припремање себе за будући живот, потчињавање себе видљивим и невидљивим ауторитетима, потреба да неко јачи води и управља његовим животом, давање аскетских или било каквих других завета себи у пубертету, врши се увек у времену када се осећа нагонска опасност, када је све у човеку бурно, несигурно и незаштићено.

Сва ова изнета достигнућа савремене психолошке и психоаналитичке школе могу се успешно применити и на субјект наше студије.

Очева и мајчина смрт. Борба са сестром и сестрина смрт. Петар остаје сам

Пођимо сада за једно раздобље даље у животу Петра Коришког, следујући његову биографију. Стално размишљајући како ће да оде од родитеља, и нађе некога ко верно служи Богу, коме би се и сам у овом служењу могао придружити, изгуби оца. У тексту се

каже „И одмах отац ка Господу оде", будећи извесну сумњу у читаоца да отац, који није могао бити много стар, разболе се и умре, помало и због туге и разочарења, видећи да је синовљева намера да настави строг испоснички живот непоправљива. Ако је ова наша сумња иоле оправдана, онда морамо изводити даље закључке да је отац много полагао у Петров развој и његову каснију каријеру, поготово, јер је после Петра добио још само једну ћерку, што опет значи да је Петар изрaна морао показивати натпросечну обдареност која је у оцу и пробудила наду да ће дочекати да види сина на неком високом положају. Морало је очево разочарење бити утолико јаче, уколико је син постајао све више сличан смерном монаху, а не ведром ратнику или државнику и поред оштрих и увредљивих опомена очевих.

У сваком случају, изгубивши релативно рано оца, и не испољавајући, бар према биографији, неке особите знаке жалости или кајања. Петар је баш сада помишљао озбиљно да оде од куће. У овоме га је, за извесно време, које је могло да траје бар 7—8 година (ово закључујемо на основу рашћења Петрове сестре која је у моменту очеве смрти била девојчица, а у време мајчине смрти девојка способна за удају) спречила мајка и то не само молбама, плачем и преклињањем, већ помало претњама и уценама.

Колико се, тако рећи, прост народ још пре скоро седам стотина година и код нас разумевао у основе савремене психосоматске медицине, показују баш речи Петрове мајке упућене Петру, када га жели да задржи у кући на сваки начин, користећи и један општепризнати и одувек коришћени, мада педагошки и психолошки прилично штетан аргуменат; она му каже: „не остављај ме, да од плача смрт не окусим због тебе, па ћеш одговарати пред Богом што си ме убио".

Претпостављајући, као што видимо, могућност „психичке смрти", због туге и бола, Петрова мајка, као и многе мајке на овој планети, у свим временима, нема и неће да има разумевања за индивидуалне и интимне потребе свога сина. Оставши без мужа за кога истина не знамо каквом је везом била везана, она после његове смрти показује појачан страх и појачану

жељу да не остане сама са малом кћерком, односно да се не растане од сина кога очевидно још увек много љуби и поред разочарења које је и она морала доживети због његовог необичног развоја. Штавише, некадашње чврсте везе између мајке и сина које су у детињству природне, а у Петровом случају вероватно биле и појачане, у пубертету даље јачане и поред жеље за одвајањем — пошто смо уочили да се Петар између осталих, такође раније поменутих разлога, одрекао свих осталих жена, јер се морао одрећи мајке (и почео да тражи Велику Мајку) — сада су опет, нестанком оца, могле бити обновљене и тако задовољити несвесне жеље и мајке и сина.*

Видећи мајку како „раздире срце" своје и примивши, вероватно са олакшањем и унутрашњим задовољством њене последње речи којима му оставља потпуну слободу да не једе месо и да се не жени, уз то сигурно непријатно опоменут савешћу на могуће тешке последице одласка из куће, које последице, уосталом, мајка довољно отворено износи. Петар се одлучио да остане у кући и преузме бригу о њој и сестри.

Да га овај останак у кући није могао унутрашње да умири, већ да га је, напротив, све више узнемиравао, и стварао нове унутрашње сукобе, једним делом свакако и због појачаних захтева мајке на тоталитет његове личности, другим делом можда и због ула-

* Напомињемо да је немогуће одрицати сваку везу између односа сина који ће касније постати монах, пустињак познати мистичар, па чак и светац и његове мајке. Мислимо у првом реду на ову везу у детињству и то код оних пустињака, мистичара или светаца који су у себи и после у својој околини развили посебан култ поштовања, који иде све до обожавања према Мајци Божијој. Значајно је нагласити да је овај култ познат од давних времена у свим религијама. Од познатих мистичара и светаца из релативно новијег доба, довољно је узети као пример св. Серафима Саровског у Русији или Рамакришну у Индији. Пошто у овом феномену има нешто универзално, сасвим независно од специфичног религиозног учења, баш због ове универзалности, не остајући само на објашњењу конфликта и односа мајке и сина, оца и кћерке (постојали су и познати женски мистичари кроз историју) у индивидуално несвесном њеног носиоца, Јунг је овај однос сматрао архетипском вредношћу и лик Велике Мајке ставио као општу својину нашег колективно несвесног.

жења сестре у пубертет и онда без икакве сумње, услед недостатка оца, њеног све јачег афективног везивања за брата, говори биографски текст који нас обавештава како о великој послушности према матери „повинујући се у страху", тако и у појачавању мера уперених против тела од кога увек долази свако искушење. Сматрајући да ће непријатељским, свесном Ја неприхватљивих импулса својих нагона, најбоље доскочити мучећи своје тело, што је било у складу са општеприхваћеном идеологијом хришћанске асказе у првим вековима, али и у току средњег века, Петар је не само појачавао свој пост излажући се подсмеху околине која га је иронично прозвала „сухоједац", већ је носио око тела оштро вретиште, о чему је, опет карактеристично, знала само мајка, излажући се, за наше данашње појмове, несхватљивим мукама, све у циљу слабљења оних импулса из несвесног које је Фројд назвао „аморалним, алогичним и асоцијалним".

Најтеже муке и то не душевне тек су имале да дођу. Последњи обрачун са спољашњим светом и комплексима свога индивидуално несвесног био је веома тежак и дуг. Све је отпочело после мајчине смрти када је Петар, иако врло уцвељен и пун суза због смрти јединог бића за кога је сигурно осећао и знао да је волео и био вољен на прави земаљски начин, помислио да је коначно куцнуо час његовог ослобођења од свих земаљских обавеза и окова, макар да су ови окови били и сама мајчина љубав. Остала је међутим још његова сестра, спремна по годинама и здрављу за удају, али везана за брата нераскидивим спонама, у којима није могла не бити присутна и понека еротска компонента, из простог разлога, што је људско биће тако устројено да у свим везама љубави еротска компонента не може недостајати, пошто тзв. чисте или само духовне љубави, нарочито у овако младим годинама, једноставно нема. Па, као што је Петар положио унутрашњи завет Богу посвећујући му сав свој живот без остатка и само очекујући повољну прилику да се коначно посвети реализацији овог завета, тако је његова сестра, позивајући се на тог истог Бога, положила и спољашњи и унутрашњи завет да неће брата

никада напуштати, већ да ће живети истим животом као он.

Пошто никаква наговарања нису помогла, Петар је стрпљиво и смерно морао да се подвргне, још једном, овога пута последњем, искушењу које је долазило споља и да заједно са сестром, недалеко од свога села, пошто је претходно од једног инока, баш у цркви Св. Петра, више села, примио монашки завет, сагради две колибе, за себе и сестру и да у њима отпочне необичан живот удвоје, а ипак у самоћи. Не треба да пређемо ни преко упадљиве Теодосијеве опаске који је за овај необичан живот нашао за потребно да ипак напише да они „као брат и сестра живљаху". Иако су строго постили и усрдно се молили, Петар није био задовољан ни миран у души и то је објашњавао себи и сестри да је због превеликог доласка људи у њихове колибе, који су долазили доносећи им „потребне ствари", вероватно намирнице и одећу, али још више из радозналости, чуђења и дивљења оваквом монашком животу удвоје.

Тражећи од сестре да оду сасвим из родног краја и живе негде далеко где неће морати „гледати ни радост ни жалост њихову", Петар се није само повиновао природном и познатом унутрашњем гласу свих правих монаха који следујући пут све дубљег улажења у слојеве свога несвесног живота, осећају сваки контакт са људима као сметњу, већ је жељом да се што више удаљи од свога родног краја испољио и жељу да прекине све родовске, дакле и инцестуозне жеље које је морао још у себи носити.

Јака веза неког човека за свој род, своје племе, није у основи ништа друго него прастара крвна веза са својом породицом у којој је некада у давној прошлости, пре успостављања табу инцеста, владала насигурно и полна крвна веза у још увек присутном ендогамном друштву. Нема отуд правог рођења човека за своју сопствену индивидуалност, за своје Ја, а самим тим тек онда за цео свет, пре него што се и споља и изнутра не прекине пупчана врпца која нас везује за ужу породичну родбину (у првом реду мајку, оца, брата и сестру), а онда и ширу, ону свога села, уже покрајине, читавог племена. Овакав раскид са матери-

цом из које смо потекли не значи наравно одрицање и тврдоглаво негирање припадништва одређеним родитељима и одређеном народу, напротив, ово одрицање је само крвно одрицање, док је у духовном смислу потврђивање ове везе.

Јеванђељске речи: „Ваља нам се наново родити", управо и носе у себи овај смисао. Рођење је само једном физичко, али та физичка веза са мајком — материцом код већине људи траје непрекинуто целог живота. Петар Коришки разликовао се од већине или од свих људи свога времена, али и будућих по томе што је у себи осетио глас пуне индивидуације која се остварује увек и само „новим рођењем".

Немајући још снаге у себи да се одвоји сасвим од сестре, чије га је подражавање у посту и молитви, као и мучењу тела, затим њено понављање: „како хоћеш, господару", морало болно и мучно подсећати да све везе са породицом и родом, и то оне емотивне, интелектуалне, социјалне, али сигурно и чулне, још нису сасвим раскинуте, Петар је одласком из свога краја покушао још једном да одложи последњу и најтежу одлуку, у исто време неминовну — потпун разлаз са сестром.

Увек изнова теран изнутра на све нове и теже подвиге одрицања, јачајући овако супротне силе у себи, свакако и оне еротске природе, од којих се морао највише прибојавати, јер су управо те силе претиле повратку свему ономе што је имао дефинитивно да напусти, доживљавајући можда овај сукоб повремено и на свесном плану, Петар је све мање у сестри видео само сестру, а све чешће понављао, тужећи се: „О, како ми се велика напаст, ова жена, догоди!"

Да је његова млада сестра много мање од њега била спремна да пође у опасну авантуру откривања свога несвесног, тражења свога Ја и још више Јаства, а много више осећала, још уз то усамљена, појачану унутрашњу потребу да се веже уз брата који је за њу био сада репрезентант и оца и мајке, и брата и мужа, говори и њено интуитивно погађање намере брата да од ње побегне. Вероватно у појачаном страху, спремна на све жртве, само да не изгуби свога јединог господара, она оставља своју колибу и без ичега за њим

пође у камени крш призренских брда. Водећи и сам вероватно последњу и одлучну битку у себи, претпостављајући радије живот у „распуклом камену у гори" него даље заједно са сестром, Петар доноси пресудну одлуку напуштања сестре, умирујући привремено своју савест објашњењем, у коме је било и нешто рационализације, да је боље оставити изнемоглу заспалу сестру у пустињи, него за навек прогневити Бога.

Није то могао бити лак растанак од уснуле и малаксале сестре усред пустиње. Видећи је овако исцрпљену и клонулу од дугог пешачења његовом животном стазом, немајући, и вероватно више и не желећи никоме да је преда на чување и негу, он је у својој молитви уме једино да повери анђелима који треба да јој помогну да у покајању свој живот заврши. Због чега би заправо требало да се једна, још увек релативно млада девица покаје, ако не због њених грешних мисли; можда је ово Петар помислио због њене наметљиве упорности да живи уз њега, одвлачећи га овако, својим физичким присуством, од јединог циља коме се посветио. Умоливши још једном небеског Владику да му заштити сестру од „замки ђавољих", међу које је несумњиво спадало евентуално откривање његовог новог обитавалишта, проливајући реку суза у којима је било и оне врсте суза које је проливао за мајком, ушао је још дубље у пустињу и тако се сакрио да је још само ђаво могао да сестри открије пут до њега. Али ђаво, одувек инвентивнији од човека, јер је вероватно од њега старији, преместивши се једном, у току дуге еволуције буђења човекове свести из спољне средине коју је настањивао, у човекову унутрашњост и то у саме дубине његовог несвесног, да би га оданде сада подстрекивао, гневио, мамио и мучио, и у случају Петра Коришког смислио је перфидније мучење него што би било оно у случају новог сусрета брата и сестре.

Пре него што се вратимо на ђаволове махинације, треба још да смо присутни, свом могућом драматиком нашег замишљања, мукама и коначној смрти остављене сестре. Откривши после буђења братовљеву превару проклињући „смртни сан" који ју је од брата

заувек одвојио, пребацујући брату да ју је „немилостиво у пустињи саму оставио и бегом одбегао", знајући да ју је мати њему оставила, она на крају своје потресне ламентације нема других жеља већ да у тој светој божијој гори нађе смрт. Предајући се једном, целим својим бићем само брату и сада од њега напуштена, Петрова сестра, следујући унутрашња динамичка збивања свих депресивних особа, одвојених од љубљеног објекта, аутодеструктивно доживљавајући немоћ да овај објект уз себе стално вежу, понавља инфантилну жељу малог детета и одраслог, али несазрелог човека, када овај остане без заштите и немоћан :„Макар ми ти (смрти) буди милостива, јер у свет вратити се или у њему бити не волим, нити ми достоји да живим господина брата мојега не гледајући."

Па, још једном следујући опште законе психосоматског пропадања, по којима стварна жеља за смрћу зачета једном у човековој души, делује разорно и на тело, стварајући у њему разна запаљења, туморе и аутоинтоксинације (овако се по неким канцеролозима ствара чак и рак у телу особе која је изгубила неко јако вољено биће) и Петрова сестра, већ телесно ослабљена ранијим постом и пустињачким животом, вероватно не превише дуго времена после братовљевог напуштања, напусти „у девичанству и целомудрију" овај живот. Њен брат, међутим, који, иако добро скривен од последњег сестриног боравилишта, није губио сваки, наравно, посредни контакт са њоме, не желећи тако да оптерети своју савест још са једним будућим пребацивањем, брзо дознаде и за час њене смрти. Желећи у молитвама, већ од тренутка одвајања од сестре — девице, и као хришћански монах и као овоземаљски човек који је љубио своју сестру и коју више није могао никоме да повери, само њену смрт, како би се што пре удостојила рајског насеља намењеног праведницима, Петар се зарадова овој вести и захвали Богу. Чини се, ипак, нешто преурањено. Јер пре него што ће њена душа напустити заувек земаљску сферу, немоћна и после смрти да се од брата сасвим одвоји, што ће у основи само бити доказ братовљеве немоћи да се од мртве сестре стварно ослободи, ова лутајућа сестрина душа, дубоко присутна

још увек, као глас опомињујуће савести Петра Коришког, јављаће му се још доста пута мучећи га до саме ивице смрти.

Петар између змије и орла

Остајући најзад потпуно сам, једва понекад посећиван од неког радозналца или поштоваоца који би му доносио мало хлеба на чему је захваљивао и молио да му не долазе и ништа не доносе, Петар Коришки је могао да се посвети оном најтежем, за наше данашње појмове свакако слабо схватљивом начину аскезе, при коме је „мразом смрзаван и сунцем жежен", дуго стајао на молитви, много се клањао и тукао себе у прса, једући само „изданке дивљега биља и горки букови жир". Подозревајући да све невоље долазе човеку од тела, још више од онога што је у души његовој телесно, а то су сви основни нагони и инстинкти са којима долазимо на свет, као што су долазили и наши врло давни преци, Петар се трудио да буде што више „немилостив, незгодан и непоштедан непријатељ својему телу", плашећи се бесова и звери које настањиваху његову пештеру. Узалуд.

Човек који живи сам, концентрисан само на збивања у себи, допуштајући телу да задовољава само најминималније потребе, звао се он хришћански пустињак, индијски јоги, муслимански суфи, јеврејски кабалист, покреће силовито и из основа читаву кућу стотинама хиљада година стару, која се лагано, камен по камен стварала у чевековом психичком животу. Такав човек више не може да станује само на горњем спрату са лепим видиком свуда унаоколо, не бринући се за подстанаре у нижим спратовима куће, а никад не завиривши у подрум. Сада све добија друге димензије, сада се поуздано зна да се мора испитати брижљиво, спрат по спрат, све до у најтамније кутове прастарог, мрачног подрума, јер се можда баш у њему крије скривена принцеза, драги камен, шкољка са бисером, немушти језик, за којима чудни занесењак трага. Да би се све ово претражило треба бити добро опремљен, јер без помоћног оруђа и добре опреме опасности које

вребају на сваком кораку при спуштању могу да буду смртоносне.

Опасности су „беси лукави" предвођени од „покварене змије", која је од почетка омрзла род људски, па је и првог човека Адама на грех и смрт навела, змија која зна само за завист и која не жели отворено да напада човека, већ подмукло шиштећи из своје пећине буку и страх производи натерујући човека да одступи и побегне са места неравноправне борбе.

Дубоке су се и тајанствене промене догодиле са симболом змије кроз миленијуме људске историје. Није она увек била симбол зла, покварености, подмуклости и завођења. Пре него што се човек неповратно заљубио у Дух и небо, а ово се десило давно пре хришћанског времена, змија је значила космичко мајчино крило које у себи скрива свемир, као прстен живота без почетка и краја, као стална пратилица мајке земље из које је човек поникао и којој се враћа.

„Змија је за све старе народе била чуварка последњих тајни, она располаже земаљским знањем, знањем што га дају нагони, из ње говори мудрост природе" (Натзмер), отуд она постаје велика богиња преисторијских времена, понекад представљена и женом, али обавезно са змијском главом.

А онда се дешава нагла промена. Када је грчко доба први пут у историји изборило право духа на један нов начин мишљења, када је средиште душе премештено из срца у мозак, када су Емпедокле, Хераклит, Анаксимандар и остали пресократовци проговорили заиста као богови, и сам господар света и отац богова Зевс одабрао је орла својим гласником и симболом, док је његова жена, богиња земље Хера наставила да окупља око себе змије као и њена ранија прамајка, велика богиња земље Геа. Већ из овог раног грчког доба, па кроз целу грчку историју, са климаксом у хришћанству, симбол змије постао је свет елементарних сила, свих нагона земаљских, до тада слављених и цењених, свет зла и опасности који својим уједом доноси смрт. При томе се заборавило оно најважније: змија има два језика. Једним она заиста може да убије, и донесе смрт, а значи лукавство, завођење, голи нагон, док другим језиком доноси лек, пру-

жа помоћ (тада су природа и дух у лекару Ескулапу помирени), означава мудрост, сазнање и синтезу. Змија је даље променљивог држања, час је у вертикалном, час у хоризонталном положају, мења кожу чиме се подмлађује, повезује полне органе са главом, може да стави свој реп у уста — кундалини — и тиме да направи круг или спиралу која се не покреће или одједном промени положај. Мудрост змије није нешто за себе добро или зло. О њеној последњој вредности одлучује човек. У сваком случају она гони човека ка духовном сазнању (још из раја) и постајању. Отуда је и Христос могао да каже: „Будите мудри као змије и питоми као голубови".

Вечита поларност природе и човека коју човек кроз колективну и индивидуалну историју тако често хоће да запостави и заборави, па да се преда једном полу, при чему најчешће страда, величанствено је приказана, управо од Зевсовог доба, преко Христа до данас непрестаном борбом змије са орлом. Змија која гмиже по земљи остаће везана и слепљена за земљу, за све што је ниско, приземно и грешно у човеку, она ће га уједати за пету и обарати на тло, док ће орао, та горда птица која је савладала земљину тежу и која лети према сунцу значити понос човека на његов дух и све оно што је он пронашао и савладао.

Само врло храбри и од судбине позвани људи могу да се вољно, из пуне слободе, разапну између неба и земље, орла и змије, и при томе остану неуједени смртно од змије и ношени орлом неослепљени од сунца.

Определивши се једном за небо, Дух и орла, бивајући одгајен у хришћанској, а не индијској или кинеској митолошко-религиозној традицији, која је имала далеко префињеније чуло за поштовање поларитета у природи и човеку, али самим тим и мање страсти и крви за велика индивидуална достигнућа јудео-хришћанског збивања, Петар Коришки је страховито узбунио и разљутио земљу, тело и змију, значи све нагоне и архаичне слојеве свога индивидуално и колективно несвесног, потврђујући у себи давнашњу мудрост која каже: „Што више хоћеш да достигнеш анђела, све ћеш више будити ђавола."

Док су змија и зли демони насељавали само пуста места, црне пећине и напуштене домове, било их је релативно лако обићи и избећи сусрет са њима. Када су демони добили крила, а још уз то могли да се направе невидљивим, борба са њима постала је тежа и опаснија, иако још увек могућа, чак са изгледима на успех, само ако би се препознали знаци који су били непобитан доказ њихове близине или непосредног присуства. Најтеже је постало онда када човеку више није било јасно који су демони остали напољу и да ли су уопште још неки тамо остали, а који су се уселили у пуста места, пећине и дубоке удолине његове сопствене душе. Пре свега више није могло бити јасно да ли то човек који се бори са демонима, па се са њима сусретне, сусреће исцерено лице и извитоперен глас свога сопственог несвесног, потиснутог и угњетаваног, или је то лице и глас самог слуге „кнеза овог света" који је дошао да га посети, уплаши и разоружа.

Није ово јасно изгледа ни самом биографу Петровом, ученом, али и побожном Теодосију који каже да су „беси путем маштарија", вичући, нападали на њега. Било би врло значајно за нас када бисмо знали да ли се и Петар односио према овим бесима као маштарији, или их је доживљавао као реалност. Ово исто питање односило би се и на гласове сестре које је све чешће почео да слуша, а за које је могао помислити да су гласови правих демона јер су му говорили најстрашније ствари изазивајући у њему грозна мучења савести и нове борбе са сестром у себи, али и да су то гласови његове сопствене душе.

Опрезност данашњег тумача старих текстова овакве врсте мора бити велика. Овај је врло лако у искушењу да некадашња представљања пустињакове борбе са демонима протумачи или као чисто психопатолошку појаву или као симболичан језик биографа, потцењујући у оба случаја природну спремност, уз то још ојачану прихваћеним религиозним учењем, да у овој борби монах види добрим делом борбу са самим собом и у самом себи, без непрекидне интервенције и непрекидног присуства невидљивих бића споља, без обзира што се у њихову реалност веровало. У тумачењу ове

борбе код Петра Коришког морамо бити посебно опрезни. Ево зашто.

Православна монашка традиција, преношена са Атоса на балканско тле још од времена св. Саве, није могла бити непозната писменом и образованом Петру Коришком. А у овој традицији, као уосталом у мистичној традицији уопште, велика је пажња била поклоњена различитим облицима мисли које су се јављале код аскета на њиховом искушеничком путу. И поред веровања у реалност демонских бића, ова традиција није запостављала ни другу могућност сусрета аскете са демонима и то у сопственим мислима. Тако на пример у саветима које двојица атоских калуђера пружају својој неискуснијој браћи каже се да монах треба најпре да види оно што је у његовом срцу рђаво, па тек онда оно што је добро. Даље се каже да мисли могу змаја да поплаше, али могу и да га укроте. И најзад, што ће за наше даље излагање бити од велике важности, у овом средњовековном тексту, потеклом са Атоса, каже се дословно: „Душа не мора да ствара слике само преко злих демона, већ и из саме себе и из своје природе, преко својих пет дарова, и то духа (nous), разума (dianoia), мишљења (doxa), фантазије (phantazia) и осећања (ästhesis).

Уосталом, чак и у случајевима када је средњовековни побожни монах неке своје халуцинације, истина само онда када је био довољно јак, одбијао од себе, пребацујући их на невидљиве демоне и у име Христа, молитвама их одстрањивао, могао је делимично да помогне себи, тупећи на овај начин оштрицу халуцинација, на сличан начин као што неки данашњи интелигентни психотичар, упркос болести, може да се одупре гласовима препознајући у њима глас сопственог несвесног. Не поричемо ни могућност овакве одбране у средњем веку.

А ево какве ствари је говорила умрла сестра Петру преко злих духова који су вешто подражавали сестрин глас или, морао је Петар који пут и на ово да помисли, били су то гласови његове сопствене душе који су у виду оптуживања грешне савести овако грмели: „Тебе јединог уместо родитеља имаћах и с тобом, све напустивши, пођох, а ти ме саму оставио јеси! Од глади и плача изнемогла пропадам, а ти живиш не бринући се за мене као да сам ти туђа. Ти каменосрдни немилостивче . . . изиђи бар сада те ме узми и к својима одведи."

Гласови, дакле, не само да га оптужују и на одговорност позивају, већ га поново маме да потражи сестру, иако мртву, што ће рећи да су осим уцењивања од стране његовог Над-ја, и даље присутни последњи одблесци еротичних нагонских импулса који нису могли ни да имају никакав други објект својих жеља осим оног јединог, инцестуозног, са којим је највећи део времена Петар провео.

Читајући молитве и Давидове псалме, нашта не одговарајући на ове гласове, што указује да је Петар упркос постојећим халуцинацијама задржао присебност духа, што би опет био нов доказ да је он највећим делом био свестан илузорности и нереалности ових гласова, гласови сестре и сва искушења у вези с њом савладана су заувек. Нове борбе још теже, овога пута не више са потиснутим садржајима индивидуално несвесног, које је коначно могло да буде очишћено и оплемењено, већ онога колективно несвесног, отпочеле су.

Охрабрен досадашњим током борбе, али сада још горе ометан у молитвама од саме змије која и даље није хтела да се појави и своје право лице покаже, Петар се усуђује на крупан корак: он смело позива змију да се покаже, устане и изађе јер му је „на саблазан", мада би са њом хтео да има мир. Ова занимљива реченица у биографији: „И ја бих сад с тобом мир да имам, али није добро друговање са тобом", које се односи на змију, указује како на повремени умор од тешке борбе у коју се Петар упустио, тако можда, мада опет у складу са првом претпоставком, — на тежњу синтетичког мирења великих поларности унутар човека. Ово мирење не би било нимало неприродно, оно је толико пута и остварено у кинеској и индијској теорији, али и пракси, међутим, када би се остварило и у случају Петра Коришког, онда не бисмо имали пред нама хришћанског мистичара који не дела по природи, већ који живећи мимо природе, уз помоћ једног другог духа, постаје

„нова твар". Подвргавајући се нововековној, дакле хришћанској концепцији о змији, по којој мирења и друговања са њоме нема, јер је она завела једном чистог човека и од тада осуђена да се ваља по прашини, Петар се одриче компромиса са нагонима, жели да ступи у одлучни бој са њима.

Написали смо већ да је борба са змијом у Петровој души за нас знак да је први додир са архајским слојевима колективно несвесног, тзв. архетиповима остварен. Када бисмо следовали само ортодоксну психоаналитичку теорију и на почетку ове борбе са змијом, онда не бисмо у овом симболу могли видети ништа друго него најчешћи и највише од психоанализе употребљавани симбол вечитог фалуса. Ово би онда био још један доказ неокончане Петрове борбе са еротично-сексуалним захтевима у њему.

Схватање змије у бајкама, митологији и сновима народа и појединца, за Фројда и његове присталице увек је једно исто. Она је мушки сексуални симбол. Видели смо већ из раније кратке екскурзије у старо доба да змија није имала ово значење или бар не као главно. Како смо у случају Петра Коришког поново на трагу дубљим архајским слојевима и њиховим симболима, то ћемо и овоме прастаром симболу морати придати и једно друго значење. Уосталом, већина прастарих симбола који нису у току хиљада протеклих година изгубили од свога значења, што доказује да су били и остали израз неких врло дубоких и значајних слојева у људској души, носе у себи двоструки аспекат. Они обично носе у себи, осим оног једног, најпознатијег и најчешћег значења, и једно друго, њему супротно. Осим ова два аспекта, симбол може да носи у себи и друга значења и сада, само је моћ и способност времена у коме симбол дела и појединца који се њиме служи или који је до њега, унутрашњим процесом индивидуације постепено дошао, како ће, колико и који аспекат симбола да истакне у први план. Ово, на прамер, подједнако важи како за архетипске слике „Вечитог Дечака" или „Вечите Девојчице", затим „Велике Мајке", воде или змије. Као што архетипска фигура Аниме у души мушкарца, може да узме на себе деструктивно обележје које тежи да разори

унутрашњи и спољашњи интегритет мушкарца (овакво обличје Аниме Грци су нам оставили као сирене, Германи као Лорелај), тако је исто могућно да она буде инспиратор, водич или посредник између нашег свесног и несвесног живота која помаже мушкарцу, као што су Маргарета и Хелена помагале Фаусту, и интегрисању његове личности. Овакав двоструки аспекат једног симбола важи у пуној мери и за змију или њој сродна обележја, змаја и аждају. Као што не може бити свеједно да ли змију сања неки мушкарац или жена, младић или старији човек, већ према томе у каквом се тренутном унутрашњем или спољашњем конфликту налази сневач, на основу чега ће змија бити протумачена на различите, па и супротне начине, ово исто ће важити и за сусрет са змијом на унутрашњем попришту битке за Јаство.

Змија искушава Петра, али и Петар изазива змију. Он је већ прошао један добар део пута индивидуационог процеса, обрачунао се са својом Сенком, Персоном, Анимом, рашчистио је тамне и опасне садржаје свога индивидуално несвесног, и сада је он тај који се свесно супротставља и зове на последњи обрачун змију, не више само као представника мушке полности, већ, у ширем својству митске аждаје, као представника колективно несвесног и то као супротност орлу који, доноси светлост и подржава човекову тежњу према светлости неба. Змија је овде тамна другарица земље, свега што је везано за рађање, сама као природа која ствара и разара, свирепа и горда, „равнодушна и хладна" као у де Вињијевој поеми. Кад год тежимо Духу, небу и спасењу, чиме се неминовно све више одвајамо од тела, земље и свега чулног и материјалног, супротне силе у нама затегну се и поведу битку.

Оваква опасна затегнутост супротних сила нема баш никакву привлачност за обичног човека који тежи најчешће некој врсти синтезе супротности на најповршнијем плану. Разумљиво је да је оваква врста равнотеже увек угрожена и увек прети да се сруши. Отуд безброј напора да се новим компензацијама поврати мир и одржи привидан ред. Није овако у страсних природа у којих унутрашњи пожари не уништа-

вају само дубок коров, већ се у пламену врши и непрестано чишћење и припремање духа за ново крштење. Јер после крштења водом (мајком, земљом, рађањем, али и женским елементом као таквим) предстоји крштење ватром које је последње и истинско крштење човеково.

Последња битка

Иако не можемо поуздано да закључимо на основу изнете биографије, није невероватно претпоставити да се Петар, у моменту обрачунавања са змијом, налазио на прагу, или је већ закорачио у другу половину свога живота.

На основу дугогодишњег искуства у раду са пацијентима, али и преко многобројних веза са здравим људима, Карл Густав Јунг је закључио да се читава психологија и психопатологија људи постепено мења када прелазе из прве у другу половину живота. Док је сматрао да се ток индивидуационог процеса у првој половини живота одиграва као „иницијација у спољашњу стварност", у другом раздобљу живота сведоци смо „иницијације у унутрашњу стварност". Природно је да се у првој половини живота човек више занима за садржаје свога индивидуално несвесног, сукобљава и покушава да мири на својим нагонима (у првом реду сексуалним и потребом за владањем, моћи) више је једном речи окренут манифестацијама спољашњег живота и покушаја налажења места у томе спољашњем свету. Највећи део људи увек и остаје на достигнућима из ове прве половине живота, јер је достигао извесну, наравно врло релативну и несигурну равнотежу, избегавајући брижљиво сусрете са својом Сенком („тамним братом" у нама), и својом Персоном (маском насталом из разлога прилагођавања, при чему човек изједначује себе са својом маском и остаје тако себи заувек неоткривен).

Код оних ретких људи који су имали смелости да већ у првој половини живота отпочну битку на трновитом путу индивидуационог процеса, у другој половини догађају се све драматичнији и судбоноснији

сусрети који све више указују и на присуство, односно буђење слојева архетипске природе колективно несвесног.

У свим религијама света, али не само у овима, већ и у неких филозофа (споменимо од новијих нарочито Кјеркегора, касније Јасперса), па и у свакодневном животу обичних људи, суочавамо се са једним врло значајним и необичним феноменом. Што је човек у већој невољи, што је дубље пао, или је у посеву неке тешке болести, што је у тежем конфликту унутрашње или спољашње природе, при чему су све човекове снаге мобилисане и он учествује у оваквом конфликту целим својим бићем, не покушавајући да му на неуротичан или психотичан начин избегне и тако од њега побегне, решење конфликта, избављење из невоље, спасење, и то са неочекиване стране, као да су негде врло близу и остварљиви у сваком часу. Овакви чудни и нагли преокрети познати су и остварени и код људи сасвим нерелигиозних. Први знаци овакве помоћи појављују се опет у сновима у којима су се наговештавали некада и први знаци почетка конфликта или неке болести. Компензаторна функција несвесног, најпре преко снова, затим халуцинација или визија, покушаја уметничког стварања или изненадних преображења, пружа човеку руку и помаже му да се опет усправи, издигне из блата у које се заглибио, постане бољи, јачи и зрелији него раније. Што су јачи конфликти, искреније и дубље заоштравани сукоби, што је више ризика и смртне опасности, то су и средства која несвесни део наше личности мобилише да би нам помогао да остваримо раније поменуту зрелост, богатија.

Хришћанским учењем подојена душа Петрова, страсно и искрено управљена ка једном циљу, екстатичком сједињењу са Богом (ово је уосталом циљ свих мистичара света одувек био), заоштравајући већ свесно супротности у себи, захватајући све више са самог дна, изазвала је у једном тренутку одлучну митску сцену у себи — сукоб архистратига Михаила, самог арханђела Господњег, из реда високе небеске хијерархије са вечитом Змијом. Битка хероја која се огледа у битци супротности, свести против претеће таме несвес-

ног, или Духа против природе, Михаила, Борђа или Димитрија (који нису само хришћански хероји, већ и прехришћански) против Змије, врло је добро познат архетипски мотив бројних митова и бајки од најстаријих времена све до немачког романтичара Хофмана.

„И гле, као против Мадијанаца негде Исусу Навину, и овоме против љуте змије анђео господњи с мачем у рукама појави се и стаде пред њим." Један с мачем, други с мочугом у руци навалише сложно на змију која више не поднесе овај напад, већ побеже низ провалију и „незнано куд у бегу бежећи отиде".

Пошто је појава архистратига Михаила јасно описана у стварности, наводе се његове речи охрабрења преплашеном и зачуђеном Петру, описује се даље њихова борба против змије и тренутак када је овај „главни анђео Господа" постао невидљив, нисмо више у могућности да целој овој појави придамо карактер само унутрашње реалности, нити да је схватимо само као сликовит начин мишљења његовог носиоца, или пак само као симболичан начин изражавања Петровог биографа. Унутрашња слика претворена је у Петровом сусрету са Михаилом у спољашњу стварност, ова слика је једном речи примила карактер реалности.

Ако бисмо овај Петров догађај судили строго школски, по утврђеним шемама психопатологије, онда бисмо га морали означити као врхунац, већ одраније припремане и местимично већ раније испољене психозе која сада кулминира у једној оптичкој халуцинацији као резултат сумануте жеље, неке врсте појаве оазе у пустињи на смрт ожеднелих, у овоме случају страховитим постом и мучењем тела намученог и до ивице и психичке и физичке пропасти доведеног пустињака Петра Коришког. Ако би овакав закључак и у Петровом случају, као и у случајевима многих других стварно душевно болесних људи који су годинама прогањани од разних оптичких и акустичких халуцинација, био најједноставнији и за медицинску логику најприхватљивији начин објашњења, ово још увек не значи да би то био и једино тачан закључак.

Поседујемо више критерија по којима можемо опрезно покушати да раздвојимо халуцинације, као продукт несумњиво болесне психе, од визија, које

иако носе карактер крајње необичности, чудноватости, уопште не значе болесну појаву, могу да остану на само једном појављивању у току целог живота, да се појаве још који пут, ређе да се мешају са халуцинацијама.

Најпре треба рећи да су критеријуми класичне психијатрије о условима појављивања, трајању и значају халуцинација, тих „перцепција без објекта" које су пратилац болесникових сманутих идеја, задњих деценија доведени у сумњу, а неки су сасвим изостављени у процењивању значаја оваквих испољавања. Мада се и раније знало да неке врсте халуцинација, као што су, на пример, рефлексне или тзв. негативне халуцинације, не морају бити увек знак тешког душевног обољења, тек у новије и најновије време почело је да се пише о неуротичним халуцинацијама, тј. халуцинацијама које се јављају у неуротичних особа, али и код мале деце. За појављивање оваквих халуцинација потребан је увек неки конфликтни догађај, али сама халуцинација не мора увек да буде застрашујућег карактера, већ напротив, некада је и пријатна. Тако се, на пример, некоме појављују виле, патуљци, лепи предели итд., као што је могућно појављивање равнодушних садржаја (Зиолко).

Нас ће овде мање занимати даље разликовање халуцинација код неуротичних и психотичних особа, нећемо се чак задржавати на познатом феномену појављивања халуцинација код усамљених особа, као и оних које су дуго постиле или биле исцрпљене принудном глађу или жеђи. Ако је и тачно да су дуга усамљеност и исцрпљујући пост могли да створе у Петру Коришком предуслове за појављивање халуцинација, ако чак са приличном сигурношћу прихватимо да су се овакве халуцинације акустичке природе са непријатним садржајима самооптуживања у вези са поступцима са сестром појављивале и биле тако израз пролазног психотичног стања једног аскете и будућег свеца, сусрет са Михаилом не може да се прими и разуме на исти начин, јер садржи неке друге елементе које раније нисмо срели у Петровом душевном збивању.

Релативна краткотрајност појаве, њен окрепљујући и битно позитивни карактер, управљен према будућности, а не прошлости, недостатак било каквих знакова који би указивали на сужење или помрачење свести, без других пропратних знакова патолошке природе, упућују нас да појаву Михаила схватимо не као психотичну халуцинацију, већ као визију која је последица раније поменутог оштрог супротстављања супротних полова архетипске природе.

Мада званична психијатрија и психопатологија нису још биле у стању да до данас направе довољно јасну и прецизну разлику између халуцинација и визија, ово је учинио још пре неколико деценија Карл Густав Јунг у својој дефиницији слике. Неопходно је да се на овоме месту упознамо са овим Јунговим цитатом.

„Кад говорим о слици, онда не мислим на психичко одсликавање спољашњег објекта, него много више мислим на слику фантазије. Ова слика више почива на несвесној активности фантазије и као њен продукат она се свести приказује више или мање страна, отприлике у виду какве визије или халуцинације, али без испољавања патолошког карактера. Слика носи психолошки карактер какве представе у фантазији, а некада quazi реални карактер халуцинације. Чак јој по правилу недостаје свака пројекција у простор, *иако у изузетним случајевима* (подвукао В. Ј.) може чак у неку руку и споља да се појави. Овај начин појављивања означујемо архаичним. Ја називам слику исконском онда када она носи архаични карактер. О архаичном карактеру говорим онда кад слика показује уочљиво слагање са познатим митолошким мотивима. У овом случају она изражава, с једне стране претежно колективно-несвесне материјале, а с друге стране указује на то да се моментано стање свести мање находи под личним утицајем, а више под колективним. На примитивном ступњу, тј. у менталитету примитивнога, унутарња слика лако се премешта у простор као визија или као халуцинација чула слуха, а да није патолошка.

Иако слици по правилу не припада никакав карактер стварности, ипак према приликама могу да јој припишем утолико већи значај за душевно доживљавање, тј. велику психолошку вредност која представља унутрашњу „стварност", која у датом случају превазилази психолошки значај „спољашње" стварности. У том случају јединка се не оријентише према прилагођавању на стварност, него према прилагођавању на унутарње захтеве."

Овај Јунгов цитат требало је да поткрепи наше уверење да се у сусрету Петра са Михаилом није радило о патолошкој халуцинацији, већ визији архетипског карактера са проспективном тежњом према будућности. Ако Петар и буде још у будућности излаган новим искушењима, његова снага отпора овом визијом битно је ојачана, њему је сада отворен пут према последњем остварљивом достигнућу једног мистичара на земљи — озареном екстатичном спајању са божанством.

Победа и смрт

Искушења заиста још нису била престала, јер су кушања имала да „увеличају трпљење" божијег угодника, пошто је сам Бог, како написа Петров биограф Теодосије, допуштао да беси на њега навале. Тако је Петар Коришки у Србији, на почетку 13. века, поновио страшну и славну победу старозаветног Јова. Њихова сличност није толико изражена у спољашњем току догађања, колико у унутрашњем збивању при чему су у оба случаја стављени у покрет неки прастари механизми психичког дешавања који су покренули и тако суштинска и практично нерешива питања божјег дијалога са Ђаволом, коришћења услуга овога да би се искушао и на крају прославио још један божији миљеник и угодник. Од Јова, преко Фауста до Петра српског, сусрећемо се са најтежим проблемом, како свеколике теодицеје, тако онтолошке метафизике и етичког става у односу на проблем зла. У каквом односу стоје, наиме, силе добра и зла, колико је ова подела само релативна и људска, а колико је она, како би Бердјајев рекао, космичка драма.

Није овај проблем покушао ни Теодосије да реши, пишући биографију Петрову; довољно нам је ипак да је био свестан ове драме и да је у два маха, када су се

демони понова охрабрили и силовито у групи на Петра навалили да га убију, написао у своме тексту — ваљда и сам потресен и дирнут овом неравноправном и на смрт вођеном борбом једног мученика за веру —: „По божијем допуштењу". Да ли му је било лакше или теже пошто је ове речи написао, ми можемо само да претпостављамо, као што можемо да наслутимо како је било самом Петру када је још једном морао да издржи „гавранова велики облак" и мноштво демонских војника са шлемовима „у облику глава дивљих вепрова и с ликом медведа и осталих звери на глави и тако страшан призор твораху како би маштаријама уплашили светога".

Без обзира што је Петар поседовао менталитет човека XII и XIII века, без обзира на његову велику способност имагинације и претварања унутрашње стварности доживљавања у калеидоскоп разних слика, од обичних илузија, преко псеудохалуцинација, правих халуцинација, до визија (у овом менталитету и овој необичној способности видимо сличности Петра Коришког са једним другим визионарем, мистичарем и вероватно повремено чудним човеком који се звао Хијеронимус Бош) ми смело износимо мишљење, у коме имамо извесне подршке и од Теодосија, да је и сам Петар био свестан, ако не стално, оно сигурно у одлучним моментима своје борбе, да се главна битка са демонима води на унутрашњем плану његове душе. Овакво мишљење не искључује, наравно, веру Петра Коришког, као уосталом и свих осталих ранохришћанских и средњовековних пустињака, у реално постојање демонских бића. Негирање постојања сила зла, при истовременом убеђењу у постојање Бога, довело би ове људе у неразрешиве конфликте које нису успели да реше, када су овако нешто и претпостављали, ни највећи црквени оци, религиозни мислиоци или филозофи старог и новог доба.

Човекова драма кроз историју, Aurora Consurgens, његов процес освешћивања, пролазио је до сада кроз три своје значајне и дуготрајне фазе. У првој фази борба сила добра и зла одигравала се ван човека. Човек није могао много више да уради него да прихвати или не прихвати одлуку богиње судбине Мојре

која је, као у нашој народној причи о Усуду, додељивала разне врете новчића као трајан белег животу неког човека. У другој фази, негде на почетку хришћанске ере, небеска драма борбе анђела са Луцифером и његовом војском, коју је тако узбудљиво приказао Његош у *Лучи*, сишла је на земљу и први пут не приказана у искушењима Христовим у току његовог боравка у пустињи. Од тада ова драма је постала двострука. Снаге добра и зла воде битку за човека и ван њега и у њему. Најзад, у трећој фази, која је настала на почетку новог века, али тек данас је на путу свог пуног остварења, све драме које су некада замишљане да су се водиле ван човека и то за њега, биле су само пројициране драме његовог сопственог унутрашњег бића. Пошто је човеково Ја било још сувише слабо и несазрело да би могло одолети жестоким сукобима које је имало да поднесе, с једне стране од сурове реалности са којом је човек имао непрестано да води рат, с друге стране од још увек пространог и нагонским захтевима испуњеног и императивног несвесног живота своје психе, човек је преместио своју сопствену борбу у спољашњи невидљиви свет, насељен оним истим анђелима и демонима које је сам у себи носио, чекајући да наступи време када ће бити у стању да буде довољно јак и тако понесе бар један део терета ове тешке борбе, на својим рођеним плећима.

У доба када је живео Петар Коришки човекова душа већ је постала поприште које је и само позорница борбе анђела и демона, или како би се то модерним психолошким језиком рекло, борба човековог Ја за свој интегритет и слободу између сила нагона, своје савести и реалности. У биографији Петра Коришког више не присуствујемо, или само за кратко, спољашњој борби бесова са анђелима за спас човекове душе, као што је то још био случај у неким ранохришћанским и прехришћанским биографијама и аутобиографијама. Чак и онда када се појављује и сам арханђео Михаило, овај не води битку са змијом сам, већ му у томе помаже, ако само и бедном мочугом, и човек, Петар.

Дивна мисао Ангелуса Силезиуса да човек не може без Бога, али ни Бог без човека, надахнуте мисли

неких филозофа да је човек незамењив сарадник и помоћник Бога у остваривању космичких планова Његових, могла је да продре и да почне да се остварује тек онда када је човеково Ја довољно ојачало да добар део терета космичке драме пренесе и на свој унутрашњи терен и тамо покрене исте оне силе за које је знао да су њима настањени невидљиви светови, али за које није знао да их је испуњена и сва позната му (свесни део) и непозната (несвесни део који је одувек био већи и просторнији) унутрашњост његовог бића.

Када, дакле, Теодосије четири пута помиње бесе и маштарије у заједничком споју, онда то треба тако разумети да су и Петар и његов биограф већ били у стању да схвате да ако је немогуће негирати реалност духовних бића ван човека, ова иста бића, подједнако она добра, као и она зла, стављају у покрет и служе се својом истоврсном, а млађом браћом у дубинама душе сваког човека. Некадашња борба на небу, изгледа не сасвим окончана, спустила је своје невидљиве чете на земљу и наставила, једном у еонској прадавнини започету битку, на унутрашњем терену човека служећи се свим расположивим догађајима из строго индивидуалног развоја сваког човека набијеним енергетском снагом, почевши од његовог раног детињства до тренутка када је ова борба његовог носиоца отпочела на свесном плану.

Петар је према томе морао бити често, ако не увек, у шта би тешко било до краја поверовати, прилично свестан да много тога што види и чује (разни гласови који су га оптуживали због суровог поступања са сестром, разне оптичке илузије и халуцинације у којима су му се причињавале опаке звери и птице) само су „маштарије" његове рођене душе које су, дакако, беси покренули на акцију. Зар је могуће да Петар овога није био свестан! Зар му његова сопствена савест, како би психоаналитичари рекли, његово Над-ја, није толико пута пребацила зашто је оставио сестру саму у пустињи да умре, и зар му његов страх, усамљеног и испошћеног човека, толико људски страх сваког од нас, чак и када иза једног таквог страха стоји сам архистратиг Михаило као заштитник, није довео све могуће гнусне приказе које су имале да га

последњи пут опомену да ако се не остави свога неприродног и немогућег пута, биће разнет у парчиће! Зар није овај страх и све оно што очи у страху виде био покушај овоземаљског, природног и телесног Петра да га врати са његовог излета у небо, да га остави да поживи мало дуже него што би као „небески" на земљи поживео, макар и са мало мање поста и молитава, макар и са понеким сељанином из околине у угодном разговору о времену и жетви!

Да, сигурно је да је свега овога Петар Коришки био свестан и баш зато што је био овога свестан, он се није ни разболео од неке земаљске болести (а колико је било прилика за ово према начину како је живео) нити постао коначно луд (ако је повремено и привремено пролазио кроз неке психотичне фазе), нити напустио у страху свој дотадашњи пут. Јер тада, Петар не би постао светац, не би се служба за њега у цркви написала и до данас одржала, нити би Теодосије имао прилике да напише једну надахнуту биографију. За Петра се може рећи оно што је Кјеркегор написао за Аврама.

„Највећи је постао онај који је немогуће очекивао. Аврам је био већи од свих — велики својом немоћи, велики својом мудрошћу чија је тајна глупост, велики својом надом чији је облик лудило, велики својом љубављу која значи мржњу према самом себи."

И Петар Коришки очекивао је немогуће и — дочекао га. Знао је да је за ово постигнуће потребно да ратује до последњег атома снаге у себи, против себе, да замахује својом и физичком и духовном мочугом на завидљиве бесе и у себи и ван себе (зар ово дељење не постаје у једном тренутку сувишно и зар није у основи свеједно шта је унутра, а шта споља, када су и противници и савезници тако оштро, сигурно и заувек препознати и изабрани!), али је знао исто тако добро, и у томе је управо величина правог хришћанина и можда једино овога, да када му понестане снаге и храбрости, када клоне и умори се, не преда битку непријатељу, не повуче се са бојног поља, већ повиче из свег преосталог гласа, искрено и предано да се заиста до неба чује, заједно са Псалмопевцем: „Госпо-

де, помози ми! Смилуј ми се, Господе, немоћан сам, и душа моја веома се збунила!"

И ми смо потресени овим вапајем Петровим и он заиста нимало не би понизио гордог човека данашњице, чак и када се овај успне на Месец и спусти на дно океана, јер је и он тако често, окружен звекетом шлемова „дивљих вепрова и лика медведа", уплашеног погледа у небо на коме не види ништа друго до „облак великих гавранова", у ситуацији да изусти сличан вапај. Он га ипак не изговара!

Проигравши све своје наде да ће Петра телесно скршити, бацити га у болест, самоубиство или лудило, демони се повлаче са позорнице кушања и уступају место „главном међу бесовима" који ће још једном, последњи пут, говорећи му на ухо, или водећи унутрашњи дијалог са њиме, што је у основи опет свеједно, покушати да га скрене са пута и обори са стене (Петрова стена!). Ово последње кушање, достојно понова интелектуалне дубине, проницљивости и духовности Јовових искушитеља, вреди опширније цитирати.

„Што се, исмејани од људи, пропасти својој радујеш и тако против нас галамиш ... Али зашто се ми уопште и боримо с тобом? Какво бисмо веће зло или теже страдање од оног што сада имаш могли навалити на тебе? Шта, бедниче, зар није од сваке беде горе и тегобније твоје живљење? Како не закључиш да је смрт од живота твојега пријатније? Јер шта је твој живот којим се без памети хвалиш: Зар се ниси сам гризући биље у пустињи као звер, глађу убио? ... И толико страдања без ума трпећи своје изнураваш живљење? Како бисмо те боље од овог повредили или проклели!"

Петров одговор овоме подмуклом и перфидном ласкању достојан је одговора једног хришћанског филозофа или црквеног оца прожетог до дна хришћанским учењем о бићу човека и бићу Бога. У овоме одговору Петар је извојевао своју последњу победу. Пошто се одбранио од свих искушења чула, дакле материје свога тела, последња битка води се између духа и Духа.

За људе снажног духа, који су живот посветили осветљавању његових понора, последња искушења и у најдубљој старости, не могу бити ни природе еротске, ни природе поседовања, већ је ово искушење дошло и долази од врхунског међу демонима, палог Луцифера, који извлачи последњу своју карту. Управо ону због које је и сам пао. Гордост.

Засити се једнога дана и најумнији човек и материјалног блага и знања и титула, али не и онога чиме је све ово постигао: своје снаге, своје воље, својих напора, свога моћног Ја. Не засићује се слављења и хваљења, јер је гордост била одувек та која га је покретала на сваку акцију. Чак и ону да угоди Богу. Није било кроз историју Европе мање гордељиваца међу царевима и краљевима него међу папама, патријарсима и другим црквеним великодостојницима и значајним мислиоцима. Сви су се они оклизнули на „оштрици бријача" која се звала — гордост. Али човек мора да буде уопште у стању да постане горд да би схватио сву опасност која од ње долази. Вероватно је само због тога Достојевски могао онако искрено да закука: „Смири се горди човече", опомињући овако не само горду Европу, него и своје гордељивце, па и себе.

Није могућно да ни страстан, супротностима раздирани Петар није никада осетио гордост у себи. Онда још када је као мали одбијао да буде као остали, када се супротстављао родитељима, друговима и рођацима, када је почео да пости и моли се, када је напустио кућу, касније и сестру, када је одбијао понуде и још даље се повлачио од људи који су му досађивали, када је изазвао читаве војске злих духова против себе, и најзад, када се појавио и сам арханђел.

Али ни у овоме одлучном тренутку када је постојала претња да сви до сада уложени напори и све драгоцене победе изгубе сав значај, Петар не само да није попустио, него је грандиозни индивидуациони процес, у његовом случају управљен према једном одређеном циљу, сједињавање са Богом, још овде на земљи, привео тријумфалном крају посведочавајући себи и свима осталима оправданост свога пута и остварљивост својих циљева. Вредно је чути Петров

одговор, прожет најчистијом хришћанском патрологијом и најбољим традицијама старозаветних јеврејских пророка.

Ево како Петар одговара врхунском демону: „Није ми непозната ваша лукава подвала, којом лукаво хвалећи ме наваљујете, и да узнесете ум мој хоћете гордошћу, којом ви отпадосте. Али је нечист пред Богом сваки који се поноси у срцу, јер се без ума такав надима; и ако је што добро у току многих година чинио, у једном часу упропастити може, у своју снагу без помоћи божије надајући се. А ја, од свих људи грешнији, признајем: Ја сам прах и пепео (1 Мојс. 18, 27) пред Господом мојим и ништа сам по себи како треба без помоћи његове учинити не мислим."

Признање људске немоћи и потпуна преданост некоме ко је већи неизбројиво пута од човека, тако је искрено и потпуно, оно нас тако потреса и данас, да после овог признања не можемо очекивати више никакву другу правду, него најнеобичнију врсту награде, достојну онога са којим се рвао целог живота.

Достигнуће мистичке екстазе коме су тежили и тако је ретко остваривали сви мистичари света, свеједно којој религији припадали, крај индивидуационог процеса у коме се, по Јунгу, рођењем Јаства одиграва преображај личности у правом смислу речи, при чему се индивидуално Ја доживљава као објекат једног надређеног субјекта, описано је познатим речима из биографија готово свих мистичара.

„После тога светлост велика у неизрецивом виђењу у пештери заблиста и сан од њега оде по дану и по ноћи и мишљаше као да је на небесима а не на земљи у радости и весељу божанственом и насићиваше се неисказаним виђењима многодневно."

Ова визија достојна описа у апостола Павла, нити је била само тренутна појава, као што је то била ранија визија арханђела Михаила, још мање патолошка халуцинација суманутог субјекта. Ми заправо не знамо шта је била, јер нам за ово знање недостаје како субјективно искуство, тако и било које проверено и објективирано научно знање, о сличним душевним стањима и виђењима код других особа.

Највише што можемо да кажемо јесте да су нам оваква стања позната једино из литературе мистичара свих времена и да се она не поклапају ни са једним познатим патолошким стањем из психијатријске праксе и литературе. Овакви тренуци мистичког обасјавања у којима се доживљава сасвим нова врста радости и среће, познати су додуше у неких епилептичних аура уочи самог драматичног и увек опасног епилептичног напада (овакву врсту ауре изгледа да је доживљавао Достојевски) и на почетку неких схизофрених обољења младалачког доба, после којих, по правилу, наступа тешка и дуготрајна схизофрена психоза праћена сасвим другом врстом „чувења" и „виђења", скоро увек претеће и врло непријатне природе, уз неизбежну сумануту интерпретацију халуцинација.

Визије Петра Коришког, међутим, као и оне католичког Јована од Крста, православног Серафима од Сарова, индијског Рамакришне, носе сасвим други квалитет. Радосно и обасјавајуће осећање све-присутности које субјект доживљава, при чему долази до идентификације са Богом, микрокосмоса са макрокосмосом, ако је у своме врхунском интензитету релативно краткотрајно, не губи од свога основног светлосног квалитета (светлосног не само у физичком, већ много више у духовном смислу) ни касније. Из Теодосијеве биографије, наиме, сазнајемо врло значајан податак да Петар „са захваљивањем Богу, у спокоју и весељу многе преостале године проведе", што нас непобитно уверава не само да је борба једне богате личности са бројним и противречним садржајима у себи успешно окончана, већ да је ова борба прешла у стање трајног мира, хармоније и радости, што човек на земљи постиже сигурно крајње ретко и не без великих претходних жртава.

Још један податак који нам пружа Петров биограф драгоцен је у процењивању праве вредности постигнутог мира и остварене унутрашње озарености. Сећамо се још увек живо колико је Петар упорно бежао од људи, своје сестре, људских насеља уопште, како би што више био сам. Самоћа му је била неопходна јер је само у њој могао да се бескомпромисно

сусретне и сукоби са свим подсвесним и несвесним лицима своје многоструке личности.

Нема остварења нити на једном животном пољу без самоће. Ова је потребна научнику подједнако јако као и уметнику, генијалном човеку исто толико колико и сваком правом мистичару. Душевни болесник је истина такође тражи, али не да би себе остварио и тако оствареног вратио људима, већ да би се још више изоловао и коначно закопао и за себе и за свет. Отуда је самоћа велика проба и посебно искушење за све који су јој наклоњени или који је жељно траже. За сваког који јој се посвети самоћа ће бити четрдесет дана у пустињи у току којих су необични сусрети неизбежни. Не излазе из ње сви препорођени. Многи је напусте и побегну пре истека времена, многи остану дуже него што је потребно, мало их остане управо онолико колико им је стварно било неопходно. Некоме је потребно четрдесет дана, некоме четрдесет месеци, а Петру је можда било потребно четрдесет година. Мање је значајно колико је дуг овај период, много више какав се човек враћа у свет. Да ли са звездом на челу или Каиновим знаком. То се одмах препознаје. И онај обични човек који никада у своме животу није видео ни свеца, нити убицу, у стању је одмах да препозна и једног и другог. Душевни болесник се не показује свету, чак када је и привидно задовољан својом болешћу. Или, када се појави, свет га неопозиво препознаје, на исти начин, потпуно из истих разлога као што препозна свеца, генија или убицу. Откуд та способност препознавања? Зар не, из дубина њега самог! Па и он је тај који носи на дну срца свога и Авеља и Каина, и Христа и Јуду. Када је прави човек пред њим немогуће је да га не препозна.

Сви се ови, међутим, показују свету, јер оно до чега су дошли или оно што им је откривено, не припада више само њима. Као што је бременитој жени жељној рађања и плода немогуће да не роди, тако је немогуће генију да не огласи себе, нити свецу да посвети и друге. Тако и Петар.

Дошло је најзад време када Петар више не одбија људе од себе. Али сада и други људи долазе

к њему. Док су у прво време његовог пустињског живота наваљивали радозналци, завидљивци и просте душе који су носили храну како то жене чине на задушницама, сада су то „богољубиви иноци", привучени унутрашњим гласом и пошли на право место, да од њега уче испосничком животу и њима, гле, „не хтеде одрећи". Прими их за ученике и одреди им станиште испод стене, баш преко пута његове. Па управо као велики руски светац Серафим Саровски, који је много година провео сам у шуми, мучећи се и борећи са својим бесима (а зар то нису увек исти, наши беси!) све док их не победи и не доживе слично признање и награђивање као и наш Петар, и овај учаше братију како ће да се од бесова бране и како да их се не плаше, па им тако исприча све о животу своме. Најзад га је и смрт затекла „у доброј старости", светачким ореолом додирнутог.

Закључак

Тако је живео и умро значајни српски светац Петар Коришки. Његов животни пут, за нас данас крајње необичан и готово несхватљив, није био необичан за време у коме је живео, а постаје тек данас стварно схватљив пошто смо се упознали са тековинама дубинске психологије која се први пут у историји научне мисли приближила разумевању и тако сложених и вековима несхваћених душевних збивања карактеристичних за уметника који ствара, мистичара који тражи сједињење са својим Јаством или душевног болесника заплетеног у мрежу своје суманутости. Помињемо их све заједно јер су и геније и мистичар и душевни болесник, када су то стварно, у поседу или су поседовани најдубљим слојевима човековог душевног живота до кога је још научни психолошки метод могао да допре, до архетипова колективно несвесног.

Десетинама и десетинама хиљада година таложени слојеви човековог доживљавања свога јединства са природом, сједињавања са непознатим космосом,

усхићене жртве и молитве упућиване том истом Непознатом у видљивој и невидљивој природи микро и макро света, али у исто време и човеков ужас, страх и стрепња пред том истом природом и тим Непознатим кога је тек требало, најпре преко врача, а онда инспирисаних пророка упознавати, остали су заувек уписани на дну свачије душе од памтивека до данас. Све док су границе свести према непрегледном мору несвесног живота биле још покретљиве и несигурне, веза са овим дубљим слојевима није била ни толико тешка, ни толико ретка. Сигурно да је и наш прасвет имао својих мистичара, уметника и лудака много више него што их ми имамо данас. Да ли је било критерија за њихово разликовање и какви су они били остаће можда заувек тајна. Оно што знамо, то је да је приступ овим слојевима, које смо доста давно већ уобичајили да називамо архајским, од скора и архетипским, постојао, са проширивањем свести на рачун несвесног, све тежи и све опаснији. Утолико је наша фасцинација људима и њиховим делима, када су они успевали да сиђу на дно, захвате оданде прегршт необичних белутака и донесу нам их на светлост дана, била огромна. Индивидуално несвесно сваког од нас постајало је све већом препреком за спуштање у слојеве колективно несвесног. Управо су уметници, мистичари и лудаци једини ово покушавали. Све остале хватао је паничан страх већ од садржаја свог рођеног несвесног. Требало је збацити са лица душе Персону и схватити да је она наше лажно лице које нам је истина потребно у свакодневном животу, али за које морамо знати да то нисмо ми. Требало је упознати „тамног брата", своју Сенку, како би се ослободили непотребних, а опасних замки пројекција, интројекција и идентификација. Сазнати да сваки од нас носи не само у своме телу, већ и души свога Адама и Еву, односно Анимуса и Аниму, препознати тај други пол у нама и све оно чиме он боји наше представе, осећања, мисли и одлуке. Када се од свих ових сусрета у себи нисмо уплашили, успешно их окончали, на најбољем смо путу да сублимирамо своје нагоне и да енергију коју смо добили од ове

сублимације усмеримо према последњем циљу — достигнућу Јаства.

Не треба при томе замишљати да је овај пут и ово достигнуће неки deus ex machina који када се једном стави у покрет наставља даље кретање сам од себе, попут неког навијеног аутомата са већ готовим и за сваког од нас унапред спремљеним плочама који ће одавати звуке од оперете до Баха. Све станице назначене на човековом животном путу (Сенка, Персона, Анимус и Анима, Јаство) стварно су присутне, али да ли ће на њих човек уопште свесно да наиђе, када и којим редом, да ли ће можда успети неке да прескочи, а неке нове да открије, остављено је потпуно мистериозном сплету детерминираних и индетерминираних догађања у којима понекад пресудну одлуку доносе и сасвим непредвиђени моменти у току човековог живота.

У случају да је живео у неком другом времену Петар Коришки је могао постати велики сликар, песник, композитор. Али и душевни болесник. Без мача и штита хришћанског учења у које је веровао, како је само највећим доступно да верују, могао је лако постати плен — Петар би рекао — Сатане, ми бисмо данас рекли — Хаоса, још неуобличене и неодуховљене праматерије, космичких маглина у којима још није дошло до додиривања Божијег прста са Адамовим, као што је то Микеланђело сигурно знао да је остварено на Земљи. Јер, на дну наше душе не лежи спреман на откривање само Космос, већ и Хаос. Фројд је видео само једну страну те душе, уплашио се и побегао — у песимизам и меланхолију. Јунг је видео обадве стране и на тај начин — могућности и шансе људске слободе.

Сваки прилаз космосу и хаосу у нама, прилаз је најпре непознатим и због тога увек опасним дубинама. Ни у васиону, ни под земљу човек не сме да иде неопремљен. Трагичним и за науку још увек мистериозним начином, овако неопремљен, силази на дно једино душевни болесник, враћајући се оданде ужасно ожежен, често до краја живота у својој сржи спаљен. Геније и мистичар опремљени су, боље

или горе, више или мање, никад без вере да ће постићи циљ. Ипак га не остварују сви који пођу.

Људски живот нам се чини као железничка композиција са много различитих вагона и локомотивом којом врло дуго управља неки нама непознати машиновођа. Различите, унапред дате конструкције вагона, испуњава садржајем сваки човек сам. Његово место, на почетку живота, у последњем је вагону. У другој половини живота, или сасвим на крају, неком успе оно најтеже — да достигне локомотиву и открије машиновођу. Ово је успело и Петру Коришком. За њега је онај који је управљао његовим возом био хришћански Бог, за неког другог била је то природа, Ништа или Тао, за неког опет само Човек. Али за сваког од њих било је најважније једно и свима њима заједничко; сви су осећали неодољив импулс за кретање напред, сви су се пробијали кроз вагоне, често посрћући и као сомнамбуле, али су се кретали само зато што су императивно и неумољиво, обично доста рано, наслутили локомотиву и желели од тог првог наслућивања само једно: да доспеју до ње.

Превод Теодосијеве биографије Петра Коришког, за који морамо бити још једном захвални Димитрију Богдановићу, који је знао да одабере и прикаже правог човека и у право време, помогао нам је да успоставимо често прекидани, често и заборављени континуитет са прошлошћу. Како оном националном тако и оном општечовечанском. Национална историја једног народа, историја којом се поносе генерације, није само у јунацима који својом неустрашивошћу и љубављу за домовином бране својим телима прилазе граду. Она је и у оној другој врсти јунака, духовним борцима за слободу који су оплемењивали земаљске хероје небеским храном.

Петар Коришки је наш савременик, јер нам је својим животом и унутрашњом борбом коју је у томе животу водио, а која је по својој жестини, богатству и лепоти превазилазила славне бојеве великих војски, показао три вечита слоја човекове душе. Онај индивидуални, достојан описа једног Еврипида

или Сервантеса, национални и архетипски, општечовечански, који нам је понова приближио тајну генија и мистичара.

Заиста, нико ко је био велики у свету неће бити заборављен. Ко се са собом борио постао је велики јер је себе савладао, говорио је Кјеркегор. Но, ко се са Богом рвао постао је већи од свих. Аврам се са Богом рвао, Јаков такође. Ваљано је ово чинио и наш Петар Коришки.

Владета Јеротић

Одлазак Петра Коришког у монаштво, како га је у свом делу изложио Теодосије, исказује се надасве као одлазак у један посебан и чудан простор. Тај простор није само књижевна конвенција, опште место средњовековне писмености, него и једна вредна уметничка замисао. Петар Коришки се пробија ка једном простору који је друкчији од свакодневног, на прагу његовог појма о узвишености божанства и оног метафизичког времена које се иначе назива вечност. Читаво житије, које у себи нема никакве земаљске историје, прича о успостављању светачког простора међу небом и земљом.

Одлазак у нову међуобласт обавља Петар Коришки у разделима. Он прво диже испосничку колибу више свога села, где се брине о једном старијем испоснику. Затим, заједно са сестром, попут Антонија Великог, одлази у други крај, опет у близину једне цркве. Међутим, посетиоци их и ту узнемиравају, они крену ка једној „високој гори". Тражећи „распукли камен" да се у њега склони, испосник напушта и своју сестру, која у међувремену усни, и отисне се у Гору коју називају „Света" и „наiђе долину опкољену великим стенама, а у њима пештере многе. На једну високу стену се попе, прихватајући се прстима... И тако као на стуб са муком узашав, обрете високо на овој стени једну пештеру..."

Описује се призор сурове лепоте који познајемо са монашких икона, нарочито грчких. То је оквир велике душевне борбе и духовног успона: „према ветру и у очи сунцу", као египатске сфинге које увек гледају у правцу излазећег сунца, наставља испосник свој подвиг, стајањем, мољењем, постом, сузбијањем страхова од звери и од привиђења.

Време као да се мери низањем искушења и последицама унутарњих борби. Лукови искушења се више пута пропињу, но најлепше је оно са великом змијом која узнемирава испосника долазећи из једне пештере испод његове. То постаје прави, непоштедни,

дуготрајни рат. У њега се меша и небески надвојвода Михаило. Кад се „архистратиг", сав у сјају и с мачем, појављује Петру да заједно пођу на змију на коју је испосник већ кренуо са мочугом у руци сав ужежен од страхова и мољења, то постаје величанствена слика сусрета трију светова. У њену тамну позадину уткива се нежност анђеоске подршке страдалном човеку, слична Муриљовом платну у Севиљи, у капели старе болнице *(San Juan de Dios llevando un enfermo al Hospital,* Hospital Santa Caridad). Са великим литерарним осећањем и дубљим разумевањем митских условности, Теодосије неће да прича како анђео и светац заједнички раскомадавају змију. Њихова победа је друкчија: змија „не подноси" њихов напад „него с врха пештере низ провалију побеже и незнано куд... отиде". Змија је ту моћна као једна од основних природних сила, али уме и да стукне и да уступи простор и своју пештеру — победницима. Природни оквир овог подвига Петар Коришки претвара у позорје своје победе, затим и у позорницу постепеног посвећења.

Искушења се настављају, напади на отшелника су све грознији за гледање, али после победе над змијом читалац који прати ову повест не осећа више неизвесност. Духовна снага светога и помоћ одозго која му се већ јавила, чини да су његове победе све светлије, и он се приказује као немилосрдни борац против немани и лукавштина. После последње борбе с бесовима његов простор се и даље преображава, а његов карактер да буде „између", као да се мења: он се у целини помера према виђењу блаженства „...светлост велика у неизрецивом виђењу у пештери заблиста, и сан од њега оде по дану и по ноћи, и мишљаше као да је на небесима, а не на земљи у радости и весељу божанственом, и насићиваше се неисказаним виђењима многодневно..."

Сад је Коришки испосник способан и да има своје ученике који се окупљају око њега, а он им прича о свом животу. Дивљењу инока придружује се и сам писац Теодосије, те на том месту, пошто по налогу учитеља иноци усецају у стену његов будући гроб, аутор саставља своју похвалу. После хваљења

и поучавања својих ученика, старац остаје сам. Међупростор у којем је пребивао испосник још једном испољава своју преображеност: види се „велика светлост“, но сад се чују „многих појаца гласи“. Најзад нађу и пештеру „пуну благоуханих мириса“. У усеченом гробу лежи Петар Коришки умотан у власеницу, „лицем веома светло сјајући“. Испосник је умро пошто је преобразио сав међупростор у којем је свој живот претворио у канонски хришћански подвиг. За разлику од многих других испосника Петар Коришки остаје до краја у простору свог духовног подвига, у својој пештери. Осим поучавања ученика, за њега није било повратка у свет свакодневља и земаљских делатности.

На крају поглавља о борби и победи над змијом има још једно посебно, чудно место којим Теодосије превазилази оквире библијског предања и, чини се, несвесно или не хотећи стиже до једне древне митологеме. Неочекивано је место кад Петар Коришки после победе над змијом улази у њену пештеру, захваљује Богу, „и са многим сузама змијино легало обливаше“. И даље „пештеру змијину стаде штовати као божју цркву и свето место . . .“. Не може се без извесне језе замишљати човек који одмиче на путу светости како облива сузама змијско легло и како после борбе са њом поштује њену пештеру као цркву. Он заправо на змијском месту заснива цркву у којој се моли.

Једноставно би било тумачити да се тиме прославља сопствена победа над највећим искушењем, или помоћ „архистратига“ Михаила. Сећање на ту победу би се могло славити на други начин и на другом месту. Могло би више бити везано за време и за речи, него за ову просторну конкретност, за змију која је у хришћанско-библијској традицији једносмеран симбол демонства и лукавости. Змија је у хришћанству главни противник човека, његов искуситељ, заступник пакла и разлог првог изгнанства човековог. Да је ово место у *Житију*, а вероватно и у усменом предању о Петру Коришком, одакле га је Теодосије по свој прилици непосредно преузео, могло да звучи чудно, сведочи по мом миш-

љењу и то што се одмах додаје и библијска паралела. Библијска паралела и јеванђеоски цитати су у овој врсти литературе присутни или да нешто појачају, или да неку двосмисленост отклоне.

Да објасни успостављање новог светилишта Теодосије прави алузију на поглавље о Аврамовој жртви: пошто је Аврам прво пристао да жртвује сина по налогу Јахвеа, а затим му је било допуштено да сина замени овном, он то место назива „Божјим провиђењем“, или у преводу Димитрија Богдановића (у чијем преводу су и сви наводи из овог *Житија)* гласи: *на месту овом Господ виде* — у чему преводилац с разлогом преузима верзију из Теодосијевог текста. Треба закључити да је то место на којем је Бог видео, увидео безграничну оданост Аврамову, односно Петрову. Међутим, веза није дословна. Ако је Аврам пристао да жртвује рођеног сина, испосник, следећи изричити ток причања, није био у сличној прилици. Ипак се због навода из *Прве књиге* Мојсијеве, овде успоставља мутна веза између сина Аврамовог и змије са којом се борио испосник. Као да се змија, чим је била побеђена и отишла, претворила у неки несвесни, позитивни симбол.

Змија чуварка куће, змија коју не ваља убити јер то доноси несрећу, добро је позната у нашем народу. Змија сатворитељица света постоји у египатској митологији. У иранској митологији она је део основног светског дрвета, и као таква била је змај што се са бадњаком уноси у кућу код нас, на бадње вече. Од светског дрвета она се одваја тек касније и са тог дрвета Адам види како му она нуди фатална, и једва опозива, искушења. Иначе, она је заштитница фараона, епоним божанске силе, симбол усправљања човека у телу и духу.

Иако побеђује змију, испосник је не убија. У доњој пећини на њеном дојакошњем леглу, он подиже цркву, као што се и у ведској Индији могло подићи светилиште богу Варуни само на местима где је било много змија. Слави се победа над искушењима, али се после те победе и змија види у друкчијем значењу. Прва иницијација духовног хероизма значи успешно одупирање свему земном, „змиј-

ском", материнском што се крије у „распуклој стени". Током дугог борења, које је налик страдању, испосник успева да ову победу извојује. Али светлост и светост долазе тек са другом победом, са касном иницијацијом: земља се укључује у култ, испосник је завршио своје ратовање против ње. И сахрањује се у пештери-пећини по старом обичају познатом не само из времена праоца Аврама, него и из тек недавно откривених погребних места на Блиском Истоку, старих 8—10 000 година. Повратак мртвог тела у земљу-пећину подразумева наду у васкрсење. Енергија за васкрсење, односно поновно рођење, доћи ће из свеопште мајке земље. Као да св. Ђорђе одлаже своје копље којим уништава искушитеља. Нестало је и демонске персонификације: земља се више не оличава у змији, и то је део, знак, друге иницијације испосника. Он сада општи са земљом без симболичног посредника, и снага земље помаже преосталом времену његовог духовног подвига, не претећи више никаквом заблудом.

јануар 1981—октобар 1985.

Миодраг Павловић

Житија

ском", материнском што се крије у „распуклој стени". Током дугог борења, које је налик страдању, исносника условљава да ову победу извојује. Али светлост и светост долазе тек са другом победом, са коначном иницијацијом, земља се увлачује у жуљ, не посвећ је завршио своје ратовање против ње. И сахрањује се у полутеремљеници по старом обичају познатом не само из времени пракаа Аврама, него и из тек недавно откривених погребиш на Блиском Истоку, старих 8—10 000 година. Повратак мртвог тела у земљу-утробу подразумева наду у васкрсење. Енергија за васкрсење, односно поновно рођење, дођи ће из спасоносне мајке земље. Као да се Ђорђе одвајао своје копље којим уништава искушитеља. Нестало је и демонске персонификације: земља се више не оплазила у змију, и то је део, знак, друге иницијације исносника. Он сада општи са небом без симболичког посредника, и слаба земље показује преосталом времену његовог духовног подвига, не претећи више никаквом заблудом.

јануар 1981 – октобар 1985.

Миодраг Павловић

Житије Светог Саве

Житије и подвизи у пустињи са оцем, и засебно путовања, и делимично и приповедање о чудесима светога оца нашега Саве, првога архиепископа и учитеља српскога, што је испричао преподобни Доментијан, јеромонах манастира званога Хиландар, а написао Теодосије, монах истога манастира

У сиромаштву свога знања, из убогог дома ума мојега немајући шта да изнесем на трпезу достојну вашег достојанства, пуну речи небеских хране, вас, праве слуге божитог Владике и Бога, о оци, подстичем да се молите, реч што живом тече и језик јасан из неоскудних његових ризница да ми да, и пре свега зраку светлости, којом бисмо, мрак душе и ума очистивши у себи, могли боље показати добродетељи живота свеблаженог Саве, који је сада пошто засијао у нашем роду. Не као да њега хоћемо похвалити, јер је похвала праведнику од Господа, нити да сами какву корист од њега стекнемо, — не; него је и старима било потребно да пишу житија изванредних људи и да их читају ради користи што је људи имају од њих. А нашем последњем, лењивом роду, у који сиромаштво вокоја достиже, у коме је мало оних што се спасавају, не само да је потребно него је и веома корисно да се сад ова житија пишу и да се с њиме ревношћу читају, и да се на њих гледа као на живе стубове што стоје високо, да бисмо видели себе — како и колико заостајемо за њима, и да бисмо сагледавши себе осудили због лености у нама, и да бисмо себе подстакли побољшавши њима као оштаном. И да бисмо се макар мало потрудили за добродетељ. Јер ће и многе и велике повести подстаћи срце наше на исправљање живота.

Због тога и ја, вашој заповести очинској повинујући се, сада полажем у повести, вама који слушате, житије хвалјенога свеблаженог Саве, који је у Светој Гори Атонској живео као исносник, а после

Житије и подвизи у пустињи са оцем, и засебно путовања, а делимично и приповедање о чудесима светога оца нашега Саве, првога архиепископа и учитеља српскога, што је испричао преподобни Доментијан, јеромонах манастира званога Хиландар, а написао Теодосије, монах истога манастира

У сиромаштву свога знања, из убогог дома ума мојега немајући ништа да изнесем на трпезу доличну вашег достојанства, пуну речи анђелске хране, вас, праве слуге богатог Владике и Бога, о оци, подстичем да се молите, реч што знањем тече и језик јасан из неоскудних његових ризница да ми да, а пре свега зраку светлости, којом бисмо, мрак душе и ума очистивши у себи, могли бодро исказати добродетељи живота свеблаженог Саве, који је сада поново засијао у нашем роду. Не као да њега иштемо похвалити, јер је похвала праведнику од Господа, нити да сами какву корист од њега стекнемо, — не; него је и старима било потребно да пишу житија изванредних људи и да их читају ради користи што је људи имају од њих. А нашем последњем, лењивом роду, у који свршетак векова достиже, у коме је мало оних што се спасавају, не само да је потребно него је и веома пожељно да се сад ова житија пишу и да се с више разумевања читају, и да се на њих гледа као на живе стубове што стоје високо, да бисмо видели себе — како и колико заостајемо за њима, и да бисмо савешћу себе осудили због лености у нама, и да бисмо себе подстакли подбодени њима као остaном, и да бисмо се макар мало потрудили за добродетељ. Једва да ће и многе и велике повести подстаћи срце наше на исправљање живота.

Због тога и ја, вашој заповести отачаској повинујући се, сада излажем у повести, вама који слушате, житије хваљенога свеблаженог Саве, који је у Светој Гори Атонској живео као испосник, а после

је био први архиепископ и учитељ српски. А ово нисам примио само слушањем, него од његових часних ученика, његових сапосника и у туђиновању сапутника и на путовању сатрудника што као пребогату ризницу или наследство отачаско стаду његову за собом писмено оставише. Предлажемо реч о мужу, не пишући о њему оно што није, ни да га многим похвалама више укоримо него похвалимо; већ, ако и оно што јесте једва могнемо изјаснити — бићемо блажени. Јер не оскудева у небеским похвалама, божаственим и анђелским уједно, које ум наш, страстан и нечист, не може ни изговорити. Него молитвама његовим призивајући у помоћ Бога, присиљени смо да почнемо повест, а почињемо тражећи одакле треба, а треба тражити изданак од корена, па ћемо наћи и узбрати грозд — не са трња него са лозе.

Овај беше син великог жупана Немање, владара српског, који самодржавно владаше свим српским земљама што се зову: Диоклитија, Далматија, Травунија, на истоку се Илирији приближавајући, а на западу на Римску област наслоњени. Тај споменути муж, благочастив и богобојажљив, ништељубив, храброшћу и војном вештином сјајан као нико други, и свима добрима на земљи у срећи веома изобилан, а уз то врлином, безлобношћу и правдом, милошћу и кротошћу украшен, — узе, по закону, себи жену по имену Ану. А и ова није ни по чему заостајала у врлинама за мужем својим. Родише им се синови и кћери, које просветлише божаственим крштењем, и научивши их светим књигама и врлинама весељаху се у Господу.

Пошто је прошло много времена откако је престала да рађа поменута благочастива Ана, јер је Бог закључа као у старини Лију Јаковљеву, да она која је пре рађала не роди више на време, због чега ју је вређао и кoрео муж њен,[1] обоје у скрби и жалости због овога, јер им је душа веома жудела да добију још једно чедо, ноћу ставши на молитву свемогућем Богу, за се, са сузама говораху:

„Владико Господе Боже Сведржитељу,
који си негда послушао Авраама и Сару
и остале праведнике који су молили за чедо[2],
услиши данас и нас
грешне слуге своје што ти се моле.
Дај нам, по твојој доброти,
да добијемо још једно мушко чедо,
које ће бити утеха души нашој
и тобом наследник наше државе
и жезал старости наше,
на кога ћемо положити руке и починути.
И дајемо ти заједничке обете:
Од зачећа детета
од природне законите љубави
и од постеље одлучићемо се,
и свако за себе у чистоти тела
све до краја живота сачуваћемо се."

А Господ, који је близу ових што га призивају ваистину и слуша њихову молитву[3], послуша и њихова мољења као и осталих праведника. И ово је био почетак неисказаних Божјих судова, да као после животом, тако најпре у рођењу буде чудесно дете, јер то није ни било само дело људске природе, него и заповест свесилнога Бога, који побеђује закон природе како хоће. И плод молитве по природи се родивши, од Бога дан, Богу се и намени, што и би.

Када је затруднела супружница и када се приближише дани роди мушко чедо по прошењу молитвеном. Обрадоваше се душом веома и прославише Бога, који није презрео мољења њихова. После мало времена породише га водом и Духом, просветливши га божаственим крштењем, и дадоше му име Растко, и у Господу веома добро Богу узрасте. А када је дете ојачало, дадоше га да се учи светим књигама. Родитељи, пак, његови, осећајући натприродну, безмерну љубав према њему, неситом душом увек на њега гледаху, а и велможе њихове са њима говораху да ће он бити најбољи међу браћом својом. Бејаше и дете благообразно и весело душом, и напредоваше у учењу, и изазиваше дивљење својим разумом у детињем узрасту, тако да су сви говорили:

— Ово ће дете бити неко ново знамење!

А када узрасте до петнаест година, оделише му родитељи један крај државе своје, како би одлазио од оца и матере на забаву с велможама, и да се с благородним младићима весели. А младић, окусивши од знања божаствених светих књига, још чешће их прочитаваше и из њих почетак премудрости — Божји страх црпљаше[4] и прихваташе се божаствене љубави из дана у дан, огањ огњу додајући жељом неситом. Расуђиваше да су царство и богатство, слава и сјај, и свака срећа пуни метежа и нестални; сматраше видљиву лепоту и обиље овога света као сенку, и разумевши да је много јело и весеље и све што је људско на земљи сујетно и нестварно, деснога пута се дохвати па се бављаше проучавањем књига, и није се ленио да у цркви на свима службама стоји. Љубио је пост, избегавајући сујетно празнославље и неуместан смех, срамотне и штетне песме младићких пожуда, што слабе душу, сасвим мрзећи. Добар, кротак, свима љубазан, ништељубив као мало ко други, монашки чин исувише поштоваше, тако да су и сами родитељи његови зазирали и стидели се, такву брижљивост и закон врлине видевши у младом узрасту. И сматраху као да није од њих рођен, већ да је заиста од Бога дан.

Када је дошао до седамнаесте године узраста свога, родитељи његови стадоше размишљати да га по закону ожене. А богодани божаствени младић увек је у молитви тражио како и на који начин да побегне од света и од свега да се ослободи ради Бога. Јер беше слушао о Светој Гори Атонској и о испосницима у њој, и о осталим местима пустињачким. Јер долажаху ка оцу његову одасвуд да приме што им је потребно, а други пут и сам шиљаше у света места да се разда онима који преподобно живе, јер беше добар човек који дели милостињу и даје много. А Бог, готов да услиша молитву и жељу слугу својих, и његову жељу испуни и подстаче га да дође к родитељима из краја данога му.

И када га примише с великом љубављу заједно с благороднима његовим који су дошли с њим, и када безмерна радост и весеље и велико пировање беху учињени због доласка вазљубљенога сина к родитељима, и када су се веселили много дана, — гле, као Богом покренути, дођоше к његовим родитељима неки иноци из Свете Горе Атона, да приме потребну помоћ свом сиромаштву. А деси се да је један од њих био родом Рус. Божаствени младић сакривши овога насамо, испитиваше га о Светој Гори, пошто га је најпре утврдио заветом да неће ником открити његову тајну. А овај му исприча све по поретку пустињачком, какав је заједнички живот у манастирима, и засебан двојице или тројице једнодушно, и самотан, усамљенички живот оних који живе испоснички у ћутању, све му потанко исприча. Јер ни тај монах не беше прост, него искусан у ономе што је говорио; рекао бих, од Бога послан бејаше. А младићу, док слушаше о иночком животу и усрдности за Бога и њиховим добрим занимањима, извори суза изливаху се као река из очију његових. Потом, одахнувши мало, рече старцу:

— Видим, оче, да Бог, који унапред зна све[5] и који је видео болезан срца мога[6], посла твоју светост да утеши мене грешнога. Сада се утеши срце моје и душа се моја развесели радошћу неисказаном. Сада разумедох за чиме сам непрестано жудео. Блажени су и трипут блажени они који су се таква безбрижна и неметежна живота удостојили. Шта ја да учиним, оче, да бих могао побећи од многометежног живота овога света, па да се таква анђелскога живота удостојим? Ако ме кад родитељи усхтедну оженити, задржан љубављу према телу нећу достићи таква живота. Ни један дан не бих хтео после овога овде остати, да ме се како сластољубље овога света не би коснуло, и да против моје воље не одвуче душу моју од такве љубави према анђелском животу, као што учиш, оче. Хтео бих бежати, а пута не знам. Ако бих како далеко залутао, стигао би ме отац мој, пошто му је могуће, и вратио би ме, па бих и оца бацио у жалост

и себе у стид велик, а после тога не бих ни постигао оно што желим.

А старац, узевши реч, рече му:

— Жудна је љубав родитељска, јуначе, и веза природе нераскидна, и мило јединство с браћом и заједничко живљење. Али Владика заповеда да се и ово лако презре, и крст узме на раме, и да се за њим усрдно иде[7], и све лако поднесе, на страдање његово за нас угледајући се. Заповеда да не благујемо у меком, да не тражимо телесни покој, него да више принемо за наготу и глад, бдење и молитву, и да се обрати пажња на умиљење и плач са уздисањем и скрушеношћу срца. Јер ово се предлаже богољубивим душама као неки пут који лако води у добродетељ, и ово доноси славу истиниту и част поуздану.

А младић, слушајући ово и као доброплодна земља семе примајући у срце своје речи старца[8], ридање к ридању додаваше.

А старац се дивљаше врелој љубави његовој према Богу и огњу божаственом који је тако распламтео душу његову, слушаше његове речи пуне целомудрености и умиљења, и рече му:

— Видим, о чедо, да ти је душа зашла у дубину Божје љубави. Него пожури да извршиш своју добру жељу, да не би како сејач зла посејао кукољ у срце твоје[9], и оснаживши се угушио пшеницу твоју, добру мисао[10], те да не одустанеш од такве тежње, и да задржан љубављу према телу и сласти, као што кажем, ништа не успеш; подлећи ћеш и срамоти и укору којим у јеванђељу осуђујемо оне што су се због куповине њиве и пара волова и узимања невесте одрекли слатке вечере и бесмртне хране, па су недостојнима изабранога звања и весеља небеског цара Христа с правом названи.[11] А ја ћу ти бити слуга у таквом делу и у Господу провешћу те до Свете Горе, камо желиш стићи, само нека буде коња да ме носи, да бисмо могли побећи од оца твојега.

Када је ово чуо од старца, вољи се његовој брзо покори и рече:

— Благодарим те, Господе, јер си уверио срце моје преко странца овога!

А старцу:

— Да си благословен од Бога, оче, што си укрепио душу моју!

Испунивши се великом радошћу због овога, и нимало не одлажући, уђе к родитељима, украде отпуштење и замоли по обичају молитву и благослов, говорећи:

— Господари моји, рекоше ми да у оној гори — и поменуо јој име — има много звери; ако нађем милост, ви ћете ме благословити и пустити да идем у лов. Ако закаснимо, немојте се љутити, јер сам чуо да тамо има много јелена.

А отац његов, угађајући му, рече:

— Нека је Господ с тобом, чедо, нека те благослови и исправи пут твој.

И мати, као свака мати, загрли га и целива с љубављу, па га отпустише с миром, али му заповедише да се брзо врати. Јер не знађаху да неће тражити јелене, већ извор живота, Христа, да њиме напоји уједењену душу своју, распаљену огњем од чежње љубави његове.

Да би уверио родитеље, посла у гору ловце, и сам опремљен да гони звери, рекавши:

— Чекам вас под гором до ујутро.

А када наста ноћ, и благородни што се с њим весељаху поспаше, са мало својих људи који су чували тајну његову, за водича Бога са иноком имајући, бегом бежећи побеже.

Када је свануо дан, благородни стадоше тражити господина својега, и гле, нигде га нису могли видети ни наћи. Рекоше:

— Да се не шали с нама и да се није ка оцу вратио?

А потражише и монаха који је био с њим и остале његове слуге; и ни њих не нашавши, говораху:

— Какав нас је ужас снашао?

— Камо се деде господин наш?

И у недоумици због бриге оставише лов, па се

брзо вратише к његову оцу самодршцу, и обавестише га о нестанку сина његова.

А родитељи, чувши ову изненадну и непријатну вест о сину своме, од жалости умало не свиснуше. Дошавши к себи, разумедоше да га нико други није одвео него онај Рус монах, говораху, у Свету Гору, јер су још отпре знали за његову жудњу да тамо оде. Одмах се сакупише благородни, слеже се мноштво народа:

— Да чујемо — рекоше — шта је то сада задесило господина нашег!

И сви плакаху и ридаху много и неутешно; родитељи сина, браћа брата, слуге господара са крикэм дозиваху ради утехе у жалости, падајући све више у очајање, јер их до безумља довођаше страдање њихова господара и красота младога узраста.

Набрзо самодржац отац са пратњом заповеди да сви престану плакати, и благодаривши веома Бога, рече присутнима и матери детета:

— Будите храбри, нећемо се жалостити због овога! Неће пропасти син мој. Бог, који ми га је мимо наде дао, удостојиће ме да га видим и да се наситим љубави његове.

И одмах дозвавши једнога од својих војвода, рече му:

— Знаш колики је бол од љубави према деци и огањ што вазда гори и никад се не може угасити. Зато, љубазни, ако си икад примио какво добро од нас — сада је време да љубав покажеш. Ако се пожуриш те стигнеш и вратиш сина мојега, и тиме утешиш срце моје и матери душу од смрти ослободиш, заслужићеш многа добра, више од првих, и ја ћу ти их дати, друже.

Дозвавши и много благородних младића, и сличним надама и њих охрабривши, посади их на силне (и брзе) коње, и посла их са војводом. Заповеди им да га гоне и до унутар Свете Горе. А написа и посланицу ипарху солунске области, да га отргне и из саме Свете Горе, и да га њему врати.

„И ако овим, мили мој, утешиш срце моје, многе почасти од нас даром и љубављу примићеш; ако ли презреш нашу молбу, знај да ћемо ти место љубави бити противници.“

А војвода узе писмо и са благороднима отпуст измоли, па на силне коње уседоше, што је више могуће дан и ноћ гонише, и ништа не успевши стигоше у славни град Солун, у коме војвода би примљен са чашћу. Предаде писмо ипарху и исприча жалост господина свога.

Када је ипарх прочитао писмо, веома се ожалости због тога, јер је велику љубав гајио према њему. И пошто је војводу с благороднима љубазно почастио, одмах написа писмо проту Свете Горе, говорећи:

„Пошто ствар није обична када се ово тражи, просим и топло молим твоју преподобност, немој презрети ове молбе. Ако је тамо негде дошао син великога жупана, владара српскога, са сваком журбом нека се врати оцу својему, да не би како отац његов, због жалости за њим, љубав према нама променио у мржњу, па ћеш све нас и многе ожалостити.“

И тако отпусти војводу. А посла с њима људе који ће их уз почаст провести до Свете Горе, давши им написано писмо.

Када су ушли у Свету Гору, распитиваху се о оном кога су тражили, да ли је овде дошао, описујући узраст младости и лепоту лика. А неки им рекоше:

— Такав кога тражите ушао је мало пре вас у руски манастир, и још је ту.

А они чувши ово брзо потераше путем да не би како чувши за њих побегао, и оставивши пут ка проту у руски манастир уђоше.

И видеше га у манастиру где хода с непостриженим власима и с меким хаљинама, јер су га стигли брзо гонећи, а није ни страховао да ће га хтети гонити до унутар Свете Горе; али бол родитеља, а уједно и моћ, и ово могаде.

Нашавши га, обрадоваше се радошћу неисказаном. И ушавши сви у цркву светог Пантелејмона поклонише се, и грлећи га љубазно га са сузама целиваху, тако да су од радости заборавили толику удаљеност места и толиких дана и ноћи трудна путовања,

јер добише што су желели. А и надаху се да ће од његових родитеља примити велике дарове и многе почасти зато што су им угодили. Помишљаху да га вежу, али га се бојаху као господара својега. Поставивши стражу чуваху га што је могуће боље, да би, пошто коњи и они сами отпочину од напора, са њиме пошли на пут.

А младић се дивљаше оцу својему што толику висост војводе потруди с младим благороднима, и стиђаше се да у лице мужа погледа, јер се због њега много потрудио да дође у туђу земљу. Одведе га насамо и запита:

— Како толики пут превалисте тако брзо и не уленисте се пред толиком даљином места и тако напорним путем?

А овај му исприча велики бол срца његових родитеља и плач непрестани. Исприча му и о писму од оца његова, донесеном ка ипарху због њега, и о писму ипарха светогорском проту, па рече:

— Послани су и људи да те предаду нама и да те вратимо твоме господину оцу.

А младић разумевши чврстину одлуке овога мужа, рече к њему:

— Ако хоћеш, љубазни мој, ти би ме могао оставити на миру, и знам, како си моћан, да можеш стићи и умирити господина оца мојега. А ја ћу га, написавши му, одвратити од такве помисли, само ако ми учиниш братску љубав и оставиш мене у ономе ради чега сам дошао.

А он:

— Не, господару мој, не чињи такве молбе ка мени, твоме рабу, што ми није лако учинити. Јер владар мој, твој отац, сматрајући ме за верна послао ме је ради овога. Уз то, да смо нашли у монашком образу тебе, господара мога, какво бисмо извињење имали због тога? А пошто је Бог хтео да се догоди онако како желе родитељи твоји и велможе ваше и браћа твоја, ко сам ја да тако нешто и помислим! Боље би ми било да се и не вратим оцу твоме. Зато те молим, господару мој, све такво из главе избацивши пођи с нама, твојим слугама, веселећи се, да угасиш пламен родитеља твојих, чија

си срца запалио својим одласком у туђину, а уједно и браће твоје и свих благородних. Ти сам знаш да си ти родитељима и свима нама нада са Богом и утеха. Ако ли што противно помишљаш, и нећеш да пођеш с нама, присилићеш ме да те вежемо. Тешко мени, то ми није згодно ни рећи, али се бојим оца твојега, па ћу те повести силом. Такву сам заповест и примио.

А младић, видевши неумољивост војводе и несаломљиву верност према својему господару, и разумевши да ће га силом одвести, и да нема ко ће га избавити из беде, због бојазни од оца његова, јер је писао ипарху, — рече:

— Воља Господња нека буде![12]

И развеселивши се загрли војводу, уверавајући га да ће са њиме поћи. А призиваше Бога тајним уздасима за помоћника у напасти, и смишљаше и он дело побожно а уједно и преварно, јер беше окован срцем у мудрости, као што каже Давид[13], и запреку коју су му учинили они премудри разумом доброга духа да сруши довијаше се.

А шта то?

Замоли игумана, и заповеди да се спреми сјајна трпеза, да се са војводом и са оним благороднима почасти, а ујутру да пођу кући. Своју замисао рече игуману и замоли га да се с вечери почну јутарње песме и да се начини велики пир да игуман почасти војводу с благороднима, а младић је ове и сам својим рукама служио и веселио.

Пошто су се на вечери дуго задржали, заповеди игуман да се удари у било, јер бејаше дан недеље. Устаде игуман и с њиме младић, и одоше у цркву на молитву. А устаде и војвода са благороднима, да стоје у цркви, јер га нису смели пустити са својих очију. А како се појање продужило, и опет по заповести дуго читање прочитавало, сви они који су заједно седели и они момци који су га чували с војводом, због умора од пута и свечаног пира тврдо заспаше.

И када је осетио да су заспали, божаствени младић, будно око, уставши од њих поклони се пред светим олтарем и даде своје обете Господу, пошто га благослови игуман, и узе једнога старца, одликована свештеничким чином, те узиђе на велики пирг у ма-

настиру. Затворивши га за собом, рече благодаривши Бога:

„Узнеђу, те Господе,
јер си ме подигао!“[14]

А јереј очита молитву и постриже власи главе његове и у ризу га обуче анђелскога образа, и промени му име Растко у Сава.

А он многим сузама окропи земљу и упућиваше благородне и похвалне речи ка Богу, говорећи:

„Испунио си жељу срца мојега“,[15]

тако да се и старац застиде од многога његовог плача.

И пошто се ово тако свршило, кад се читање довршило, и када су сви устали, потражише чувари го сподара својега, и гле, нигде га нису могли видети. Свуда по цркви и у манастиру тражећи га и узбунивши се, и не нашавши га, стадоше грдити игумана и бити монахе.

А војвода заустави узбуну и рече игуману и монасима:

— Каква је ово неправда и бешчашће према нама од вас, о оци?! Ми, дакле, стидећи се образа који носите, преко вашега зла пређосмо и кротки и човекољубиви према вама бејасмо. Зар — рече — није прво овај варалица што смрт заслужује — и показа на једнога — од вас дошао да моли милостињу, и милостињу као ништа презревши, и од оца сина уграбивш, побегао, а оца и матер у самртни плач и нас у велики труд бацисте? Сад опет, када смо дошли, од наших руку сакристе нашега господара, и једнако се понашате својевољно. Шта вам сад паде на памет: да нам се ругате? Или мислите да се ми узалуд потрудисмо тражећи ваздуха, а не нашег господара? Сад ће вам главе полетети! Реците где сакристе господара нашег!

А када ово чуше војводини момци, на свирепост готови, почеше, још љуће, монахе бити немилостиво.

И када је ово чуо онај кога су тражили, због кога се начинио толики метеж, побоја се да се ово зло како не сврши убиством, и нагнувши се с куле позва их по мраку. И када чуше његов глас, испунише се великом радошћу и сви ка кули притрчавши у висину гледаху, као да би се тама могла уклонити, да би се, видевши га, утешили.

И узевши реч, рече војводи:

— Толико си мудар, а изводиш детињарије. Имајући са собом пук људи у крајевима туђим, високо мудрујеш.

А к благородним (момцима) рече:

— Монашког се образа не постидесте, како се Бога не убојасте? Зар вам доликује да у цркви са оружјем нападате на такве људе? Какво су вам они зло учинили? Ако ли мене тражите, ево ме где сам. Сада сам заузет, ујутру ћете ме видети, а ове оставите!

Када они ово чуше, страхом и стидом обузети не знађаху шта да одговоре. И тако уђутавши опколише кулу, чувајући стражу.

Када је дан стао да свиће, он опет нагнувши се с куле позва војводу и благородне (момке), и јави се свима анђелским иночким образом украшен. А када га они тако угледаше у таквом образу, не знађаху шта себи да учине, него плачем и ридањем обузети на земљу падаху. А овај видевши их у таквој крајњој горчини срца, утеши срца њихова многим речима, говорећи:

— Ово што се догодило са мном, Богу се тако о мени свидело, који ме је од оца мојега довде провео а да ме ви нисте ухватили, па ме он и сада од ваших руку избави. Јер ви сте хтели да ме са добра и жељена пута спречите и да се са мном похвалите, угодивши своме господару. Али Бог мој, на кога се уздах и изиђох, био ми је помоћник[16], као што видите, а он ће и убудуће водити мој живот по својој вољи. А вас, љубазне моје, молим да не тужите због овога, нити да сте скрушени, него боље са мном похвалите Бога, који ме је удостојио овога образа, за којим сам одувек жудео. Узевши моју познату ризу и власи главе моје, вратите се у миру кући и ове знаке предајте родитељима и браћи мојој да вам поверују да сте ме жива нашли, и то Божјом благодаћу као инока: Сава је име моје.

А ово рекавши сврже са куле ризу своју и младићке чисте власи главе своје, а уз то написа и писмо родитељима, да их утеши, молећи:

„Немојте ништа тужити за мном, нити ме оплакивати као погинула, рече, него боље да Бога молите,

молим, не бих ли како молитвама вашим добро свршио трку моју на коју изиђох.[17] А ви, колико је могуће, водите бригу о својој души, нити опет предузимајте да ме тамо у вашем животу видите. Ако Бог усхте, овде у Светој Гори дочекаћу и видећу господина оца мојега, и свете и часне старости његове насладићу се, и слатке и безмерне љубави његове наситићу се."

Поменувши им многе јеванђелске речи о правди и милости, о истини и суду, и што нама није угодно да не чинимо ни другима[18], додаде и ово:

„Ако ко остави дом и браћу, жену и децу, богатство и њиве и остало, наследиће на векове царство небеско."[19]

А војвода са оним благороднима примивши одозго бачену ризу и чистотне власи са писмом, и положивши их пред себе, оплакиваху живога као мртвога, говорећи:

— О, невоље од тебе, господару, шта ово учини нама, јер грчи си нам сад после наласка него кад пре тога од нас побеже!

О, наласка горег од губљења!

О, ризо, жељенога, жељнима запаљење! Како да те понесемо? Како да те попут копља или оштра мача предамо родитељима и браћи?

О, власи љубљене главе, срцу и очима привијане на утеху родитеља, како да вас попут омче овима дамо?

О, дара што га носимо, пуна не радости већ плача, не весеља већ ридања, како да те однесемо? Које ли ћемо уздарје примити? Каквим ли светлим одеждама нас да обуку када су сами у жалосним и мрачним одеждама?

О, пира ноћи ове, пуна весеља а уједно и преваре, макар се и каже: „И одобри лукавство, превару" којом Јаков превари Исава, узевши његов благослов![20]

О, чаше твоје, господару, коју си нам служио, пуне меда љубави, што нам је горче од жучи спремала!

О, ноћи у коју заспасмо, по Јову буди тамна, и да се не убројиш у ноћи обасјане месечином![21]

О, ми, од немудрих безумнији! Како онога кога с толиким трудом кроз многе дане гонисмо, и у руке ухвативши у једном часу испустисмо?

Како смо били безумни!

Који нас сан грехова наших задржа, и тако уснусмо?

Како га не везасмо узама, као што нам је и заповеђено, па бисмо се ослободили ове смртне жалости?

Шта сада да учинимо?

Како да се јавимо господару нашем?

Који ће камен, која железна природа понети тежину такве вести коју ми носимо родитељима и браћи?!

Овако и много слично плачу изговорише, и још дуго плакаху, онај горе на кули, а ови доле на земљи, да би се и неосетљиви камен ражалио. После у неко време одахнувши, горе ка њему уздижући поглед и клањајући се, даваху му опроштајни поздрав, и милостиво са сузама корећи га и пребацујући му, говораху:

— Здраво, о господару, здраво! Рашири се сам без нас, насити се, ти каменосрдни, немилостиви! А хоће ли те примити Господ? Ти што си преварио оца, преварио си и нас, а мислиш ли да ти се ваља Бога бојати?

Ово и много друго од горчине срца њему изговоривши, молитву и благослов од њега измоливши, и узевши тужне хаљине, одлажаху кући. И идући, натраг ка кули обраћаху се с плачем и ридањем, застајкујући, док га је могуће било догледати.

И тако отидоше кући.

А овај са куле сишавши благодари Бога и поклони се игуману и свој братији. И сви га целоваше као новоукрашена анђелским образом. А овај грлећи злостављане због њега, поче све молити од срца за оне који су их увредили да у миру и без пакости кући стигну, говорећи:

— Бог нам је, рече, уточиште и сила, и постаде помоћник нашавши нас у великој жалости.[22] Јер се непријатељ надао да ће жудним тражењем родитеља мојих омести стопе моје усмерене ка Господу и да

ће ме од вашега у Господу сродства отргнути, али се показа посрамљен и несвршена посла, вашим ка Господу молитвама а уједно и телесном борбом за мене.

А ови чувши смиреномудру и покорну реч његову, како је пуна сваке премудрости, заборавише на телесне ране које им момци нанеше, и као да су запленили неко благо весељаху се због њега.

И прође глас по целој пустињи, манастирима и пустињацима и свима самотницима, да је син оног самодршца, владара српског, оставио оца владајућа. И говораху:

— Заволевши да живи с нама, дошао је!

И сви су желели да га виде.

А кад је дошао празник Благовештење пресвете Богородице, први манастир у Светој Гори, који се звао Ватопед, имао је цркву посвећену овом празнику, те предстатељ и братија часно позваше часнога ради наслађења празничним славословљем и радосном похвалом пречисте Богоматере; уједно су хтели и да га приме у свој дом, да би тиме угодили оцу његову.

Када је овај дошао, љубазно примљен од свију, наслади се празником, и сагледавши манастир како је изврстан, по заповести прота и по наговору игумана и братије пристаде да буде с њима, према речи Давида: „Красно је живети братији заједно".[23] И живљаше повинујући се игуману и својој братији.

Одморивши се мало времена с њима, замоли од игумана благослов да га пусти како би се поклонио и видео манастире, и из ових да се попне на врх Атона, и да види како живе самотници и да га благослове. Игуман одобри молбу његову, пославши с њим братију искусну у овом његовом тражењу. Са њима поклонивши се у свима манастирима и по својој пустињи прошавши био је од свију љубазно и са чашћу приман.

А уђе и у Лавру светог Атанасија, изванредно предусретан и примљен од свих, где, поклонивши се и од свију благослов примивши, босим ногама даде покоја од путног напора, љубазно угошћен са онима

који су били с њим. Одавде се попе на давно му жељени Атон, где принесе Богу коленоклањање и ноћно стојање и многе молитве из дубине срца, и радосним и топлим сузама довољно тај свети врх одаждивши, која ли благодарења не говораше Богу, који га је удостојио да се попне на њега.

И обишавши свуда тај свети врх, и сагледавши на падинама горе и у њезину подножју многе испоснике, сишавши са горе испитао је њихов најсуровији живот, и видевши њихово пустињачко и безметежно живљење чуђаше се и весељаше се и у души узрасташе што се удостоји видети такве Божје људе. И говораше да многи, поред све жеље, не могу лако постићи да их виде.

Јер они добри оци, ако због тела и није згодно да се зову анђели, уистину бејаху Божји људи; од свега се ослободише ради Бога. Нису имали земљеделства, не занимаху се куповином за живот, нису обрађивали винограде и њиве, него је сва њихова брига — молитве, и сузе, и да умом вазда приањају к Богу. Ови, дакле, у високим горама настањени с јеленима, небо као цркву, а Христа у души изображена гледајући, колибе тесне травом украшене имађаху, у којима трпљаху, шумом дрвећа и птичијим цвркутом поучавани, а уз то од њих и позивани да хвале Бога. Чистим и мирисним ваздухом напајани, безбрижношћу увек увесељавани, рекао бих, жудњом за Богом уздизани високо са земље, много богатијим од богатих сматрали су се. Једни становаху у раселинама стена и у пећинама земље, и на морској стени као птице савивши гнездо сеђаху, кишом и ветрима шибани, сунцем и врућином паљени, зимом и мразом мрзли, убоги беху и ништи, без икакве удобности и пушења дима, немајући ништа што би крадљивци могли украсти осим потребног власеног рубља. а и овога нису имали довољно за покој тела, већ колико треба за покривање наготе чији стид сазнасмо непослушношћу праоца.[24] Храна је њихова била по могућству, како чија, једни мало хлеба и ретко узимаху, а други плодовима дрвећа и растињем биља дивљега потребу задовољаваху. А пиће њихово бејаше из

камена планинскога слатка текућа вода што гаси жеђ. И не бејаху порабаћени многом спавању.

Видевши да су сви ови једном засвагда оставили свет и оно што је у свету, нити се више брину за светско, и живот њихов беспорочан и безметежан, бесплотан и бестелесан, скоро анђелски, задиви се, и насликавши у души својој њихове напоре и бриге и њихову блажену обузетост Богом, и написавши на хартији срца, дубоко уздахнувши, и јадајући се због својег закашњења, заплака, и к ногама преподобних падаше.

Примивши од њих многе и корисне поуке, молитву и благослов, и стрелу ревности у срцу носећи, врати се у свој манастир Ватопед. Поклони се и поздрави игумана и сву братију, равно до земље клањајући се свима. А сви га примаху љубазно и распитиваху се о путовању кроз Свету Гору, и видевши га уморна и како се променио у младом лицу, мишљаху да је то због његовога босоногог многог путовања по камену, што му је шкодило, јер није био навикао. И отпусти га игуман да се одмори, јер не знађаху за чежњу душе његове према оним пустињацима, која је изједала тело његово.

А овај одморивши се, дође ка игуману, и исповеди болезан срца, не тајећи узрок своје измене, припаде и замоли да га благослови, да га отпусти да са оним пустињацима самотни живот проводи.

И не доби то никако, јер се игуман зачуди његовој неумесној молби, и рече му:

— Не, чедо, не! Не приличи да се онај који није утврдио ноге послушношћу на корену првога степена општежића дотиче врха ћутања и усамљеништва, и да пре времена живи по својој вољи. Ни по времену ни по узрасту теби не приличи да нешто такво сада иштеш, јер све треба у своје време. О теби се, уосталом, прочуо глас међу многима — чији си син; твој долазак нама није непознат онима који сада царују. Па ако се теби догоди штогод ненадано од општег непријатеља људи или од крвника у пустињи, сви ће нам пребацивати што смо се покорили твојој вољи.

И тако му забрани, а ово није било без Бога, него штавише изволење његове доброте и милосрђа, да се

светлост зашавши у гору не покрије као под мерицом[25] и да се многи, просвећени после од њега, не лише светлости спасења.

А он се покори игуману, рекавши:

— Воља Господња нека буде кроз тебе на нама, часни оче!

И могли су га видети где вредно жури да послуша братију, и свима помаже у потребним работама и да се с њима много труди. Због великог смирења сви су га волели и дивили су му се. Дању је служио братији у телесним потребама, а ноћу, по сву ноћ, много је стојао на молитви, да је изгледало као да нема тела или га има од бронзе, а живо.

Ко да искаже метанија и многе поклоне којима је умртвљавао тело? Хлеба и воде оскудно кушајући, младосни изнураваше цвет. Уз то је мрзнуо од зиме и задовољавао се само худом власеницом. Увек је ишао бос и стекао тврду кожу да се није бојао повреде од камена. Овако чинећи, био је као неки немилостив и гневан непријатељ својему телу, да су се игуман и сви дивили таквој ревности његовој и доброј промени, да је онај који је одрастао добро и од оних који су добро живели и у свакој срећи тако брзо заволео да усрдно иде суровим путем, што се међу многима ретко налази. А био је младошћу крепак и не много измучен. Оволико, дакле, о младићу.

А сада опет да се вратимо к родитељима блаженога. Добра ми је реч и о њима, и веома мила, јер су се и они, пошто су били добри, удостојили да буду родитељи таква детета.

Онај војвода раније помињани и благородни момци који у Свету Гору гонећи достигоше светога, а пошто су били надмудрени, као што рекосмо, и ништа не успевши, вратише се к родитељима блаженога. Испричаше им све што се догодило са сином њиховим, принесоше лепу хаљину и чистотне светле златозарне власи младићеве. А дадоше и писмо оцу, синовљевом руком написано.

Када родитељи и браћа видеше ово, благородни и сви скупа, мач пробадаше душе њихове, и када разумеше што о њему прочиташе, шта нису радили и шта нису хтели себи учинити! Не стидим се да кажем, јер ћу Давидове речи казати, рикаху с плачем од бола срца[26], и са уздисањем, и као лавови чупајући ноктима из средине утробе дозиваху љубљенога, узимаху власи, подизаху ризу као неко благо и разграбљиваху као плен, и кропећи их сузама целиваху, као исцељење очима прилагаху, и још више се узбуђиваху, плач силан и ридање много јаче од првога са свима благороднима саставивши. Као што је светским људима обичај, туговањем оплакаше младића, и сви који су под влашћу њихове државе носећи црнину саосећаху са својим владарем. И да плачем не дужим повест, сви знате да мати, отац и браћа такве до смрти жале.

После тога смиривши се и страх Божји још више у срцу осетивши, говораху себи:

— Види душе младих које предњаче и што је корисно за себе траже!

И речи Јова:

— Господ даде, Господ како је благоизволео тако и учини, буди име Господње благословено![27]

И одмах му послаше многобројно злато на потребу царскоме сину, говорећи:

— Да се свачим удовољи син наш и да ни у каквоме добру не оскудева!

А ово послаше и даразда онима који живе преподобно и који долазе к њему.

А отписаше му са страхом и бојажљиво, стидећи се да га назову сином, називајући га оцем и учитељем, молитвеником, заступником пред Богом. Молили су га да се моли за њих:

„Дом наш је у твојим рукама, душе наше и ми сви смо", кажу, „у твојој вољи."

Јер његове добродетељи и родитеље задивљују, и много га мољаху и говораху да ће велики пламен бола у њима угасити ако се удостоје његова доласка, обећавајући да ће се опет вратити у пустињу.

Богомудри Сава, примивши писмо написано од родитеља, читајући кропљаше га многим сузама и

много је са благодарношћу молио Бога за њих. Примивши и множину злата донесену му, за своју потребу узео је хлеб и воду, а осталима у Светој Гори био је као Тома Индијцима. Ходећи бос, по манастирима и по пустињи раздаваше, зидајући палату, која се не види али верује, цару оцу, на небесима, где се сада заједно с њим настањује.

Вративши се у свој манастир Ватопед, по пређашњој служби држаше се.

Једном спремивши топле хлебове и натоваривши мазге манастирске, и узевши уз њих слуге као сапутнике, дубоко у ноћ пође на пут, а сам ишаше бос пред њима, желећи да насити оне што по пустињи самотно живе, који су постили по три и пет дана, и недељу дана, и сваки је по својим могућностима држао пост, јер беху свети велики пости четрдесетнице, а дан суботњи настајаше, па је журио да их насити топлим хлебовима, јер жељаше да прими њихове топле молитве.

Када је стигао у место звано Милопотам, нападоше на њ разбојници и ухватише њега и оне који су били с њим. А праведни се због овога ожалости, не зато што су га ухватили, него због тога што су му прекинули пут те неће доспети к старцима пустињацима за време обеда.

Запиташе га:

— Ко си и из кога си манастира?

А он одговори:

— Ученик сам оца Макарија, од кога сам по потреби био послан у манастир Свимен, а настојатељ манастира и братија задржаше ме, да по мени пошаљу хлебове старцима који у пустињи посте и ради Христа страдају. Јер такав је отачки обичај.

Ово говорећи, бездну милости дубином срца призва и у молитви вером уздајући се у свете одмах би ослобођен, пошто су непријатељи омекшали, и још га Богом поучавани отпустише са свима. И на време у које је желео донесе хлебове преподобнима, и причајући им говораше:

— Вашим молитвама избави нас Бог из руку непријатеља наших.[28]

А ови са сузама помоливши се, благодарише Бога, и љубазно грлећи благосиљаху га.

А разбојници они после, дошавши к себи, говораху:

— Шта нам то би да занети испустисмо овога младића и оне с њим? Него, или бејаше чаробник или је заиста био човек Божји, те га Бог сачува да му ништа не напакостисмо. Отићи ћемо, дакле, и видећемо да ли је заиста, као што рече, ученик оца Макарија.

Јер беше старац чувен по делима и свима познат.

И када су се попели к старцу, видеше и божаственога младића где седи с њим, и када су од старца измолили молитву и благослов, заповеди им старац да седну и све што је свети старац имао у ћелији — пустињско воће варено, и са њим маслине и хлеба предложивши, љубазно их угости, а душе њихове насити многим добрим речима.

А када ови видеше како се старац са љубављу за њих брине, срцима својима умилише се, па мишљаху да ће их огањ са неба појести или да ће их земља живе прогутати ако помисле што лукаво према њима. И да би се уверили, говораху к старцу:

— Христа ради, оче, реци нам, да ли је овај младић доиста твој ученик, јер данас неко преславно знамење на њему видесмо?

А старац, чувши за чудо са божаственим младићем, и омивши своје преподобно лице многим сузама, говораше:

— Овај је младић, децо, Божји ученик, а образом монаштва је један наш брат, а син је благочастивога цара српског. Оставивши оца да царује, и земаљску славу и све красоте презревши као непостојеће, сиромаштво Христа ради и да живи заједно с нама заволе, и ево, како видите, Богом послан обилази пустињу и посећујући теши оне који Христа ради страдају у горама и пропастима и у пећинама.[29]

А када ови чуше ово од старца, од суза његових ужасаваху се, и на младића често погледајући чуђаху

се великој смерности његовој с толике висине Бога ради, а посматраху и худост власене ризе и босе ноге његове по оштром камену, и веома се дивљаху. Паднувши на земљу мољаху од обојице благослов, обећавајући да више неће чинити разбојништва.

А када их је старац благословио, сваки од њих загрливши божаственог младића целиваше. А овај, клањајући се к њима равно до земље, свакога отпушташе. И тако одлажаху у миру кући, и благослов од светих као неки плен запленивши радошћу се весељаху.

А преподобни младић примивши благослов од светих врати се у свој манастир. И од тада се, осмеливши се, није бојао разбојника.

Зажеле да опет иде у Лавру светог Атанасија, и узе благослов од игумана. А игуман, жалећи га да пешице путује због босоте, јер на коња не седаше до доласка очева, посла с њиме братију, и укрцавши се у лађицу по мору путоваху.

А када су се приближавали Лаври, гле, изненада из залива морског нападоше на њих разбојници и ухватише их. А ови рекоше да су Лаврани, и један од оних који су били са њима, избегавши, дође у Лавру и исприча шта им се догодило.

Игуман и братија се безмерно забринуше за божаственог младића, бојећи се да разбојници како не сазнају чији је син.

А свети тајним уздасима призиваше у помоћ Вишњега, говорећи:

„Избави ме, Боже, од непријатеља мојих,
и спаси ме крвника,
јер ево, уловише душу моју."[30]

Одмах игуман због њега посла к непријатељима старца преподобнога и доброразумна, да утоли суровост њихову. Овај дошавши донесе им поздрав од игумана и од братије, и замоли их да узиђу у Лавру и да се одморе, и говораше, узмите од манастира све

што вам је потребно. А они, свирепи, послушаше старца, поставши весели и мирни.

Старац одмах погледавши на светог младића, и као с великим гневом стаде га грдити, говорећи:

— Зар те није игуман послао онамо, а ти својевољно чиниш твоје ствари?

Ово говорећи скочи на њега, као да ће га ударити. А овај обузет великим страхом, побеже од њега, и искочивши из лађе у Лавру бежаше, а они противници, Богом заборавивши, у тај час ништа не рекоше старцу.

А бегунац уђе у Лавру и исприча све што се догодило с њим. Игуман пак и братија, хвалећи Бога, чуђаху се чудесу чудноме које Бог учини с њим, и сви га грљаху говорећи:

„Мрежа се поцепа
и ми се избависмо,
помоћ је наша у имену Господњем."[31]

А они варвари уђоше са старцем у манастир, и пошто су били љубазно угошћени и примљени од игумана и братије, и узели од манастира што им је потребно, пустише преостале заробљенике, који су били са светим. А сазнавши после о светом младићу, и чији је син, пуцаху од жалости, тако да су Лавранима претили да ће им се због њега осветити.

А свети одморивши се у Лаври, примивши са игуманом духовну и телесну утеху, целивавши свету цркву и гробу светог Атанасија поклонивши се, врати се кући са онима који су били с њим.

И опет родитељи светога написаше њему писмо, молећи и наговарајући га да дође и да их види, говорећи да ће се опет моћи вратити своме манастиру. Послаше му и злата, више него први пут, а приложише засебно и манастиру Ватопеду, где је син њихов одлучио да живи, злато много, а цркви свете сасуде, златне и сребрне, и часне завесе, златом извезене. Доведоше и коње изабране и много друго

што је манастиру потребно, тако да су сви који су то видели завидели Ватопеду, па чак и сам прот.

Када је свети примио писмо написано од родитеља, радошћу великом због живота њихова испуни се, а уједно и сузама многим, благодаривши Бога, и молитве за њих изливаше. Примивши донесено му злато, један део одели ништима, а осталим поче зидати ћелије двоспратне и троспратне, и ту на граду Зигу иза велике цркве поче зидати цркву посвећену Рођењу пресвете Богородице, и другу цркву посвећену светом Јовану Златоустоме, а трећу цркву подиже на великом пиргу, Преображења Господњег. И са велике цркве скиде камене плоче и њу покри оловом, као што се види и до данас.

Свршивши све ово у унутрашњости манастира Ватопеда, рече:

— Ако Бог који гледа на ме погледа и да ми да видим овде господина оца мојега, уселићу се с њим у своје ћелије.

И много друго у манастиру учини што није могуће набројити, због чега га зваху другим ктитором.

Када је све ово тако свршио, написа писмо родитељима и браћи овако:

„Вашим милосрдним писмом, због жалости за мном, душу моју из мене вадите, јер и мене то дира, и ја због тога болујем. Али не користи некога више љубити него Бога, јер рече: ‚Који љуби оца или матер више него мене, није мене достојан'.[32] Због овога ја сада забрањујем себи долазак к вама, а уз то припадајући молим и умиљавам се, говорећи господину мојему светом оцу:

У земаљском царству апостолски подвизавши се
земље народа својег православљем просветио јеси,
и прогнавши вукове јереси
и храмове бесовске порушив
цркве Богу подигао јеси,
и равна Оцу Сина и Духа сапрестолна
штовати научио јеси,
љубав према странима и ништих исхрану
и све добро од Бога оца
љубављу од почетка сачувао јеси.

Још једно треба ти да извршиш, реч у јеванђељу Сина његова: ,Ако ко хоће за мном да иде, свега нека се одрекне и узевши крст свој, смирењем за мном нека иде'.[33]

Прими овај мој савет као добар.

Царство земаљско и богатство као несталио и као нестварно презревши, свет и красоту света и лепоту видљивог као сујетно и маловремено оставивши, припремљени ти пут смерности од мене крстоносно узевши, пођи за мном, и туђиновање и стан у пустињи са мном изабравши живећи, где ћеш свега ослободив се молитвом и постом чистије Бога схватити, о чему је он преко Давида унапред рекао: ,Ослободите се и разумејте да сам ја Бог'.[34]

И као што си се у животу земаљског царства апостолских дарова удостојио, и у пустињи украсићеш се испосничким венцима смернога монашког живота. Моју пак душу од жалости због растанка с тобом својом љубављу и виђењем утешићеш, као и ја твоју, о господине!

А добра госпођа и мати моја на исти начин ради Бога код куће од свега да се ослободи.

Молим те, господине мој, нека те због славе царства и због многога богатства не ожалосте моје речи, као у јеванђељу младића речи мојега Исуса којима га је о савршенству учио.[35] Као сигурно ми говорим ти, и веруј ми уместо земаљског царства, за које — ако мене слушајући оставиш и к нама дођеш — небескога вечнога царства бићу ти посредник. Ако ли пак презреш моје речи, никако се не надај да ћеш ме за живота твојега тамо видети.

Божји мир и љубав светих отаца пустињака, рекао бих — и молитва мене грешнога, у Христу Исусу нека је са свима вама, амин."

И одмах савивши писмо, даде га за оца посланима од оца.

А када је писмо донесено, самодржац отац устаде са престола, и клањајући се љубави сина као светима, и примивши ово целова га, и развивши писмо прочитати га не могаде, јер огњене сузе љубави зраке очију његових покриваху. Тек после, укротивши сузе, мо-

гаде га прочитати. Дивио се саставу и сили речи, и разумевши укор о младићу који се због богатства ожалостио и за Христом није пошао, прослављаше због тога сина и учитеља.

О йоласку Свеѿоīа Симеона у Свеѿу Гору

И одмах се написаше његове заповести те изиђоше по целој области његове државе сазивајући ипате и војводе, тисућнике и сатнике и остале благородне, а уједно и мале са великима, одредивши нарочити дан за сабор, заповедајући да нико не може изостати, јер велики савет хоће да одржи.

А овај, док су посланице обилазиле, богатство своје добро распореди, убогима и немоћнима, хромима и слепима, сиротама и удовицама, прокаженима и свима ништима раздаваше.

И када се приближавао одређени дан, пристизаху и благородни купећи се са свих страна. И када су се у одређени дан сви скупили као на неки безмерно велики збор, ставши посред свију, заповеди да се прочита писмо његова сина да сви чују.

А сви чувши, умилише се срцем и душом.

Узевши реч, самодржац рече свима благороднима:

— Другови и браћо и децо, послушајте моју реч вама! Ви знате мој живот од почетка, како сам с вама живео, како сам свакога од вас као сина отхранио и као брата љубио и као друга примао. А и ви сте били према мени добропокорни и верношћу добропослушни. Ја то сведочим. И сви у Господу снабдесмо живот наш, и нашу земљу нерасуту од противничких нападаја сачувасмо. Спасли смо се, уздајући се не на лук или мишицу[36], велим, него вером у Оца и Сина и Светога Духа утврђивани, и силом крста укрепљивани, непријатеље наше обарасмо. И сада свакога од вас молим и сведочим вам: веру у свету и једносушну и нераздељиву Тројицу, којом се у крштењу просветисмо, да сачувате непомешану с је-

ресима, које од нас изагнасмо. Ономе кога ћемо вам место себе поставити да Богом и вашом љубављу влада, молим да будете добропокорни и верни, као што мени самом бисте, и Божјим црквама сваку част и онима који служе у њима уздајте, и све оно, дакле, што од мене видесте и навикосте — то чините.

Сви су се чудили, не разумевајући речи самодршца.

— И опет упућујем реч к вама — рече — љубљени мој и Богом даровани зборе! Као што сте сада чули у писму, мој син се мене одриче ако не пођем за њим, да ме за живота неће видети. Нека ми буде доста весеља и радости с вама, земаљске владавине а уједно и војевања, јела и насладе богатства и трпеза и сваких светских красота малолепних уживања. Молим, дакле, да ме ваша љубав отпусти, да крстоносно за сином пошавши стигнем у пустињу, где ћу, одрекавши се свега, тачно испитати своја зла дела и о њима се бринути.

А када су ово сви чули, грому подобан плач од свију подиже се, тако да су мислили да се покреће место на коме сабрани стојаху. Синови његови и синови синова, и сви благородни у Господу и по телу сродници, плакали су и жалили и раздирали ризе, и шта нису чинили и какве умиљене речи не изговараху којима би га могли зауставити. Говораху:

— Не остави нас, господине, оче и учитељу, иначе и ми ћемо с тобом отићи! Јер ако хоћеш да узмеш крст Христов, онда те молимо да седиш у своједму манастиру, да нас присуство твога часнога лика теши. Јер каква ти је похвала да као један од туђинаца у туђини живот свој скончаш, и то у пустињи?

А он рече њима:

— Шта радите плачући те ми слабите душу? Чули сте данас писмо сина мојега где ме се одриче ако не пођем за њим, да ме неће видети за живота. Молим, дакле, свакога ко ми је драг, умирите моје срце и не спречавајте ме да идем, јер не могу више да трпим без сина мојега.

А када ово рече (држали су да то бива по вишем наређењу), и сви њему рекоше:

— Нека буде воља Господња!

И одмах дозва својега сина Стефана. Овога Стефана добродетељи и војничку храброст и богосазнање сада није могуће испричати. Овога узевши отац самодржац, са свеосвећеним Калиником епископом и са свима благороднима, уђе у цркву светих и првопрестолних апостола Петра и Павла. За време службе и молитве, самодржац отац и свети епископ часним крстом и полагањем руку обојице на главу благословише Стефана за великог жупана, владара и самодршца све српске земље.

И сви се благородни поклонише, и од Бога живот му молећи рекоше:

— Многолетно да буде, и биће!

А када су изишли из цркве, пошто су постављене сјајне и богате трпезе, самодржац отац рече свима благороднима:

— Приђите, другови и браћо, и чеда возљубљена, приђите са мном, да се последњим пиром са вама развеселимо те да се растанем од трпезе с месом, јер ме оваква сјајна и многомесна трпеза неће више сакупити са вама, никада!

Отац пак узе сина сапрестолника, имајући као сатрпезника и светога епископа јер веома љубљаху и светитељски чин. И док је трајао велики пир и велико весеље, изнесени су сјајни дарови. И свакога од благородних према узрасту, према верности и према части дароваше самодршци, с једне стране зато што је један остављао власт, а с друге стране што је други примао. Све су наслађивали, веселили и гостили. И тако је ово било.

Када су сутрадан изашли, стигоше у манастир свесвете Богородице, који је од тога самога Немање подигнут на месту званом Студеница. Ту, пред светим дверима светога олтара, поклонивши се, предаде Господу своје обете. За време службе и молитве, био је руком истога епископа Калиника крстоносно украшен анђелским образом, у ком је био назван Симеон монах. Такође и жена његова, благочастива Ана, од истога епископа светога Калиника примивши анђелски и иночки образ, назва се место Ане Анастасија монахиња, која сабравши лик црноризица провођаше вре-

ме у постовима и молитвама Богу. Вишеспоменути отац Симеон монах, оставши у манастиру Свете Богородице у Студеници, са иноцима који су од раније ту били посни канон свршаваше.

После краткога времена узевши велики товар злата и сасуде златне и сребрне, ради дељења манастирима и пустињацима, пође одмах на пут.

А син његов самодржац Стефан и високи благородници чак до границе грчкога предела испратише га, па се, изљубивши се с великим плачем и уједно последњи пут, вратише својој кући.

А многи од благородних, оставивши своје куће, ишли су са преподобним путем смерности, и стигавши у Свету Гору Атон уђоше у манастир звани Ватопед. Предусретљиво дочекани и часно примљени од игумана и братије, уђоше у свету цркву, и када је била молитва и благодарење Богу грљаху светог старца и у Господу целив му даваху.

А када је син пришао оцу да га целује, и када се удостојише давнашње жеље да један другога виде — о, неисказане њихове радости, што је не умем описати! — Ниједан од њих није могао пустити ни гласа, ни речи; и да отац није био прихваћен, наједном хтеде пасти. А када је дошао старац к себи, многим сузама обливаше жељену свету главу љубљенога сина, грлећи је, љубећи и на срце притискајући. А божаствени младић, каква ли благодарења Богу због овога није говорио што је овим призором тако узвеселио душу његову! По Давиду говорим, у ширину се ширио[37], видећи оца како је извршио заповести Божје и како су се обојица отуђили од свих својих и у туђим крајевима заједно странствују ради Бога.

Преподобни и благородни који су с њим дошли, одморивши се, одмах принесоше манастиру свете сасуде, златне и сребрне, и завесе скупоцене, а доведоше и коње изабране и мазге за рад, и два кабла сребра насувши дадоше, а игумана и сву братију од првога до последњега дароваше добри оци.

И када су благородни, који су допратили светога, већ одлазили кући, многи од њих остадоше у манастиру и против воље преподобнога, који није хтео да ожалости сина самодршца, а они к њему говораху:

— Код тебе, у земаљској војсци, прво смо кроз тебе засијали, и поставши благонарочити, били смо светодршци, а сада с тобом и ми војујемо у војсци небеског цара, и ништа нас од тебе неће разлучити.

И сви постадоше искусни иноци, тако да су се они који су с њима били дивили и говорили:

— Ходите и видите ове новоблагочастиве, како у љубави према Богу ватреније предњаче старијима!

Прође глас по целој пустињи о доласку светога у Свету Гору, и сви, задивљени великом смерношћу, прослављаху Бога. Игумани од манастира и преподобни људи из пустиње са богоносним оцем протом, сви долажаху да виде преподобнога, јер им је од почетка са сином својим у многим потребама послужио, и добре оце сви су благосиљали, и напајали их души корисним речима. А ови богати дароваоци неоскудном руком све милосрдно обасуше милосрђем, и к њима припадаху да се за њих Богу моле.

Пошто су многи долазили да виде преподобне, и како је ово досађивање манастиру и њима неугодно падало, рекоше:

— Да не буде невоља братији због нас! — И опет дадоше у манастир много злато, и купише од манастира осам адрфата, да се сваког дана док су живи даје, да они који к њима долазе, и страни и ништи који долазе, купљени хлеб једу и вино пију.

Преподобни Симеон захте да прође Свету Гору и да се поклони у свима манастирима, и да види света места за којима је жудео. Измоливши благослов од игумана, Саву са собом као жезал старости узе.

А овај, по обичају, босим ногама хоћаше да иде пред оцем, а милостиви отац, не могући трпети, забрани му то. А овај са плачем мољаше да добије милост и да тако иде докле може, и никако није хтео престати. А отац га је молио и говорио му:

— Смилуј се на мене, чедо: камењем о које ударaш своје ноге бијеш срце моје!

А он поклонивши се оцу, не хтеде да га жалости па се одмах обу и узјаха коња.

А дошавши у Меси, то јест у средиште Свете Горе, у место звано Кареја, ушавши у цркву пречисте и свенепорочне Богоматере, поклонише се и многим сузама како треба целиваше ову, проту и свима који су ту били дадоше целовање у Господу, и од свију примише доброхвалне и души корисне речи, а уједно и телесна угошћења. Свете сасуде златне и сребрне, и скупоцене завесе принесоше, а са овима дадоше цркви и велику сребрну зделу пуну сребра, и уписаше себе у поменик са благочастивим царевима, са овима и самодршца Стефана. Часни оци засебно, великодушно и богатом руком дариваху прота и црковнике, и све који су ту били страни и ништи и немоћни, и узевши од свију молитву, пођоше даље на пут. На исти начин учинише добра дела и у Иверском и у осталим манастирима, записујући себе у књиге живота.

А стигавши у Лавру у подножје Свете Горе Атона, и узишавши на њу срцем, вером и љубављу, и старац сагледавши је поклони се, јер ногама није могао узићи, пошто му од старости беху изнемогла колена.

Када су улазили у манастир, били су од свију лепо предусретани, и ушавши у цркву достојно се поклонише, и целиваху гроб светог Атанасија, а игуману и свима дадоше целовање у Господу. Ту принесоше Божјој светој цркви велике дарове и почасти, више него у другим манастирима, а игумана и братију обдаривши и много злато давши, записани бише са светим ктиторима.

А долажаху и многи из пустиње да виде преподобне. Свети старац биваше од свију по душу корисно усавршаван и поучаван, и сви милосрђем његовим обасути одлажаху кући.

А преподобни, љубазно примљени и угошћени од игумана и братије, одморише се и вратише се у свој манастир Ватопед.

И отац се настани у ћелијама што их је син подигао, и обојица постадоше добар пар под једним

кровом, заједно станујући, једно мислећи и једно да виде надајући се, кроз труд и молитве и пост Бога тражећи. Син поучаваше трудом оца, али се старац изнемогао од старости није могао подвизавати баш као младић. Зато је младић допуњавао недостатак старца, и не престајаше да се труди и пости за себе и за оца. А и старац се некако чудан показивао, јер као што је у свету прво правдом и вером, милостињом и милосрђем према ништима грабио царство без труда, тако се показа и у вршењу подвига као лихвар. Не могући делити, лежећи је дохватао плод, то јест — скрушеношћу срца и смерношћу душе изливаше многе сузе, а уз то је додавао уздахе и имао многа умиљења.

Труђаше се младић, саосећаше старац, јер подузимаше срцем многа клањања, падајући удовима сина свога, душом састрадаше у свенoћном распећу његову. Удвостручаваше младић трудове и постове за себе и за старца, а и старац удвостручаваше сузе и уздахе за себе и за младића. Јер оплакиваше младост сина мучену подвизима, а оплакиваше и своје задоцњење и лишавање подвига, и пошто није могао заједно страдати са сином, био је веома утучен и невесео, и седео је машући главом и корећи себе.

А опет младић је оца тешио као старац, и говорио:

— Не малаксавај ми, господине и оче, ја сам твоје пошћење и стојање и клањање, ја сам твој подвиг и по души труд, на мени је грех твој ако га има, ја за тебе одговарам, јер ме послушао јеси, од мене душу твоју Господ нека тражи!

А старац слушајући ово, многим сузама натопљен биваше, али га због велике смерности и покорности према њему није смео називати сином, него грлећи га и љубећи његову свету главу говораше:

— Да, господару мој, да, срце моје, и ја сам ради овога све оставио и прионуо за те јединога. Шта ћу ти дати што си ме отргао од сујетнога света, и тако за душу моју болујеш и трудиш се? Нека си од Бога благословен, ти и дан у који си се родио, не моје чедо, већ Божје чедо!

И тако се старац радовао у Господу, видећи сина као некаква борца или искусна војводу, где се за њега подвизава, и сматрајући синовљево за своје, имађаше добру наду због овога.

И тако се добрих отаца подвизи, и тако се у Богу и к Богу љубав и сугуба молитва спајаху уједно, и тако се у Господу весељаху и у души изграђиваху, градећи у манастиру Ватопеду све разорено и насељавајући опустело.

На улазу у Свету Гору, у месту званом Просфори, био је раније манастир који је имао цркву Светога Симеона Богопримца, који је био разорен најездом гусара, и црква је крајње запуштена пала. Ово споменуше преподобнима игуман и братија Ватопеда. А ови су у овом великодушни били, дадоше злато много, јер им много приношаху од самодршца Стефана, и одмах подигоше цркву и украсише сваком лепотом, и саздаше велики пирг који стоји и до сада, и градом оградише, и предадоше у Ватопеду пречистој Богоматери. Унутра у манастиру сазидаше многе палате двоспратне и троспратне, једне у име оца, а друге у име сина. Насадише многе винограде, и трпезарију раширише и осликаше, и метохије измолише од цара Алексија, који је тада управљао скиптром грчким, и приложише Ватопеду. И цар испуњаваше молбу богоносних отаца, не само као због својте му, него више што се дивио њиховој смерности и странствовању у туђини, и са љубављу испуњаваше молбу њихову. И даље је за живота приносио за потребе манастирске, тако да је и сам игуман требало да пође к цару ради неке молбе.

А игуман, стидећи се ако узмоли да не буде одбијен, јер је молба била велика, намисли са братијом да место себе пошаље добромисленога Саву.

И када је Сава дошао у царствујући град, цар пријатељ прими га с великом чашћу, јер је од младости био као анђео. Цар га запита о здрављу и о животу светога старца оца његова. А он, пошто је све знао о својему оцу, све исприча цару, да је цар,

због свега задивљен, хвалио Господа и светога старца, и сматрао га блаженим што је избегао многе бриге, и још бољи део изабрао, који се, каже, не може отети.[38]

Богомудри Сава био је много дана примaн од цара као мио гост, и када је све рекао цару о манастиру ради чега је послан, цар му је сву молбу испунио и обећао да ће му дати ако што још буде хтео молити.

А богомудри опет изнесе цару другу молбу:

— Има један опустели манастир, који се зове Хиландар, па ако хоће твоје Царство да учини добро мени и моме оцу, дај нам овај манастир, а ми ћемо га опет као од нас дати Ватопеду, и милошћу Царства ти нашим предањем назваће се.

А цар видевши га како се снебива када што моли, охрабри га да смело чини, и рече:

— Све што хоћеш да молиш, унапред сам рекао, усрдно даћу вашој светости.

И даде им Хиландар са целим насељем, утврдивши царским писмом и својим златним печатом.

А богомудрога Саву многим почастима обдаривши, цар га тако отпусти и много злата на потребу преподобноме Симеону оцу његову цар посла с њим, и царско писмо, многе му похвале због одрицања од света плетући и молећи га да се моли за њега. И тако заврши писмо.

А богоносни Сава, стигавши у Свету Гору и ушавши у манастир Ватопед, каза игуману и свој братији да је цар испунио њихову молбу, и сви благодаривши Бога величаху спасење цара, и светога што се трудио благосиљаху.

Затим оде ка својему преподобноме оцу, који седећи у ћутању из ћелије не излажаше. А овај је сматрао долазак синовљев као зрак светлости, тако се просветлио душом и свима чулима, и благодарећи подиже своје преподобне руке к Богу и њима загрливши га, са сузама у љубави целиваше га. А он извести оца о цареву поздраву и даде му писмо, а с њим донесе и злато дано му од цара, и рече да им је цар даровао Хиландар са сваким наследством и

утврђењем царским. Преподобни благодаривши Бога за све и пречисту његову матер, утеши се и одмори се са сином.

Сутрадан преподобни Симеон дозва игумана и братију и предаде им заповест цареву, и манастир Хиландар приложише Ватопеду, и од цара даровано злато предадоше игуману и братији на службу манастиру.

Такву су наду и љубав имали према манастиру Ватопеду да су ту хтели и живот свој у Господу да сврше. Зато га веома и сувише обасипаху богатством.

Бог, који је чудом негда Јакова с прекрасним Јосифом после доласка у туђину умножио и телесно распространио у Египту[39], он је и садашњега оца Симеона, новог Израиља, и са по души прекрасним Савом хтео да доласком у туђину умножи и распространи не телесном него духовном децом у пустињи, па наговори некога старца богобојажљива у Светој Гори да дође к блаженом Сави и да му каже:

— Гостољубље твоје и храњење ништих са оцем, и љубав што је у Господу имате према светим манастирима, и нарочито према Ватопеду, добро творите, јер добро је и пријатно пред Богом[40] свако дело у Богу. Али пошто само себе за време живота вашег спасавате, прими мој савет благоразумно као добар, који ће ти од Бога добра испосредовати: Све вам је сада у Богу могуће; у својој сте земљи самодршци, и сродници сте по телу онима који сада царују, и ако што молити благоизволите — молбе ваше неће бити узалудне. Пожурите се да место или запустели манастир измолите, и овај обновивши своједему отачаству утврдите да се српски манастир зове, да би они од вас који љубе Бога и од светског живота беже пристаниште спасења после вас налазили и због многих који ће се спасавати примићете од Бога веће почасти.

А блажени Сава расудивши да овај савет није од змије[41] него од Бога и анђелски, примивши га добро

к срцу, Бога похвали, а старцу се као анђелу Божјем поклони, и овога љубазно угостивши отпусти кући.

Одмах уђе к преподобноме својем оцу и рече му све што је старац рекао. А преподобни као пробудивши се иза сна, и са слабим коленима од старости, до крајности изнемогао од поста и прихваћен од сина једва се подиже, и њиме као жезлом подупиран стаде на молитву; и преподобне своје руке подигавши са сузама, због таква савета Бога похвали, и љубљеном сину рече:

— Веруј ми, господине мој, чедо Божје, Бог који хоће наше спасење такву мисао до сада сакри од нас, да бисмо и ми по доласку своме живели под нечијом управом и да се не бисмо странствујући у туђини по својој вољи понашали, него да стекнемо смерност под влашћу других. Мислим да је овај старац анђео, или од анђела, или, још боље, од Бога послан. Пожуримо се да Богом послани савет у дело спроведемо!

Блажени Сава, ушавши са оцем својим ка игуману, рече мисао. А игуман се посаветова са многима, и рекоше да је мисао противна и да није од Бога, и тако им не допустише да такво дело почну, јер су хтели да их имају код себе, јер многа добра од почетка њихова пребивања манастиру дадоше.

А богомудри Сава отишавши у Кареју све своје мисли са оцем рече проту.

А прот рече:

— Пошто је дело у Богу, а ви сте могућни, ваша мисао је добра. Који год срушени манастир у Светој Гори хоћеш, тај подигните вашем отачаству, било Хиландар, јер вам је први од цара дан, било други, где год хоћете.

Дошавши ка своме преподобном оцу рече му за протову љубав, и да се њихова молба може испунити.

А свети отац, крепљен топлотом, хтеде сагледати место где су уз Божју помоћ хтели да подигну манастир. Али као што смо рекли, од старости и поста беше изнемогао, тако да није могао ни на коњу седети. А богоносни Сава подиже га као на носила између два коња, и тако ношен около сагледаше, али му се нигде не свиде, само Хиландар. И одмах се вратише у Ватопед.

Игуман са братијом осетивши шта се догађа, начинише заједничко веће, и међу собом говораху:

— Од много година колика нам добра знамо од ових за њихова пребивања, и до сада су нам били са Богом хранитељи, и сада, зар да са гневом од нас оду? Ако хоћемо да их имамо према нама као пријатеље, манастир Хиландар, који они испросивши од цара нама дадоше, ми ћемо опет њима дати и тако ће због овога са нама љубав задржати.

Дозвавши светога Саву, тако им са пуном љубављу дадоше Хиландар, који се светом старцу и свидео, положивши завет да ће Ватопед и Хиландар љубављу бити један манастир.

А написаше писмо самодршцу Стефану, казујући му да хоће да подигну манастир њему у почаст, говорећи — „и после тебе синовима синова твојих". А овај благочастиви и христољубиви веома се обрадова због овога, посла к њима велику множину злата и мазге на послужење им, као што му јавише, молећи их да шаљу и узимају што им је од потребе, одајући им благодарност за сва добра која ишту за његову душу.

А ови богоносци принесоше усрдну молбу Богу, који је земљу основао на ничему[42], и призваше пречисту његову Матер, да помогну дело.

А богомудри Сава узевши молитву од игумана и од преподобнога својега оца, скупи велику множину радника, јер је хтео за мало времена много да сврши.

Дошавши у запустели Хиландар, осим цркве нађе све разорено; одмах га озида градом и трпезарију подиже из основа, и ћелија довољно за братију сазида, а цркву обнови и златом ослика, иконама и завесама и сасудима светим довољно је украси, те уз Божју помоћ и богатом руком све успешно сврши.

А журио га је и преподобни Симеон, говорећи:

— Ако ме удостоји Бог да видим како се манастир зове наш, бићу срећан ако крај живота у њему завршим.

Одмах би доведен преподобни из Ватопеда у свој манастир звани Хиландар, и цркву у њему посветише Входу Матере Христа Бога у светињу над светињама.

Када се скупило братство у Господу, узаконише по обичају службу и устав пјенија, као што навикоше од Ватопеда, и игумана поставише да се брине о црквеним стварима.

А од прота измолише запустеле ћелије, маслињаке и винограде што беху око Хиландара, са овим и Светог Георгија Имологите и Светога Николу у Милејама. А у Кареји купивши место од прота, многе двоспратне ћелије сазидаше ради почивања када дођу игуман и братија манастирска. И то је све многом куповином било дано Хиландару у наследство.

Пошто су све ово добро имали, усхтедоше још боље утврдити и распространити манастир.

Преподобни Симеон посла богоносног Саву да све јави њиховој пријатељу цару Алексију о утврђењу манастира, да га назове царским манастиром, те да њиме не влада ни прот нити ко други осим цара.

Преподобни пак дошавши у царствујући град, био је с великом љубављу примљен од цара. И претекавши запита га цар:

— Да ли је још жив свети старац, отац твој?

Одговори:

— Још је жив молитвеник Царства ти, отац мој.

Цар, дубоко уздахнувши, рече:

— Благословен је тај човек Богу, јер примивши земаљско пожури се усрдно да достигне и небеско!

И тако цар отпусти блаженога да се одмори.

И дође у свој звани му манастир, у дом пречисте Богоматере Евергетиде, то јест Добротворке, јер је и ту са оцем био назван као ктитор. Јер од почетка много злата дадоше за подизање тога манастира, и купише многе метохе и насеља, и дозидаше обнове које су требали, и ови су их због тога сматрали као своје ктиторе, и са првим ктиторима били су написани да се помињу. И опет тада свети им много злато са собом беше донео.

А сутрадан ушавши, све рече цару, како манастир са оцем у Светој Гори подигоше, и замоли за овај царску потврду. А спомену и запустели царски манастир, звани Зиг, да дâ и њега овоме са сваким достојанством што га је имао испрва, уводећи овим добијањем у заједницу са собом и цара као ктитора.

А цар се овоме веома обрадова и рече:

— Пошто ћу и ја с вама бити заједничар у спомињању када и ви у светим службама Богу, испунићу благовољењем вашу молбу.

Одмах дарова вишеречени манастир Зиг, с метосима и са свима насељима у област манастиру Хиландару, назвавши овај царским манастиром, и да њиме не влада ни прот нити ко други, царским писмом и својим златним печатом утврдивши, и даде му цар својом руком жезал, и заповеди да се овај чува у цркви, и када братија поставља игумана да овај имају посред себе уместо цара, и да се сматра да се игуман поставља као од цара, и као из царевих руку да узима штап власти.

И тако богомудри све свршивши с царем, обдарен многим частима био је отпуштен.

А преподобном оцу његову, ради сећања љубави, опет даде много злато, говорећи:

— Све твоје прозбе испунио сам, оче свети. Молимо твоју преподобност да се моли за нас Господу молитвама својим.

А дошавши преподобни од цара у манастир пречисте Богородице Евергетиде, злато које је цар дао да однесе оцу — све раздаде ништима.

Јер све што је очево и његово бејаше, а што је његово и очевим називаше се. И ништа отац није говорио да је његово, него да је све синовље, осим једине душе, па чак и ову у Богу и с Богом њему предао беше, јер таква је била покорност и послушност преподобнога старца љубљеном и богодарованом сину његову, тако да није мислио да је човек него анђео. И када је син као оцу хтео да послужи његовој старости, стиђаше се отац и одрицаше се, толика је била смерност његова према сину. Овај пак са синовљом љубављу у свакој потреби светога старца као раб службу свршаваше, и никога осим себе не удостојаваше да послужи оцу. А свети старац гледајући како га син служи и негује као анђео, потоцима топлих суза радосном душом због њега к Богу обливаше се, и тако се као штитом молитвама његовим окриљен од бесова сачува.

Међу ништима који су долазили у вишеречени манастир и примали помоћ своме сиромаштву, где, нека жена благообразна и побожна побожно приступивши рече му:

— Свети Божји богољупче, Бог ми заповеди и његова Богомати Евергетида да теби дам оно што су ми они заповедили. У Гори Светој, у области твога манастира, на том и том месту, потражићеш и наћи ћеш два скровишта злата, која узевши све што ти је у Богу потребно устројићеш.

А свети зачудивши се овој необичној вести, и давши славу Богу, отпусти ову часну жену кући.

И тако целовавши свете цркве, цара и патријарха одмах пође на пут.

Стигавши у Свету Гору и нашавши свога преподобнога оца у Господу жива, поклони му се и целива га, и обавести га о љубави и пријему цареву, и рече да је сва њихова молба у Господу испуњена.

Свети старац благодари Бога и пречисту његову Матер за све, сву наду полажући на њега, и тако добри оци све добро свршише што се тицало манастира.

Тада је владао српским земљама благочастиви самодржац Стефан, зет благочастивог Алексија, цара грчког. Њему предадоше манастир да влада и да се брине за њега као за своје отачаство. А овај христољубац веома се обрадовао због тога, и од своје земље даде многа и најбоља села, која се и до сада чувају неизмењено под влашћу манастира званога Хиландар, обогативши га људима и приплодним коњима и свакаквом стоком, као што су му и били заповедили преподобни.

После овога мало поживевши преподобни отац наш Симеон у манастиру своме који се зове Хиландар, достигавши меру савршенства коју желе сви који Бога љубе, Симеон дивни, Симеон слатки, и делом Симеон, Симеон изврсни, Симеон богоносни и богомудри, који се нађе добар у свему, јер диван се показа храброшћу у земаљском војевању, правдом и вером

украшаван, милостињом и дарежљивошћу ништих улепшаван, међу царевима апостол, јер је апостолски народ свој научио и вером просветио; храмове бесова обори и цркве Богу подиже, јереси прогна и свештенике уведе, трње злочашћа истрже и лозу благочашћа засади, царство и красоте света као трице презре, крстоносно и неповратно за Христом пође, послушношћу према Богу стран својима и дошљак у туђој земљи постаде, ученик и послушник сина и у пустињи сапосник, — молитвама и уздасима у ћутању и плачу заврши живот, и остави добру успомену онима који хоће живот.

Колико је похвала по свакој добродетељи овога мужа сада ми није могуће говорити, јер би се продужило време повести. Много, дакле, минувши, као апостолу рећи ћу апостолске речи: „Подвигом добрим подвиза се, поста трчање саврши, веру сачувавши, и време његова одласка к Богу настаде, да пређе на бесконачни и блажени живот, и да прими за њега чувани венац правде за своје трудове, и за оне које је он спасавао, што спреми и што ће дати Господ праведни судија у дан онај, њему и свима који воле дан јављања његова.“[43]

И одмах дозва љубљенога сина својега, и рече му:

— Приближи се време да будем позван, чедо. Колико си се потрудио за мене, за добро душе моје, сада је још више време да ми помогнеш. Јер знам, што молиш у Бога даће ти се.

Овај пришавши са сузама обисну се о врат његов, и рече:

— Пре се ја, теби припадајући, молим, господине оче, да као што сам се за живота твога, окриљен топлим ти ка Христу молитвама, од свију зала сачувао, и сада опет када Христу одлазиш, измолићеш од њега својим молитвама, њему угодним, до краја покров животу мојему од зла, и нећеш оставити у светим својим молитвама ка Господу све нас: децу твоју у Господу и по телу рођену ти, земљу нашу и цркву, за које си се трудио.

А преподобни старац, изливше многе сузе, рече:

— Ја о себи ништа не знам док не видим Бога, и ако добијем слободу нећу вас оставити.

И положивши преподобне руке своје на љубљеног сина, благослови га, и умноживши к Богу молитву за њега, загрли га са сузама и последње целовање даде му. И заповедивши му да сврши за српске цркве многе недовршене ствари, и за свете своје мошти замоли, говорећи:

— Када Бог после извесног времена благоизволи, скупивши једног тела грешне моје кости, пренећеш их у земљу народа мојега, и положићеш у цркви од мене сазданој, која је у месту званом Студеница, у манастиру Пресвете Богородице.

Богомудри Сава исповеди да ће извршити све што је отац заповедио.

Преподобни пак призва сабор монаха, братију и чеда у Господу, и свакога од њих по имену целова и благослови, и све весело наговараше да се за њега моле, предајући их Богу и пречистој његовој Богоматери, а уз њихову помоћ и сину своме богомудром Сави. И тако отпусти свакога од њих у ћелију, заповедивши да му до ујутру нико не долази, јер је већ била ноћ.

И одмах у последњој старости изненада младићки са одра устаде, и као да је чекао да дођу неки благородни и љубљени и светли и високи од цара, веселом душом, светлим и светим анђелским образом украсивши се, и тако се светим и пречистим и бесмртним и животворним и страшним и ужасним тајнама причести, рекавши:

— Слава Богу за све!

Мало после тога био је као човек обузет огњем природне смрти. А љубљени син његов усрдно се подвизивао у последњој служби за оца, многим изливањем суза, за целу ноћ цео псалтир над њим изговоривши, и никога није пуштао да уђе к њима него га насамо поучаваше и опомињаше да говори благодарне молитве Богу.

Када је дан почео да свиће, унесе га у црквени притвор. И могао се видети дирљиви призор крајње смерности: онај који је некада био висок и лежао у златној и мекој постељи, лежаше само на рогозини као један од последњих и убогих људи, дишући последњим дахом. Братија га опколише и оплакиваху

губитак оца, а преподобни, једва могавши, подиже руку и махну да буде тишина.

И разведри му се лице, и весело гледаше ка пречистој икони Христовој и пречистој његовој Матери. Изгледало је као да поје са некима другима, а није нико могао разумети. Дошавши до краја псалма, рече јасно ово:

„Свако диханије да хвали Господа"![44]

И тако су сви разумели да је преподобни и на крају живота са анђелима појао анђелску песму, и да више, после оне анђелске песме, не треба друге појати.

Ведро гледајући на икону Христову, изгледаше као да душу предлаже у руке његове. И гле, као неким добромирисним ароматима ваздух се испуни тако да су се сви који су ту стојали дивили необичном и неисказаном таквом благоухању.

И тако слатко у Господу уснү свети старац, предавши душу своју Христу Богу, кога изнад свега заволе.

А љубљени син припаде на свечасно лице очево, и место топлом водом врућим сузама ово уми, а тако исто и преподобне му руке уми многим сузама. На главу их своју и очи полажући целиваше, и уподобивши их крстообразно, на прса његова положи.

И тако са свом братијом ужеже многе свеће са часним кандилима, и одаде почаст часном и светом телу преподобнога оца са подобним надгробним песмама у довољним сузама. Имајући унутра у цркви пресвете Богородице гроб украшен мраморјем, положише га у манастиру који се зове Хиландар, славећи Оца и Сина и Светога Духа за покој блаженога и светога оца.

А богомудри Сава, раставши се са оцем, осећаше уједно и жалост и радост. Жалост — што је изгубио пријатеља, друга и саподвижника, и покров пред Богом у молитвама. Радост — што се удостоји да види оца, како је до краја подвиг свршио и украсио се сваким добродетељима, и што га је послао напред као топла предстатеља у молитвама Христу. Одслуживши

дане његове свете успомене, милостињом и милосрдном штедрошћу ниште веома обогати и почасти, тако да није ништа оставио код себе него све раздаде мноштву које је долазило.

Паде му пак на ум реч оне побожне жене, о којој напред рекосмо како му је у Цариграду говорила да у Светој Гори, у области хиландарској, потражи два скровишта. И одмах помоливши се Христу Богу рече:

— Слушам Давида који каже: „Ако вам богатство допадне, нека за њега не пріоне срце"[45]; колико више је достојан прекора и укора онај који копа земљу и тражи оно што није оставио, журећи се да узме? Због тога не дај, Господе, молитвама пречисте ти Матере, да ми се због жеље за пропадљивим наруга непријатељ мој! И ако није искушење противника него ми је по теби Богу моме речено, по твојој вољи, Господе, нека се појави сакривено! Иначе, нека се опет и од нас, слугу твојих, сакрије као и од првих!

И када је дошао са учеником својим на означено место, мало копнувши, и гле као да земља рукама издаваше оно што је чувала, и нису нимало промашили отвор јаме у којој скровишта беху положена. Мислим да је то била сама та пресвета Богородица Добротворка, која је то говорећи казала светоме, али свети из смерности овако измени виђење.

И одмах приведоше многе који су тајну чували, узеше велику количину злата и пренесоше кући. И догоди се како је Господ говорио преко пророка: „Моје је злато и моје је сребро, и коме хоћу даћу га".[46] Али и ово богодаровано сребро и злато није свети задржао као лихвар, него један део даде у Константинов град манастиру пресвете Богородице Евергетиде; други, већи део, раздели манастирима у Светој Гори; трећи по пустињи ћелијама и свима што самотно живе; четврти својему манастиру Хиландару и свима ништима. Јер ради тога му се и јавила као оном који добро дели, јер у свему беше извршилац јеванђелских речи, и нарочито се ових веома срамио, када Бог кори нашу неситост и говори: „Када у туђем не бисте верни, ко ће вам дати ваше?"[47] Зато много што му је падало сматраше као блато, и даваше не као своје већ

као туђе, јер све што не можемо однети туђим се назва. Штавише, овим што је туђе заповеђено нам је да тражимо своје, трајно и небеско, јер нам је живот на небесима, рече апостол.[48]

У почетку рекосмо колику љубав, колику жељу имађаше свети да се од свега ослободи и да у самоћи живи у ћутању, али му игуман (у ствари Бог) забрани то због ране младости. Затим га задржа очев долазак, служење његовој старости и поучавање на подвиге по могућностима, а уз то путовања к цару и бриге за подизање манастира. Али, средивши у Богу лепо све манастирске ствари, и поставивши игумана да се брине за спасење братије, и видевши како је отац лепо стигао к Богу и испративши га, и ослободивши се свега, нађе изванредно место у месту званом Кареја, са добрим водама и плодоносним дрвећем украшено, и ово купивши од прота ћелију за ћутање себи подиже, и цркву светога и преподобнога оца Саве Јерусалимскога сазида.

И одрече се многога, а задовољи се трима стварима оних који црквени устав хоће да извршавају. А сам у ћелији проводећи у ћутању, појањем псалама и молитвама од свега се ка Богу ослобађаше и понављаше подвиге младости, и подухвати се оскудног живота и суровијег од ранијег, постом и бдењем, клањањем и ноћним стојањем још виши биваше.

Ако бисмо по достојанству и по суштини описали све оно пређашње што је заборавио у метанисању, умиљења и тајне и јавне уздахе, и суза његових источнике, изгледало би неискуснима и ленима немогуће. Јер са таквом ватреношћу после смрти преподобнога оца у месту томе поживе, сав помишљу ка Христу плењен, да сваки дан сећањем на смрт умираше, а од многог и непрестаног поста усахну му утроба, и оболи му са изнутрицом слезина његова, и изгуби сву маст, и тако неисцељиво оболи. Па да је и хтео олакшањем да послужи утроби, болест би га и против његове воље спречавала. И тако сав живот његов беше пост. А болест ову као богодану помоћ поздрављаше,

судивши да је боља смрт за Бога него ли живот, поучавајући се апостолским речима: „Уколико спољашњи наш човек пропада", и „када сам немоћан, тада ми још више расте снага у Богу".[49]

Пошто се он тако подвизавао, навукао је многе завиднике против себе и ревнитеље на добро, а уз то се молио Богу са великом жељом да се удостоји видети које извешће о своме оцу.

И једне од тих ноћи јави му се преподобни Симеон чудесно, ходећи са некима светлим, преславно украшен неисказаним лепотама, и са пресветлим венцем светлијим од сунца, и њега као од униније подижући и веселећи га рече:

— Више не тугуј и не жалости се због мене, сине вазљубљени, него се радуј и весели, јер ево по молби твојој јавио ти је Бог о мени, родитељу твоме. И овом славом коју на мени пресветлу видиш обогати ме сведобри пребогати Бог. И сада се радујем надом да ћу примити вечна добра и истинско и неотуђиво са Христом царство, и оно о чему си ми за живота говорио. И незамисливих лепота гледањем наслађујем се, док све то у поновном рођењу у правом смислу не будемо примили. Благословен си ти од Бога, јер ми постаде посредник вечнога блаженства и бесконачнога овога живота. А и твој труд за мене, подвизавање и молитве твоје и милостиње, узиђоше на памет пред Бога[50], и зато те очекују спремљена ти добра са мном. Али ћеш се прво апостолском благодаћу и влашћу од Бога на земљи обогатити, да везујеш и разрешујеш кривице људских сагрешења[51], и своје отачаство светитељством напасавши, просветливши и научивши, вером и правдом и покајањем ка Христу привешћеш људе своје, и светим местима која телом походи Господ Исус Христос поклонићеш се, где се сва страдања његова за нас вољно догодише, која ћеш на срцу своме написати, и многима ћеш се образац добродетељи јавити, и сва законоположења Христова која су на здању апостола[52] у отачаству ти испунивши доћи ћеш к нама, и тада ћеш се због мене, и због многих, још већих дарова удостојити. Украшен двоструким венцима испосништва и учитељства, и удостојивши се заједно бесмртнога блаженства, наслађујући се још јасније и још чи-

стије правим гледањем пресветле и једносушне и нераздељиве Тројице, и зборујући са свима светима, бићемо у бесконачни век векова!

Када је свети дошао к себи од виђења, нађе срце своје сваким весељем и радошћу стишано, па му се чињаше да је на небу, а не на земљи. Небески је и говорио ово са њим у облику очеве појаве. Одмах са рогозине устаде и светло к Вишњему високо руке подиже, и громким плачем и даждом суза земљу напајаше.

Која ли благодарења за то не изрече Богу, клањајући се и величајући, хвалећи и благодарећи онога који чини велика и неиспитана, славна и чудна дела, којима нема броја!

Гледајући ка преподобноме своме оцу, као да је жив, рече:

„Блажена је, благи, твоја неизменљива љубав према деци, оче свети! Као за живота, тако се ни после смрти не растајеш од порода срца твога, и многопечалну ми душу и скрбно ми срце виђењем твога лика у анђелској појави насладивши, развеселио јеси.

Ко сам ја, недостојни, да си ме светим твојим молитвама ка Богу удостојио да небески и свети његови анђели дођу к мени, и твојом појавом да овако мени говоре, и да из униниja подигну и узвеселе душу моју?

Сада си ми жив, господине мој. Сада те видех и уверавам се у речено: ‚Праведници ће живети на векове, и од Господа им је награда и делање и сила од Вишњега'.[53]

Нека је слава и величије на висинама човекољубивоме Богу, који те је такве благодати удостојио! Слава и част и клањање благодати његовој, што је и мене грешнога удостојио светим својим анђелима да те видим међу њима!

Сада се поуздано, душе, због тебе радујем и срцем се веселим, као да ја сам стварно примам оно чиме се ти сада, радујући се надањем, наслађујеш.

Сада ћу положити почетак служења Богу мојему, да се бојим и да трептим од имена светога његова, и да заповести његове сачувам без уклањања"[54]

Што је говорио то је и чинио: могло се видети да се све више и више добрим делима у души назидава, и степенице ка Богу оним виђењем у своме срцу полагаше, и са духовним људима разговараше, обилазећи и делећи милостињу онима који по пустињи тескобно живе, и ниште обасипајући милосрђем. И ако је ко стран или из пустиње био у недостатку неке потребе, или да чамац направи, или да кућу сазида, или сиромаштву покрова и помоћи, или му је што у нечему нужном требало, сви бацани валовима сиромаштва прибегаваху к њему као пристаништу и спокојство милости добиваху. Јер свима се сав налажаше. Јер никада не оскудеваше у њега ризница Христова, јер му и земља откриваше своја скровишта, као што испричасмо.

А много и све више му доношаху од брата његова самодршца Стефана, јер га веома љубљаше и као анђела Божијега бојаше га се и слушаше га.

А уз то чујте велико милосрђе његово и богато давање са милошћу:

У Светој Гори има манастир Светих Апостола, који се зове Каракал. Овај нападоше ноћу морски разбојници и опљачкаше, а игумана и братију свезавши у своје лађе одведоше, и све манастирско запленивши са собом однесоше.

Пошто су мучени и нису имали ништа да даду за откуп, довезавши их у Лавру продаваху их као стоку за клање и питаху да ли ће ко кога од клања искупити. Како их је било много, нико их није могао све искупити, а разбојници говораху: или ће све заклати, или нека све откупе.

И сви са игуманом утврдише да предаду манастир са свим имањем Лавранима, и да се од нечовечне смрти клања избаве.

Лаврани, испрва неумољиви, на то због неситости све их искупише, и узевши манастир са свим насељем, покорише под свој манастир.

А они изгнани са игуманом прибегавши ка светоме као пристаништу свију, замолише да добију милост. Испричаше све што се догодило с њима.

А овај богољубац, не могући слушати што се догодило с њима, многим сузама растужи се, јер тако беше од блага и безлобива срца свагда обузет и обливен сузама.

Одмах, радосне душе, испуни њихове молбе. Манастир са сваким достојањем искупивши, усели у њега изгнане, игумана са братијом. И не само ово, него и потребно манастиру и разорено назидавши, обећа да ће се до краја живота бринути за њих.

Има и други манастир Светих четрдесет мученика у месту које се зове Ксиропотам. Када је и овај од истих разбојника запустео и склонио се коначном паду, дође игуман с братијом и овога манастира ка светоме, тражећи руку помоћи и милостиње, и говорећи да ће због сиромаштва отићи са тог места.

А овај Богом богати даровалац учини и за њих милосрђе, даде помоћ сиромаштву и откупи заложена манастирска имања, и разорено утврдивши па и цркву осликавши и украсивши сваким благолепијем, назва се ктитором.

Манастир који се зове Филотеј поче зидати неки богољубиви човек, а није могао довршити га због недостатка средстава. И он као и сви дође ка светоме, и њега уводећи као ктитора замоли за помоћ да га доврши.

А свети, смирујући се смерношћу, веселе душе и овоме богато даде потребно за довршење.

Приповедајући милостиње, реч одмиче те се задржасмо, али је и ово казивање добро милостивим и богољубивим душама, а уз то је и брз и згодан пут који к Богу води, који свакоме од нас који хоће милостиње више вреди од телесне свеспаљенице, то јест поста, и више од сваке жртве и молитве.

Добра је, дакле, чистота и молитва и пост, када се држе у милостињи и правди, и када сијају правдом као бисери на златној огрлици.

Јер срамим се безумља лудих девојака, које сачуваше бедније девичанство, а чистоти и молитви и посту не додадоше уља милостиње и због тога имајући светилник свој угашен немилосрђем праведно се не удостојише да с Христом жеником уђу на свадбу и у брачну ложницу, у радост и весеље, него још и дрско уздајући се у чистоту и пост зваху: „Господе, Господе, отвори нам!“ И гле посрамљења, достојна крајњега плача, да женик ради кога мишљаху да постом чувају своју чистоту и к њему дрско зваху да им отвори, он их се и одриче с клетвом, и говори: „Заиста вам кажем, не знам вас!“[55]

Видите колико се радости лишише због малог. Види и опет колико је милост драга: „Ходите“ рече, „Благословени Оца мојега, наследите спремљено вам царство!“[56]

Колико изнад свих добрих дела може и хвали се, рече, милостиња на суду![57]

Колико ли они који су лењи за милостињу и који Богу преко сиромаха по могућности не уграђују треба да се боје стојања с леве стране и убрајања међу козе и речене претње: „Немилостив је суд онима који нису учинили милости!“[58]

И ови треба да разумеју најмилосрднијега и доброга судију Бога, да ни о једном греху није тако гневно говорио као о немилосрђу: „Идите од мене проклети у огањ вечни, спремљен ђаволу и анђелима његовим: јер огладнех, и не дадосте ми да једем, наг бејах, и не оденусте ме!“[59]

Остало свима заједничко слово о милости(њи) нека почека на ред, а ми ћемо се опет вратити ка светоме.

Видевши, дакле, свога преподобнога оца у таквој необичној и неизрецивој слави, као што раније казасмо, разумеде да је велику благодат у Бога добио, и неситом душом због њега весељаше се, и још више се уздизаше добрим обичајима монаштва, постом и бдењем и молитвама. И ко би могао да искаже све оно чиме је усрдно желео да у пропадљиву телу постигне живот бестелесних сила? А изнад свега украшаваше се милостињом, по Соломону: „Нека те не оставе милостиња и вера“.[60] И због тога се још више

подвизавао к Богу, и пошто га је Бог слушао јер га љубљаше, смело и без бојазни говораше:

„Каква ми је корист, Господе, што сам ја тајно видео твоју благост ка мојему оцу, а видевши радујем се и због тога ја једини удивљен доброхвалим твоју милост — ако не покажеш јавно свима твоју доброту према њему? Знам, Господе, да је теби све могуће што год хоћеш[61], и да иза речи иде дело које се дахом уста твојих свршава.[62] Услиши ме слугу твојега и не презри мољења мојега, за што се теби, Богу своме, прилежно молим!

Пошаљи пресветога твога Духа и обнови кости што ради тебе, који си нас ради странствовао с небеса на земљи, у туђини леже, и напој их росом благодати твоје, да се напоје од обиља дома милости твоје и да искипе миро благоухано, којим ће умастити душе и лица слугу твојих који се тебе боје. Нека сви разумеју силу твоју и неизмерну милост, и колико си добар податељ онима који те се боје и који чувају заповести твоје.

И као што си на небесима пред анђелима слузи твоме, оцу мојему, милост твоју подарио, прославићеш га чудесно, Господе, и на земљи пред људима, да и ја, недостојни слуга твој, добијем поузданију смелост, да си послушао молитву моју, па ћу ти убудуће у животу своме вредније угађати, и сви људи твоји који знају и славе име твоје. И опет те прослављамо са Оцем и Светим Духом, сада и увек и на векове векова, амин!"

Пророштва дар на мужу видим, и његов дар од Бога хвалим, а смелост његова и вера у Бога задивљава ме и ужасава. Знађаше да ће Бог извршити његову молитву, као када би син што молио у оца и узда се да ће му дати. Чудесна је смелост и вера његова, као кад би неко држећи у рукама царев дар сазивао другове и суседе, говорећи им: „Ходите и видите на мени цареву милост, и сматрајте ме блаженим као онога који је добио велике ствари".

Тако и овај, уздајући се и имајући Бога послушна и као у својој вољи, дозва прота са осталим игуманима и старцима славним по делима, на дан успомене преподобнога својега оца.

И када је дошла множина званих и незваних, тако да је манастир постао тесан, свети украси цркву свету сваким благолепијем и гроб преподобнога светло удеси. И када је дошло навечерје, отпојаше код гроба светога оца за спомен узакоњено од псалама. И пошто су се прихватили вечере и хтели да се одморе, свети узевши светог оца прота и увевши га у цркву, рече му:

— Ја ћу дакле, оче, са својом братијом узићи да на пиргу на своме језику свршим јутарња славословља, а ти, оче свети, са свима својима овде у великој цркви код гроба оца мојега отпојте јутарња пјенија прикладна спомену, и молим се да се молите за његов покој. И када Бог прослави слугу свога, ако ме ви позовете доћи ћу к вама.

И затворивши свету цркву, даде проту кључеве и узевши молитву узиђе на пирг.

А прот будући у недоумици о смислу онога што је свети говорио, рече:

— Нека буде воља Господња!

И предавши кључ ономе који га је служио, уђе у ћелију да се одмори. И док су се сви одмарали, богоносни поче свеноћно бденије стојањем, и као што се први пут молио, паде на колена и поче молити милост од свемогућег Бога, говорећи:

„Сведржитељу, предобри Господе, услиши слугу твојега који ти се свагда и опет сада моли. Росу благодати светога ти Духа на измучене, постом сасушене кости тебе ради, на раба твојега, оца мојега, изливши, миром их обнови и учини да искипе. И као на небу, и на земљи ћеш прославити свога служитеља, и пошто ћеш прославити оца мојега — и ја ћу се с њим због њега у теби прославити и сви који су дошли данас твоју милост на нама видевши тебе ће прославити, и нас ће познати да смо и ми твоје верне слуге, који се уздамо у тебе и тебе љубимо, своје оставивши, и за тобом пођосмо."

Када је дошло време јутарњег славословља, док су ово свршавали прот и сви који су били с њим у цркви, и док су појали установљено за спомен светога,

молећи му од Бога олакшања и места покоја, наједном се црква благодаћу Светога Духа као неким благовоним ароматима испуни, насладивши све душом и срцем, и учини све веселима и тихима, и сви, задививши се невидљивој благодати, говораху:

— Откуда ово?!

И гле, као да ветар шуми врењем од гроба светога, и они који су близу стојали и ишли да виде шта се догодило одмах видеше како се мраморни гроб светога, благодаћу Светога Духа, миром као водом наводнио, и како одасвуд испуњаван као поток отиче и цркву обагрује и облагоухава, и чудом ужаснути одскочише да јаве проту.

А прот и сви с њим притекоше, и видевши како је гроб свуда испуњен врењем мира, и задивљени обиљем источника који је текао на земљу, а уједно и ужаснути, оставивши јутарња пјенија, са страхом и сузама зваху:

— Господе, смилуј се!

Тада прот сетивши се речи које му рече свети: када Бог прослави својега угодника, ако ме зовете доћи ћу и ја — одмах заповеди да га брзо позову.

А свети дошавши с радошћу и видевши оно што му не беше непознато, одаде хвалу свеблагом Богу, и као самога оца загрливши свети и мироточећи гроб целова га и окропи га изливањем многих суза и топлом љубављу. Онда најпре прот светим и благоуханим миром, образом крста помазујући знаменова сва своја чула. Тако и светога помазујући знаменова. После овога прот је све који су ту били помазао светим миром, и освештавани биваху као од оца, а који су трпели од нечистих духова и који су боловали од сваке болести, додиром гроба и помазањем светим миром, исцељење и здравље сви изненада примаху, и с великом благодарношћу Богу и преподобнога беху прослављали.

А миро је текло не само из светих моштију него и из сухога камена и креча где беше на зиду насликан лик светога, јер је и њих Бог устројио да миро тече на веће удивљење, показујући свима колику љубав има

ка светима због њихове љубави к њему. Јер „прослави́ћу", рече, „оне који ме славе".[63]

Видевши ово прот и сви с њим ужаснути чудом понављаху с њим плач, зовући: „Господе, смилуј се!" — и исповедајући се и благодарећи говораху:

„Велики си, Господе, у делима својим
и диван у милосрђу,
довољна је нама грешнима
ова вест твоје милости,
колику божаства љубав имаш према људима
који чувају твоје заповести.
Ко је кадар да опише силе твоје,
или ко ће стићи да искаже твоју милост?
Слава твоме милосрђу,
слава твојој доброти према нама,
за све, добри Господе, слава ти!"

После овога свршивши јутарња славословља, а затим и божаствену свету службу, опет светога дозва прот са свима игуманима и старцима и са свима придошлима, и благословише га да остави за спомен писмено житије преподобнога, и да се празнује са светима.

А он начини велико славље свима придошлим, љубазно их угостивши, и милостивом душом и широком руком све, од првог до последњег обдари, а прота и његове пратиоце задржа гостећи три дана и обдаривши великим почастима отпусти свакога кући.

А свети, ослободивши се оних који бејаху дошли, уђе у цркву и ову за собом затворивши паде на земљу и припаде к Богу прса бијући нештедно, изливајући вреле сузе и благодарећи и похваљујући к њему, рече:

„Ко сам ја, Господе,
и шта је дом оца мојега,
да тако прослављаш твоју милост на нама[64],
и ниси презрео мољења мојега,
недостојнога и грешнога ти раба,
него си испунио моју прозбу к теби?
Чиме ћу ти вратити за сва добра твоја?[65]
Изнеможе ми ум,

твојом добротом задивљен.
Да те достојно хвалим и певам не могу.
Слава теби предобром,
слава теби прештедром,
слава теби благопослушном
са вером молитеља ти,
слава теби, сабеспочетни Оцу Сине,
слава и беспочетноме ти Оцу
заједно са Светим и једнодушним Духом.
Владико Христе, царе бесмртни,
осим тебе ја не знам другог Бога
који владаш животом и смрћу.
Јер видеше очи моје спасење твоје,
којим си и после смрти прославио
слугу твојега, оца мојега,
пред лицем свију народа у овим крајевима,
светлости на откровење наше,
да тобом познају
да смо и ми истинске твоје слуге
и верни поклоници Тројице
и на славу твојему отачаству
народа твојега, новог Израиља.[66]
Ко да се не диви
твоме великом милосрђу?
Слава теби, Боже,
слава теби!"

Пришавши светоме гробу свога преподобног оца, и грлећи га целиваше, и многе своје сузе са миром његовим раствараше, приносећи срце и усне и очи, а уједно и мажући сва своја чула освештаваше. И он, насамо му се као живу поклонивши, говораше и предлагаше га као молитвеника к Богу своје прошлости, а као заступника будућности. Јер варљив је, рече, овај живот, и склона је паду природа људска, и нико се неће удостојити да га страсти никада не дохвате и да нема учешћа у пороку — осим Бога јединог!

Ово и много друго као у уши оцу на гробу рекавши, стакленицу часним миром од светих његових моштију нали, хотећи даровати самодршцу Стефану благослов од очеве благодати.

И тако ка братији изишавши и угостивши их, и попразништвом оца и поукама духовним душе њихове наситивши и давши мир игуману и свима осталим, узађе ка ћелији ћутања у Кареји.

Преподобни прот Дометије, звани Јерусалимац, који се удостојио да има благодат божаственог Духа, гледаше душу божаственог Саве плодну добродетељима, и видевши на њему дар пророштва — када их је позвао на спомен оца својега, јер је унапред знао за чуда изливања мира од његових светих моштију која ће Бог учинити, те је рекао њему: „Када прослави Бог слугу својега, оца мојега, бићу позван од вас, и доћи ћу и ја" — дивљаше се пророштву и вери и смелости мужа, и проричући будућу на њему обилну благодат, овако говораше:

— Биће са многима водитељ ка богозвању, добро ће пасти душе заблуделих жезлом вере, и на пашу благочашћа речју ће их позвати, а и свима жалоснима биће милостива утеха.

Зато га и сувише љубљаше и поштоваше га, и због безмерне смерности његове и кротости једноставне и љубави без лукавства био је од свију љубљен и поштован, и када су оци седели у сабору даваху му место са првима.

И ко да не љуби онога кога Бог љубљаше!

А прот много пута, хотећи се благословити од њега, присиљаваше га да прими свештенички чин. А он, бежећи од славе, називаше себе недостојним.

А прот говораше:

— Када бих ја био твојом недостојношћу обложен! . .

И опет призвавши многе себи у помоћ, једва га је могао убедити, тако да он рече проту:

— Воља Господња, оче! Твоја заповест нека се изврши на нама!

Када је дошао у свој манастир Хиландар, био је позван у Хиландар тадашњи епископ јериски Николај, и служећи свету службу са многим свештеницима посвети светога за ђакона, а сутрадан га учини јерејем.

После тога добивши велико угошћење са братијом и са многим ништима, и пошто су ништи обасути даровима, епископ и они који су с њим дошли, обдарени, отидоше кући.

А свети као новопосвећени, благословивши игумана и братију, и давши свима мир, опет стиже до ћелије ћутања у Кареји.

Дошавши к проту, пошто је његову, управу Божју вољу извршио, хтеде да се благослови од њега, али га прот дочека и као сина љубазно прими, као од оца благослови се, и новоосвећену руку његову целивајући на главу је своју полагаше. Љубазно примљен од њега на заједничкој трпези и утешивши се речима, отиде у своју ћелију, где је живео испосничким животом.

Због нужних манастирских потреба отиде отац у град солунски. И ушавши у свету цркву светога страстоносца Христова, великомученика Димитрија, и свети мироточиви гроб његов љубазно целивавши и светим његовим миром помазавши се, у свој манастир у Филокалији ушавши становаше. Јер и ту беше дао много злата за подизање тога манастира, и зато га његови житељи сматраху као ктитора.

После тога оде ка светом оцу, митрополиту тадашњем, Костандију, а овај га љубазно прими, јер од многих беше слушао за његове добродетељи те је желео да га види.

Догоди се да је у то време дошао епископ Свете Горе, вишеречени Николај, и овај све поуздано исприча митрополиту о блаженом Сави и о његову оцу преподобном Симеону, говорећи како га у нашем нараштају врењем мира од светих моштију његових прослави и чудесним учини Бог. А митрополит, чувши ово, сматраше то за чудо, Богу одаде хвалу, и чешће призивајући светога љубављу се његовом наслађиваше.

И када су дошли благонарочити дани светога празника и митрополит хоћаше служити свету службу, и с њим Николај епископ јериски, и Михаило епископ Касандрије, и Димитрије епископ адрамерски, умолише светога да буде с њима служабник. И он, покоривши се заповести, био је с њима саслужабник бескрвне службе и причасник светих тајни. И тада би благословен од митрополита и епископа и наречен за архимандрита. И благословише га да носи набедреницу када служи свету литургију.

Када су изашли из цркве, као што су заједнички били учесници страшне и свете трпезе, тако су били учесници и телесне трпезе. И тако се свети љубазно растаде са митрополитом, и сврши потребно за манастир. Стакленицу пак мира од светих моштију преподобнога свога оца, коју ношаше, посла љубазноме своме брату самодршцу Стефану, и написавши на хартији све што Бог учини са преподобним, посла са светим миром. И тако се опет врати у Свету Гору.

Када су посланици стигли у српску земљу, доневши стакленицу светога мира са писмом, дадоше самодршцу Стефану. А овај христољубац уставши с великом радошћу, и клањајући се ово узе и целиваше, и прочитавши писмо све што се догодило Божјим милосрђем са преподобним Симеоном оцем његовим разумеде. Плачем радосним задуго беше обузет, и благодаривши Бога и хвалећи се великим удивљењем његова милосрђа, призва светитеља својега и све благородне који су тада били тамо, и заповеди да се писмо прочита да га сви чују.

И сви чувши о благодати Божјих чуда која се догодише на преподобноме његову оцу, задивљени бивраху и Бога хваљаху.

Хоћу овде да испричам мржњу браће, а устежем се од стида. Али нећемо браћу осудити, него онога који је био посредник њиховој мржњи, онога који се испрва узнесе гордошћу, рекавши у себи: „Поставићу престо свој на облаку, и бићу подобан Вишњему“[67] и који је због тога био свргнут са небеса на земљу заједно са силама које су одступиле с њим; који је отац зависти и мржње и лажи; који је од почетка човекоубица ђаво[68]; који позавидевши првом човеку Адаму на почасти и подигавши се мржњом на њега, вешто је удесио злолукави да и њега сруши истим оним висо-

коумљем и равнобожјем којим је и сам пао. Њега као младоумна саветом змије и женом преваривши, и слагавши га да се нада да ће бити Бог, одмах учини да буде изгнан, бедник, од древета живота и од раја уједно, и од Бога због зла.[69] Овај подиже и Каина на Авеља и учини прво убиство руком, због чега се назва човекоубица од искона.[70] Овај учини непријатељство Исава против Јакова брата његова због очева благослова.[71] Овај и тада беше подигао мржњу међу браћом.

И велики кнез Вукан беше непријатељ брата својега самодршца Стефана због благослова очева. Јер преподобни Симеон, одлазећи у Свету Гору, узе сина својега Стефана, и место себе за владара и самодршца све земље српске постави, и утврдивши га молитвама и благословом, рече:

— Који те благосиља нека је благословен, а који те проклињаше нека је проклет. И да ти се поклоне синови оца твојега, и нека руке твоје буду на плећима непријатеља твојих, и бићеш господар брату твојему.[72]

После очева одласка Вукан обузет непокорношћу и поставши роб зависти, рече у себи:

— Приближиће се крају дани оца мојега, и тада ћу своју одмазду извршити.[73]

После преставлења светога старца, дизаше се на све начине наносећи непријатељство и зло брату својему Стефану самодршцу, и узимајући у помоћ многе иноплемене народе, подизаше се на њега много пута у намери да му нанесе зло и да га уништи, подбадан саветом злих. Али, иако је многе народе скупио и мада се свим средствима трудио вишеречени велики кнез Вукан — на град необориви што на молитви и на благослову очеву основан беше, на самодршца Стефана, у ствари, наваљујући — разбијаше се, и ништа од својих замисли остварити не могаде. Јер много пута бивши посрамљен од њега, и одбијен дајући плећа заједно са иноплеменицима који бејаху с њим, са стидом се кући враћаху, и страхом обузети у теснацима путеве за собом од Стефана зазиђиваху.

У таквом непријатељству и прегањању између браће била је српска земља у великој невољи, као у некој тескоби, опустевши од много плењења и проливања крви, пропадајући до краја од глади због неорања, тако да су се многи разишли по туђој земљи. Такав је плод тада исконски сејач зла и мрзитељ добра, ђаво, жњео.

А христољубиви брат, тадашњи самодржац Стефан, написа писмо богоносноме и блаженоме Сави, молећи и говорећи:

„О, многољубазни срцу и души мојој, господине и оче свети, услиши глас плача мојега и послушај уздах мој, и не презри молбу ову!

Учини с нама милост, узевши свете и мироточиве мошти светога и преподобнога оца нашега, и сам смиловавши се на нас, из туђе земље к нама их у своје отачаство принеси, да би се молитвама вашим светим отачаство ваше просветило, и сви ми да благословени будемо.

Јер када сте ви отишли од нас земља се наша безакоњима нашим оскврни[74], и убијена постаде крвљу, и у плен иноплеменицима падосмо, и непријатељи наши исмејаше нас, и нашом мржњом постадосмо презир и поруга онима који су око нас.

Не би ли како вашим светим молитвама и вашим доласком свемилостиви Бог постао милосрдан према нама, и расејање наше сабрао уједно, и противнике наше уништио."

Божји човек и равнатељ његова милосрђа чувши ово паде душом у скрб због овога, и по речима брата пожури се, хотећи утешити његову жалосну душу непоколебљивом вером у Христа, као што он рече ученицима: „Све што год молите верујући, биће вам"[75] Са овом вером се и он уздаше да ће му Бог дати све што буде молио, и као што је у Светој Гори чудотворењем и изливањем мира учинио чудесним преподобнога оца његова, тако се и у српској земљи пред синовима и народом његовим смело надао да ће га Господ опет прославити и учинити чудесним.

И на виђење чудесних чудеса, којима је диван Бог у светима својим[76], узе са собом преподобне мужеве из Свете Горе, који тада боговрлим животом слично сунцу беху сијали. Са овима светима узевши свете и мироточиве мошти светога и преподобнога свога оца, пође на пут с њим у своје отачаство у српску

земљу, да као што на истоку у Светој Гори постадоше очевици Божјих чудеса, којима Бог прослави свога угодника, да ово и западнима истинито објаве, и што опет угледају на западу у српској земљи када ове дођу, и ова чудеса дошавши кући објавиће источнима, и Бог, слављен од свију једногласно у светим саветима својим, увек слављен славећи се.

Он, дакле, јави самодршцу брату свој долазак к њему са светим очевим и мироточивим моштима, и рече да се достојно спреме у сретање ових.

А када је ово чуо добри христољубиви Стефан, неисказане радости пун говораше:

„Шта ћу вратити Господу
за све што ми даде?[77]
Где ме то постиже да се удостојим
да угледам свете и мироточиве мошти
светога и преподобнога
господина и оца мојега
из странствовања по туђини
из Горе Свете,
и са овима да видим онога
кога желим од много година,
кога носећи у срцу своме нисам виђао,
тако рећи само душу моју,
господина брата мојега,
и да се свете, неизмерне
љубави његове наситим?
Слава ти за све, добри Господине,
јер људе од нас одведе,
анђелима да их учиниш,
и опет си ове послао
к нама по својој доброти.
У недоумици сам, Христе мој,
како да ти одам хвалу,
јер сам земља и пепео[78],
дивећи се твојој милости!"

И одмах узевши светитеља својега са преподобним црнорисцима, и са свим клиром црквеним, и подигавши се са многим благороднима, дошавши на границу своје и грчке земље, и ту часно часни часне и свете са светима преподобнога својега оца мошти срете. Са

кадионицама и благоуханим мирисима ваздух испуњавајући, ове примаху, псалме и прикладне песме за спомен преподобнога оца појући, са сузама и радошћу клањајући се, са љубављу целиваху их, и хотећи очима и лицима осветити се дотицаху се ових, и на својим рукама уздижући их ношаху.

А светога и богоносног оца Саву са истим сузама сви љубазно грлећи целиваху, и оне свете мужеве који су са њим дошли из Свете Горе, и говораху да им не могу вратити благодат што су такво пребогато благо донели у њихову земљу.

А опет сви се дивљаху великој љубави самодршца Стефана и његовој превеликој смерности, јер не штеђаше царске багренице (што ја то причам о малолепном!) него и ту саму часну своју главу у прах земаљски подметаше пред ногама преподобних припадајући, молитве од свију и благослове да прими молећи. А ови по Давиду говораху:

— Род правих благословиће се[79], и буди благословен од нас!

И тако сви благодаривши Бога, утеху а уједно и починак добише.

Диван беше видети од Бога људима, а мислим и анђелима, пренос светих моштију свога преподобнога оца нашега, дивнији од преноса старога Израиља, јер не беше из ропства египатског и са погребатељима, простом децом[80], него беше ношен из Свете Горе и од светих мужева, преношен од сина анђела, а приман од сина благочастивог самодршца.

И тако с великом чашћу станом стајући и уздижући се, ношаху га као другога Јакова и новог патријарха Израиља оца нашега Симеона, синови и синови синова са свештеницима заједно и са свима благороднима, и спроведоше га ка спремљеном гробу његову и часно у манастир у цркви пресвете Богородице, коју сам преподобни беше сазидао на месту званом Студеница, са псалмима и песмама часно часне и свете његове мошти и мраморни гроб положише, часнији од злата.

И свету и божаствену службу за његов покој одслуживши, и са великим слављем спомен његов празновавши, и све ниште, којих је много дошло, самодр-

жац довољно љубављу насити, и милостиво обасу даровима, и тако сви одоше кући. А свети са преподобнима који су с њим дошли из Свете Горе остаде у цркви Свете Богородице, у којој су биле положене свете мошти преподобног оца његова, чекајући време у који је дан спомена његова представљења, и овај празновавши вратише се кући у Свету Гору.

Када се приближио дан у који је спомен представљења преподобнога оца, љубазни син велики жупан и самодржац Стефан са свима благороднима дође на извршење празника, и када се скупило велико мноштво људи, богатих и сиромашних, пошто је било свршено вечерње славословље, чашћу се извеселише о спомену оца, и тако сви одоше на починак. А богоносни Сава свенoћним стојањем не даде сна својим очима, молећи се за преподобнога оца својега, и као што се прво за живота његова бринуо за спасење, тако се и после његова успенија много више трудио да га Бог прослави и да сада сви угледају даровану му од Бога почаст благодати на небесима, изливањем мира на земљи из светих његових моштију. Подиже се к Богу на молитву и призивајући пречисту његову Матер у помоћ, рече:

„Многомилостиви и сведарежљиви Господе, који кажеш — ,Све што год молите верујући, примићете'[81], и ја недостојни, у ову се твоју реч уздајући, знам да је све могуће твојој доброти, са вером просим и молим велико и незлобиво твоје човекољубље.

Боже, Спаситељу мој, послушај уздах мој и приклони ухо твоје ка мољењу слуге твојега[82], пошаљи твога пресветога Духа и обнови мошти раба твојега, оца мојега.

Да као што си на истоку у Светој Гори у земљи туђој, тако и овде још више на западу у земљи отачаства мојега прослави својега угодника.

Да и овај твој народ на западу, видевши твоју милост која је на нама, и задивљен твојим даровима, истинскије теби, истинитом Христу, мисленом истоку, Богу и сунцу правде којег сад ми међу њима пропове-

дамо, поверује да ти, од искони јединородни Син и Слово Оца, сабеспочетан, безвремен и саприсносуштан, а сада под временом, његовим изволењем од свете Богородице и приснодеве Марије, од Светога Духа, не мењајући божаства, оваплоћен ради нас на земљи јавио си се и просвећујеш спасавајући оне који верују у тебе и који чувају твоје заповести.

Да и ови који су са мном дошли са истока познају да смо и ми на западу верне твоје слуге и истинити служитељи Тројице, да се и у нас поје име твоје свето.

Да, Господе Боже мој, ка теби раним, и из дубине душе зовем: Услиши ме, слугу својега, који те моли, и не посрами ме у чекању мојем. Надајући се твојој доброти, сабрах ове источне и западне људе, и као што се у тебе уздах, Господе, да се не постидим!"[83]

Пришавши ка часноме гробу свога преподобног оца, у ноћи насамо рече му:

— Ево сви ми, народ твој и деца твоја коју ти је дао Бог, у твојој цркви сабрани чекамо твоје отачаске дарове. Немој сакрити за себе самога од Бога даровану ти милост. Јави нам по Божјој ти заповести богатство које имаш од њега на небесима. Изливањем мира увери децу и народ свој на земљи, којим помазавши се и обогаћени обрадоваће се, а моју душу од жалости непосрамљену пред њима, оче, сачуваћеш!

После овога заповеди да се удари у било. И пошто су се сви који су ту били сабрали, биле су свршене јутарње песме и славословља ка Богу празнично за спомен преподобнога.

И када је свети у светињу над светињама сам ушао и када је свету божаствену службу за свога оца с вапајем крепко и са сузама принео, Бог, „богат у милости и многи у милосрђима"[84], готов да испуни молбе слугу својих који са вером моле у њега и који им на корист даје, услишао је и њега који се од смерности молио на светој литургији. Као неким необичним благоухањем црква се испуни, тако да су се сви дивили и нису знали шта је то.

И гле, опет, као и раније у Светој Гори би шум као кад ветар хуји.

А благочастиви самодржац Стефан стојећи напред близу гроба преподобнога свога оца, хотећи да види

шум који се чуо, одмах изненада угледа тај превелики мраморни гроб, од злата скупоценији, како је благодаћу Духа Светога испуњен миром као многим водама, и како одасвуд шуми врењем мира. И устрашивши се, а уједно задививши се, тражио је од ужаса помоћ, вичући:

— Господе, смилуј се!

А благородни који су с њим дошли, чувши ово, а видевши са великом радошћу оно што се догађа посредништвом светога, удивљени клицаху:

— Велики си, Господе, и чудесан у делима твојим! Слава ти!

И пошто је бивао велики метеж са плачем, немогуће је било и светоме да сврши свету службу. Јер великим узбуђењем унутар светог жртвеника и сам се стешњаваше, тако да од многих суза није могао да узгласи народу оно што треба. Запрети самодршцу брату и свима који су плакали да ућуте.

И гле, опет, слика на зиду, подобије часнога лика преподобнога, која је била у цркви и у трапези насликана: Бог који је источник чуда, који је негда из суха камена у пустињи непокорном народу источио воду[85], на веће прослављење и почаст преподобнога, штавише на удивљење и утеху благопокорним људима, деци његовој и народу његову, новом Израиљу, учини својом силом да и ова од сухога креча миром извире, јер су неисказани и неиспитани путеви његови.[86]

Видевши опет ово самодржац и благородни који су с њим дошли, чудо што чудеса превасходи, плачем плач подизаху. Бојећи се светога у олтару, без метежа, ћутећи, кропљаху земљу сузама. А часно и свето миро било је сабирано у часне златне и сребрне сасуде док је свети божаствену службу свршио. А када је излазио, изгледао је сав огњен. И пришавши ка светоме и мироточивоме гробу преподобнога свога оца, и овај, који је благоухао миром, помаза благоуханим ароматима, и отпоја оно што је прикладно почасти за спомен преподобнога, и рекавши молитву, дуго је благодарио Бога. Часну раку преподобнога свога оца целивајући окропи многим сузама, и тако сва своја чувства миром помаза, освештавајући се. Тако и брата самодршца Стефана, затим и оне који су с њим дошли из

Свете Горе и сав иночки и свештенички чин, а онда благородне и све који су ту дошли помазујући, сам преподобни освештаваше, и не беше му доста труда ни стојања части ради очеве и утехе ради народа свога.

А игуман и сва братија, узимајући свето миро, помазујући трапезу и све своје ћелије, освештаваху их, научени од светога.

Благородни и сви остали црпући узимаху, хотећи осветити децу и домове своје, и сви болни који су имали многе и различите болести и који су мучени од нечистих духова благодаћу Божјом и молитвама преподобнога, дотицајем светога гроба и помазивањем светим миром исцеливаше се, здрави одлажаху својим кућама.

И благодат Божја беше на свима и весеље и неисказана радост.

Узевши реч, преподобни рече брату самодршцу и благороднима и свима који су ту:

„Гледајте сада што се збива пред вама, од Господа би ово и дивно је у очима нашима.[87] И ми ћемо слично пророку рећи: ‚Овај дан који створи Господ, обрадоваћемо се и узвеселићемо се у њ'.[88] Јер ево, отац наш који је пре мало времена био с нама, и који је духом отишао ка Господу, опет је данас духовно дошао к нама и молитвама од нас не одступа. Јер га видимо, као што нас је и пре веселио у телесним стварима, где нас сада још изванредније теши духовним стварима.

Јуче он, сабирајући трпезу страних и наших, предлагаше и примајући чашћаваше, а данас је примљен у Авраамове станове, и пошто је чинио што и он, с њим се и радује.

Јуче нам он смерношћу главу преклањаше, а данас ми клањајући се целивамо свети његов гроб.

Јуче нам је чашу с љубављу црпао, а данас миром светих својих моштију помазујући освештава и чудима задивљује.

Колико је добар Бог Израиљев правима срцем[89], који смирене уздиже на висину и даје милост онима који га се боје сада и у дане века вековима! Зар се

нећемо задивити овоме? Апостолски ћемо казати: ,Јер Бог није забораван да заборави труд и награду дела слугу својих, који учинише у његово име, послуживши светима и свима ништима'.[90]

Јер ево, молитве и милостиње и сва остала добра оца нашега узиђоше у сећање пред Бога[91], и према добрима примио је добра од њега, као што видите ово данас како га пред свима вама прослави Бог и дивним учини чудесима дивним, не само да од светих моштију из гроба миро точи, или да болне исцељује и духове одгони, него још учини да и света слика на зиду, подобије његова часна лика, из сировог камена и из суха креча миро извире на његову главу.

И као у Светој Гори најпре у туђим крајевима, тако сада и међу вама, децом његовом, у земљи народа својег, коме ће и од ове мале славе дати већу када приликом васкрсења буде давао награду, уверавајући нас тиме Бог да и ми, видевши од Бога почасти оца нашега, будемо равнатељи добрим делима његовим, којима Богу угоди и Бог га прослави.

И штавише, Бог хотећи нас присвојити својој љубави, преко својих светих чудеса међу нама чини да разумемо да Бог познаје свачију љубав према њему, и ако ко њега ради што добро чини, од његових свевидећих очију неће се сакрити и добрима је наградитељ добар.

А светима, са земље узетима, земаљска пропадљива слава није потребна, нити од људи почасти ишту, пошто и нису са људима. Јер славу и почаст, ,коју око не виде нити ухо не чу'[92], од Бога прославитеља својега, јер су га узљубили, примају на небесима, и земаљску не желе, као што пророк од њих ка Богу говори: ,Шта имам на небесима од тебе, шта хоћу на земљи?'[93]

Сва ова чудеса врше се преко светих ради нашег спасења, да видевши прославимо Бога, говорећи: ,Диван је Бог у светима својима'[94] и ,свете његове, у којима прослави Бог сву вољу своју'[95], прославимо, да се достојно и према могућностима на свако добро дело њихово ради Бога угледамо.

Зато и ја, скрушени, све вас по телу ми у Господу сроднике молим: угледајмо се на дела оца нашега, која видесте — веру истиниту, правду и суд, смерност

и кротост, љубав према ближњима, милосрђе ка ништима, милост ка једнокалним нам саздањима и једнороднима по крштењу, који су вам под влашћу, велим, знајући да је и ваш и њихов Господ на небесима, и да обазирања на лице нема у Бога.

Јер пред њим ће стати цар са војником, господар са слугом, син са оцем и отац са сином, када се престоли представе и Бог на суду седне, река ће огњена тећи са шумом тражећи да узме грешнике, и књиге дела наших отвориће се, где смо сви прстом Божјим записани, јер у књигама твојима, рече, све ће се написати.[96]

И тада ће као горки тужиоци стати против нас греси наши, обличујући нас, и страшно ће се сваки на тој страшној расправи испитивати, где није могуће лажју сакрити истину или подмитити судију, јер њему не треба ништа, јер све држи.

И тада ће свако видети своје и убојаће се, и нема се камо побећи.

Све ово апостол знајући рече: Пошто ће Господ судити своме народу, ,страшно је упасти у руке Бога живога'![97] Због тога и ја вама кажем: чувајте се свих зала, и све што видесте и чусте од оца вашега то чините, да и молитвама његовим избегавши вишеречене страхоте заједно с њим добијемо вечна добра на бесконачне векове.

А Бог мира и љубави молитвама светога оца нашега нека буде са свима вама[98] и нама. Амин."

Самодржац и сви благородни чувши ову страшну поуку, са сузама приклањаху вратове своје, тако да су од многог умиљења заборавили и хлеб да једу[99], јер се већ беше и дан преклонио. Чућаше се старији брат сладости језика и сили речи благодати Божје, која излази из уста млађега, и рече у себи:

— Откуда је овоме дана премудрост да овако говори?[100] Јасно је, дакле, да Дух дише где хоће и на кога хоће.[101]

И тако са свима павши ничице, поклони му се, говорећи:

— Бог молитвама вашим удостојивши нас да будемо слушаоци ваших светих речи, удостојиће нас да будемо и извршиоци дела![102]

Тако свети отпусти сабор, и пошто су сви примљени били после овога за трпезе и двоструко празновали и двоструко се весеља насладили, то јест душевно и телесно, уједно се обогатише небеским и земаљским даровима, јер од оба брата благородни беху обдарени, и сви ништи, који веома многи дођоше, биваху обасути милосрђем. Јер у великом весељу душе били су усрдни да све даду. И тако сви одлажаху кући, и чудесима задивљени слављаху Бога због покоја и почасти светога свога оца Симеуна.

А свети и они који су с њиме дошли споменуше самодршцу свој повратак у Свету Гору.

А овај чувши ову реч, која је пролазила кроз његово срце као копље, промени се, припаде, и сам с благороднима поче молити светога говорећи:

— Не остави нас у овај час, о оче свети и не одузимај пре времена жалошћу душу моју од мене! И овде, дакле, умољен светим оцем нашим Симеоном, остани у од њега сазданој цркви Пресвете Богородице на челу братије, не као да ти је слава потребна, него те молим да с њима пребиваш, да узакониш што добро међу братијом и међу нама самима, и у целом народу отачаства својега. Јер зато те је и послао Бог, као што ја мислим, да ти испуниш оно што није раније довршио преподобни наш отац. А ја слуга твој у сваком добру ка Господу, што хоћеш и што кажеш, бићу благопослушан господину мојему. Јер ако би могао у Господу помоћи нам да нас приведеш ка Христу, и због лености побегнеш од нас, одговараћеш за нас!

Шта је, дакле, могла та милостива и велемудра и веома кротка душа, која никада никога није хтела оскрбити, и шта је хтела учинити када виде брата самодршца и све благородне где падају на земљу пред његовим ногама и оне преподобне који су с њим дошли како узимају учешћа у помоћи да остане, и ридањем срца кидају и не дају му да отиде? Побоја се да брат његов што очајничко не предузме од жалости због растанка, и милосрђем побеђен одмах се повинова њиховој молби, говорећи:

— Воља Господња са нама молбу ће вашу испунити!

Божаствени тај муж, самодржац Стефан благочастиви, када је ово чуо од светога, заједно са свима благороднима, радошћу божаственом испунише се душе њихове, и као да су стекли неко пребогато благо, и плен разделивши, сладости и весеља наситише се.

И тако свети постављен би за игумана у великом манастиру који се зове Студеница, у цркви Пресвете Богородице, коју је преподобни отац његов без њега био саздао. Јер прво је син од оца пре многог времена, као што смо казали, био дошао у Свету Гору, где посни подвиг извршавајући веома изнуриваше младићку бујност. И тако примивши тај манастир, заповеди да се зове „Лавра светога Симеона", а старешина у њој заповеди да буде и да се зове архимандрит, јер је и сам пре тога у граду Солуну од митрополита и епископа за архимандрита био постављен.

Све ово премного човекољубно Божје старање за нас изводило је тако са њим промислом своје премудрости. Јер тако му припремаше узлажења одоздо навише. Јер није хтео да се та велика светлост прикрива под одром у туђој страни, нити под мерицом у пустињи, него је хтео да се постави на велики свећњак да просветљује многе[103], и ради тога га промисао доведе у његово отачаство због тога разлога, и упути га да се покори мољењу брата. Јер његова многа писма и сузе родитеља не могадоше га раније присилити да дође и да их види, а да с њима пребива — о томе се није могло ни говорити. Јер је неизмењиву и неослабљену жељу имао да бежи од својих, па је штавише био усрдан да у пустињи или у туђини као сиромах сврши свој живот.

Али што би, би, и добро би, јер од Бога би. Јер примивши малу власт, велике ствари у њој ствараше,

јер се трпезама не зароби, нити се многоме вину одаде, нити рашири црева као стока, нити на меки одар баци нахрањену утробу, него још више него када је живео у пустињи, већим трудом, постом и ноћним стојањем умртвљаваше тело, и не само да је био углед или законодавац иноцима него се и пре светитељства делом као апостол показиваше. Јер ходећи по целој земљи свога отачаства апостолски проповедаше јеванђеље, Тројицу разумно свима казиваше, оваплоћењу Сина Божјега све поучаваше, и свима заповедаше да исповедају да је Син раван Оцу и сабеспочетан и савечан, и да је пре векова од њега рођен и једносуштан, и све учаше да Дух Свети од Оца исходи, и да је једносуштан и једнопрестолан Оцу и Сину, и да се слави и да му се клања. Проповедаше крштење покајањем и за отпуштање грехова, јереси разараше, цркве уздизаше на здању и на темељу апостола и пророка, а да је крајеугаони камен сам Исус Христос.[104]

Предаваше обичаје народу по апостолском суђењу, и обичајем и законом христоименитих људи отачаство своје украшаваше, у црквама установљаваше по чину сва предања у славословљу и пјенију која у Светој Гори навиче, а сам се као пример свима иноцима показиваше, јер беху као новорођени благочашћем, уједно и иночаством. А онима који су били у власти забрањено беше да вређају народ, одасвуд се простираше вера благочашћа, сви ништи били су храњени, а љубав између браће утврђиваше се поукама његовим. Јер његова реч сладошћу меда све је наслађивала.

Чудеса и силе светих не бив静аху обични. Него молитвама једнога, а помазивањем миром другога духови изгањаху се, болести исцељиваху се, раслабљени подизаху се, и много друго о чему није време да се говори, тако да су се сви они који су ово видели дивили и запрепашћивали, и да су сви били послушни у вери благочашћа, и сматраху га не као човека већ као пророка Божјег који је послан к њима, тако да се и сам самодржац дивио и говорио:

— Благословен је Господ Бог Израиљев, јер посети и избави народ свој и подиже рог спасења наше-

га[105], овога светога господина мојега и брата, у дому оца мојега Симеона раба својега, да даде познање спасења нама народу своме, на отпуштење грехова наших милосрђа ради и милости Бога нашега!

Пошто су се доласком светога браћа сјединила у великој љубави, то јест самодржац Стефан и велики кнез Вукан, тако да је поуком светога Вукан кнез пребацивао себи и стидео се што је преступио заповести очеве, и говорио је да је узрок његове непокорности наговарање и подстрекавање од властеле, а не од своје воље. И сви противници, видећи братски живот у заједничкој љубави, приступаху к њима с љубављу.

Пошто је српска земља тада била веома пространа, благочашће вере ширило се свуда по њој молитвама светих отаца наших Симеона и Саве.

Тада и велику цркву Господњег Вазнесења у Жичи, која се зове Архиепископија, почеше зидати, и многе друге цркве, мале и велике, свети сазида док остаде као архимандрит у Студеници, не само камене него и дрвене, да се на сваком месту своје владавине Бог слави.

О подизању раслабљеног

Једном, када је дошао са самодршцем да види оне који зидају Архиепископију, јер многе раднике зидаре и веште мраморнике беше довео из грчке земље, и сам с њима пребивајући учаше их да украсе цркву по вољи његовој, тако да се и до данас ваистину види црква украшена у свему; једнога дана изишавши — нађе човека раслабљена рукама и ногама и свима удима својим, донесена да прими милостињу и остављена на путу да би му свети, кад буде пролазио, нешто дао. А овај богољубац, појући псалме Давидове, излажаше из манастира, пешице идући са учеником својим, и видевши овога како не може никако да се исправи, испуни се сузама и плакаше, размишљајући о човечјој пропадљивости.

И одмах, одбацивши висину благородства и част архимандрита, богоподобно као што је мој Христос нашавши од разбојника гресима рањенога донео у гостионицу[106], и овај положивши тога расслабљенога у мандију, донесе са учеником у цркву и постави пред иконом Христовом, који је лекар душа и тела.

Када је пала ноћ, сам остаде у цркви са расслабљеним, и никоме не допусти да приђе к њима него се сам трудио да послужи болноме. И одмах припаде к Богу, и верујући као да је обујмио ноге његове прво се исповедао сам за себе и смерношћу привлачио милост, и моливши се просио да буде услишен, и просио болесноме милост.

Свеноћним стојањем и падањем на земљу у подвигу великом све приљежније се мољаше и над тело расслабљенога натклањаше се. И као неким лекарским помазањем расслабљене му уде многим својим врелим сузама и молитвама растварајући помаза, и довољно их одаждив и умом као на небесима да је, и увис преподобне своје руке подигавши, из дубине душе зовући, бездну милости призиваше, говорећи:

„Владико сведржитељу, Господе Исусе Христе, Боже наш, Сине и Слове Бога живога, који се искони са Оцем и Духом сабеспочетан, једносуштан и вечан, бестелесан, невидљив, неопипљив, бестрасан, у последња времена милосрђа ради и милости Бога и Оца благоизволе да се нас ради оваплотиш;

који си страдања света часним својим телом поднео, и болове понео, да нас од страсти греха ослободиш и од болести смртне избавиш;

који си допустио да будеш додирнут и виђен, а ниси се одвојио од небеса као Бог;

који си по земљи као човек ходио, чудесима дивним уверавајући нас да верујемо теби истинитом Богу, нас ради очовеченом;

који си расслабљенога при Овчијој бањи видео, и овога исцеливши и од одра подигавши и одар да узме заповедивши као доказ дане му тобом снаге;[107]

који си удовичина сина на погреб ношена, улазећи у град Наин, са одра васкрснуо;[108]

који си четвородневног Лазара у Витанији свемоћном ти речју аду из чељусти истргао[109], —

ти сада, многомилостиви, премилосрдни Господе, и овога овде преда мном расслабљенога од болести што га држи ослободи, пошаљи Духа твога светога и обнови створење твоје, сабери разнесене уде његове и завежи жилама тела његова твојом неизрецивом влашћу и силом невидљивом!

Подигни га цела, свега слободна од вреда телесног и душевног, да и овај нов народ твој вером у тебе, видевши твоје неизмерно милосрђе и бескончну доброту која бива међу њима, научен од нас узашље славу теби човекољупцу, са Оцем и са Светим Духом, сада и увек и на векове векова!"

И свршивши молитву рече расслабљеноме:

— У име Господа Исуса Христа, чедо, теби говорим, устани и ходи[110] са сваком снагом!

О, ко да искаже силе твоје, Христе, или ко да изброји мноштво милосрђа твојих, којима си људима даровао власт да чине чудесна дела вером у име твоје!

Јер одмах, са речју, болесни као да је здрав од много година, скочивши с мандије као са одра, ходаше. И Бога који га подиже узношаше молитвом славу заједнички са оним који га је подигао.

Многим корисним речима свети поучивши отрока да схвати и не заборави Божју милост која се догодила с њим, поучи га да се чува од зла, „да ти не буде горе", рекавши, „последње од првога."[111] И уместо награде за исцељење свети њега обдари, и отпусти да иде својима.

А када глас прође о исцељењу расслабљенога, сви који су имали болеснике приношаху и пред ноге светога полагаху. А он на свакога од њих полажући руке, молитвом исцељиваше, а када се у манастиру налажаше, узимајући болне, уношаше их ка светоме гробу преподобнога свог оца, и миром светим од светих његових моштију ове помазиваше, и молитвама светога Симеона сви исцељењем обогаћени здрави одлажаху кући.

И беше син диван оцем, и отац хваљен сином. Таквим светилима светљаше се тада српска земља, так-

вим мужевима украшаваше се, да и остали владари, слушајући о дивним чудима која су свети чинили мољаху да буду у љубави са самодршцем Стефаном, и не усуђиваху се ништа против његове државе предузимати.

О напрасној смрти Стрезовој

Поред многих других чуда, хоћу овде да испричам и о убиству које се догодило молитвом светога.

Бојим се да ко не закључи да клеветам светога као убицу. Али, нити је свети за ово крив, нити сам ја што ово приповедам зазоран. Иначе Илија и Јелисеј, и пре њих Мојсије, нису нам у овом за похвалу. Јер први, молитвом скинувши огањ са неба, два педесетника с људима сажеже, и три стотине срамних пророка као богопротивних сам ножем закла, и пре тога речју затвори небеса и многе глађу помори, ревнујући Господу сведржитељу.[112] А други, када му се ругаху деца јелинска, заповеди медведу да дође из пустиње и да их све удави, да би се устрашили њихови родитељи кад ово виде, и да не буду противни његову благочастиву учењу о Богу.[113] А први фараона морем потопи и Амалика пружањем руку победивши, молитвом погуби.[114] Да мимоиђемо многе свете у древним и новим временима, који противнике молитвом убише, да се не бисмо задржали дужином повести о прећашњим стварима.

Божје је, дакле, све ово што бива преко светих, без њега се ни дело ни реч не свршава, „јер без мене", рече, „не можете ништа чинити".[115] И што од Бога бива преко светих, све је пред њим добро и угодно, ако се некоме злонамерном и чини да је противно. Јер понекад Бог, приводећи нас к себи, и туђом нас раном застрашује, и оне који му се не приближавају као уздом чељусти срдаца наших страхом притеже к себи. А понекад бивамо кажњени за наша сагрешења, што се не кајемо за зло и не обраћамо Богу. „Јер многе

су ране", рече, „грешнику, а онога који се узда у Бога опколиће милост".[116] А други пут Бог свете своје свети као своје изабране угоднике, када им се когод руга или им чини пакост или се ко неправедно подиже на њих и тражи да им учини зло, да бисмо се и ми видевши ово постидели, а уједно и убојали, и да се не противимо њихову учењу о Богу, и не презремо њихова добра савета, као што овај несмислени о коме хоћу да говорим, који није хтео примити добар савет светога, сам на себи поцрпе чашу гнева Господњега.

Неки, дакле, Стрез по имену, ако и злоуман, бејаше благородан, од бугарске стране царскога рода, рођак Калојана цара загорскога, кога, кажу, уби свети Димитрије.

Јер тај Калојан цар загорски подиже се и многе градове грчке по целој Тракији и по свој Македонији разори, јер су Фрузи тада држали Цариград и нису жалили разорење осталих градова, не сматрајући их својима. А он, налазећи их пусте и немоћне, разараше их. И све што се догађало од Бога биваше. И дође са многим силама, као негда Синахерим на Божји град[117], до на крај земље православљем славног богочуваног великог града Солуна, на отачаство светога великомученика и страстоносца Димитрија, у коме и часне његове мошти мироточиве леже. И не постидевши се светости светога, не устукну нити од чуда која бивају од њега из свете његове раке мироточењем. Као и остале градове, помишљаше да разори и Солун, и коначно опустоши. Али топлим заступством светога код Бога, пропаде са својом празноумном замисли, јер не просу тулац стрела нити мач извуче, већ када је дошао до града, Божјим судом од невидљиве ране у срцу умре и напрасно сконча. И тако Бог молитвама светога заштити град неповређен. А војска која је дошла, ужасом обузета, бојећи се светога, науми бежати, а начелне војводе, не хотећи оставити цара свога на поругу грађанима или као храну зверима и птицама, будући му верни и последњу љубав показавши, понесоше мртва цара са собом. Бојећи се дугога пута, разрезаше утробу

његову и сав дроб избацивши и тело његово пресоливши донесоше својој кући.

Тај вишеречени Стрез после смрти цара Калојана беше гоњен од цара Борила, који беше преузео царство, да као рођак царев буде убијен. Јер и тај Гот, по имену Стрез, беше веома славан због храбрости, па су му утолико више завидели и смрћу тражаху душу његову, јер се бојаху да се он не зацари и њих не убије.

И гоњен од њих, и одагнан, и немајући где да се склони, прибеже ка благочастивоме великом жупану и самодршцу Стефану. А овај христољубац радосно са свима који су дошли с њим прими га, сваку љубав и благонаклоност своје кротости према њему показа, и не као избеглицу него као вазљубљена сина поштоваше га, и своје трпезе недостојнога удостоји, тако да су због велике љубави према њему начелници Стефанови роптали.

А они који су царевали у Загори много пута су од самодршца Стефана тражили Стреза, не да би био спасен него да буде убијен. Једном су велике дарове слали и љубав нудили, други пут су ратом претили, али су стално тражили, тако да се Стрез, када је ово сазнао, бојао, и стрепео, и помишљао да бежи на другу страну, да не буде како предан у руке непријатеља својих. А благочастиви Стефан клетвама уверавашe овога да се не боји.

Ради већега доказа истините вере и љубави према њему, светим јеванђељем удостоји тога недостојнога себи за брата, обогативши га многим коњима и људима и свачим потребним. А пре тога, пошто су се Готи осилили и пошто су многе грчке градове, као што рекосмо, нашли пусте и беспомоћне и заузевши држаху их, смештени и по градовима у околини Солуна, и Охрид држећи, благочастиви Стефан придоби неку загорску властелу, што тада држаше оне градове, за овог Стреза као сродника царева и свога брата, те са градовима к њему пређоше. И најпре га Стефан уведе у један тврди град, који се зове Просек, давши му војску своју у помоћ, и сам му поможе и утврди и угосподи га, удостојивши га да га

има као друга и брата. И договоривши се да ће један другоме пружити сваку помоћ, и друге градове заузе и људима се умножи. Знађаху га загорски људи и к њему многи долажаху.

Хоћу, пак, овде да испричам његово безумље, иако дужим повест.

Обогати се много, тако да се о њему може згодно казати: „Угоји се, одебља и рашири безумљем, и заборави Бога узвисивши се умом".[118] Показа се убица, дакле, и немилостив, јаростан и некротак и веома бешчастив. Утврдивши себи дом на стени у вишереченом Просеку, а та стена је веома висока — око две стотине сежања и више, а испод ње, као да се прилепила, река велика тече, која се зове Вардар — на тој стени, дрветом поплочавши место, позорницу себи сатвори. И када се, бедник, веселио, председаваше опијајући се на томе мрском и самотном судишту, играјући и веселећи се. А весеље његово смрт беше човечја. За малу, дакле, кривицу преступника на смрт осуђиваше, и низ ону стену страшну висином, са оне позорнице заповедаше да се баци. А када кога бацаху, он у весељу к њему клицаше:

— Пази да не оквасиш кожух!

Бачени, пак, није могао нигде пасти до у саму ону реку. И ако би неко од бачених имао кога од својих, или људи који се боје Бога, обилажаху ону реку, тражећи га да ли га је вода где избацила, да га ухвативши удостоје људскога погреба. А ако би се зауставио негде у дубини, постајао је храна рибама.

Као што рекосмо, његово весеље смрт беше човечја. Такав, овако је чинио, јер се у своју снагу и у тврђаву висока камена, каменоумни, уздао, а не у Бога. И у себи рече:

— Ко је тај који ће ме одавде свргнути? — не сетивши се, бедник, да је таквоме речено: „Пошто си бешчастив веома и охолост срца твога узнесе те, уздижући дом свој на висини и у срцу своме говорећи — Ко ће ме свргнути? — ако се као орао узнесеш и посред звезде гнездо сатвориш себи, и отуда ћу те свргнути — каже Господ".[119]

Слушајући ово о њему, благочастиви Стефан туговаше, и бојећи се Бога савешћу се осуђиваше што је таквога јунца свирепоумна од смрти спасао, усхранио и огосподио, а мрска му беше и помисао на братство с њим. Много пута поучавајући писаше к њему, молећи га да се таквих ствари окани, али као што Соломон каже, говорећи: „Обличавај мудрога, заволеће те, а безумнога — и омрзнуће те"[120], — тако и овај заиста безумни омрзну на онога који га је љубио, заборавивши све што је Стефан раније према њему чинио, и за благодат постаде к њему неблагодаран, и погазивши заповест Божју постаде преступник заклетве, и повредивши побратимство на јеванђељу одбеже љубављу од њега, а одступи и од вере. Постаде слуга зависти и злобе, и упропасти душу своју одсуством страха Божјег, и за многа добра Стефанова — безбројна зла, празноумни, против њега намисли. Помири се са Грцима и својим Готима приклони се, и од оба народа сабравши велико безбројно мноштво свакојаких народа, са великом гордошћу, као лав ричући[121], на отачаство његово подиже се, у намери да га озлоби и тако потпуно опустоши.

А када је благочастиви Стефан чуо ово, много пута шиљаше своје благородне ка овом неваљалцу, да му говорећи помену ранију љубав, и мољаше да одустане од такве свирепе намере; а њему, каменитих осећања, ове речи биле су као ветар што дува мимо камен, жестокога срца његова.

А Стефан, видевши од безумља несавитљиви железни врат његов и како доводи мноштво народа против њега, недоумицом биваше одасвуд стешњен, напусти да тражи сваку људску помоћ, и к Богу прибеже, говорећи:

„Боже, у помоћ мени притеци,
Господе, да ми помогнеш пожури!"[122]

Господе, не остави мене на радост непријатељу мојему, молитвама пречисте твоје Матере и приснодеве Марије, и светога оца нашега, твојега угодника Симеона, којим си нам показао да познамо тебе, истинити живот; молитвама његовим погледај на мене

грешнога који се у тебе уздам, да судом твојим праведним расудиш распру моју. Јер ево, вазложише на ме зло за добро и мржњу за љубав.[123]

‚Онај којиједе хлеб мој подигао је на ме пету своју,
и да ми запне замку да паднем журн се'.[124]
‚Помози ми, Господе Боже мој,
и спаси ме по милости твојој'[125]
да се јави неизмерно силна рука твоја
и да запрети онима који се на ме подижу,
да види непријатељ мој срамоту своју и да се постиди,
и руку своју да положи на уста своја,
да се ужасне и убоји,
и од страха уши његове да оглухну.

А ја, слуга твој, да се узрадујем и узвеселим због милости твоје, јер погледа на смерност моју и спасе од гонилаца душу моју."

И одмах са својим богодарованим војскама и уздањем од молитве као неким оружјем обложивши се, усрдно се спремаше да изиђе против непријатеља.

А богомудри Сава архимандрит тада стојаше јавно пред Богом као Мојсије и други Самуило[126], и у скрби брата срцем је саосећао. Састрадаше и душом за отачаство, и био је у скрби за народ свога племена, јер помишљаше како је у сукобу многога оружја немогуће да прође без смрти многих, а нарочито оних који се с топлом вером и усрдно боре. Заустављаше самодршца и све његове главне војводе, говорећи:

— Идем право ја ка противнику. Говорићу му, па ако ни мене који учим о богу, не послуша као многе, тада и ви предузмите што је људско.

И одмах са давидском кротошћу и вером ка ономе Голијату изиђе[127], и нађе га где је сабрао велико мноштво разних народа и на отачаство његово иде. А посред њих њега самога, као оног што Давид каже:

„Видех нечастивога где се преузноси
и уздиже као кедри ливански."[128]

И када угледа светога, као што је према њему обично чинио када је био код самодршца Стефана, на земљу павши поклони се, а свети, љубазно га подигавши, целоваше.

И када се састадоше, седоше и за трпезу, на којој га свети пред многим верним поучи многим слатким Божјим речима, да престане од јарости безумља својега да се врати к њиховој ранијој љубави, и да не буде крив за проливање крви и убиство многих, тако да су се сви који су га слушали дивили сладости језика и сили речи светога, и премудро му говорили:

„Добре су речи као медно саће,
а сладост је њихова души исцељење."[129]

А он, горак душом, не сладак него се још и бридак показиваше, тако да су се сви чудили и светога молили, а против овога негодовали.

А када је подигнута трпеза, опет му свети насамо говораше, ублажавајући га и молећи да се са већом љубављу него раније ка њима врати, спомињући му пређашњи пријем са љубављу и његово спасење од смрти од оних што траже душу његову, и побратимство, а поучаваше га да не занемари страх Божји нити да се мисли поиграти са Богом преступљењем заклетве. Спомену му и летећи срп, који виде Захарија, чија је дужина двадесет, а ширина десет лаката[130], којим ће клетвопреступник нераскајан пре смрти за казну бити покошен.

И није могућно све изговорити чиме га је богоречитим својим језиком поучавао, хотећи га привести познању истине и живот његов љубећи, из јаме смрти душу је његову вадио.

А овај тешкосрди, глух непослушношћу, као аспида према обајнику зачепи уши своје да не чује глас речи светога, и све што му је преподобни слатко и дивно, страшно и ужасно као пророчким бо-

горечитим устима изговорио, и низашто не држећи, ништа га није послушао.

А свети видевши несвесну свест и несмерну вољу и неосетљиву природу каменоумља његова, рече к њему:

— Ми, дакле, хотећи добро и себи и теби, ово говорасмо. Пошто, уздајући се у оружје, не примаш мене који ти добро саветујем, сам ћеш себи зло поцрпсти. Али знај да се ни ми, уздајући се у Господа, нећемо устрашити од вас нити се хтети уклонити пред вашим мноштвом. Коњ је готов на борбу, од Господа је помоћ[131], а Бог нека види између тебе и нас!

И тако раставши се са њим, изиђе од њега, јер беше већ вече.

Дошавши у свој шатор, подигавши к Богу своје преподобне руке, из дубине душе молећи се и помоћ просећи, рече:

„Помоћ нашу држи, Господе, јер осим тебе помоћника у скрбима немамо! ,Господе сила, који судиш праведна дела, који искушаваш срца и утробе'[132], ка теби открисмо оправдање наше. Ти знаш како ништа лукаво не учинисмо овоме. Да видим одмазду што долази од тебе на овога! На силу своју уздајући се, неправедно на нас мач свој наоштри, али ће твојом силом ући у срце његово. ,Господе сила, који судиш праведна дела'[133], ,на тебе се уздах, да се не постидим!'".[134]

Овако, са сузама помоћ просећи помоли се, у помоћ призивајући пречисту Богородицу да буде услишан, и ка светоме своме оцу преподобном Симеону, гледајући на њега као на жива, рече:

„Дођоше народи на твоје наследство[135], оче. И немој ућутати за нас својим молитвама на Христу, не дај на поругу децу и слуге своје!"

И одмах уверивши се од Бога реченим од Духа Светога у души његовој: „Спас твој сам ја"[136], — брзо, још за ноћи, крете на пут.

А онај који није примио добре савете светога, ноћу на починку спавајући наједанпут страшним стењањем стаде викати на одру, јер Господ који је

близу праведне молбе, да услиша молитву оних који га се боје,[137] посла анђела љута да га убоде посред љутога срца његова. Сви око њега скочише, и запиташе га за узрок страшнога крика његова. А он, јадник, једва дишући каза:

— Неки страшни младић по заповести Савиној — рече — на спавању је на мене напао, и извадивши мач мој њиме прободе срце моје.

Умиљено све мољаше да са великом брзином зову Саву. Трчећи потекоше, и не нађоше светога који је отишао, јер тако је и удесио Бог, да не нађу онога који ће га исцелити. И тако у страшном стењању задоби невидљиву срчану рану, и те ноћи напрасно испусти дух.

А они ратници који су од њега били сабрани, видевши његову брзу погибију молитвом светога, обузети великим страхом, а уједно бојећи се нападаја Стефанова, брзо се вратише кући.

А неки од бољих, то јест слугу Стреза мучитеља, волећи да служе у Стефановој војсци, успешно стигавши светога, испричаше му о напрасном и невидљивом његову убиству. А свети са многим ридањем оплака његово непокајање, и тако благодаривши Бога вратише се ка Стефану, мир и љубав исповедајући.

Свети, пак, није хтео ништа похвалити се или говорити о ономе што се десило, него је смерношћу, штавише, био веома потиштен и утучен. А Стефан, сазнавши од оних који су били са светим за узрок његове потиштености, није га смео о том питати, него све испитавши од војника који су дошли и сазнавши за страшну смрт противника, ужасом обузет чуђаше се и прослављаше свесилног Бога за оно што се догодило. А и он многе сузе проли за њега, јер га љубљаше као брата по јеванђељу, кога је за својом трпезом толико хранио.

Богомудри пак Сава ка самодршцу брату све начелне војводе његове сазва, и њих од божаствених речи много поучивши, рече:

— Ево Господ молитвама пречисте његове Матере и молитвама својега угодника, светога и преподобнога оца нашега Симеона поможе нам, и без коњске силе и снаге људске, и без икаквог оружја, као што ево видите, противника вашега уби. А ово му се догоди због несмерне воље и гордога врата његова, и због великог немилосрђа према људима, који су саздани исто као и он, и због непоштовања заклетве и страха Божјег занемаривања. Јер никакво лукавство не може побећи од суда Божјега и јарости, и одмазда Божја неће малаксати, гонећи оне који чине безакоње све дотле док их не стигне. А ако за време и одлаже свој гнев, Бог трпи такве покајање њихово очекујући, а ако они и опет остану непокајани и не обрате се к њему, још грчу муку себи спремају, као и овај о коме сад слушате, како Бог својим судом страшну смрт изврши на њему.

Ви, дакле, не будите неразумни и без страха Божјег због овога, него штавише украшавајте живот страхом и трепетом, и немојте вршити војничку службу без правде, већ помишљајте да је Бог увек с нама; и ако творимо што добро или лукаво, све се наго и познато пред њим налази, јер се ништа од наших срамних и тајних дела од његових свевидећих очију неће сакрити. А ако уздајући се у њега чинимо оно што је њему угодно, наши непријатељи неће моћи учинити никакво зло против нас. „Јер Вишњега си", рече, „положио као своје уточиште, неће прићи зло к теби, и неће рана приступити к телу твојему."[138]

Зато и ви у свему будите смерни и благодарите свесилнога Бога с Давидом, говорећи:

„Јер у смерности нашој помену нас Господ,
и избави нас од непријатеља наших,[139]
не на лук или мишицу своју уздајући се[140]
него на Бога који чини велика и неиспитана,
славна и чудна дела којима нема броја."[141]

Идите с миром кући, поможени од Бога и без рата, и здрави будите!

А благочастиви самодржац Стефан и сви благородни, страшну поуку светога саслушавши, ужасом

обузети због силе Божје без одговора стојаху. И сви благодарећи што их је Бог помогао, клањаху се, и због победе без рата чудом и уједно радошћу испуњени, светости светога дивећи се и хвалећи Бога, сваки својој кући одлажаху.

Пошто је свети довољно година остао начелствујући у Лаври светог Симеона, која се зове Студеница, многа исцељења полагањем руку његових на болне сатвори Бог, и многа изгнања духова молитвом, и друга многа чудеса, која због дужине речи није могуће описати. И то не само њим самим него и именом његовим, тако да и прости људи по кућама и они што по горама чувају стада када помузу млеко не требаху сиришта већ је било довољно само да кажу: „Савина те молитва ускисла!" — па да се одмах на ту реч сирење сирило, а млеко бивало кисело и веома добро.

И уколико се множаху чудеса, све се више у вери православља сви утврђиваху.

Свети се предавао и већим мучењима и подвизима, коленоклањању и ноћном стојању, уздржању непрестаном, јер када и на трпези са самодршцем Стефаном сеђаше, само је изгледало да једе, док је уздржањем смишљено спасење своје крао, тако да се и Стефан, који је ово разумео, дивио његову мучењу и много пута сузе ронио.

Јер ту је из младости као анђео чистотом, и светошћу као апостол и чудотворац много од свију љубљен и обдариван, и сви су желели да га виде. Јер ако се ко и удостојио да говори с њим, он је од тога стицао не худу корист души, јер његова реч беше свагда тако рећи Духом Светим као сољу растворена[142], и због многе добродетељи примаше безбројну и безмерну почаст од самодршца брата, од благородних и од свију осталих.

А он од почетка као мрзост избегавајући хвале и славе и почасти људске, пошто му је то тешко падало, помишљаше да бежи. Јер говораше — да ми како ова мала и привремена почаст ону велику и

вечну не одузме? Или да ми не рече Авраам, или још тачније — Бог Авраамов: „Добра си твоја у животу твоме примио".[143] Сећаше се и првога свога распетога живота у Светој Гори, ропскога служења са смерношћу, младићкога страдања, босоногога хођења, прљавих власених рубина, неумивања, ноћнога стојања, поста друговањем непрекидана, молитве чисте калом богатства несмућиване, из света изласка умом и ка Богу узласка. Помишљајући на све то и видећи себе као да је то све оставио, скрбљаше, тужаше, јадним и погинулим себе називаше, и као што је, по Соломону, срце осетљиво као црв за кости[144], тако је и њему жалост за оним стварима крв испијала и мозак успоменама изједала.

Не трпећи да увек рањава срце своје љубављу према овом, добро уредивши све по чину у манастиру и правило црквенога устава и иночкога живота узаконивши, и тако предавши да се држи, поставивши место себе братији игумана за кога је знао да је у могућности да се брине за њихове душе, целовавши цркву и часни и мироточиви гроб светога свога оца преподобнога Симеона, и штавише одаждивши га многим сузама, и помазавши се његовим светим миром, давши свима мир и благослов, изиђе.

Дошавши ка самодршцу брату, хотећи му дати поздрав ради одласка, овај сматраше његов одлазак као излазак душе, и много плакавши и са свима благороднима моливши хтеде га задржати. Пошто никако не могаде, веома се ражалости. А свети виде душе њихове у крајњој тузи, и речју наде срца њихова утешивши рече:

— Ако добри Бог изволи, опет ћу се вратити к вама!

И тако се испусти из њихових руку.

А самодржац Стефан даде му велико мноштво злата, њему на потребу и ради раздавања манастирима у Светој Гори, и онима који самотно живе и свима потребницима, и сам га испрати са благороднима до граница грчке земље.

И тако, Духом Светим вођен, дође у Свету Гору.

А када су сазнали за његов долазак сви који

су га познавали, светло веселом душом Бога благодарећи, на виђење с њим долажаху, јер га сви љубљаху, и због крајње смерности по првом обичају исти свима је сав био.

Пошто је остао доста времена у првој ћелији за ћутање у Кареји, понављајући пређашње младосне трудове у посту, љубазни Стефан самодржац сматраше растанак са братом и учитељем и дружбеним савојником молитвама Богу, као да се растао са душом својом. Јер тако је била безмерна љубав њихова, као да у два тела једну душу носе. Много пута шиљаше писма к њему, говорећи:

„Одлазећи од нас, ти нас утеши надом да ћеш се вратити к нама а дуговременим закашњењем — болом и скрбљу ме облажеш. Не презри онога који те љуби, доласком твојим узвесели душу моју!"

А овај христољубац не хотећи се одвојити од анђелских сродника, Божјих угодника, преподобних отаца и сапосника, не иђаше, судивши да је у таквим стварима боље ражалостити брата него Бога.

После овога, Божјим неиспитаним милосрђем и дубином неисказаних судова којима врши наше спасење, а ми не знамо како, свето миро које обично у Богу осењењем Светога Духа кипљаше од светих моштију преподобнога Симеона, престаде да исходи и заустави се. Да ли по гресима нашим, не знамо, или је Бог и овим хтео прославити своје свете угоднике, и да свима објави колику љубав има према њима, а колику смелост и они према њему стекоше добрим делима. И ово се неће сакрити од многих, и неком борбом чудеса, макар и малима, покренуће их ка добродетељи. Овако или онако, тек — задржа се и не потече.

Пошто је самодржац Стефан био у скрби, и то врло великој, сматрајући то за гнев Божји, говораше да се од њих окренуо његов свети отац Симеон, и очекиваше неку казну са неба. Помишљаше на грех свој и испитиваше савест. Осуђиваше се, тужаше, изнемагаше, молбама и молитвама к Богу и ка своме

светоме оцу узлажаше, милостињом према убогима и свима добрима и одвише подвизаваше се, да би очекивани од Бога гнев зауставио, и говораше да ће доказ тога да је Бог примио његова добра дела бити то, ако миро потече. И пошто се свето миро у свима изворима затворило и не излажаше, није налазио утеху срцу.

Посла ка светоме у Свету Гору, јављајући му све што се догодило. А узрок нађе да због тога дошав утеши виђењем његовим многопечалну душу своју, и даде му небројено злато на раздавање где зна, уједно га молећи да дође и да се молитвама његовим излије миро. И пишући к њему братске и милостиве и жалосне речи, говораше:

„Када је твоје преподобије, господине, од нас отишло, и свети отац наш Симеон, као што видимо, духом одврати лице своје од нас, јер миро свето које осењењем Светога Духа из светих његових моштију обилно изливаше нама на утеху и исцељење, истицати заустави се и друга многа чуда призивањем Духа Светога не догодише се међу нама као раније. Много се молисмо да овима буде опет милосрдан нама, и природну очинску милосрдну утробу затвори од нас неприродним немилосрђем као железом, и не послуша нас. Да ли нам се ово догоди због наших грехова, јер неугодно Богу поживесмо, или што ти ниси са нама да нас чистиш од греха? Због тога молим и умиљавам се, излечи ми болест, сажали се на сузе моје, иако због многих грехова мојих не смем да се удостојим да будем твој брат, смилуј се на себе и на нас заједно рођене и из једне утробе материнске. Дођи к нама, богољубљени, и преподобноме своме оцу више од свих рођених од њега, не би ли Владика Господ наш Исус Христос твојим доласком милостиво просветлио лице своје к нама и твојим молитвама заповедио преподобном оцу нашем Симеону да Духом Светим точи свето миро из својих светих моштију, и да нас као своје слуге утеши по пређашњем обичају."

А свети, као што напред рекосмо, не могавши се отргнути од сладости пустињачког испосничког и ћут-

љивог живота, још више од људске славе бежећи, богољубљем и брата својега омрзну, и не смилова се да иде ка ономе који плаче. Него својом руком написа молбену посланицу светоме своме оцу као живоме, по смрти неумрломе, говорећи:

„Као да ти је Бог заповедио, умољен од нас, преподобни оче, превиди ако и има који грех према Богу и која непослушност према теби од деце твоје, и учинићеш да твоја света рака осењивана Духом Светим точи миро сада као и раније, и њиме помазавши увеселићеш децу и народ свој, да скрбљу не малакшу. Као што си ми обећао, још за живота у телу, да ћеш ме у Богу послушати као и ја тебе, и као што си ми рекао да ме нећеш оставити молитвама, — сада, господине мој, дај да препознам твоју очинску љубав, да ме као пре телом, тако и сада још више духом послушаш, и пошто се с Богом чедо твоје уздах у тебе, да се не посрамим, да се не лишим наде. Моли се за нас Господу, оче, у својим светим молитвама!"

И брату Стефану засебно написавши братски утешно писмо, посла једнога од својих ученика, часна и преподобна старца Иларија монаха који је имао свештенички чин, да га однесе у српску земљу из Свете Горе, заповедивши да посланицу преподобном Симеону никоме не преда и не прочита. Све заповедивши како ће се молити Богу и преподобноме, означи му и дан у који ће, одслуживши свету литургију, над гробом преподобнога посланицу прочитати.

А послани ава Иларије јеромонах, дошавши до српске земље и пришавши ка благочастивоме Стефану, даде му писмо од светога, а исприча му да носи и посланицу преподобноме Симеону, али му је, говораше, заповеђено да је никоме не преда.

Стефан прочита своје писмо, а очи му се сузама испуњаваху као језеро, али се чудио немилосрђу брата Бога ради, да га толиким плачем и мољењем није могао наговорити да дође к њему. Ипак и посланицу и посланика примивши радосно уместо онога који га је послао, веселом душом узвесели му се као пророку Божјем.

А старац се по заповести пожури да дође до гроба преподобнога, и да молбама сврши све што му је свети заповедио.

А христољубиви Стефан не отпусти овога, говорећи:

— И ја идем с тобом!

Дошавши заједно до часнога и светога манастира у коме је гроб преподобнога, Стефан се одлучи да са игуманом и са свима иноцима целу ноћ стоји у цркви. Зачуди се старац пустињак свеноћноме и недреманоме стојању, сузама и умиљењу самодршца световњака, а стидео се у савести и осуђивао себе, сматрајући себе јадним и погинулим:

— Ја у пустињи — рече — постећи не стекох толико умиљење колико овај у свету ратујући!

Јер он се познаваше и као обичан властелин и ка свету само Стефан, а још више ка Богу или људима налажаше се у свему благопохваљен, у војништву вешт и храброшћу славан. Јер када и за трпезом седаше, бубњевима и гуслама благородне весељаше, као што је обичај самодржаца, а када је, опет, на молитви или у цркви стојао, многим умиљењем и громогласним плачем земљу кропљаше. Правдом и истином светло украшен, љубављу према ништима богољубац изврстан, а беше и Светог писма велики испитивач и овог довољно мудар и учен тумач.

Али сада није дозвољено похвалама венце плести Стефану. Да наставимо причање.

Када су свеноћно стојање и молитве били свршени, ученик светога, послан из Свете Горе, часни и преподобни старац ава Иларије јеромонах, свету и божаствену литургију одслуживши, и тако у пуној одежди свештенства изиђе из светиње над светињама, држећи у рукама кадионицу ароматну од мириса и посланицу светога, и пришавши часноме гробу светога и преподобног оца Симеона, изговори пригодне песме у његову почаст. Самодржац син стојао је напред код очева гроба, не имајући мере сузама, а игуман са иноцима и благороднима и многи остали, сви су се тискали да виде и чују шта ће казати посла-

ница, шта ће се јавити и шта ће бити. А свештенослужитељ, покадивши гроб преподобнога Симеона, и са многим умиљењем поклонивши му се као живу, свечано прочита молбену посланицу светога да сви чују.

И одмах са свршетком посланице, тај превелики гроб преподобнога наводни се благодаћу Светога Духа као морем, преливајући се врењем мира, и излажаше кроз све пршашње изворе, тако да нису успели да га сабирају у часне сасуде, него је и цркву напојило и облагоухало. Не само од гроба него и од светих слика преподобнога где беху насликане, Господ је учинио да натприродно истече миро, слично моштима, свете своје још већим знамењима и чудесима, као себи возљубљене, прослављајући.

Сви, видевши ово и чувши, и обузети ужасом и радошћу, са сузама звагу:

— Господе, смилуј се!

И сви од самодршца па до последњега биваху помазивани светим миром од реченога свештенослужитеља, Илариона, и узимаху га да носе својим домовима, да их освете.

После овога, да сви чују, Стефан самодржац узевши реч рече:

— Дивити се треба ваистину дивноме Богу и светима његовим[145], и са страхом га увек славити и хвалити достојно, али и светима његовим чудити се и њих прослављати корисно, јер делима и добродетељима, љубављу и вером стекоше толику несумњиву смелост према њему. Јер где се установи устав човечје природе, да живи мртвима пишу, или да њима нешто говоре, или да мртви живе слушају, и заповести њихове врше? Али све ово чини реч господа мојега Исуса Христа: „Ко верује у мене, дела која ја чиним и он ће учинити, и већа од ових ће учинити."[146] „Девојко, устани"[147]; „Лазаре, изиђи ван"[148], — рече Господ, и реч извршаваше. Такође и многи од светих, по речи његовој, многа дела изнад природе човечјег устава у име његово учинише.

Тако и кроз ове свете данас од Господа догодило се чудо пред очима нашим, велим — преко преподобног оца нашег Симеона и господина брата мојега Саве. Јер знате колико се молисмо и плакасмо, и како нисмо били услишани да будемо обасути милосрђем изливања мира. А сада само речју једнога ка другоме у Богу, послушање изнад природе разуместе. Видесте да чак Бог слуша обојицу и да извршава њихову вољу.

А ово све види се да Бог чини ради нашег спасења, да бисмо разумели како Бог више љуби једнога праведника и слуша га више него многе грешнике света, и да познамо да наш живот није богоугодан, и да осудимо своју беду јер ни да ходимо по земљи нисмо достојни. Јер колико смо од сличних нам људи, то јест од светих гресима нашим удаљени (због чега њих достојно и прославимо, а према могућностима и подражавајмо делима), толико се непрестаном Божјем промислу за нас, дуготрпељивости и милости дивимо, по апостолу који каже: „О, дубино богатства и премудрости и знања Божјега, јер су неистражени судови његови и неиспитани путеви његови. Јер ко позна ум Господњи, или ко му саветник би, чиме све врши наше спасење, јер је из њега и у њега све, коме слава на векове векова. Амин!"[149]

Диван је Стефан због овога, и од свију похваљен и частан био, не толико због багренице, колико због мудрих речи говора. И тако благодаривши Бога узеше учешћа у трпези. Христољубиви и милостиви Стефан тада много и богато милосрђем ниште обасу, и веселе душе благородне обдари, и после овога сви одлажаху кући, славећи Бога и дивећи се чудима која свети учинише.

Часни старац ава Иларион јеромонах, ученик светога, који је дошао, похита да се врати светоме у Свету Гору. Благочастиви Стефан, не смејући га задржавати, отпусти га, и клањајући му се говораше:

— Коликом благодаћу си ме, оче, задужио, што си се због господина брата за нас дуго трудио и миром светога ми оца обогатио ме!

А посла с њим много злата на потребу светоме своме брату, а даде му и стакленицу новоизливенога мира, говорећи:

— Твојим светим молитвама од оца нашега, и више — од Бога даровано нам, прими ово од нас као своје, и моли се за нас Господу!

А послани дошавши у Свету Гору исприча светоме сва чуда која се догодише, што и њему самоме није било непознато. А свети са многим сузама благодаривши Бога што није презрео мољења његова, и светим миром преподобнога свога оца помазавши се, с многим плачем његову љубав према њему и после смрти, и послушност у Богу, хваљаше.

После овога хтео је свети због манастирских потреба, или још боље — хтео је Бог због њега, а због познатог узрока, да иде у царствујући Константинов град, у коме је тада царевао Теодор Ласкар. А овај прими светога са великим очекивањем, јер беше слушао о њему чији је син и о добродетељном животу његову у пустињи, а осим тога био му је и пријатељ, јер кћи цара Теодора Ласкара беше удата невеста Радослава, сина Стефанова, синовца светог Саве. Због тога цар га многољубазно прими са сугубом чашћу, јер је и желео да га види.

Многовремено гошћен и љубљен од цара, и свршивши потребе манастирске, хтеде да пође од цара. Али примивши у срце богопослани савет, рече у себи и онима с њим:

— Сада је време, уз Божју ми помоћ, да извршим жељу срца својега за земљу отачаства мога, а да ли ће после овога бити овако згодно време, и да ли ћу опет овамо доћи? Ко зна да ли ћемо бити живи!

Положивши наду у Бога и приступивши к цару, рече:

— Као свима, и нама Бог жели спасење: отац мој и ја из земље народа нашег јерес зловерја одагнасмо, и православна вера расте и множи се. Једино нам недостаје што немамо свога архиепископа, да у нашој земљи освећује и учи у Господу. Због тога још молим милосрђе ваше кротости, да нам у овом испуниш молбу, да светоме оцу васељенском патријарху Царство ти нареди да једнога од моје братије освети

за архиепископа земљи нашој, ради освећења нашег и похвале вашег благочашћа.

Цар одговори:

— Са радошћу и веселом душом твоју молбу испунити хоћу, и хоћу да видим брата о коме говориш, и да ли ће благоволети Бог у души мојој за њега, јер такав треба да је веома достојан.

А свети рече:

— Сви нека дођу. И за кога благоволи Бог и души твојој, анђео твој казаће ти.

Пошто су била позвана братија преподобнога, рече цар:

— Оци моји и братија твоја сви су часни и свети, али нисам у њих толико уверен да су достојни толике висине чина и апостолске столице, него тебе самога са Богом благоволи душа моја, јер се многима од нас не покори твој живот од младости.

А свети се одрицаше, говорећи:

— Ни ја не узрастох до тога степена нити се животом удостојих за живот на њему.

Цар извести патријарха о молби светога, рекавши да другога неће удостојити да узиђе ка таквом чину, само њега самога који моли.

Патријарх чувши за цареву вољу о светоме, веома се обрадова, јер га и он много љубљаше, и брзо дође до цара. Цар узе овога у помоћ, и рекоше светоме:

— Не одричи се апостолскога избора преко нас, који нам Бог кроз Духа Светога јави у срце наше за тебе. Прими и наш савет као благоподобан. Сада, у почетку, твој народ треба доброга помоћника у Богу са таквим чином, а у теби је сада реч учења спрегнута с влашћу, и све ће ти с Божјом помоћи бити лако. И веће је од спасавања самога себе ћутањем у пустињи ако у свету многе од заблуде речју обратиш к Богу, који ће те са већом љубављу присвојити себи. Јер чујмо и онога који говори: „Који од недостојнога у достојно изводе, као уста моја биће".[150]

А свети, сећајући се многога говора у власти, покоја и опуштеног живота, и недостатка да се моли-

твама одвоји ка Богу, бежаше од овога као од јаме или замки, а више љубљаше пустињачки постом страдални и ћутањем анђелски живот, и љубављу за овим цепаше душу своју. И опет се одрицаше цару и патријарху, као да неће успети.

Цару дојади и рече:

— Ко нема нешто, и са препирком тражи?! Требало је да се ти повинујеш благоугодном савету многих, а не да се тако својом непокорношћу противиш и остајеш при своме. И пошто остајеш у својој вољи, тражи ко ће те осветити, нас се то више не тиче!

И тако цар уђе у тајну клет.

Шта је, дакле, могла чинити она смерномудра и праведна душа, која је хвале и почасти као хуле бешчашћа мрзела, видећи цара како се не покорава молби ако се он први вољи цара не покори? Много нуђен од патријарха и свих високих царских личности, учини по заповести царевој, говорећи:

— По његовој вољи Бог нека изврши вашу свету заповест преко нас грешних!

Цар се због овога веома обрадова и заповеди служитељима и цркви да се све по закону спреми из царске палате.

И када је дошао благонарочити празник божаствени, руком пречаснога и свеосвећенога васељенскога патријарха, архиепископа Константинова града, Новога Рима, Германа, освећен је свети архиепископ све српске земље, а напред је стојао цар са свима вишима и нижима, и говорио „достојан". Бог је, међутим, још више јавио достојност њему. Јер неко од оних који су били достојни, видевши, исприча патријарху како се приликом његова постављења светлост небеска излила на њ, и облистала га, и учинила га свега као огњена и светлошћу обасјана.

Када је божаствена служба била свршена, цар и сви цареви људи скупише се да их благослови рука новопосвећенога архиепископа. А благочастиви цар довољно обдари ниште златом приликом његова постављења, патријарха и митрополите, епископе са свима свештеницима, и многе благородне одведе у царску палату са собом на обед, а преосвећени васе-

љенски патријарх узе архиепископа српскога себи за сапрестолника и сатрпезника. Цар веселећи се неизмерном радошћу због овога, учини свима велико славље, утеши великим даровима патријарха и митрополите, епископе и све свештенике, свакога према његовој части, тако да су се сви дивили великој царевој љубави према светоме.

Када је свети хтео поћи у од Бога одређени му удео, у земљу отачаства својега, Божји савет и разум у срце своје примивши, и расудивши трудна хођења дугога пута и даровне издатке многога злата када се долази у царски Константинов град да се тамо посвећује архиепископ, а уз то и размирице источних самодржаца са западнима, и будуће беде посред њихове неслоге, и удовиштво цркве када није могуће долазити у царствујући град на освећење, или опет због неке мржње да цар и патријарх држе цркву; расудивши о свима овим невољама и хотећи устројити нашу западну цркву слободном од свега овога и у Богу самовласном и ничим неподложним источној цркви, призивавши у овоме молитвама преподобнога свога оца Симеона у помоћ и Бога, приступи к цару говорећи:

— Ако си, Богом убеђен, благоволевши нам помислио да нам учиниш савршену и милостиву љубав, учини да по заповести твојега Царства примим од блаженога и свесветога оца васељенскога патријарха благослов и заповест устима и руком и писмено, да после овога наш архиепископ не долази овамо у Константинов град на посвећење, него да се тамо од својих епископа посвећује.

Цар чувши ово измени лице своје због крупне молбе, јер се ни патријарху никако ни свима благороднима не учини угодна. Јер су хтели посвећењем и влашћу црквеном да ове имају покорне себи, послушне и дароносне. Али због велике љубави коју цар имађаше према светоме, срамљаше га се да га неиспуњењем молбе отпусти жалосна, па утишавши

силом оне који су негодовали, испуни светоме молбу.

А свети патријарх, умољен од цара, написа благослов да више не долазе из српске земље у Константинов град када треба да посвете себи архиепископа, него тај сам архиепископ са сабором својих епископа, или опет сами епископи пошто се саберу, нека посвете себи архиепископа. Патријарх и сви архиепископи, митрополити и епископи руком и устима светога благословише, и оне који ће бити после њега благословише, и заповести благословене потписавши сваки својом руком, дадоше светоме. Патријарх примаше светога много дана у дом цркве, и као новопосвећена учаше га свима црквеним правилима на његова питања. Обдаривши га жезлом светитељства и свима својим часним и светим одеждама свештенства, написа му другу заповест, која гласи:

„Герман, васељенски патријарх, архиепископ Константинова Града, Новога Рима, у име Господа нашега Исуса Христа осветих Саву за архиепископа све српске земље, и дадох му од Бога власт да у целој области црквеној посвећује епископе и попове и ђаконе, да решава и везује кривице људских сагрешења, и да све учи и крсти у име Оца и Сина и Светога Духа. И као и мене, и њега сви да слушате, у Христу православни хришћани!"

И тако целовавши светога патријарха, сугубо и многочасно обдарен од њега божаственим почастима, изиђе.

Дошавши к благочастивом цару, хотећи му дати опроштајни целов, цар га прими са љубављу и од њега мољаше благослов, говорећи:

— Све молбе твоје, оче, испуних. Молим твоју светост да нам будеш молитвеник ка Господу у молитвама својим. Богом провођен срећно ћеш стићи својој кући, а и после овога јави нам о своме здрављу.

И тако целовавши цара, из палате изиђе. Цар му даде што му је потребно за пут, а са овим и много злата, говорећи:

— Прими ово да као новопостављен дајеш онима који од тебе моле. И моли се за нас!

Овако се, дакле, удостоји свети отац наш божаствене власти учења, везивања и дрешења, апостолскога достојанства. Не придоби престо безакоњем, не сагради недостојношћу трудна заповедања, то јест на правила, не украде власти митом, ни разбојнички, не уграби је слично силницима, не гонећи част него чашћу гоњен и једва умољен, не примивши људску него божаствену од Бога благодат, тако да на столици светитељства не губитељски него спасоносно седи и хвали Господа.

Тако се, дакле, ово од Бога догоди са светим у царствујућем Константинову Граду.

Када је отуда опет стигао у Свету Гору, сви који у њој живе, чувши за њега да је архиепископ по божаственој власти, од гора пустиње, од пештера и раселина камених долажаху к њему у манастир Хиландар, носећи радост заједно са жалошћу, хотећи да их он благослови, а уједно и да му даду у Господу целив на одласку од њих. Са радошћу хваљаху Бога за оно што је учинио на њему, и великом жалошћу беху обузимани, жалећи за својим добрим хранитељем у Богу, сапосником и подвижником, јер из детињства одрасте к њима у пустињи. А он као и раније, богати даровалац у Богу, све милостиво речима утеши и потребним обдари, и моливши да их има као помоћнике у молитви Богу, свакога отпушташе кући.

А прот и сви игумани великих и малих манастира, чувши да је патријарх дао светоме власт освећивања по његовој области, сви редом призиваху светога у своје манастире, и свети служећи с њима свету службу освећиваше им попове и ђаконе и чаце. „И све беху заједно у цркви на молитви", као што се каже у Делима апостолским, „ломећи по домовима хлебове, и примаху храну у радости и пространству срца, хвалећи Бога за све."[151]

Тако свети у свима манастирима светим црквама поклонивши се, проту и игуманима и свима који су тамо у Господу целовање учинивши, дође опет у свој манастир Хиландар, поучи насамо игумана да онима који су под њиме сам собом показује пример сваке до-

бродетељи, а опет братију да игумана са страхом Божјим у свему слушају, свима мир и благослов и у Господу целив давши, изиђе из манастира, узевши са собом оне за које је знао да су подобни да их постави за епископе.

Често се осврћући, обазираше се на јаруге у пустињи Свете Горе и на оштре путеве камене по којима бос ходећи свете посећиваше, сећајући се блаженога живота тих пустињака далеко од сујетног света, и узвишавања умом од земаљског ка Богу непрестаном чежњом и молитвама. Размишљаше и о пређашњем свом животу и о многој помоћи ка Богу од поука ових преподобних и од гледања њихова живота, помишљаше како неће ништа моћи успети у земљи свога народа, јер раније они нису имали архиепископа.

Излазећи из Свете Горе као из некога раја божаственог или као да је много богатство изгубио, плачући говораше:

„О, коликих се добара лиших,
ја јадник!
О, колико богатство —
да се без бриге светске Богу молим
— замених за ништавило славе људске!
Тешко мени, тешко мени,
ко да ме не оплакује,
где падох и шта добих!
Господе Боже мој, на кога се уздах
растављајући се од светих својих
и излазећи из Свете Горе:
ако је на мени воља твоја добра,
молитвама пречисте своје Матере
и твојега угодника Симеона, оца мојега,
не остави ме да се због овога
у скрби потапам и у неизвесности."

И тако сетан цео дан тугујући иђаше.

Када је дошла ноћ и када је легао да се одмори, гора мислена и света, гора Божија, гора зелена, гора натопљена Духом, гора небу слична, гора виша од небеских гора, свима анђелским силама подобна, то јест свечиста Дева и Мати Бога мојега, од које се без се-

мена, без људске руке, од њених девичанских спона као од горе велике, по чудесном Данилу[152], камен Христос отрже и све идоле бесовске сатре, јављањем у сну подиже душу његову од унинија, говорећи:

— Имајући мене као јемца код цара свију, Сина и Бога мојега, и због овога тужиш? Устани и журно иди на дело за које си од њега изабран, ништа не сумњајући, јер све ће ти у њему успети на добро!

Свети дошавши к себи од виђења, нађе срце своје утешено неисказаним весељем, и многим сузама благодари Бога; имајући пречисто уздање у њега, иђаше својим путем радујући се.

А дошавши у велики град Солун, и поклонивши се светом великомученику и страстотрпцу Димитрију, давши митрополиту града целовање у Господу, настани се у манастиру Филокали. И нимало не одложивши, дозва највештије живописце и замоли их да брзо насликају две иконе велике висине, стојећи; на једној заповеди да насликају превисоког и божаством неописанога цара Христа Бога, који божаством није одступио са небеских висина и који је сишао на земљу, на моју низину, мене ради оваплотивши се, да ме уздигавши са собом узвиси на небеса и да ме, собом удостојивши, са собом посади и на престолу Бога Оца. А на другој — вишу од небеса, која му се јавила у сну, неизрециву Гору Божију, свечисту царицу, Деву и Матер тога самога Христа цара и Бога нашега. И тако, светло украсивши ове иконе златним крунама, камењем драгим и бисером, постави их у томе манастиру Филокали, које у част Бога и на спомен светога и до сада стоје на месту где беху и постављене.

После овога свети сабра све достојно што је потребно великој цркви, и узе са собом књиге законске, и светло испраћен од митрополита, ипарха и првака градских, оде у земљу народа свога.

А свој долазак унапред писмено јави брату самодршцу Стефану.

Када благочастиви Стефан чу за одлазак брата давно жељена и љубљена, и то не просто него да му

долази са божаственом влашћу првосвештенства, сугубом радошћу у Господу весељаше се. Али обузет великом болешћу и не могући му изићи у сусрет, место себе посла му синове своје у сретање, који младошћу као орлови златокрили и са многим благороднима до грчке границе часно стигоше. И дочекиваху свога по телу стрица а у Бога владику и светога оца, и са сваком га почашћу ка самодршцу оцу привођаху.

А када свети дође над болеснички одар самодршца брата, овај му подигнут од других једва могаше дати целовање, уз велики плач обојице и свију благородних, јер беше јака болест самодршца и никако се не надаше животу. Али Бог, који је својим доласком утолио сузе Марти и Марији[153], и доласком светога архиепископа жалост свију ових у радост измени. Крст свети и часни омивши, том освећеном водом и топлом молитвом брата напоји, и свега га окропи, полажући руке своје свете на часну његову главу, и ову грлећи са сузама целоваше, много се молећи за њега тајно у срцу тајнозналцу и ономе који види сакривено.

И молитвом светога спасе се болни, и наједанпут се исцели.

Господе Боже мој, славим те и опевам име твоје, дивим се твоме великом човекољубљу и брзоме милосрђу, јер си дивна дела са светима својима учинио и чиниш! Онај који је многовремено болешћу мучен и који се никако није могао исправити и за кога су и најбољи лекари мислили да је изгубљен за живот, изненада брзо са одра устаде. И бледило смртно одлажаше и мрље румени на лицу се јављаху, јер све болести у име Бога мога полагањем руку светога архиепископа ишчезаваху.

И одмах узе учешћа на трпези са светим архиепископом и са благороднима. Двоструко се радоваху и весељаху благородни и сви остали: због одласка светога и због оздрављења самодршца, и хваљаху узрочника овога, Христа мојега, који је рекао: „Именом мојим изгониће бесове, на болесне положиће руке, и биће здрави".[154]

А свети гошћен много дана од брата самодршца, све му исприча свети што му се у Богу догоди у Кон-

стантинову Граду. А овај радосном душом због тога похвали Бога, а светоме клањајући се говораше:

— Добро дошао, од Бога послани, да научиш и нас и цео народ свога отачаства, да узакониш законом и обичајем хришћанских народа и да украсиш у свему како треба. Ја ћу у свему бити слуга послушан твојој заповести као своме господару.

Договоривши се и са благороднима где и у којим крајевима треба поставити епископе, свети тако дође у Студеницу, Лавру светога Симеона. Уђе у цркву свету и са многим сузама љубазно целива часни и миротočиви гроб преподобнога свога оца, игуману и братији даде у Господу целивање, мир и благослов, и тако се одмараше у манастиру.

Тамо у све недеље и велике празнике, као што имађаше обичај од Свете Горе, у цркви састављаше свенoћна богослужења, и вршећи свету божаствену службу, попове и ђаконе и подђаконе и чаце посвећиваше, а цео свој народ учаше покајањем правоверју, и говораше да се обрате брижљивим животом ка Богу, чинећи у њему дела достојна покајања.

А Бог, који увек прославља свете своје које је себи изабрао, и ове своје угоднике тада као и увек прослављаше. Јер у које год време свети свршаваше свете службе у цркви где беше гроб преподобнога оца његова светога Симеона, и када сам долажаше да га окади, отац даваше сину своjему првосветитељу награду почасти, јер миром богато точећи самога и цео народ који је ту стојао облагоухаваше. И они који гледају шта се збива могли су ваистину тада видети чудесно, а мислим да је богољубивим душама које ово слушају и сада поучно до суза. Јер као по некој сагласности живи са мртвим договараху се, и овај као богословним језиком апостолски све поучаваше, а други, точећи миро из светих моштију својих помазиваше, и обојица чудесни радошћу народ свој задивљаваху.

А ово све беше заповест Бога мојега, који влада живима и мртвима, и који нама јавља колику смелост према њему свети стекоше, и прослављаше овим знамењима и чудесима оне који су се много пута двоумили о православној вери, да буду покорни и послушни

њихову учењу о Богу. Јер доброразумно рече божаствени апостол: „Знамења нису за верне него за неверне".[155] А добро је да и ми сада са Давидом кажемо:

„Преко светих који су на његовој земљи,
прослави Господ сву своју вољу на њима."[156]

И:

„Диван је Бог у светима својим,
Бог Израиљев."[157]

После овога подиже се свети и оде на од Бога му наречени престо првосветитељства, ка цркви Христа Спаса и Бога нашега у Жичи. Али црква беше велика, а још неосликана, и ову освети и светом трпезом и светим моштима светих украси и утврди, и у њој свеноћне молбе чинећи и свету службу свршавајући, од својих ученика за које је знао да су достојни и подобни за епископе освешћиваше, и свакога постављаше на његово место, називајући их апостолски учитељима.

И свршивши све што је потребно божаственом влашћу свештенства, не престајаше дан и ноћ са сузама прилежно да учи свакога, говорећи им:

— Ево сада, послушавши ме, иако то нисте хтели, Божје благодати удостојисте се.

Слушали сте једном божаственог апостола Павла како говори свом Тимотеју. Чујте, дакле, и мене сада који попут онога говорим вама, својима:

Епископство је добра ствар, јер се брине о Богу и за Бога, и има велике почасти од првога пастира, епископа душа наших, Христа Бога. Али епископ треба да је без порока, муж једне у Господу законите жене, трезвен, целомудрен, побожан, странољубац, учитељан, не пијанац већ смотрен, не неозбиљан, не дволичан, не грамжљив, не лаком на добит, не среброљубив већ милостив — и остало знате.[158] Од свих, дакле, и од свију других зала да се сачувате најпре ви сами треба да се бринете, и да ваш живот увек буде брижљив, да се утврдите као узор сваке добродетељи у Богу онима који су под вама. А Бог мој Духом Светим својим да вас сачува од свакога видљивог и невидљивог ловљења непријатељева, и по својој вољи да вас научи свему што ћете корисно говорити и творити.

Давши им књиге законске, да по предању светих апостола и светих отаца уче народ како да се подижу у вери у Господа нашега Исуса Христа, и заповедивши им да га покајањем обраћају ка Богу, говораше им:

— „Пазите на себе и на све стадо, у коме вас Дух Свети постави за надзорнике, то јест епископе, да пасете цркву Господа Бога, коју стече својом крвљу"[159], знајући да ћемо и за једну јединy овцу од главнога пастира Христа у онај велики последњи дан јављања његова бити испитивани.

И тако свима мир давши и благословивши, посла свакога у свој крај.

А сам се бринуо за довршење цркве, јер беше довео са собом из Константинова Града мраморнике и живописце.

Када је ускоро била свршена велика црква у Жичи са свима одговарајућим лепотама, заповеди свети архиепископ брату самодршцу Стефану да тамо дође са великашима и са свима благороднима.

И одмах овај посла заповести свима властима своје државе, сазивајући ипате и војводе, тисућнике и сатнике, и мале заједно с великима. А свети архиепископ опет сазва све своје епископе, игумане и све црквене служитеље, и сви се сабираху у Жичу, у архиепископију, ка великој цркви.

А када сабор би веома велик, свети се братом самодршцем на престо првосветитељства седе и свечано исприча о узроку сабора и о себи, говорећи:

— Знате, дакле, и чусте за моје најпре једно па друго бежање од вас у пустињу, и да не претпоставих ништа од красота овога света Божјој љубави, нити ишта од видљивих лепота на земљи сматрах блаженим до да прионем Богу у молитвама. Али вас ради, саплеменика ми, свету и слатку ми пустињу оставих, и не дођох да тражим ништа више, до ли душе ваше.

Тако рећи, ради ваших душа и душу своју омрзнух, сећајући се старих светих, који су у болу срца за своје саплеменике Богу говорили: „Ако спасавајући спасеш народ овај, ако ли не, онда и мене испиши из књига које написа!“[160]. И опет: „Желео бих сам да будем анатема од Христа, за браћу своју по телу, Израиљце“.[161] На њих се угледајући и саосећајући с вама, вашега ради спасења и своје спасење презрех. Али, ако ме послушате па што добро у Богу међу вама узаконимо, вашим спасењем и присвајањем Богу још више ћемо стећи и удвостручићемо, а нећемо изгубити наше спасење. Због тога молим вас да будете послушни у свему што год вам о Богу, на вашу корист, будемо говорили.

Ево вас је Господ Бог ваш молитвама свога угодника светога и преподобнога оца Симеона утврдио, умножио и распространио, и међу вама су многи начелници и власти, ипати и војводе, многи мали и велики жупани. Не приличи да онај који вама у Бога влада буде истоименог достојанства власти са вама и да се исто зове. Него као што сам ја ради вас влашћу свештенства и као глава цркве у Бога постављен, потребно је да се и онај који вама влада у Богу миром украси круном царства, а ово је и у вашу част и похвалу, славу и величанство. А када ово буде, говорићемо вам и друго, о Божјој доброј вери и о спасењу вашем.

А сви чувши да је његова реч блага и са осећањем за њих, узбудивши се поклонише му се с радошћу и говораху:

— Од Бога послана те к нама и казивача Божјих речи, у свему послушајмо!

Пошто је тада био празник Христа Спаса и Бога нашега, свети сврши у цркви свенођно појање са свима молитвама, служећи и божаствену литургију са свима епископима и игуманима и са многим свештеницима. И у време када треба да се освећује, узе к себи у свети олтар, у светињу над светињама, венцеименитога брата великог жупана Стефана, молитвама и мољењем Богу благословивши га, багреницом и бисером опасавши га и украсивши, и венцем цар-

ства часну главу његову венчавши, и миром га помазавши, прогласи га за Богом самодржавна краља српског.

А благородни и цео народ поклонише се и молише му дуг век од Бога, говорећи:

— Нека буде! Нека буде!

Када су изишли из цркве, седоше сви за трпезу. Пошто су нови архиепископ и нови краљ приредили веома велики пир, благородни, епископи и цео народ бејаху увесељени, а ништи по заповести светога још и довољно обдарени, и тако сви одлажаху на починак.

Благочастиви краљ Стефан радоваше се неисказаном радошћу, хоћу рећи — не венцу царства ни многоценој багреници, јер је знао да и то са многим красотама света пропада и пролази, него што је толико мноштво било сабрано са свију страна и што су видели цркву његову како је веома красна. Због тога се нарочито радоваше. Јер он беше ктитор те божаствене велике цркве, и беше је украсио многим својим безбројним даровима, иконама светим, свећњацима и завесама, и свима светим сасудима, и свима часним изванредним стварима, тако да је сваки који ју је видео мислио да је небо на земљи, и говорио: „Господе, заволех красоту дома твојега“[162], освети оне који те љубе и оне који овај дом украшавају благолепијем. Ти их прослави твојом божаственом силом.

Али није сад време да описујемо сву красоту цркве. Да се вратимо на реч о скупу сабора.

Сутрадан свети архиепископ сам украси свога љубљеног брата, благочастивог краља Стефана, багреницом и красним сјајем и сваким царским обележјем, и научивши га о свему шта ће у сабору говорити, заповеди да се опет сви сазову у цркву.

Кад су се епископи и благородни и сав народ сабрали, свети архиепископ седе са самодршцем братом, и отворивши богоречита света своја уста ка свима, рече:

— Браћо и другови, и чеда у Богу, саслушајте реч моју с пажњом достојном ваше љубави, на вашу корист!

(Поука)

Једнородни Син и Слово Божје, Господ наш Исус Христос, јављајући се ученицима после свога божаственог васкрсења из мртвих и са њима једући, учаше их о свему. И када је, оваплотивши се ради нас као човек, извршио на земљи сав промисао Бога Оца, и када је хтео да се у слави узнесе к њему на небеса као Бог, узе их, као што чусте, са собом на Гору Јелеонску, и рече им: „Идите и научите све народе, крстећи их у име Оца и Сина и Светога Духа, учећи их да чувају све што вам заповедих".[163] И опет: „Проповедајте јеванђеље свакомe створењу. Ко узверује и крсти се, биће спасен, а ко не узверује и не крсти се, биће осуђен".[164]

Апостоли, дакле, по заповести изиђоше у васељену, и проповедаху јеванђеље, научише и крстише у име Оца и Сина и Светога Духа, што и постигоше, и преставише се ка Господу, кога заволеше. А благодат Духа Светога и предану им свету заповест остави Христос, Син Божји и Бог, и светима који ће доћи после њих, и до сада је не одузе. Јер улазећи на небеса рече: „И ево ја сам с вама у све дане до скончања века".[165] Апостоли у своје време починуше, а Христос је са својим вернима до скончања века као и са апостолима. Јер када мољаше Оца свога за апостоле, рече: „Не молим се само за ове него и за оне који њиховим речима верују у мене, да сви једно буду, као ти, Оче, у мени и ја у теби, да и они у нама једно буду".[166]

Јер не даде се благодат Светога Духа једино апостолима него и свакоме који живи по благодати. Јер апостол Павле каже: „Сваком појединцу од нас даде се благодат по мери дара Христова".[167] И многи од светих после апостола благодаћу Духа Светога проповедаше јеванђеље као и апостоли, и исто тако чудеса, силе и знамења учинише, и беху укрепљени да многим мукама пострадају за Христа.

А научише и крстише људе у име Оца и Сина и Светога Духа[168], сваки у својој земљи, где је Богом

био одређен, као што и на нас сада на крају векова дође ред, да по вољи Божјој дођем к вама, мојим људима, да вам објавим истиниту веру, без које нико неће угледати Господа[169], коју ако примивши сачувате спашћете се, јер због вашег спасења прибројаћемо се и ми реду старих светих.

Због тога нећу да ћутим за вас, и ако ко од вас незнањем заблуди од истините вере не приличи ми да гледајући своје будем као најамник, а не прави пастир.[170] Хоћу, дакле, да исповедањем вере сви покажемо како верујемо. Знам да се сматрате вернима, и да сте пре нас од светога и преподобнога оца нашег Симеона правоверјем засађени, али је Бог благоволео да и ми залијемо оно што је отац наш засадио, да кажем: „Павле засади, а Аполос зали, али Бог подиже". Зато ни отац мој, који вас је засадио вером, ни ја који заливам учењем, нисмо ништа већ Бог који вас подиже. Отац мој који је засадио и ја који заливам једно смо[171], служитељи Бога коме поверовасте, а Бог нека вас прими својим милосрђем, како Павлово и Аполосово тако и наше вером засађење и учењем заливање, нека вас утврди и подигне у страху своме, да му служите преподобношћу и правдом.[172] Амин.

И о јересима слово да вам говорим наумих, јер многе све од почетка до сада ђаво намисли да посеје, и да многи кукољ зловерја преко безаконих јеретика који му служе у васељени расплоди. О овим јересима Павле велики васељенски учитељ Духом Светим предсказа: „Ја знам да ће после одласка мојега ући међу вас вуци љути, који не штеде стада, и од вас самих устаће људи који говоре развраћено".[173] Вуцима љутим и људима који говоре развраћено назва јеретике, који од праве вере у јерес одводе. И ко мисли и узда се у себе да ће бити веран, ако њих послуша. Они су део порочни, мрачни на светлости, истином неупућени, који говоре да је слатко горко и горко слатко. Тешко њима, јер не повероваше истини![174]

Због тога се и ја бојим да међу вама не буде што од нечистога и кукољнога учења таквих. Хоћу да међу вама извршим обновљење свете, истините, божаствене вере у Оца и Сина и Светога Духа, јер и они који

су слободни од сваке јереси треба да се обнављају правоверним обрасцем свете вере, и свети богоносни оци заповедише да се овај говори сваки дан, и увече и ноћу, и да се чак и пред спавање њиме корисно поучавамо и да противне нам зле духове плашимо и учинимо да побегну од нас. Јер када зли дух који је давио Саула бежаше од Саула Давидовим свирањем у свиралу и ударањем у гусле[175], колико ће се више устрашити и бежати од страшне трубе која исповеда Тројицу Свету у једном божаству?

И сада, дакле, сви који сте данас сабрани, ако је ко од вас обузет нечистим учењем јереси, нека исповедањем открије болест, а ми ћемо у Бога вером православља брзо тога исцелити. Јер није могуће не одлучивши се од зла научити се доброме, нити ономе који држи јерес да чисто исповеда божаство Свете Тројице, као што није лако на восак ставити друга писмена ако се прва не избришу.

Због тога молим свакога од вас да не затаји у себи богомрску јерес којом ако је ко међу вама до сада у незнању био обузет, апостолски ћу казати: „Бог презревши године вашег незнања, ево сада вам запрећује преко мене, да се вером и покајањем обратите к њему, јер је поставио дан у који ће васељени судити правдом".[176] „Пред њиме је све наго и познато, и ништа наше неће се сакрити. Јер жива је реч Божја, и делује више од мача оштра са обе стране, и расудитељ је мислима и помислима срца".[177] „И пошто Господ суди тајне човечје"[178], „страшно је упасти у руке Бога живога".[179]

И сви чувши ову страшну поуку упућену к њима, говораху:

— Верујемо као што заповедаш и исповедамо као што нас ти, владико, научиш!

Пошто је ово тако било, убрзо уђе свети са свима епископима и свештеницима у светињу над светињама да сврши свету и божаствену службу. После читања светог јеванђеља, сапрестолник апостолске столице, свети све сазва и јасно, да сви чују, поче прво сам говорити образац свете вере, то јест „Верујем у једнога Бога", став по став, а самодржац Стефан, благородни и сви остали такође су говорили и бо-

жаство Свете Тројице исповедали, а неки су и јерес којом обузети беху обличавали. Сви су трикратно исповедали образац божаствене вере, као што их је свети научио.

А свети, опет, и сви за њим, говораху:

— Примамо све свете саборе светих отаца скупљених по временима и местима ради утврђења божаствене православне вере, и чега се они свети оци одрекоше, одричемо се и ми, и које они проклеше, проклињемо их и ми.

Клањамо се и целујемо свечасну икону ради нас човечанскога оваплоћења Христа Слова Божја и Очева.

Клањамо се и целивамо икону пречисте његове Матере, и исповедамо ову као приснодеву и праву Богородицу.

Клањамо се светоме дрвету, часном крсту, и овај целивамо, јер се на њему прикова гвозденим клиновима Христос, живот свију.

Клањамо се божаственим и светим тајнама Христа Бога нашег, и причешћујући се њима са вером примамо и не помишљамо да је то прост хлеб или вино него само то тело Христа Бога нашега и сама та света и животворна крв његова, изливена за живот света.

Клањамо се светим и божаственим црквама и местима светим, поштујемо и свете сасуде, и клањамо се иконама свију светих Божјих угодника, и њих достојно поштујући целивамо.

И следујући у свему апостолским предањима и саветима светих отаца, тако верујемо и тако исповедамо, а све јеретике и сву њихову злу јерес проклињемо!

Све дакле ово, и више од овога исповедаху са многим сузама, научени од светога. И могао се видети призор достојан Божјега милосрђа: сви стојаху у цркви исповедајући божаство и изобличавајући јерес, као што су стари у Јордану исповедали грехе своје када моје очишћење Исус једнако са грешницима безгрешни крштавајући се очишћаваше грешнике. А свети, као други у Богу Претеча и Крститељ, стојаше посред народа, и свима вапијаше:

— Покајте се![180]

А Стефан краљ, као увек неуздржљив, када виде да брат чини оно што пре није било међу њима, дивљаше се и многим сузама земљу кропљаше.

И пошто је ово тако било, и пошто је била свршена божаствена литургија, у радости и весељу великом седоше за трпезу, јер и дан се већ преклонио. И тако одоше на починак.

А сутрадан, опет, у трећи дан, свети позва све у Архиепископију и изговори им много од божаствених му дарова, и довољно их научи шта треба после веровања и после крштења чинити. Додаде овоме и апостолове речи, и рече:

— Ни старање о животу без праве вере у Бога не може нам што успети, нити нас прво исповедање вере без добрих дела може представити Господу, него обоје заједно да бива[181], „да Божји човек буде савршен"[182] и да ниједним недостатком не храмље. Јер вера спасава када чини у Богу љубављу добра дела.[183]

Мир и благослов свима даде, и тако отпусти благочастивога краља Стефана и све благородне својим кућама.

А оне који су исповедали јерес задржа са собом код цркве и насамо их тачно испита. Некрштенима са претходним проклињањем јереси коју имађаху заповеди да држе дане оглашене у чувању чистоте, и тако заповедаше им да се крсте. А крштене у латинској јереси, такође са претходним проклетством њихове зле јереси, пошто су исповедили образац вере, и пошто је прочитана молитва над светим миром, тим светим миром заповеди помазати их по свима чулима и да буду верни са нама. Свети је заповедио и свима епископима да тако чине над таквима који долазе к њему.

А после и многе егзархе да траже који су као и поганици узели жене без благослова и молитве, и заповеди да их венчавају. А ако су у старости и ако такви и децу имају, нека узму ову под скуте матере и нека се са њима венчају.

А и сам свети пролажаше и обилажаше целу земљу својега народа, вером православља утврђујући и учећи, и предајући им врлине и добре обичаје, водећи све исповедањем ка покајању. У манастирима сабираше зборове инока и предаваше им да држе уставе законске и службе црквене. А благородне који су били у јересима које налажаше много је молио и учио да се врате саборној апостолској цркви, обећавајући им почасти и дарове велике, и који би га послушао био је приман од њега с љубављу великом, и примао био од самодршца краља, брата његова, многе дарове. А ко се, не повинујући се, утврђиваше у богомрским јересима, овога проклевши а великим бешчашћем из целе своје земље изгоњаху, расудивши да није достојно да буду купине заједно са виновом лозом.

И браћа су с Божјом помоћу све добро управљала, и све више напредоваху, јер живљаху у Богу и у великој радости и весељу беху душе њихове у Господу.

Баво, који од почетка мрзи добро, успео је да подстакне завист према њима. Подиже на њих завист краља угарскога због краљевства, пошто пре међу њима није било краља, а сада се поставише и слични њему прогласише. Многим претњама у својој гордости хвалећи се Угрин, посла своје великаше благочастивоме Стефану краљу, одбацујући мир и љубав, а објављујући мржњу и рат.

А благочастиви Стефан са љубављу примивши људе који су дошли, њихове претње одлагаше Богу, који се противи гордима и који на њима врши одмазду.[184]

И одмах призвавши светог архиепископа, исприча му о свим Угриновим претњама ратом, и велеречиво хвалисање без страха Божјега, и замоли га да оде до Угрина са великашима који су од њега дошли.

А свети, који није лен да помогне свакоме коме се чини неправда и невоља, а како тек да усрдно не саосећа за отачаство и за брата, помишљајући да

с љубављу лако поднесе макар што ненадано и пострадао! Послушавши брата, пође. Сматрам да га је Господ тако водио тамо, да се и тамо прослави и диван буде када преко свога угодника чудо учини.

Када је дакле дошао краљу угарскоме, био је од њега примљен са великом чашћу. Јер овај беше унапред извештен од људи који су дошли да је архиепископ који долази брат краља српског. Када је угарски краљ велико мноштво Угра и Кумана сабрао у намери да пође на српску земљу, помишљајући да ову себи покори, свети се против њега за борбу спремаше праведним оружјем, то јест божаственим речима, да сруши његово гордо мишљење. Својим богоречитим језиком изговори му много о правди и истини и љубави и рече „што теби не годи, то ни другима не твори".[185]

А Угрин се, гневан као рис, слично несавитљиву кипарису охоло узносио према светоме, не обазирући се нимало на његове добре речи и не слушајући га да се врати љубави. А свети, уздајући се у Бога, не побоја се гордога хвалисања Угринова, које у пад руши.

Пошто је тада било лето и пошто је веома палила жестока врућина, хтео је свети да жеђ од поста угаси са мало вина и студеном водом, и јави краљу да му пошаље леда да се расхлади. А краљ са сваком радошћу посла свога служитеља да дâ што тражи онај који је дошао од светога. А слуга изишавши потражи у свима леденицама и нимало не нађе, јер се од велике сунчане жеге беху све растопиле. Јави се краљу и на спасење његово јави се, да се није нимало нашло да му даду:

— И не само — рече — архиепископу него ни твоме Краљевству немамо више шта да донесемо!

Краљ се ражалости што није имао да дâ што је свети молио.

А када свети чу, обрадова се веома због овога и заповеди свима који су са њим да изиђу из обитељи. Подигавши своје преподобне руке увис ка Богу, са сузама рече:

„Господе Исусе Христе, Боже наш, уздање моје и уточиште, помоћниче мој и избавитељу, погледај сада оне који нас опкољавају насиљем, ове људе што против нас смишљају. ‚Не остави ме, Господе Боже мој'[186], молитвама пречисте своје Матере приснодеве Богородице и светога твојега угодника Симеона, оца нашега,

‚учини сада са мном знамење на добро
да виде они који ме мрзе
и да се постиде'[187].

Послушај ме, Господе, послушај, као што си некада пророка твога огњем[188], тако и сада мене, грешнога раба свога послушај градом небеским, да и ови разумеју да сам ја твој слуга и да се ужасну и убоје, и да се они који траже да нас озлобе поврате и задиве и прославе име твоје, Оца и Сина и Светога Духа, сада и увек и на векове!"

А Бог који чини вољу слугу својих на добро, још док је молитва била на устима светога, заповеди и бише ветрови, севања, муње и громови јаки и уједно сумрак, и страх велики на самом краљу и на свим војницима његовим, тако да су се сви уплашили и говорили:

— Шта ће то бити?

И гле, одмах, не другде него на оној страни где стојаше обитељ светога, у великој ширини унаоколо, свесилни Бог прослављајући и чинећи чудесним раба својега, озго с небеса превеликим градом одажди, тако да је множина покрила земљу. А они који су били са светим, припавши к њему, говораху:

— Помилуј нас! Гинемо од страха, и од наших коња ниједан неће остати, нити знамо камо се разбежаше!

А свети, још стојећи на молитви и благодарећи Бога на оном што се догодило, са сузама рече:

„Слава теби, Господе,
слава теби, човекољупче,
слава теби, премилосрдни,
слава теби, благопослушљиви

онима који те истином и вером призивају,
слава твоме милосрђу
што си и мене грешног послушао!
Довољно је, Господе, твоје милости[189]
коју си показао на мени рабу твоме,
заповеди опет свемоћном речју твојом
да се заустави град који пада!"

И одмах се с његовом речју заустави. А свети са великим весељем благодаривши Бога заврши молитву. Затим заповеди да донесу богоданога града, и сам прво окуси од њега као од освећена, и раздаде свима који су били са њим. Затим напунивши велику сребрну зделу часнога грумења од града, даде краљу говорећи:

— Пошто сам молио од Краљевства ти леда, и због времена не нађе се да ми се да, био сам присиљен да молим од творца времена и од свебогатога Бога, и даде ми из његових неоскудних ризница те дадох Краљевству ти као благослов. Пошаљи људе и колико им је потребно нека узму!

А краљ чувши ово од оних који су дошли од светога, обузе га ужас због необичне вести, узе принесену зделу са сјајним градом, и разумевши да му га је молитвом светога Бог дао, у страху се задиви чуду и целивајући грумење града рече:

— Диван је Бог у својим светима![190]

Затим метнувши га у вино, сам и сви који су с њиме благодарећи Бога испише га добро растворено и студено. А слуге краљеве и свију велможа, чувши да је пала множина града, сви трчаху да га узму и сви колико им беше потребно узимаху. А тај чудни и ваистину богодани град дуго остајаше неотопљен као грумење, док га узимаху они којима је био потребан.

А краљ, сетивши се својих охолих речи које рече светоме у гордости, срамљаше се да га позове преда се. Договоривши се са свима својим великашима да испуни молбу његову и да живи у миру и љубави са краљем српским, и сви утврдише реч, заједно са краљем дођоше ка светоме и клањајући му се и хвалу му одајући говораху:

— Пошто смо разумели да си ти Божји човек, буди нам присни гост, а брат твој, краљ српски, нека нам увек буде у љубави, још више него раније. А тебе, Божји човече, молимо, опрости нам што ти у препирци рекосмо и не сећај се против нас ка Богу због тога, да не пострадамо нешто, јер си ти, као што видимо, Божји слуга, и Бог те у свему слуша.

И сви приклањаху главу под руку светога, хотећи се од њега благословити, а ка његовој власеној мантији прилагаху очи своје и лице, и ову целивајући одступаху. Јер добродетељ побожности зна да задивљује не само саплеменике него и противнике, а нарочито када се у Богу чудом јавља.

А свети их прими, и као из божаствене ризнице срца својега износећи, нове и старе речи њима говорећи учаше их о Богу, чему беху веома удивљени, и клањајући му се одлажаху својој кући.

А краљ, примиривши се са светим, чешће га к себи призиваше и његовим речима о Богу наслађиваше се. Ганут, рече светоме:

— Твоје речи, оче, уносе у душу моју неку неисказану жељу да те волим. А хоћу, ако се не гнушаш мене, да те по Светоме Духу узмем за оца и учитеља, да ти исповедим живот мој у гресима и веру моју, па да добијем од Бога или да се саблазним!

А свети га прихвати са весељем душе и срца радошћу, и краљ исприча све о себи. А свети се задиви његову са топлом љубављу према Богу спремном исповедању грехова својих, о којима га свети архиепископ научи да се покајањем добро исцељују. Потом рече к њему:

— Одричеш ли се јереси?

А он:

— Одричем се, као што ћеш ме ти научити!

По науку светога одрече се јереси и вере латинске коју држаше и свију јереси злих и срамних које света, саборна и апостолска црква одрече и свети и васељенски сабори проклеше, и он проклињаше и одрече се, а обећа да ће држати веру православља као што га свети научи. Свети образац божаствене свете вере, као што од њега чује, рече му да изговори

три пута, и свети свршивши на њему и све остало што је узакоњено над таквима, и обновивши га свег вером православља, удостоји га да прими пресвето тело и часну крв Господа Бога и Спаса нашега Исуса Христа. После овога поучи га о правди и истини, о љубави и о милостињи према ништима, приводећи му као сведока Данила, који је рекао Навуходоносору: „Савет мој нека ти дође на време, о царе, грехе своје очистићеш милостињом према убогима и безакоња своја милосрђем према ништима".[191] И много друго што је корисно и достојно да се прими изрече њему, и свети архиепископ га довољно научи како ће Бога молити и благодарити и у њега веру држати, и много се за њега помоливши Богу и утврдивши га молитвама, благослови га.

Затим архиепископ рече да креће својој кући. А краљ се пред њим поклони, и држећи га за руку рече:

— Шта ћу, дакле, ја недостојни вратити твојој светости за сва добра, о оче, којима си ме извео из таме преваре и јереси и просветлио светлошћу православља, вером у Христа? Да си свечасно благословен од Бога, ти и дан у који си дошао к нама, јер си ми укрепио душу! Иди Богом чуван и у миру својој кући. Брату твојему и мојему Стефану краљу српском јави нашу истиниту љубав, и не заборављај да се молиш за нас, да твоје учење остане у нама и да га Бог до краја делом сврши. Усрдно умоли оне који долазе к нама од брата мојега, краља српскога, да нас посете са твојим писмом, поучавајући да нас утеше.

Љубазни у Господу целив један другоме дадоше, и краљ проли многе сузе због растанка са оцем. Затим посла са светим благочастивоме краљу Стефану коње изабране и своје лично борбено оружје, са многим другим светлим даровима, а засебно обдари светога премногим частима и оне који су дошли с њиме, и светло испративши, отпусти га својој кући. А посла и од слугу својих благородних да га са сваком почашћу проведу, док га не преведу и преко реке Саве.

А свети дошавши кући, мир и велику љубав од угарскога краља и велможа његових брату својему

краљу српскоме и свима благороднима својим испоручи, и сви благодаривши Бога примаху га радосном душом, и одајући му апостолима подобну хвалу што се добро трудио, говораху:

— Колико су красне ноге
оних који добро јављају мир,
као оних који добро јављају
оно што је добро![192]

А говоре и о томе угарском краљу да је добро сачувао веру православља по учењу светога, и да је поживео у правди и истинитој смерности и љубави, и да је нарочито милостињу давао ништима и био веома усрдан, и да је у свему изванредном Богу угодио, коме је отишао завршивши живот. А Бог није затајио његово брижљиво чување заповести према Богу, тако да га је и после смрти удостојио да чини чудеса, да се, дакле, и до сада Угри њиме хвале и говоре:

— Имамо света и чудотворна краља који лежи у гробу!

Овакве, дакле, чуда учини свети Божјом помоћу у земљи угарској, и молитвама Богу и посредством светога архиепископа код непријатеља имађаше Стефан благочастиви велики мир, и хваљаху Бога који им помаже да добро пребивају у великом миру.

После овога благочастиви краљ Стефан, обузет болешћу, призва брата својега, сада хваљенога, и много га мољаше да га удостоји светога и анђелскога и иночкога образа. А свети га у овом никако није послушао:

— Када дође време за такву твоју молбу — рече — ја ћу ти сам послужити у овим стварима!

Пошто се он исцелио од болести и свети архиепископ оде кући, опет краљ Стефан оболи од теже болести и плачевно написа светоме, молећи га да дође и да га удостоји светога и анђелскога и иночкога образа.

— У овом животу — рече — више ме нећеш видети!

Свети се подиже и док је брзо ишао свом брату, Стефан још брже изишавши из живота Господу отиде, а нико није смео да га удостоји иночкога образа, чекајући светога. А ни краљевство не остави никоме од синова својих, рекавши:

— Краљевство није моје него Божје, и онога који се трудио за њега, светога владике и брата мојега. И као што га прво даде мени молитвама и благословом, и сада ће га такође дати коме га Бог научи.

Када су његови синови и сви мали и велики плакали и спремали погреб, послаше светоме у сретање, говорећи:

— Владико свети, немој да паднеш у болест напорном журбом, јер брат твој и без иночкога образа Господу оде.

А свети архиепископ, за престављење брата својега чувши, оружје бола душу његову пробадаше, и брзо сишавши са коња који га је носио, многим ридањем сузним благодаривши Бога рече:

— Слава Богу за све!

Ожалостивши се што се брат његов није удостојио да прими иночки образ много више него због његове смрти, рече:

— Ја сам крив, бедник, због овога господину брату мојему. Али као увек, и сада још више, Господе, Господе, не остави ме да се због овога у животу мојему увек жалошћу потапам!

И са плачем великим на земљу припаде, и опет устајући мољаше се, говорећи:

„Владико Господе Исусе Христе, Боже наш, који си беспочетноме Богу и Оцу својему искони сабеспочетан, савечан и једносуштан, Син јединородни, а на крају времена по вољи његовој нашега ради спасења у утроби пресвете и свенепорочне деве Марије безмужно, од Светога Духа и пресвете њене крви неизрециво оваплотивши се и родивши се сугубо на земљи — као Бог и као човек са нама поживео јеси;

ти и по људској природи заплакавши над Лазаром, по природи божаства са влашћу аду из утробе овог истргавши и четвородневна подигавши из гроба

и представивши га жива, Марти и Марији, сестрама његовим, сузе утолио јеси;[193]

молбе за сина сатникова ниси презрео;[194]

Хананејку која је молила за кћер која страда помиловао јеси;[195]

Јаирову кћер из смрти као из сна подигао јеси;[196]

удовичина сина, на погреб ношена, са одра подигао јеси;[197]

и ја ћу се грешни данас њима уподобити, припадајући молим се твојој доброти, као што си њих негда тако и мене сада услишивши помилуј!

Јер ти си тада и сада и на векове исти.[198]

Све је теби могуће[199], немогуће ти није ништа. У рукама су твојим душе и дисање свакога створења. Јер ти живот садржиш и смрћу владаш, и осим тебе нема који спасава.

Свесилном речју твојом пресветломе твојему и доброме анђелу заповеди да врати душу слуге твојега, брата мојега. Да буде опет жив данашњи дан до ноћи која долази, молим твоју доброту, у који ћу моћи украсити га анђелским и иночким образом који је желео.

Буди милосрдан, дакле, сада и мени грешноме, као што ниси презрео ни оне раније, да и ја, слуга твој, памтим твоју милост према нама, и смелији и усрднији служићу остатак живота мојега теби угодно, Богу мојему."

Са многом вером и смелошћу рече:

— Анђеле Божји, у име Господа нашега Исуса Христа, говорим ти: Врати душу слуге својега, брата мојега, да га, дошавши к њему, опет нађем жива!

И тако узјахавши на коња, још брже путем гоњаше, говорећи:

— На тебе се уздах, Господе, да се не постидим![200]

Дошавши над брата својега, оне који су плакали од њега отуриваше, и огњеним сузама часно његово лице довољно окропивши, тајним у срцу речима тајновидцу и свевидцу сакривенога много се за њега мољаше. Пруживши своју свету десну руку на срце његово, у име Свете Тројице написа по нагу телу слику крста, и одмах осети у својим рукама да се покренуло, и опипавши по његовим прсима, и ова

опет нађе топла и жива, и како се веома молио услишан би, и обрадова се, и реч Христову говораше синовима његовим који су ту стојали и свему народу:

— Не плачите и не галамите, краљ није умро него спава, и душа његова је у њему![201]

И буђаше овога као иза сна, говорећи:

— Устани, господине мој, реци ми!

Тада он, од смртног сна отворивши очи своје и светога познавши, ухвати га за руке и целоваше их, а свети га подухвати и одмах подигавши се седе.

Ко твоје, Христе, да искаже силе?

Ко милосрђа твојих да исповеди мноштво?

Онај који је умро и без душе се укочио и сасушио, и који је за погреб спремљен, да се преда матери земљи, молитвама светога опет добија душу и убрзо оживљује!

Због овога обузе ужас и дивљење оне који су ту стојали, и сви сагласно једно повикаше:

— Господе, смилуј се!

После тога свети архиепископ га украси светим и анђелским и великим образом иночаства, назвавши га Симон монах, уместо Стефан.

Тада приведе и најстаријега сина његова Радослава у његове руке, и свети заповеди да овоме да краљевство. А он рече:

— Ја влашћу скиптра, а ти молитвама благослов!

И тако примајући иночко одело у које беше новообучен, целиваше га, и више се овим последњим власеним радоваше него ранијим царским, бисерним.

После овога свети архиепископ га удостоји да прими пресвете, страшне и животворне Христове тајне од којих се ваља бојати, и све по уставу над њима свршивши, рече:

„Благодарим те, Господе, што си услишио молитву моју, и као што сам желео, слугу твојега брата мојега видех. Прими, Господе, опет у миру душу његову, да се како подигнућем тако и представљањем његовим опет прослави име твоје свето!"

И такоречени Симон монах, држан у рукама светог архиепископа, слатко веселећи се и Бога благодарећи, у руке његове дух свој предаде.

А сви који су ту стојали са удивљењем престадоше плакати, и славећи Бога и светога, светости његовој чуђаху се, што Бог међу њима молитвама његовим учини таква чудеса.

А свети архиепископ са епископима и са свештеницима, са синовима његовим и са многим благородницима подигоше га, и са њиме стигоше до велике лавре светога Симеона у Студеници, и тако, псалмима и песмама и милостињом према ништима као што је достојно и богоугодно одавши му почаст, положише га ту у цркви Свете Богородице, близу светога Симеона, оца његова.

Ова, дакле, чудеса тако учини Бог светим архиепископом о подизању и о представљењу благочастивога Стефана и првога краља. И нико, који је слушао за чуда што се догодише раније међу старима и светима, да не прими с неверицом ова нова чудеса која се сада догодише. Јер ни овај није био хуђи од старих и великих светих, а показао се да је многим добродетељима неке и превазишао. Зато се не колебајмо двоумним мислима у овоме. Павлом великим утврдимо се и верујмо, говорећи: „Исус Христос јуче и данас исти, и на векове".[202] У старини и у садашњици, онима који Бога љубе све иде на добро.[203] Јер „све је могуће ономе који верује"[204] — рече Господ.

После представљења благочастивог Стефана и првога краља, свети архиепископ венча краљевством најстаријег сина његова Радослава у великој цркви, у поменутој Жичи, утврдивши га молитвама и благословом, предаде му да самодржавно управља отачаским и српским скиптром.

Пошто је провео с њим мало времена, свети похита да стигне у свети град Јерусалим, камо је веома желео, и да се поклони спасном и животворном светом гробу Христа Бога нашега, и свима тако светим местима, а уједно и да раздели милостињу у њима и свима ништима. Епископи и сви благородни, и сам краљ Радослав молили су га са многим сузама да не одлази од њих, али га нису могли задржати. Ипак,

пошто је надом утешию срца њихова да ће се опет вратити к њима, био је од њих отпуштен. Краљ Радослав даде му да са собом понесе велики товар злата и сребра, а дао би и сав дом свој да је свети хтео узети.

Свети дарова свима мир и благослов и у Господу целив, и тако дође на западно море у Далмацију, и отуда лађом, са својом пратњом, поче морем пловити.

Божјим управљањем добивши прикладно време, убрзо стиже до светога и жељенога града Јерусалима, и ушавши у свету божаствену цркву Васкрсења, поклони се. Проливши многе сузе, дотичући се очима и телом животворнога гроба Владике својега Христа, и рукама га грлећи, с љубављу целова. На светој и часној Голготи и у целој цркви са сузама целивавши и поклонивши се, благодари Бога што се удостојио да му се испуни његова добра жеља.

Часни и свети патријарх Атанасије прими га сјајно, даде му целив у Господу и тако га отпусти да се одмори. Сутрадан са светим патријархом и са његовим часним саслужабницима у светој и великој цркви Васкрсења свету и божаствену службу сврши. И као што су божаствени оци у цркви били учесници божаствене трпезе, тако су и у дому патријархову били заједно и за телесном трпезом. Свети обдари многим даровима и почастима цркву Божју и патријарха, и његове саслужабнике, а уједно и ниште, и узе благослов и заповест од светога патријарха да може по целој његовој области у Палестини свету службу свршавати.

Тако се поклони у Витлејему и у Светом Сиону, и у Светињи над светињама, и у Гестиманији, и на Гори Јелеонској, и у Галилеји, у Витанији и у посници Господњој, и у свима светим местима у околини светога града, и сврши у њима свету службу и раздаде у њима милостињу. После тога, одморивши се, дође и до реке светога Јордана, и са многим умиљењем благодарећи Христу поклони се на месту где се Владика Христос Бог, не знајући греха, телом крсти од слуге Јована, хотећи омити наше грехе, где је виђен и Дух Свети како силази на њега у виду голубијем, а уједно и глас од Бога Оца, који га сведочи: „Ово је син мој вазљубљени о коме благоизволех"[205]

Прешавши Јордан, и у цркви Светога Јована Крститеља поклони се, и у њој свету службу свршивши био је љубазно примљен од игумана и братије. И довољно давши благослов који ношаше, прими од свију молитву и целив у Господу, и од њих опет испраћен до Јордана иђаше својим путем радујући се.

Ушавши у манастир Светог Герасима, и тамо исто свршивши, дође и у велику лавру Светога оца Саве, и свима божаственим и светим црквама у њој поклонивши се, и на гроб светога и себи истоименога преподобнога оца дошавши, довољно га сузама ороси и целова. Пошто је био сјајно примљен од игумана и братије, отпочину. Сутрадан сврши у Лаври свету и божаствену службу, па је много дана био гошћен од игумана и братије. Испитавши пештеру светога оца Саве и сва места пребивања у пустињи где је усамљено живео у посту, болу и страдању, и усрдно посетивши све преподобне који су око свете Лавре, и како то и треба — ка Содомском Мору и у долини самотно и ћутећи живе, и видевши оне што с људском природом скоро бестелесно живе, дивљаше се и у души се умиљењем изграђиваше. Пошто је са споменутим преподобним мужевима много разговарао о духовним стварима, обдаривши све богато благодушношћу, и обогативши се њиховим молитвама и благословом, весело се врати у Лавру. Свети даде у Лаври многе почасти за лепоту Божје цркве, а игуману и свој братији потребне ствари, више него осталим манастирима. Узевши од свију љубазни целив у Господу и молитву, хиташе на пут обиласка светих места.

Дошавши у Лавру светога Евтимија, и у манастир Светога Никона, и манастир Светога и великога Теодосија Општежитеља, тако учини и у њима и у свима светим местима која су у околини Јерсалима.

И дошавши у свети град Назарет, поклони се у цркви на светом месту где арханђел Гаврило, послан од Бога свечистој и непорочној Деви Марији, дође к

њој и благовести јој да ће безмужно Духа Светога доласком и силом Вишњега осењењем, од пречисте своје крви девичанске родити телом Христа Бога нашега.[206] Јер у том Назарету, вративши се од телесног бежања у Египат, у њему је телом био отхрањен хранитељ свију, Бог мој Исус, зато се и назва Назореј.[207] Свршивши свету и божаствену службу у светој цркви Благовештења Богородице и Бога, и онима који цркви служе давши што је носио, и још милосрдно обдаривши ниште, свети отиде.

Одатле стиже и на свету гору Тавор, и у цркви место свето са сузама врелим и свесвете горе врх обилазећи целиваше, где Христос преобразивши се показа ученицима својим божаства својега славу, малу зраку — колико могаху поднети, одакле и глас Очев из облака светла, како му сведочи да је он његов син вазљубљени.[208]

Посетивши, дакле, све пустиње и манастире у Палестини, и у свима поклонивши се и милостињу раздавши, свети се врати у свети град Јерусалим. Био је опет радосно примљен од реченога светога патријарха, који се дивљаше његовој усрдности у обилажењу светих места, и благохваљаше велики његов труд у Богу. Многовремено потом састајући се и о црквеним правилима разговарајући и учећи се, божаствени оци се радоваху у Господу. Многе свете мошти по манастирима и у Јерусалиму и од патријарха затраживши и купивши, и свете службене одежде и часне сасуде, и по целој Палестини ако би налазио што свето и часно свети архиепископ куповаше, хотећи донети у своје отачаство. И опет свршивши свету и божаствену службу у светој и великој цркви Васкрсења, и са сузама целиваше свети и животворни гроб Христов, и љубазно у Господу целовавши светога патријарха, тако се часно растадоше божаствени оци.

Подигавши се из Јерусалима, свети дође у град звани Акр, и ту остаде дотле док што часно и свето не нађе и не купи. И укрцавши се са својима и са

стварима у лађу, повезе се у Азију, и Богом управљани убрзо дођоше у Азију, где беше цар. Јер царствујући Константинов Град тада заузеше и држаху Фрузи, а царство се грчко надвоје расече, јер над целом Тесалијом и Илиријом, у Солуну, био је цар Теодор, који је после од Асена цара загорског у бици ухваћен и ослепљен био; а у целоме Понту, Галатији и Витинији у Азији царевао је благочастиви цар Калојован Ватац.

Допловивши к њему, свети му јави свој долазак. Цар се обрадова његову доласку и посла своје благоусрдне слуге са својим коњима, да са сваком почашћу доведу светога од мора. Са великом љубављу цар га прими и слатко га питаше за света места, која ради поклоњења беше обишао, и цар благохвално похвали његов труд Бога ради.

Многовремено и са великом љубављу и почастима свети биваше приман од цара и царице, докле год је ту био. И непрестано, тражећи свете мошти, куповаше и од цара мољаше.

Потом свети објави цару свој полазак морем у Свету Гору, у Атон, а цар спреми једну од својих лађа и из свога дома даде светоме сва блага земаљска која су на потребу, и обдари светога часним дрветом крста и моштима светих, и свештеним одеждама и сасудима црквеним и многим разним почастима, а даде му и злато много, говорећи:

— Владико свети, у Свету Гору и до својега отачаства имаш дуго да путујеш, и пошто обично увек дајеш потребницима, узми, дакле, и ово и раздели како хоћеш, а моли се и за нас грешне.

И тако благословивши цара, растадоше се љубазно у Господу.

Дозва га опет и царица, хотећи да је он благослови, па му и она указа поштовање многим споменутим почастима, и тако свети изиђе из цареве палате радујући се. А цар посла у лађу и једнога од својих слугу са оружаним људима, да без бојазни и са сваком почашћу светога проведу.

Божјим пројављењем пошли су морем, оставивши с десне стране Константинов Град, и ускоро стигав-

ши у Свету Гору Атон уђоше у пристаниште и изнесоше терет из лађе. Сви који допловише са светим одморише се у манастиру угошћењем, и говораху да би пошли кући. Свети довољно обдари царева благородног човека и оружане људе и све који су били с њим у лађи, и написа у писму благородну похвалу, молитву благослова за све благодати цареве, и даде га цареву човеку да однесе цару. И тако све угостивши и удовољивши потребама за пут и благословивши отпусти их с лађом к цару.

Свети архиепископ поклони се и у светим манастирима у Светој Гори, царево и своје злато нештедно у њима раздели, а преподобни прот и часни игумани и сви богобојазни људи љубазно га примише, као изданак Свете Горе, и поклонише му се. А многи из пустиње, које је раније, Богом упућен, хранио, долажаху да га виде и да их он благослови. А он их благодушно примаше и обогаћени од њега уједно благословом и потребама, одлажаху кући.

Довољно времена одморивши се у Хиландару, у своме рукотвореном манастиру, свети добро поучаваше игумана и братију слатким духовним речима, на што и због чега изиђоше из света да се подвизавају, и говораше да треба трпети што је за Бога, макар и тешко било, и молећи утврђиваше, јер од Господа нашега Исуса Христа у јеванђељу његову добро изложене одлике широкога и теснога пута слушајте, рече, „и онај који се подвизава од свега ће се уздржати".[209]

После овога свршивши свету и божаствену службу, и причестивши се светим и страшним Христовим тајнама, и с љубављу целовавши мироточиви гроб преподобнога свога оца Симеона, и наситивши духовним поукама игумана и све у Господу од њега сабрано словесно стадо као ливадом, угостивши их уједно и телесним, даде свима мир и благослов и последњи у Господу целив, и тако изиђе од њих.

Дошавши у град који се зове Солун, поклони се у цркви светога Христова мученика Димитрија, и са топлом вером и љубављу целова његов гроб, у коме свете мошти његове мироточиве леже.

Прими га и цар Теодор, кога је после, као што рекосмо, ослепио цар Асен. И он му указа поштовање великом љубављу и угошћењем и даровањем. Цар и митрополит много изговорише светоме да благочастиви краљ Радослав у љубави и у миру са њима пребива, и тако га отпустише да пође својој кући, рекавши:

— Пошто ниси далеко од нас, јављај нам о своме здрављу!

Цар му даде заповест и писма да га примају са сваком почашћу и проводе све до границе грчке земље.

Благочастиви краљ Радослав, чувши за долазак светога у своје отачаство, заповеди епископима и игуманима да са благороднима изиђу на границу српске државе да га дочекају, а и сам, када се приближио, далеко му у сусрет изиђе. Као што приличи, учини му поклон лицем на земљу и радоваше се неизмерним весељем своме у Господу оцу. А свети архиепископ, видевши самодршца и његове благородне, и сва чеда својега отачаства, похвали Бога и даде свима мир и благослов и целив у Господу, и тако после великог угошћења сви одоше на починак.

А свети дође у Лавру свете Богородице Студеничке. У Божјој се поклони цркви и часни гроб преподобнога свог оца Симеона, у коме мироточиве свете мошти његове леже, с љубављу и са сузама целовавши, светим његовим миром помаза своја чула и осећаше да се веома обогатио. Одморивши се довољно времена у манастиру, поучаваше игумана и братију још бољим иночким подвизима, и све који му долажаху корисном и духовном поучаваше, јер и реч његова сладошћу — по апостолу сољу — беше растворена.[210]

Дозвавши епископе и игумана и све црквене и часне свештене личности, сврши са њима свету и божаствену службу о спомену брата својега првовенчанога краља Стефана. Откривши гроб у коме беше положен, нађе свете мошти његове целе и не-

разрушиве, и сви су се веселили благоухању, а нису се нимало подавали жалости. Веома због овога похваливши Бога, обрадова се и са сваком достојном чашћу из Студенице ове подигавши у Божјој великој цркви од Стефана сазданој, у Архиепископији што се зове Жича, са псалмима и песмама и сваком чашћу ове положи. И опет свету и божаствену службу о преносу светих његових моштију свршивши, и обдаривши ниште за његов спомен, и довољно угостивши све у Архиепископији, отпусти свакога својој кући.

А многи долажаху да виде светога, и сви поучени и благословени од њега весело се враћаху својој кући.

После тога и сам пропутова по целој земљи народа свога, све утврђиваше учењем у вери, а у свима манастирима предаваше да се држе устави и обичаји иночкога живота као што беше видео у Светој Гори и у Палестини и у Азији.

Велможама и свима богаташима у овом веку апостолски пређаше да не мудрују високо нити да се уздају у богатство које ишчезава, него у Бога који га даје, а више да се богате добрим делима, и да буду дарежљиви према свима[211], ни над ким да се не узносе нити да кога злостављају, већ да помишљају на Бога који је над свима и на неприступну висину истинитога царства. Овима говораше да буду тихи према свима и да човекољубиво владају послушнима, као себи равним слугама милостиво.

— И ви сте — рече — од истога земнога праха од кога и они, јер и вама је потребно од Бога Владике свију исто човекољубље као и њима од вас.

Војнике учаше да избегавају насиље и неправедно грабљење, и њих саветоваше да буду задовољни платом својом, супругама и царским давањем.[212]

Све људе у вери и у љубави према Богу и ближњему утврђиваше, и мољаше их да не враћају зло злим;[213] да ломе хлеб гладнима; да ниште бескућнике у дом уводе; наготу да покривају и да своје по крви не презиру, свему добро настављаше према писаном. Јер, говораше, ово су дела духовна која чине човека

хришћанином, и овим приношењем плодова Бог се весели више него сваком жртвом.[214] Са сузама свакога мољаше да се бежећи клони разврата и прељубе, мужелоштва и скотолоштва, и сваког блуда. Приводећи све исповедањем к покајању, говораше:

— Откријмо овде сами сада грехе своје, да на будућем суду, уставши као горки тужиоци против нас, не постану јачи од нас. Најпре ти реци грехе своје — рече — да се оправдаш. Од великих је мука лек исповедање грехова и бежање од њих, „Јер исповедићу", рече, „против себе безакоње своје Господу, и он је опростио кривицу срца мојега"[215], и ране које се откривају не могу се погоршати.

Поучаваше да буду милостиви и да хране сироте и удовице и све ниште, да избављају оне којима се чини неправда, да искупом ослобађају из ропства. И веома опширан беше у овом. Поучаваше оне који су у супружанству да целомудрено и у девичанству чисто пребивају. Владарима, светитељима и велможама, иноцима и световнима, старима и младима, свима, дакле, беше закон добродетељи.

Таквим се богосветлим светилником просвећиваше тада српска земља, таквога представника код Бога имајући, и у миру молитвама његовим срећна радоваше се.

А онај који од почетка мрзи добро, непријатељ људи ђаво, наоружавши непокорношћу млађега брата против старијега, Владислава, велим, против благочастивога Радослава краља подиже. Јер благочастиви Радослав краљ у свему најпре благопохвалан и изванредан, постаде покоран жени, од које и би повређен умом. Властела су негодовала због неурачунљивости ума његова и одступила од њега и приступила млађем брату његову Владиславу, те међу браћом настаде мржња и гоњење због горке славе краљевства.

Свети их је много молио и претио им да буду у миру, и када није могао да их умири рече:

— Ако је од Бога оно што ви чините, воља Господња да буде!

И одмах краљ Радослав изгнан би, и побеже у град Драч. Али му због лепоте жене његове стадоше завидети, и после кратког времена би лишен те злонаравне и лукаве жене, јер беше друга Далида као прва Сампсону[216], и ова се нађе крива своме красноме господину, јер по њеној вољи оте је од њега велики Фруг који је владао градом и устреми се да га коначно убије. Поменути Радослав побегавши од смртоносног мача, изагнан из краљевства и лишен жене и одасвуд у недоумици о себи, одмах прибеже светоме архиепископу као својему оцу, а свети га прими радосне душе и довољно га утеши слатким речима од скрби, која му се догоди од брата и од лукаве жене. А хотећи зауставити братовљево непријатељство против њега, украси га анђелским и иночким образом, назвавши га Јован монах уместо Радослав. У безлобности и у простоти богоугодно поживевши, због свога неметежнога и немногопечалног иночког живота Бога хваљаше, говорећи:

— Благословено да је војинство небескога цара, којим се земаљскога војинства и зависти, мржње и смрти ослободих!

А свети архиепископ краљевством и молитвама венча свога синовца реченога Владислава, мада је незаконито и разбојнички уграбио власт, али је судио да је то по Божјој вољи. И доведе му невесту, кћер цара загорскога званога Асена, и обоје благословом утврди.

Краљ Владислав тада узе и благослов од светога архиепископа, и поче зидати манастир у месту које се зове Милешева, у име Вазнесења Господа нашега и Бога Исуса Христа.

Благочастиви Владислав био је благопослушан светоме архиепископу у свему што се тиче светих цркава, и више од других, и остаде с њим у миру и љубави колико се изволи Господу. И све што је од тада свети чинио успеваше, јер је у Богу чинио.

И пошто виде српску земљу својега отачаства како сија украшена краљем и архиепископом и епископима и игуманима свештеним, и иноцима, ипатима и војводама, божаственим и саборним великим црквама, светим и часним манастирима и свима добрим законима и уставима православних и христоименитих народа, веома похвали Бога због овога, јер нису напразно ни узалуд били многи његови трудови за њу, него изиђоше у богоугодно дело, и као од апостола, изнад свакога приноса, прими их једини који познаје срца.[217]

А свети увек, као што много пута рекосмо, од људске славе бежећи, помисли да остави власт првосветитељства и ако Бог изволи да изврши његову жељу, рече да ће у туђим крајевима и живот завршити.

Насамо рече краљу Владиславу своју помисао. А краљ и благородни његови, хотећи га зауставити од такве намере, падајући на земљу, много га мољаху и никако га не могадоше задржати, јер је свети одлучио да крене на свој пут до Синајске Свете Горе, и опет, ако Бог изволи, да им се врати и да се ван власти усами у ћутању и овим ослободи од њих.

Признавши све своје епископе и учећи их много о црквеном устројству и о правилима законским, говораше:

— Ви знате како сам са вама службу своју свршавао, како нисам пропустио ништа корисно да вам кажем, да вас научим, да најпре ви сами сачувате све о покајању пред Богом и о вери у Господа нашега Исуса Христа, и да научите народ који је под вама. И сада опет свакога од вас мојих молим, све што вам предадох Богом, и све што од мене чусте и видесте и примисте и разуместе чему се научисте, сви ви да сачувате тврдо и неразрушно, да користивши се собом научите друге. Апостолски вам, дакле, у данашњи дан засведочујем „да сам ја чист од крви свију, јер нисам пропустио да вам кажем савет Божји. Пазите, дакле, на себе и на све стадо у коме вас

Дух Свети постави епископима да пасете цркву Господа Бога, коју стече својом крвљу".[218]

Такође заповеди и свима игуманима да се придржавају оног што је по уставу законитом прописано у манастирима.

Дозвавши у велику Архиепископију, у поменуту Жичу, благочастивога Владислава краља и благородне његове великаше, заповеди им да чувају многе ствари које се односе на свете цркве.

Изабравши једнога од ученика својих, Арсенија јеромонаха, кога тачно познаваше да је више од других украшен безлобношћу и правдом, као мужа у свему преподобна, који се увек боји Бога и који заповести његове брижљиво чува, служећи са свима епископима свету и божаствену службу, свети посвети овога и даде му сву власт коју је сам од Духа Светог примио, да везује и разрешује кривице људских сагрешења. Посадивши га место себе као архиепископа на својем богодарованом престолу, утврди га свети, довољно угостивши у Архиепископији самодршца и великаше његове, новог архиепископа и епископе, и све који су дошли, и од свију молитвама измоливши себи отпуштење, а он опет свима мир и благослов и у Господу последњи целив давши, спреми се да пође на пут у страну земљу. Узевши много злата од краља Владислава и од Архиепископије, понесе га са собом на раздавање у светим местима.

Дошавши опет на западно море у Диоклитију, и гле, као Богом спремљену нађе лађу која вози у град Акр. Укрца се на њу и пође на свој пут, управљан Богом.

Многи су чули за путовање светога у Јерусалим, и знајући да носи са собом много богатство, крвници звани гусари, укрцаше се у брзе галије и у морским заливима у заседи чекајући, вребаху на њега, тражећи да га опљачкају. Али Бог који је велики у милости и неизменљив у доброти, који познаје и чува оне који га увек љубе, и као што својим ученицима повика „Ја сам са вама и нико против вас!"[219] — био

је и овоме помоћник на спасење и покровитељ од оних убица. Јер густом маглом зави морске заливе, у којима беху у заседи против светога, и учини га невидљивим, и неповређена проведе га.

Када се речена магла подигла од очију оних безумника, одмах угледаше лађу светога у пристаништу града званог Брендич, и промашивши наду, гневом својим сами у себи растрзаху се, јер се осујетише њихови умишљаји, којима се злу поучише. Дођоше у град светоме, приказујући се као људи мира, и поклонише се и испричаше све што се догодило с њима, и говораху:

— Колики труд поднесосмо у морским валима тебе вребајући! Али ваистину разумесмо да си ти угодник Божји, јер нам он не даде да те нимало оскрбимо. Сада, дакле, дођосмо преда те да нас благословиш. Моли се за нас богоугодно, да се без пакости вратимо кући!

А свети чувши ово од разбојника, чувственим устима и мисленим у срцу благим благодарењима хваљаше Христа Бога, који се брине за њега. А разбојнике оне веома љубазно и довољно угости због тога што су исповедили своју злобу и што се покајаше пред њим, и расудивши човекољубиво о многим трудовима њиховим које претрпеше на мору због њега, и не помињући злобу, покори се заповести „Љубите ваше непријатеље"[220] и даде им благослов од злата које ношаше. А они, задививши се милосрђу светога и поклонивши му се, отидоше кући.

Свети проведе довољно времена у реченом граду, и опет лађом пође на свој пут у Јерусалим. Пошто су много пловљење прошли, имајући погодно време од Бога, једнога дана када су пловили пучином наједанпут се подигоше бура с небеса и противни ветрови, настаде сумрак и велики метеж на мору. Вали се около гибаху, тако да су покривали лађу, и једрила су се савијала, и од силине ветра замало се нису сломила. Крмар је због многих ветрова употре-

био сву вештину управљања, и нешто боље да учини није могао смислити. А лађарима, који изгубише наду да ће преживети, руке сасвим ослабише. И сви нашавши се у невољи од страха умираху. Јер сва нада на спасење остави их.

И нека нико не помисли да је случајно и без Божје љубави оваква скрб близу смрти наишла на светога, јер и овим је Бог, како ја мислим, кушајући га напастима и још више присвајајући га својој љубави, хтео да га прослави.

Пошто су сви у лађи плакали, очекујући смрт од потапања, дођоше светоме, говорећи:

— Види, оче, да гинемо. Али се надамо да ћемо тобом избећи смрт!

А свети ће њима:

— Богу, чије смо саздање, са мном се молите, чеда. Ја сам човек грешан, и због мене, како ја мислим, снађе вас ово зло.

А они опет вапијаху:

— Смилуј се, оче, на живот очајника! — и припавши к његовим ногама мољаху да његовим молитвама приме помоћ од Бога.

А свети не престајаше са сузама, и ћутећи се мољаше, као Мојсије негда за народ, умним речима у срцу за себе и за оне који су с њим у лађи. Али Бог чудеса и нада безнадежним, као што негда Мојсију рече: „Што вапијеш к мени? Пружи на море руку своју!"[221] — мислим да је и овоме тако у духу рекао. И одмах свети подигавши се заповеди својим ученицима да га држе, јер не могаше од силних валова у лађи стојати без држања. Заповедивши свима да одбаце страх и да зову „Господе, смилуј се", и сам подигавши своје преподобне руке, мољаше се говорећи:

„Као што си некада спасао своје ученике, који су се у лађи борили с валима, запретивши мору и ветровима[222], спаси сада и нас који се потапамо од њих, Водитељу, јер гинемо, а и ми смо твоји христоименити људи, другога Бога осим тебе не знамо, не презри дело руку својих, човекољупче. Твоје смо створење, помилуј нас!

Немој да због мојих грехова потопиш и оне који су са мном, да један гроб, морска дубина, прогутавши прими данас све нас.

Као раније ученике, и нас сада услиши који смо у беди и смрти, јер ти исти тада, и сада си ти исти.[223]

Теби је све могуће, и није ти немогуће ништа.[224] Јер твојом заповешћу држи се све што се управља и стоји, и твојим мигом претвара се и опет враћа у свој чин.

Заповеди сада ветровима да уђу у своја скровишта, и водама морским да се у тишину саставе!"

Са вером и великом смелошћу ка Богу чинећи слику крста на противне ветрове и на морске вале који се високо уздизаху, пружаше руке и прећаше им, говорећи:

— У име Господа Бога нашега Исуса Христа, који је све из несуштаства у суштаство и из небића у биће привео[225], и ветрови и море, утишавши се станите!

И одмах именом Господа Исуса Христа и његовим устима ветрови и море улегоше, а вали се у себи сложише, и сунце пресветло обасја, и настаде тишина велика.

Сви који су били у лађи, видевши брзо укроћење мора и ветрова речју светога, ужаснуше се од чуда и слављаху Бога, који такву власт даде људима, и припавши ка светоме поклонише се, називајући га Божјим човеком и угодником његовим, јер молитвама његовим избегоше од водопокривена гроба, морске пучине, и говораху да су у Богу добили живот њега ради. А свети са многим сузама, благодарећи Бога због Божјих милосрђа, говораше њима:

— Вас ради, чеда, овако и брзо Бог прслави милост своју на нама. Јер ваша вера у мене грешнога и моје молитве Богу учинише да добијемо што смо молили. И сви заједнички, дакле, Бога похвалимо, и не заборавивши његова милосрђа која се сада догодише на нама, од сада к њему управимо наш богоугодан живот.

И тако свима заповеди да узму јела и да се утеше.

Добивши погодно време, Богом управљани дођоше у град Акр, где је лађа имала да истовари терет. Свети се попе у град ка цркви Светога Георгија, у метохију Лавре Светога Саве, коју свети на првом путу, од Латина поробљену, беше искупио и Лаври повратио. И ту се одмори. А они бродари који доплови̇ше са светим, испричаше начелницима града све што је било са њима и чудеса светога на мору, и сви, покорени дивљењем, дођоше светоме, и клањајући се мољаху да приме од њега молитве. Указаше му као ваистину Божију човеку сваку почаст и угошћење, и свети се одмори код њих; а кад се укрца у другу лађу, пошто су га снабдели сваким добрима за пут, са љубављу га испратише.

А свети дође у Велику Кесарију, и поклони се на месту где се Господ наш смилова на народ, и чинећи чудо, по јеванђелској повести, са пет хлебова нахрани пет тисућа људи, осим жена и деце.[226] Одатле оде у Јопу, и тако опет по други пут дође у Божји жељени, у свети град, Јерусалим.

Уђе у свој манастир, у дом Јована Богослова, који уз своје учешће, први пут дошавши, искупи од Сарацина. И тако ушавши са братијом и са игуманом Лавре Светог Саве у цркву пресветлога Христова Васкрсења да се помоли, са врелим сузама, клањајући се, целиваше животворни и пресвети гроб Христа Бога нашега и свету Голготу, и сва света места, на којима Господ наш Исус Христос претрпе вољна страдања, и испунивши се великом радошћу Бога хваљаше.

А часни патријарх јерусалимски Атанасије, познат светоме још од његова првог доласка, за долазак његов чувши, брзо притече у цркву ка Христову гробу да га види, и часни оци давши себи љубазно у Господу целовање Бога хваљаху.

Патријарх узе светога у свој дом, питаше га о свему како је провео на путу и како га опет Бог доведе, и светога уједно примањем за трпезу и многом радошћу отпусти ка Светоме Богослову, где је имао становати.

А сви ништи Града Светога чувши за долазак, навикнути брзо долажаху к њему као ка оцу своjему. А он нештедно сејаше благослов и са милошћу њима тихо даваше, и не само ништима него и у свима светим местима, и у Лаври Светога Саве, и у осталим манастирима, као и на првом доласку, тако и опет дошавши, такође још више раздели у њима милошћу у Богу.

Примивши благослов од светога патријарха и узевши људе који ће га проводити до Александрије, и Богом чуван стиже у Александријски град. Био је у великој цркви светога апостола и јеванђелиста Марка, и са многим сузама, имајући их увек даровање од Бога, свети се поклони и њима се посведочаваше врелина срца и љубав душе његове према Господу, у коме штавише и многе трудове усрдно предузимаше и не штеђаше се да се подухвати тежих.

Свети патријарх александријски часно предусрете светога, јер беше чуо из Јерусалима вест: „као странац долази к вама архиепископ Далматије и Диоклитије". Целовавши се љубазно у Господу, отпусти светога у дом где ће се одморити.

А ујутру свети патријарх дозва светога, и питаше га за њега, одакле је и о његовом путу. А свети опет истинито причаше патријарху о себи. А патријарх чувши да је свети син самодржавнога оца и за његов живот у Светој Гори Атонској од младости, и како је у Константинову Граду постављен за архиепископа својему отачаству, и како је опет узвишени престо вољно оставио и иде по туђини ради поклоњења у светим местима и Христа ради, дивљаше се расуђујући о његовим трудовима од дугога путовања, и примивши га у душу своју веома га заволе. Патријарх многодневно призиваше светога и биваше с њим заједно за трпезом, наслађиваше се љубављу, а свети питајући научи се у патријарха у расуђивању многих духовних судова, и један другога питањем и беседама много окористивши, обдарише један другога разним и изванредним почастима, и тако се часни и свети оци љубазно растадоше.

Свети захте да посети и живот светих који у околини Александрије у пустињама ћутљиво у посту живе. Јер нарочито желећи да види ове потруди се, мислећи да ће од њих више чути и видети, као од древних, јер говоре да је у старих све боље од нових. А патријарх, испуњавајући његову молбу, даде му ради овога искусне људе који познају пустињу, да га прате. А свети се поклони у цркви светих мученика и чудотвораца Кира и Јована, и у цркви светога и великога и дивнога мученика Мине, и обдаривши ниште изиђе из града Александријског.

Дође ка светим и пустињским оцима који су у Мареоту. А ови дуж Ливије у анђелском ћутању и молитвама и посту провођаху мученички живот. Са свима разговараше о духовним стварима, и примивши велику корист од њих, као што и очекиваше, и све довољно милостиво обдаривши, благословом од њих и молитвама обогаћен, иђаше својим путем радујући се.

А дође у Тиваиду, затим у Скит и Црну Гору, и у остала света места, у којима нађе најизванредније и богобојазне и преподобне људе где сијају добродетељним делима слично сунцу, од којих речју и животом велику корист примивши, дивећи се њихову трпљењу у тесности, у души изграђиваше се. Све богато обдаривши од богатства које ношаше, а примивши од њих молитву и благослов, као да је велики плен задобио хваљаше Бога, радујући се што достиже да види такве свете и што се удостоји да с њима говори и да га они благослове.

Потом се врати у Свети град Јерусалим, и у великој љубави са часним Атанасијем патријархом одмори се.

А хтео је ићи и у Велики Вавилон и у Египат, а из Египта, говораше, ако буде Божја воља да стигне и на Свету Синајску Гору.

Минувши Јерихон и прешавши јорданске пустиње, дође у Каламонију и ту се у манастиру Пресвете Богородице одмори, где се одмори и сама пресвета Дева Богородица са заручником Јосифом када са Исусом бежаху од Ирода у Египат. Из Каламоније

свети дође у град звани Корак. Одатле опет кроз много дана и бедним путовањем, с Божјом помоћу, стиже и у Велики Вавилон. Преко својих ученика посла вест султану који је тада владао Вавилоном да заповеди да му се да дом где ће становати. А султан, иако противник Христове вере, беше обузет као страхом и у свему покорен умиливши се, заповеди да се спреми пресветао дом где ће свети становати. А свети дошавши поклони се у цркви трију младића Ананија, Азарија и Мисаила, и би љубазно примљен од хришћанскога митрополита, и заједно с њим оде султану. Султан прими светога са сваком почашћу, и питаше га о путу, и дивљаше се труду његову Бога ради. И тако га отпусти у спремљени дом да се одмори. Султан заповеди да се из његова дома даје све што му је потребно, и запретивши рече да Божји човек не оскудева ни у чему.

А свети, одморивши се довољно, јави султану о своме путу у Египат. А султан му даде људе који ће га пратити и заповеди да га са сваким чувањем предаду египатском султану.

Такође и овај султан, чувши за долазак светога, Богом поучаван прими га са сваком почашћу и заповеди да се одмори у митрополији. Свети ушавши у митрополију, поклони се у цркви Пресвете Богородице, где пребиваше само Богородица са Исусом и са заручником Јосифом, побегавши од Ирода у Египат, док се не вратише у Галилеју, у свој град Назарет. Задиви се свети неизмерном Божјом човекољубљу. Јер има ту у Египту чудотворна икона пресвете Богородице, како држи на рукама Христа Исуса. Ту икону преобрази Бог по својим неисказаним судбама у црни вид египатски, јер мислим да ово црнило на тој икони изволи примити због поцрнелог Адама у аду. А хтео је у пресветли вид обући и своју палу слику подићи, и у своју прву красоту насликати и украсивши поставити на престо славе своје.

И ту се, дакле, са митрополитом у многој љубави одмараше, а султан заповеди да се удовољи свима потребним стварима из његова дома, докле год остане, тако да се митрополит дивио великој почасти од сул-

тана, коју указиваше светоме, што се никада не догоди да је коме од хришћана учинио.

А свети захте да оде и у пустињска пребивалишта светога оца Антонија Великог и светога Арсенија Великог, и измоливши од митрополита инока који ће га пратити, стиже на места, и ова обилажаше са топлом љубављу коју је имао према светима, и са многим сузама целиваше њихова пустињска света обиталишта. А које међу њима нађе да трпе Бога ради, обдари их са љубављу и примивши од њих молитву и благослов врати се у Египат.

Јави египатском султану о своме путу у Свету Синајску Гору. А султан, спремивши људе који ће га пратити до Синајске Горе, снабде га довољно свима потребним стварима за пут, јер га веома заволе. Јер беше и разумео да је син оца самодршца и да је западни архиепископ, и даде му у почаст балсамовог уља и велики трупац изабранога ксилалога, и благовоне ароматe индијске, сахара и финика да узме колико треба. А велможе аримаде, видећи велику љубав султанову према светоме, тискаху се, једни да се дотакну његових руку, а други да се дотакну његове мандије, говорећи:

— Тако љубазан хришћанин пре овога не дође к нама, него је ваистину човек Божји, као што и слушасмо!

И тако га с великом љубављу испратише.

А све ово биваше руковођењем Господа Бога мојега Исуса Христа, јер је не само људе него и звери и птице повиновао да служе његовим слугама и да им почасти чине. Природно је да се добродетељи диве не само благочастиви него и противници вере и поганици.

А свети дође и у Свету Гору Синајску, и ушавши у манастир у цркву Пресвете Богородице поклони се на месту светом где купина огњем горећи не сагореваше, него се и неопаљена остајући јави Мојсију, где и сам Господ из купине, која је огњем горела, рече к Мојсију говорећи: „Ја сам Бог Авраамов и Бог Исааков и Бог Јаковљев. Изуј обућу са ногу својих, јер место на коме стојиш земља је света“.[227] Зато,

дакле, и до сада јереј са босим ногама свету и божаствену службу на светом месту том свршава. Био је и у цркви Светога пророка Илије, клањајући се са многим сузама целиваше место о коме Господ рече Мојсију: „Ево места код мене па стани на камен, а ја ћу те покрити руком мојом, и подићи ћу руку моју, и тада ћеш ме видети с леђа. А лице моје неће ти се јавити, јер не може човек, видевши лице моје, жив бити“.[228] На томе камену и до сада се познаје положење моћне деснице Господње. Са многим умиљењем хваљаше Бога, који га је удостојио да и на тај жељени и свети врх узиђе и да се поклони, и да таква страшна, чудна и света дела Божја на њему види. Испунивши се весељем духовним, и веома обогативши се, радосно у манастир сиђе. Провевши сву свету четрдесетницу у манастиру у посту с братијом, сваке суботе усхођаше на свети врх и испуњаваше тамо свеноћно стојање у недељу у песмама и молитвама, и свршивши свету и божаствену службу опет у манастир ка братији долазећи остајаше, заволевши веома њихов добар живот у Богу. И даде много злата у манастир, записавши себе и своје родитеље и првога краља, брата својега Стефана, ради споминања у манастиру с братијом. И тако љубазно испраћен од епископа и све братије, опет дође у Свети град Јерусалим.

Патријарх га прими радосне душе, и питаше га како га Господ на дугом путовању сачува без неприлика. Благодаривши Богу, угошћењем одморише се. После овога свршивши свету и божаствену службу у цркви пресветлога Васкрсења и код живоноснога Христова Гроба, помоли се за цркву и за себе и за цареве и за све народе Господње тековине, које искупи часном својом крвљу. И тако са многим сузама целивавши Христов Гроб и Свету Голготу, и сва света места на којима је Христос ради нас вољно телом претрпео пречасна страдања, давши у Господу целив часноме и светоме оцу Атанасију патријарху и свима начелницима црквеним, и тако га с великом љубављу испратише.

Изишавши из Светога града Јерусалима, свети дође у Велику Антиохију, и поклони се у светој и великој саборној цркви. Свети антиохијски патријарх га прими часно и љубазно, и многодневним гошћењем састајаху се и поучаваху се, говорећи између себе у питањима и одговорима, о духовним расуђивањима. Потом измоливши благослов од светога патријарха, свети дође у манастир Светога Симеона са Дивне Горе; са многим сузама поклони се светој цркви и часноме гробу у коме преподобни лежи, и би сјајно примљен од игумана и братије. И давши у манастир од злата што га ношаше, изиђе из манастира и опет дође у Антиохију. Даде благослов патријарху и служитељима цркве, а патријарх обдари светога моштима светих и часним црквеним потребама, и тако се свети оци у Господу целиваше и љубазно растадоше.

Одатле дође у Јерменску, да тражи мошти светих.

Прошавши Јерменску и турске крајеве, дође поново на Сиријско Море. И нашавши лађу која вози у Константинов Град, укрцаше се у њу и пловљаху.

Од многих напора обузе светога јака болест у лађи. И пошто су пловили по великој пучини и пошто свети није имао где да изиђе из лађе ради опоравка од болести, душа његова беше у великој беди и близу смрти, тако да његови ученици беху у недоумици шта да чине и плачући говораху к њему:

— Знамо, владико свети, да ће те Бог као и свагда и сада послушати, а још више нас ради. Него моли се њему за твој живот, док смо у туђим странама до познате земље, или док нас, оче, не изведеш из ове пучине до верних народа. Јер када ти не будеш с нама, ови иноверци који нас возе продаће нас у ропство или ће нас заклати на овој пучини због богатства које носимо с нама, и предати нас морској дубини.

А свети им рече:

— Не скрбите због овога, чеда, нити малаксавајте. Јер уздам се у Бога да вас се неће коснути ниједно од ових зала које рекосте.

А они ће њему:

— Послушај нас, оче свети: мало што окусивши, развесели душе наше да ти се не би, због невоље од нејела кроз многе дане, пре времена смрт догодила. Сва, дакле, земаљска добра за која знаш у нас су твојим молитвама. Ако које од њих волиш, донећемо ти!

А свети ће њима:

— Ниједно од онога што се сада у нас налази не желим, само када би се могла наћи свежа, сада уловљена риба, од ње бих, мислим, окусио.

А ученици припадоше господару лађе и мољаху, не би ли којом вештином могуће било испунити прошење светога. А он их, као да су глупо говорили, укореваше, рекавши:

— Нерасудно је ваше тражење. Видите море узбуркано, и да лађа не стоји него је вали брзо носе, и на бескрајној пучини тражите да добијете свеже уловљену рибу, коју није лако и не знам на који начин наћи и дати вам!

А они ућуташе на то, и свети им рече:

— Не трудите се, чеда, нека буде воља Господња са мном!

И док је још ова реч била на уснама светога, одмах се од мора изнад лађе узвиси вал, држећи као рукама превелику рибу, и у руке светога, где лежаше у лађи, на прса је његова положи. И не оквасии га вал, и опет се натраг врати.

А свети видевши ту чудну рибу и са великим умилењем узимајући је хваљаше Бога, који је брзо ускорио његову жељу да му принесе и дâ храну, и говораше својим ученицима:

— Ево, Бог испуни нашу жељу, и спремивши постави нам храну без труда. Узевши, дакле, и како знате, варену или печену зготовивши, изнесите је нама и свима који су ту.

А господар лађе видевши брзо посећење Божје ка светоме, да повинова море да му у болести послужи приношењем рибе на дар, ужасом би обузет, и припавши са свима својима над болеснога светога, мољаху да приме опроштај због укора када су тражили рибу, и благослов за помиловање говорећи:

— Сада разумесмо да си Божји и да си му ти угодан слуга. Него нам опрости наше сагрешење, молимо се, јер се уздамо да ћемо, твојим молитвама спасавани, без пакости стићи својим домовима.

Добивши опроштај, сви са светим прославише Бога, који „даје храну сваком телу", као што Давид каже[229], који због свога великог милосрђа води бригу не само о људима него и о малим животињама и птићима враним, када га призивају[230], а колико ће пре оне који га се боје и који чине вољу његову услишити, и дати добра онима који моле у њега![231]

Када је свети окусио од Богом послане му рибе, чуђаше се неисказаној сладости њеној, а то исто рекоше и ученици и господар лађе, и сви који су ту, да такве рибе пре тога нису окусили. И доиста, јер је била послана од доброга и предоброга и свеслаткога Господа Бога и цара Христа своме правом и љубљеном, добром и верном слузи на велику част, са многом љубављу.

Када се свети најео од богопослане оне рибе заједно са свима у лађи, одмах и болест која држаше светога оде од њега без трага.

Богом управљани препловише велику пучину и стигоше у царски Константинов Град, у коме се свети поклони светим црквама, и у манастиру Пресвете Богородице који се зове Евергетида кроз много дана одморивши се, даваше да му се набаве свакакве потребне ствари и часни црквени сасуди и увек тражећи свете мошти куповаше.

И тако, дакле, испричасмо ово о путовању светога.

Јер сву Палестину, Сирију и Персију, Вавилон и Египат, Азију и Тракију и остале крајеве усрдно обиђе слично сунцу или птицама, јер много жељаше да се где поклони, било светоме, било светим местима. Ако би чуо где за строге монахе, због њих се нарочито труђаше, хотећи их видети и од њих тачно научити се духовним стварима и благословити се, и учинити им милост у братољубљу.

И жеља његова у Богу испуни се, и нада његова није била празна. Јер дошавши до светих и до светих места, поклони се, и виде строге и изванредне монахе у телу као анђеле, и њиховим светим речима наслади се, благословом и молитвама њиховим веома се окористи. Обогати се много свима добрим души корисним стварима и моштима светих, и часним сасудима, и црквеним потребама, хотећи све ово донети у своје отачаство.

Из Константинова Града опет се подиже лађом, и пође морем у Загорску земљу, хотећи видети својега пријатеља Асена, цара загорскога. Јер његова кћи беше удата за краља Владислава.

А дође у град Несебар, и пославши јави о свом доласку реченоме Асену. А цар посла своје благородне слуге и своје коње, да са сваком почашћу узму светога од мора са његовим потребама.

Када је свети дошао у град Трнов, предусрете га цар и љубазно га прими, и велико славље због његова доласка спреми, заповеди да станује у његовим топлим палатама због тадашње студени.

А када је дошао светли и велики празник божаственога Богојављења, цар и блажени Јоаким патријарх, одајући почаст светоме, заповедише му да на навечерје Богојављења сврши свету службу, а ујутро ће опет патријарх такође службу свршити. А свети послушавши цара и патријарха, и свршавајући на навечерје Богојављења свету службу, дође на свету купку то јест на крстионицу, и читаше над водом молитве освећења, и када је крстообразно благосиљао воду, раздељиваше се вода у купци и опет се састајаше. А цар и они који су с њиме били, видевши чудо, прославише Бога због онога што се догоди међу њима. А свети освети и просветли просвећењем крштења Христова и кропљењем свете воде цара и све који су ту били.

И тако за истом трпезом заједно обедовавши са царем и патријархом, одмориште се.

Потом цар, хотећи ловити звери у Подгорју, хоћаше да изиђе из града. Дозвавши светога много га је молио да не оде брзо од њега, говорећи:

— Због зимске невоље, владико свети, остани с нама као у својем дому, па чак и до Васкрсења Христова, и после тога по повољном времену отићи ћеш својој кући.

Оставивши га у својим топлим палатама, као што рекосмо, заповеди слугама да му из царева дома све довољно дају, а даде му цар и много злата да има на своју потребу, и да даје ништима који му долазе. И тако цар, примивши молитву и благослов од светога, изиђе у свој лов радујући се.

После царева одласка обузе светога болест, и разумеде да га Бог зове к себи. И дозвавши ученике своје, и све свете и часне ствари које купујући беше сабрао у Палестини и у целој Сирији, у Египту и у Вавилону, у Азији и у Константинову Граду: часне свештене одежде и свећњаке златоковане и драгим камењем и бисером украшене и остале црквене сасуде, многе свете мошти, све ово пописавши заповеди да се једне однесу у Архиепископију, а друге у Студеницу. У писму дарова мир и благослов Владиславу краљу и својега престола наменсику, блаженом Арсенију архиепископу, и свој земљи народа свога, и тако отпусти своје ученике у српску земљу, а сам остаде са мало њих.

А даде и у Патријаршију бугарску часне свештене одежде и књиге златоковане и свећњаке украшене драгим камењем и бисером и остале црквене сасуде што и до сада стоји сачувано на част Божјој цркви и за спомен светога. И ниште довољно обдаривши, тако да ништа није оставио код себе, него све раздаде, и спремивши се за лак одлазак од свега, хваљаше Бога што је испунио његову молбу, и што хоће да прими дух његов у туђим странама.

А дође к њему блажени Јоаким патријарх, и видевши га близу смрти и да дише последњим дахом, рече к њему:

— Ако заповедиш, да јавимо цару о твојој болести?

А свети је много молио, говорећи:

— Не бацај ме овим, владико свети, у велику бригу; него боље, пошто си ми учинио милост, и сам отиди у своју ћелију и пусти ме да у тишини дух свој Господу предам.

Молитву и последњи целив у Господу један другоме давши, патријарх оде у своју ћелију.

А у поноћ када је свитао васкрсни дан недеље, свети причестивши се светим и животворним Христовим тајнама, као што и увек говораше:

— Слава Богу за све!

И одмах, као да су га посетили неки из давнине мили другови, био је весео духом, а овим весељем потврђиваше се долазак анђела Божјих к њему и показа се неисказано светао у лицу, чиме доказиваше чистоту душе своје. И тако, до краја својега благодарећи Бога, у руке његове предаде душу своју.

Блажени Јоаким патријарх, дошавши са епископима и са игуманима и са начелницима града да погребу свето тело његово, беху у недоумици где да га положе, јер свети није ништа завештао о овом. Потребно је било да се јави цару, да заповеди где да положе светога. А цар чувши о престављењу светога много на патријарха негодова што је затајио од њега болест, и брзо пославши рече да се свети положи у манастиру који је он подигао, у цркви Светих и великих четрдесет мученика, и заповеди да се довољно злата разда ништима на његову погребу. Јер цар веома љубљаше светога па ради тога и показиваше после његове смрти овакву љубав према њему.

А часни и свети Јоаким патријарх, упаливши многе свеће са напред реченим светим и часним мужевима, свршивши над светим све узакоњено у псалмима и песмама, положи га у црквеној припрати у цареву манастиру, славећи за покој његов Оца и Сина и Светог Духа, и по царевој заповести довољно обдари ниште.

Потом и цар дође од пребивања у лову из горâ у град, и пре свога дома дође у свој манастир, поклони се Божјој цркви, дошавши ка гробу светога, и радујући се због њега хваљаше Бога што се удостојио да га

има у своме манастиру. И нимало не каснећи заповеди да се озида гроб његов, и положивши камен часни поврх гроба и царском багреницом покривши га, постави свећњак и златокована кандила над гробом у част светога, да осветљавају његов гроб.

Овакву веру и љубав показа цар у животу и после смрти према светоме, тако да су се сви чудили и хвалили Бога због цареве побожности.

Пошто је прошла година како се тело светога чува у граду Трнову у земљиним недрима, часни и свеблажени архиепископ Арсеније, намесник светога на престолу, осетивши бол за светим као за својим оцем и учитељем, и дошавши благочастивоме и државноме Владиславу краљу, рече:

— Није лепо ни прилично ни пред Богом нити пред људима да оставимо оца нашега, равноапостолнога од Христа нам дарована учитеља, који је многе подвиге и безројне напоре поднео за српску земљу, украсио је црквама и краљевством, архиепископом и епископима и свима уставима и законима православља — да изван његова отачаства и престола његове цркве, у туђој земљи, леже свете мошти његове. Дакле, колико је могуће, побрини се да их донесеш из туђег краја у своје отачаство.

Краљ се због овога веома обрадова, и пославши најчаснијега од својих благородних људи к својему тасту, цару Асену, јави цару своју молбу у погледу светога, па ако заповеди — да се испуни.

А цар, чувши из писма и од посланога за такву молбу, и веома због овога ожалостивши се, рече к њему:

— Када би свети и свето тело бешчасно и нечувано лежало, било би и право да молите, како бисте му пошту одавали. А пошто је свети код нас примио покој у Бога као што би и код вас самих, и у Божјој цркви с великом почашћу, као што видиш, свето тело његово лежи, зашто, дакле, и светоме и нама задајете труд тражећи га?

И тако га отпусти несвршена посла.

И опет краљ посла многе благороднике к цару, молећи и говорећи:

„Ако сам нашао благодат пред тобом, својим родитељем, не затвори од мене отачаскога милосрђа, не остави ме да се жалошћу у животу потапам. Дај ми свете мошти светога господина мојега и оца, да га пренесем у своје отачаство!“

А цар беше у недоумици шта да чини, јер мишљаше као да ће се лишити царства ако се лиши светога, а уз то јер беше положен у његову манастиру. Призвавши патријарха и своје саветнике, питаше да ли да га преда. А они му рекоше да то никако не чини, јер, рече, велможе и цео град веома негодују због овога. А цар опет написа утешне речи своме зету, Владиславу краљу, и ово додавши рече:

„Ако је Бог изволео да свети прими покој међу нама вернима у Христу, ко сам ја да се противим вољи Божјој или да се дрзнем да потресем гроб или свете мошти светога, јер свети није баш ништа завештао о своме преношењу. Све, дакле, што волиш да молиш од мене, није ти забрањено, сине мој, рекавши, а престани да ме присиљаваш да дам оно што ми није лако дати, јер ме и патријарх и велможе и сав град у томе спречавају.“

И тако обдаривши довољно посланике, отпусти их.

А краљ Владислав, видећи да је цар неумољив, беше у недоумици шта да чини. Јер сматраше на себи укор и презир од народа и гнев од Бога, догод буде свети лежао у туђини и ван свога народа. Науми, зато, да сам оде до цара и добије своју прозбу. Узевши са собом мноштво својих благородних, епископе и игумане, посла пред собом веснике, јављајући цару свој долазак. А даде им да носе и много злато, да дадү патријарху и царевима саветницима, да када цар дође нађе ове припремљене да његов захтев подрже.

Када је Владислав краљ дошао, таст његов цар Асен срете овога далеко од града и дочека га са сваком почашћу и љубављу. А краљ Владислав, дошавши у град, замоли цара да прво иде у манастир где свети лежаше и да се поклони, хотећи видети и гроб светога и поклонити се. Дошавши са епископима својима и са свима благороднима, учинише достојно поклоњење као

своjему оцу и учитељу и угоднику Божјему. А краљ Владислав не имађаше мере сузама, главом биjући пред гробом светога, и ако му је што сагрешио као живу исповедајући се, проштење од њега мољаше говорећи:

— Знам, оче, моје те сагрешење најпре учини бегунцем од мене и отера те да се ван свога ти отачаства преставиш, и сада опет чини да царево срце буде тврдо и да нам те не да. Али смилуј се на мене, опрости ми ако и нисам због неподобних грехова мојих достојан да се наречем сином твојим[232] не одгурни ме као пород свога ти брата, предомисли се о злу моjему, јер ти се кајем, оче! Види моју скрб и труд за тебе, и погледај на веру моју. Не остави свога отачаства за које си поднео многе подвиге и безбројне напоре и болове, нити ме у стид и презир обуци, у туђем крају пребивајући. Твојим молитвама Богу упутићеш цара да изврши моју молбу за тебе, да се не вратим празан и безнадежан, и да не будем поруган, тебе, оче, немајући са собом!

Пошто је, дакле, краљ ово и остало са плачем над гробом изговорио, тако да се његово лице од многих суза надуло, призван цару умивши се уђе. Свечаност је била велика, и велику љубав и весеље цар због свог зета приреди.

Те ноћи у сну, у лику светога, анђео Божји наговори цара да дâ светога и да буде однесен у земљу народа своjега. А цар, ужаснувши се веома због овога, дозва ујутру патријарха и своје саветнике и исприча им сновиђење. А они говораху да је то истинито виђење и Божије посећење због светога. Много молише цара да дâ светога како би био однесен својима, да се не би због тога, рекоше, нешто ненадано Царству ти догодило.

А цар дозва свога зета, краља Владислава. Краљ пре уласка на обед, епископи и његови благородни приступише к цару, и молбу за светога принеше, молећи да им га да. А цар, иако веома ожалошћен тиме, због јављања светога, да што не пострада, бојаше се овога задржати. И показиваше се као да чини благодат зету своjему Владиславу краљу, говорећи:

— Ја сам хтео код себе имати светога, у своjем манастиру, као даровани ми од Бога, и свети гроб његов поштовах и украсих, као што си видео, и помишљах да свети никако не буде изнесен од нас. Али пошто си потрудио висост Краљевства ка мени оцу своjему, и сам си дошао, нећу да те, сина свога, отпустим скрбна. Прими, дакле, свога у Господу оца и однеси својој кући као што хоћеш.

А краљ Владислав са епископима и са благороднима својима, што помишљаху да ће тешко када примити од цара, а сада изненада чуше да им се ово дарује, од неисказане радости падоше на земљу, поклонише се цару, и оправдано, јер се обогатише светим више него многим богатством царских ризница. И тако сви с царем на светлој трпези у радости и у великом весељу утеху срца примаху.

Потом краљ Владислав, спремивши царску багреницу и све што је потребно за подизање светога тела из земаљских недара, заповеди да се сврши служба светоме о спомену његову, а сам са својим епископима, док се служба свршавала, отвори гроб светога и видеше га ваистину света Духом, и телом свега цела и неразрушена, и власи главе и браде све светле и целе да има, и као да лежи и спава. Благоуханьем као мирисним миром развесели оне који су около стојали, и јави се тако без икакве жалости, и не само свето тело преподобнога него и дрво које ово облагаше и прах гроба обогати Бог благовоњем и исцељењем.

А грађани чувши у множини се стицаху да виде светога, и дотицаху његових светих моштију исцељење од многих болести добијаху, јер не биваху обичне силе преко светога од Бога у част светога. Јер мучени нечистим дусима слободни биваху, хромима хођење и грбавима исправљење и глухима слух дароваше. Пошто није могла множина народа да приступи к његовим светим моштима, узимаху благовони прах гроба и прилагаху ка својим болним местима, призивајући светога, и сви у Богу молитвама његовим здравље добијаху, тако да су сви који су то видели славили Бога и дивили се светости светога. Благовони гробни прах као злато или бисер разграбивши, журили су се да овај однесу

у своје домове као благослов, и на цара много негодовาху што је дао светога од њих.

Када је ово још чуо краљ Владислав, побоја се да се цар како не би предомислио, и опет отврднувши задржао светога, те заповеди да брзо дигну светога и понесу својима. Потом цар позва краља Владислава на трпезу весеља и љубави, и цар га назва место сина — отимачем, говорећи:

— Богом даровану ми ризницу — светога, дошавши запленио си и послао га својој кући. Насити се, дакле, јер си жељу срца својега постигао, а нека и ми његовим молитвама добијемо од Бога милост, јер смо истинску к њему за живота и после смрти љубав држали!

А краљ обдари многим даровима, изабраним коњима и осталим почастима цара и патријарха, а и цар краља и све који су с њим дошли такође обогати, и тако се љубазним спровођењем самодршци растадоше. А грађани после овога и од спољашњих крајева опет ка гробу светога долажаху, и сви своје болне приношаху, и благоуханим прахом гроба светога као миром све помазујући, и молитвама његовим исцељења својим болестима примајући, радосни, Бога славећи, одлажаху својим кућама.

Пошто су се, дакле, ова чуда тако догађала на гробу светога, благочастиви цар Асен се неситом душом радоваше због овога и мишљаше као да је свети ту и да није однесен из његова манастира. Заповеди да се гробне даске које су држале тело светога у гробу, и благоухани чудотворни прах у гроб светога положе, и први камен положи врх гроба и покрије царском багреницом као и пре, и рече да се поставе свећњаци и златокована кандила у част светога, да осветљавају свети гроб његов, као што и до сада у част светога гроб тај украшен стоји у манастиру цареву у цркви Светих четрдесет мученика.

У томе манастиру цареву беше неки инок, који се звао Неофит. Од много година он беше грбав, и нимало се није могао подигнути. А цар је заповедио да га чувају у његову манастиру.

Свети, још за живота, када је дошао у тај манастир, многу је милост човекољубиво према њему показивао, јер на коленима и на штакама, рукама опирући се, по земљи пузећи, веома страдални живот провођаше.

После преставлења и пренесења моштију светога, дођоше неки странци у тај манастир и примише овога Неофита љубављу, Бога ради, за трпезу, и довољно су га угостили и напојили, тако да он није могао да допузи до своје рогозине и да се одмори. Када су странци изишли и оставили овога Неофита у припрати црквеној, он, вином оптерећен, и не знајући честито шта чини, леже на камен који беше врх гроба светога и на њему спавајући одмараше се.

У поноћ, пробуђен као од некога светлога, и наједанпут скочивши са гроба светога, одмах разумеде да прав стоји на својим ногама, и ужасом чуђаше се, говорећи у себи:

— Јесам ли ја Неофит? И ако сам ја, како прав стојим и ходам? Нисам ли јуче по земљи пузио на коленима и штакама, а сада прав и без сваке сметње ходам? Какав је ово ужас са мном? Не знам да ли сам то ја!

И хотећи се уверити стварно да ли је он Неофит, потражи штаке на које опирући се рукама по земљи гмизаше, и нашавши их на гробу светога где беше лежао и опипавши се по коленима, и разумевши да су опшивена чојом и кожом, рече:

— Ваистину, без сваког спора, ја сам Неофит. Јер ево, и трагови страдања мога по земљи потврђују да сам то ја!

Весео и веома радостан због свога здравља, Бога хваљаше. Ка гробу светога главом бијући, узбуђен говораше:

„С каквим ћу се благодетима дароносив јавити пред тобом, оче? Којим ли ћу почастима чудотворни твој свети гроб моћи украсити?

Хвалим те, добри оче Саво, што си ме за живота, страдајући по земљи човекољубно милостињом помиловао, а када си отишао Господу, смелошћу од њега подигао си ме од пужења по земљи да право ходим.

Јер ја, страдалник, требало је да будем огњем сажежен од Бога или предан бесима да ме муче или да ме земља по заповести његовој прогута, јер сам многим пићем несвесно на свети твој гроб легао и спавао, а ти место казне одрешивши ме и од духа који ме је свезао, здрава ме начинио јеси, и за зло дао си ми добро, добри, и опет те прослављам, свече Божји, све док ме гроб не прими.

Ваистину си ученик доброга и незлобивога истинитога Бога, и заповести његове чувајући учинио си ово са мном!"

Док се речени Неофит бавио оваквим мислима и са сузама се молио код гроба светога, одмах уђе у цркву парамонар цркве Светих четрдесет мученика на јутрење, да ужеже кандила. Видевши човека код гроба светога где стоји, побоја се веома и од страха смете се, јер мишљаше да је привиђење или да су крадљивци ушли у цркву.

Дошавши к себи, рече:

— Ко си ти? И откуда си ушао пре свију у цркву?

А он, павши на земљу, поклони му се говорећи:

— Ја сам Неофит, који се до јуче грбав и на коленима ваљах!

А парамонар, видевши га свег права и здрава где хода, још већим страхом обузет, помисли да је нека утвара и укрепивши се крсним знаком рече к њему:

— Ако си ти грбави Неофит, као што кажеш, како си прав и како сада идеш са пуном снагом?

А он рече:

— Не знам, оче. Бог зна! Једино знам да су јуче дошли они странци и с љубављу ме довољно нахранили и напојили, тако да нисам могао допузити до моје рогозине и одморити се. Склоних се ка гробу светога Саве Србина, и несвестан врх њега легох и заспах. Око поноћи нека светла прилика, обучена у светле свештене одежде са жезлом, дошавши нада ме заспала и гурајући ме, рече: „Зар на моме гробу спаваш? Устани и брзо сиђи!" А ја, од његове светлости побојавши се и по његовој речи скочих без икакве сметње од гроба. И када је сан са страхом од мене отишао, одмах се осетих да прав стојим код гроба светога. Много сам

стојао плачући ка светоме, и молећи се за помиловање моје бедности, док и ти уђе, оче!

А парамонар, чувши ово од њега, дивљењем чуду страх измени и рече к њему:

— Ако је тако као што кажеш, хоћу да видим штаке на којима си страдао опирући се по земљи, и да се њима уверим.

А он, указавши их где леже близу гроба светога и показавши своја колена, обвезана чојом и кожом, увери га да му истину говори.

А парамонар, задививши се веома због чуда и благодаривши Бога, узиђе к архимандриту да узме од њега молитву за клепање, и исприча му све што Бог са Неофитом учини преко светога.

А архимандрит и сви иноци с њим, дошавши у цркву и видевши Неофита права где хода, задивише се. Архимандрит исприча ово цару и патријарху, и сви благодарише Бога за сва чудесна дела која бивају од њега преко светога. И цар се веома радоваше због овога.

Пошто су се множила чуда на гробу светога, мноштво народа долазећи досађиваше манастиру. А да му забране, бојаху се цара.

После овога, када је и благочастиви цар Асен завршио свој живот и Богу отишао, иноци који су били у манастиру његову, попустивши, хтедоше забранити народу да долази у манастир ка гробу светога.

У то време престави се неки свети митрополит, који је ценом сребра измолио од њих да га сахране у гробу светога Саве. А они, хотећи сакрити чуда, са радошћу учинише ово, и тако полагањем његовим зауставише народ да не долази ка гробу светога.

Али ни тако нису могли сакрити, јер и до сада тај гроб светога даје исцељење онима који са вером долазе.

Таква, дакле, чуда учини Бог преко светога у Загорју и у граду Трнову.

Излагањем чуда од гроба и гробног праха били смо спречени да говоримо о самом светом, али се гроба и праха ослободивши враћамо опет светоме.

Благочастиви Владислав краљ, подигавши светога цела и неразрушива из Земље загорске, заповеди да га понесу у своје отачаство, Земљу српску, а сам, као што рекосмо, позван од цара уђе на трпезу весеља. Цар обдари многим даровима и почастима њега и оне који беху с њим, и тако се у љубазном испраћају растадоше самодршци.

Владислав краљ брзо достиже светога у ношењу, и као некада Давид пред ћивотом[233] радоваше се, излазећи и предводећи његове свете мошти. Гласом пророка Исаија велегласно говораше:

„Нека се узрадује душа моја у Господу,
јер ме обуче у ризу спасења
и одећом весеља одену ме[234],
даровавши ми господина мога,
светога ми оца и учитеља,
заступника у молитвама мојему отачаству
и почаст наследства мојега."

И опет:

„Узнећу те, Боже мој,
јер си узвеличао на мени милост своју[235],
а сада сам блажен,
сада се благоукрасих,
више од земаљских царева узвеличах се,
више од људи обогатих се.
Колико је моћна мени
милост твоја, Господине,
колико си ме заволевши одликовао,
Боже мој, милости моја!
Нека је благословено име твоје
на векове векова!"

Оваквим благопохвалним речима Богу весељаше се и уз псалме и песме ношаше светога са епископима и благороднима.

А када се приближио са светим моштима светога, блажени архиепископ Арсеније са епископима и игуманима и са многим благородним изиђоше им у сретање, и достојно поклоњење светоме и светим његовим моштима целивање као Божијем угоднику сатво-

рише. Сливаше се и народ са свију страна, да види и да се поклони, чувши за долазак светога. А Бог нескудно даваше благодат од моштију светога онима који их се са вером дотицаху. Јер многи молитвама светога добивши исцељење од болести које их држаху, весело одлажаху својој кући, славећи Бога.

Краљ и архиепископ са епископима и игуманима и са благороднима многим, сви заједно, и мало и велико, у радости великој са псалмима и песмама ношаху светога, и дошавши до манастира који сам тај краљ Владислав сазда, у место које се зове Милешева, положише га славно и часно ту у великој цркви Вазнесења Господња у светлом и часном гробу, који му Владислав краљ беше спремио, псалмима и непрестаним песмама славећи Бога.

И велики празник у славу благочастиви Владислав начини о спомену светога, на којем обдари архиепископе и епископе и благородне, и ниште довољно обасу милосрђем, и тако сви од њих одлажаху кући.

После не многог времена јави се свети доласком у сан једноме преподобноме богобојажљивом и побожном старцу у манастиру говорећи да његове свете мошти не треба да леже у земљи него ван гроба, у цркви. Ово и учинише, јер подигавши опет из гроба његово пресвето тело цело и неразрушено, у цркви га благоухано свима на виђење и поклоњење предложише.

И после овога догодише се осењењем Духа Светога многа чудеса од светих моштију светога, и до сада дају многа исцељења болнима од многих болести, који са вером долазе, и отачаство своје обојица заједно — то јест Симеон преподобни и свеосвећени Сава — молитвама Богу српску земљу утврђују и од нападаја противника бранећи је чувају. И нико се други од другога колена не огосподи међу Србима, само од племена њихова, отац сину и син сину краљевство предајући. Јављају се и пред пуковима српских скиптара, Божји анђели у виду лика њихова, молитвама њиховим од Бога послани на помоћ у биткама, тако да су многи од војника говорили:

— Видесмо светог Симеона и светог Саву пред нама у пуку како језде на коњима, и то једнога у смерности иночког одејања, а другог украшена у светле светитељске одежде.

Многе противнике који се на отачаство њихово, на српску земљу подигоше, молитвама Богу посрамљене одбише, а неке и сасвим срушише и убише.

Свете мироточиве мошти преподобног Симеона леже у Великој Лаври, сазданој од њега, у цркви Пресвете Богородице у месту које се зове Студеница. Син његов, свеосвећени Сава, равноапостолни први архиепископ и учитељ српски, цео и неразрушен и благоухан лежи у великом манастиру у цркви Вазнесења Господњег, коју је саздао благочастиви краљ Владислав, у месту које се зове Милешева. Обојица свети и чудотворни, и до данас дају исцељења онима који са вером и љубављу долазе к њима, јер их таквим чудима за живота и после смрти Бог, диван у светима својим[236], прослави.

К њима и ми сада смерношћу и свагда припадајући молимо се, и благоумилно узвисивши глас рецимо оно што им припада, за преподобне и свештене и свечасне главе, веома украшене делима добродетељи:

О, двојице богоизбрана, свети и дивни, богоносни и свеблажени оци Симеоне и Саво, који сада заједно стојите пред Светом Тројицом, облиставани светло њеном светлошћу, и гледате од ње на нас одозго, не заборавите добро се бринући за нас, народ свој.

Не сећајте се зала којима Бога прогневисмо, не срамите се наших нечистота којима грешимо пред њим и због тога далеко стојимо од њега. Него као чедољубиви оци, омивши нас покајањем од њих, усвојите нас чиста њему, и свагда нам дајте дарове добре измоливши од њега.

Спасавајте нас молитвама од најезде поганика и сваког оскрбљења!

Знамо да вас прљавштином безакоња наших дела много жалостимо и чинимо да сте малаксали. Али, не оставите, не одгурните, не одреците се нас као туђеродних, јер смо наследство вашег удела и већ кроз вас добијамо судбу од Бога, и не тајимо ваш многи труд и зној за нас.

Благопохваљујемо и проповедамо ваша добра дела за нас, православља веру, од јереси ослобођење, истинито крштење, цркава подизање, светитељâ велелепоту, царско украшавање круном, народа узакоњење, ка покајању поучење, инокâ сабрање, ништих исхрану, сирочади смиловање, за живота и после смрти чудеса дивна, заступство пред Богом молитвама и у биткама помоћ, отачаско милосрђе и свагдашњу милост.

Не заборависмо сва ваша добра за нас, која се догодише међу нама, нити ћемо их заборавити.

Опет тражимо свагдашњу помоћ и благодат и заступство ваше, просимо да се молите за нас и да нас заступате, и припадајући молимо се: не престаните да се молите човекољупцу Богу за стадо ваше, које сте од душе заволели, за које се чак до смрти подвизавасте, да се избавимо од таме грехова и страсти, од сваке обузетости злим бесима и крвника и преваре.

Као што сте нас у маловременом и земном овом животу, док с нама бесте, водећи нас, чували у обојем, то јест у душевним и телесним стварима, још више се сада, будући код Христа, молите за нас њему, да у миру и тишини покајањем живот наш поживимо, и после смрти своје милостива га и помирљива нађемо, и да нам буде у страшни дан суда наплате милостив и дарежљив.

Његово смо створење[237], и за њега живимо и јесмо[238], и осим њега за другог Бога не знамо.

Њему и припада свака слава, хвала и величје, част и поклоњење, заједно са Оцем и свесветим Духом, и сада и увек и на векове векова. Амин.

Житије Светога Петра Коришког

Житије и подвизи светога и преподобнога оца нашег Петра у Коришкој гори испосника

Благослови оче!

1

Добро и за добро умиљење, себи и слушатељима корисно поучење, Петра преподобнога споменом, житије његово да за све саставим наговарао си ме, оче и брате Григорије. Као што зна твоје преподобије, много се устезах започети ово, не из лености него више због оскудне своје памети. Јер се преподобни, макар и у последње нараштаје али не горе од изванредних древних отаца подвизавао, и као бестелесан пошћењем, молитвама и сузама, да тако кажем, анђелски у Коришкој пустињи достојно Бога поживевши, јавио се. И како бих ја груби и недостојни, који у гресима препогано, и скврно, и нечисто своје живљење истроших, и који отуд стекох срце помрачено и ум страстан, и лиших се мудрих мисли, могао да уприличим реч или украсим у похвалу? Али да не мислиш да не маримо за твоју љубав, и да се не прогневиш, расудисмо да је боље усрдно испунити твоју молбу колико се ништим умом постићи може, те молимо Бога, премудрости водитеља и благоумља податеља, да нам подари капљу благодатнога знања у Духу светом, како бисмо према твом очекивању достојну реч уприличити могли.

2

Благоумно твоје разумевање за ово, и добро што молиш од нас, и божаствену љубав коју имаш за свете његове, веома похваљујем и много славим. Јер је добро то што души својој на овај начин прибављаш. Оставити последњим нараштајима житија светих и њихове изванредне и добраољубиве подвиге — добро је, и веома корисно и згодно: на добро надметање

доброљубиве душе, када се о томе чита, ревношћу за добродетељ подстиче, исто као што и љубитељи ратова оно што се у незнабожачким списима нађе написано о мужаству неких јунака у древним ратовима, сада о томе радо читају, и оданде се уче да буду усрдни, искусни и неустрашиви у боју против непријатеља. Тако и спаситељи и слушатељи житија, и храбрих подвизавања, и против ђавола мужастава, и борења, и одољења светих људи, ако су за добро уопште способни, нађу се и нехотице погођени у срцу па се труде да против мислених противника и непријатеља душа наших искусни и противни постану. И у једном и у другом случају житија служе на корист: слушатељима су већ сама по себи корисна, а списатељима следује награда због користи слушатеља. Због тога се ми у Богу и твојој љубави повиновасмо, и почињемо, по твојој молби, приповедати житије преподобнога, не да бисмо покушали овога похвалити, нити пак желимо што сами корисно од њега добити; јер када преподобни на земљи, за живота, похвале људске није хтео, на небесима тек ову никако сада не жели, по Давидовим речима: *У теби је похвала моја у цркви великој*[1], то јест на небесима, и *што имам на небесима мимо тебе, и што зажелех на земљи*[2]. Он сада није лишен свих скупа небеских похвала, божаствених, мислим, и анђелских, које ми нисмо у стању замислити нити ћемо икада бити способни исказати их. Али, да дубинама заборава не буде прекривено доброга оца добро живљење и у пустињи трпљење, а да би и ми пажљиво гледајући у њега и као останом подстицани понављали подвиге његове и на добродетељ се покренули, почињемо повест, Бога у помоћ казивању повести молитвама имајући.

3

Овај свети бејаше из краја хвостанског у Диоклитији, из неког села које се зове Уњемир, син благоверних и благочастивих родитеља хришћана, који га по рођењу његовом светим крштењем про-

светлише, а када ојача дадоше га да се учи светим књигама. Још из детињства веома кротак дечак, у свему тихо обличје и нарав имађаше, и једноставном и безболном душом и потоњу благодат божју на њему у младом узрасту испољаваше. Често, како то световни људи воле, вршњаци његови на игралишта и позоришта исхођени покушаваху да и њега силом са собом поведу, али би се он од ових истргнуо говорећи да у тим стварима са њима неће друговати. И тамо не хтеде ићи. И често родитељи његови поводом тога бејаху нерасположени због њега, и говораху му: „Бруко породице и срамото, наша, зашто са друштвом радовати се не изађеш, него свагда ћутиш и безгласан као да си у жалости за киме ходиш? Шта се то с тобом на наше очи дешава, коју потајну мисао у срцу своме носиш и не говориш нам о томе?" А он као дете безлобно не одговараше и насмешив се ништа не рече, него још више на учење приону, и чешће у цркви постећи него код куће пребиваше, и не тражаше од родитеља ни јела ни одела него му они сами на силу од овог даваху.

4

Доспевши до тога да се упозна са светим књигама, и о заповести јеванђеља размишљајући, и слушајући Господа како у овом говори: *Ко љуби оца или матер више него мене, није мене достојан*,[3] и он помишљаше да остави родитеље. А уз то, ако куд оде и нађе кога где служи Богу, да и он остане с њим да Богу служи. И о томе стално размишљаше. И одмах отац ка Господу отиде, а мати разумеде сина својега, осетивши да помишља отићи, и као свака мати обисну му се о врат и плачући говараше: „Не остављај матер своју, чедо, смилуј се на удовиштво моје, сажали се на сиротство сестре своје, још девојчице. Ти знаш да поред Бога још само тебе и њу за утеху души својој имам. Не остављај ме, молим те, да од плача смрт не окусим због тебе, па ћеш одговарати пред Богом што си ме убио. Не присиљавам те да месо једеш или да

се ожениш. Остани и живи како хоћеш, само ме не остављај!" А он, смиловавши се на раздирано срце материнско, и многим сузама њеним тада задржан би да не оде. И одмах по очевој смрти преузе бригу о кући, и у томе послушан матери својој радио је повинујући се у страху, али се још јачим постом покри; због тога су га са подсмехом звали „сухоједац". Вретиште оштро уз тело ношаше, и о том не знађаше нико осим матере. Због тога још више мати његова над њим плакаше, гледајући цвет његове младости како се у посту суши. Али бојећи се да не оде, остављаше га да живи како хоће. Потом се и мати његова престави, и кћер своју оставивши му ка Господу оде. А он, сузама и надгробним псалмима и поменом матери достојну пошту одавши, што нађе у кући раздаде ништима, и добивши олакшање настојаше да оде тамо куда је прво био наумио. Али опет младошћу сестре своје, јер не имађаше коме да је остави, задржан би. И када је он упита: „Хоћеш ли да се удаш, сестро моја?" она, чистоту љубећи, и пошто јој ова реч тешко паде, одговори му: „Ако ти сам избегаваш брак, зашто друге на њега присиљаваш? Жив Господ и жива душа твоја, ја то учинити нећу, нити ћу те напустити. *Бог твој, Бог мој, и тамо куд идеш да се населиш идем и ја с тобом*[4], и како у посту ти живиш, живећу и ја с тобом, само ме не остављај!" А он, пошто ју је много молио и не могаде је убедити да се уда, рече „Воља господња нека буде!"

5

По изласку из села и из дома очева, у цркви светог и над апостолима врховног апостола Петра, више тог села, од старца који ту већ живљаше као инок прими анђелски лик, и на томе истом месту подиже и колибу за становање. Близу и сестри својој сагради колибу, те као брат и сестра живљаху, и строги пост и молитве к Богу упражњаваху. Ближњи, и знанци, и по крви рођаци дивљаху се чудесном изласку и животу њиховом у Богу, и долазећи к њима

доношаху им потребне ствари. Преподобни због тога много негодоваше и бејаше му тежак толики долазак к њему, те рече својој сестри: „Веома би нам било корисно живети далеко од својих, и не гледати ни радост ни жалост њихову". А она рече: „Како хоћеш, господару!" И устадоше, те отидоше у други крај, који се зове Алтин, и тамо, опет близу једне цркве светога и врховног апостола Петра, у подвигу поста живљаху. Али се ни тамо делима добродетељним од посетилаца сакрити не могоше.

6

Преподобни, пак, слушајући житија древних отаца и од срца спреман да се окуша у већим подвизима, жељаше да се дохвати пустиње где би непознат био, али га спутаваше присна заједница са сестром. Много због тога тужаше, говорећи: „О, како ми се велика напаст, ова жена, догоди!" И пошто му дојади, уставши једном побеже. А сестра његова, осетивши, колибу без ичега остави и за њим пође. И дошавши до једне горе високе што се налази крај града Призрена, више села по имену Кориша, на тој гори застадоше да се одморе од напорног пута, јер сестра његова изнеможе и усну. А преподобни, да само распукнули камен у гори нађе, размишљаше како би усрдно ушао у њ и у њему, ако Бог хоће, и живот свој у самоћи скончао. И помишљаше како је бедно и незгодно са женом живети у пустињи, те речи у себи: „Боље да сестри претпоставим Бога, и корисније је да њу привремено ожалостим а Бога не прогневим занавек".

7

Уставши на молитву и клањајући се говораше: „*Господе, ти све знаш*[5], и ти знаш срца мојега жудњу за тобом, да из љубави према теби и сада ову сестру моју саму у пустињи остављам, јер хоћу да ничим неспутан послужим теби, Богу мојему. Упути ме по твојој доброти тамо где бих почетак покајању поста-

вио, да се о својим злим делима истински побринем. Ја вољу и завете дајем, а ти трпљење и до конца живљење у пустињи овој даруј ми. Молим се и за ову рабу твоју, сестру моју: твојом добротом благоизволи, и анђелима твојим добрим одведи је тамо где ће у покајању теби угађајући живот свој завршити. Не заборави, Владико, у девичанству чистотом и постом труд њезин тебе ради. Заштити је покривачем силе своје од свих видљивих и невидљивих замки ђавољих, да се и ја, раб твој, због спаса њеног обрадујем и узвеселим". И одмах знамењем часнога крста часну главу њену осенивши, док је спавала остави је, проливајући реку суза због растанка. И ушав у пустињу, скри се од ње. А она, пробудивши се и не видевши га покрај себе, по имену га иштући призиваше, и како га ни после дугог тражења не нађе, схвати да је одбегао од ње као што је испрва мислио. И много по гори плачући, и вапајем великим срце своје раздирући говораше: „Тешко мени, где пропадох! Тешко мени, господине брате и водитељу спасења! Тешко мени, слатка моја светлости, како те се лиших? Где си се свио? Где си сад када си мене оставио? Мати ме је наша теби оставила, а ти си ме немилостиво у пустињи саму оставио и бегом одбегао јеси. Тешко мени, што за сан поднесох и шта добих; и зашто, када већ смртним сном бејах обузета, и одмах у њему крај живота не примих, те не бих у ову смртну беду запала! А сада, жива, сасвим и коначно зло погибох. Тешко мени, јадници, шта да радим, камо да се денем! Горо божија света, молим да смрт у теби нађем. Макар ми ти буди милостива, прими и мене овде, и гробом неисходну себе ми сатвори, јер у свет вратити се или у њему бити не волим, нити ми достоји да живим господина брата мојега не гледајући".

8

Овако и много још плача достојно изговори. И тако плачући и ридајући отиде међу друге људе који је нису познавали, те у девичанству и целомудрију, у посту и молитви, онако како је од брата научила, провођаше живот. И пошто тако добро у преданости угоди Богу, ка њему престави се. А преподобни, примивши потом вест о представљењу њеном, захвали Богу и радоваше се, јер се и он стално молио Богу за њу да се спасе. То се дакле догоди са сестром преподобнога.

9

Преподобни, по одласку сестре своје, попе се на гору која се зове Света, и осмотри око ње тражећи место где би подигао себи колибу. И отуда сишавши нађе долину опкољену великим стенама, а у њима пештере многе. На једну високу стену се попе, прихватајући се прстима. И тако као на стуб са муком, узашав, обрете високо на овој стени једну пештеру, као од Бога спремљену, и веома Богу захваливши узвесели се због ње.

10

Према ветру и у очи сунцу насели се да живи у њој. Мразом смрзаван и сунцем жежен, подвиге поста извршаваше. Стајања његова на молитви, поклоњења многа и бијења у прса, или сузе и умиљења његова у свеноћним бдењима ако опишемо како треба, лењивцима и небригама изгледаће нетачно. Јер потпуно убог и бездоман бејаше, и ништа у пештери не имађаше што би лопови могли покрасти осим поцрнела тела и на њему худих рубина власених, па и то ради прикривања удова чији срам непослушношћу Праоца познасмо. Бесхлебан — мало речено — као да је бестелесан без икаквог јела и паљења дима пребиваше, јер се задовољаваше као храном сабирући изданке дивљега биља и горки букови жир, ако се и то храном назвати сме. Пиће његово — из горе слатка текућа вода, која и жеђ гаси и не заробљава дугим спавањем. Ако ли би ко богољубив, знајући за њега, тек нешто мало хлеба донео, примао је с дубоким поклоном, али је много молио да му често не долазе

или да му што не доносе, и забрањиваше да коме причају о њему, како не би, од многих упознат, и прогнан био. Сна мало, ослоњен на стену седећи узимаше, наготу више од меких хаљина љубљаше, јер се радоваше умно посматрајући кринове у пољу, који и Соломонову славу, по речима Господа Бога мојега Исуса Христа у јеванђељу, красотом цвета надмашују.[6]

11

Овако живећи, некако немилостив, незгодан и непоштедан непријатељ бејаше својему телу. Беше и телом крепак и неуморан, јер много у поменутим пештерама беси многи и звери дивље отпре настањени унутра бејаху.

12

У једној нижој пештери испод стене светога велика змија пребиваше. Међутим, звери дивље по доласку светога у миру с њиме бејаху, и као суседу му никакво зло не причињаваху све док на крају и не одоше. Но беси лукави, који по природи својој мрзе људски род, као год што у почетку на првог човека Адама завишћу нападоше те га змијиним саветом преластише да ће бог постати, и због преступљења заповести и кушања дрвета учинише да и од раја и од Бога буде одагнан, тако и на преподобнога завист подигоше, и пошто се заједно са оном поквареном змијом договорише, напрегоше све снаге да га многим нападима од стене и од пештере одагнају. Змија се не усуђиваше да изађе пред очи преподобнога, него у својој пештери дан и ноћ непрестано јаросна шишташе, и шиштањем буку и страх велик изазивајући узнемираваше преподобнога. А беси путем маштарија страховити клопот творећи и по ноћи вичући често нападаху на њ. Час долажаху као да вуку са собом ону змију, која разјапљиваше чељусти своје а они говораху да га прождере; час као да му

сестра долази јављаху му се и у ноћи плачући говораху: „Брате, брате", по имену га зовући, „изађи, господине брате, изађи и прими ме у пештеру, да ме звери не поједу. Тебе јединог уместо родитеља имађах, и с тобом, све напустивши, пођох, а ти ме саму оставио јеси! Гле, колико времена по горама тражећи те лутам, од глади и плача изнемогла пропадам, а ти живиш не бринући се за мене као да сам туђа. Ти, каменосрдни немилостивче, зар да се не смилујеш на сузе моје? Хоће ли те примити Господ што си ме оставио? Изађи бар сада те ме узми и к својима одведи, па ћеш се опет у испосничку своју пештеру вратити". А преподобни, схвативши да је то лукавство бесова, појаше псалме Давидове и ни речи им не одговараше. А они, ни у чему не успевши, одлажаху:

13

И опет дођоше, и тресући пештеру и вичући на светога говораху: „Зашто ти причаш да се бојиш Бога, а сестру своју зверима за јело у пустињи оставио јеси?! И причаш да ћеш се спасти, а толико времена ниси ни покушао да је потражиш! Зар се не плашиш суда, јер ће од тебе душу њену Бог тражити? Којим ћеш, дакле, већим грехом од овог прогневити Бога, ако не изађеш и не нађеш кости њене те их у земљу не погребеш, и бар тим не умириш Бога према себи". А свети, молитву творећи, ништа им не одговараше. И пошто им преподобни ништа није одговарао, раздирани гневом одлажаху.

14

А змија, као што рекосмо, увек јаросна шишташе и узнемираваше преподобнога. И како не могаше чисте молитве творити од велике буке и шиштања змијина, дојади преподобноме, те са стене своје доле ка змији рече: „Од Господа мојега Исуса долина ова и стене ове и са пештерама мени су у део дати, и пештера у којој си се ти угнездила да живиш и

пода мном сада покварена лукаво пребиваш, моја је. И мада сам те и хтео за суседа и ближњега имати, зато што на ме сикћеш и твојим многим шиштањем пакост ми правиш, није ми могућно да те као блиску имам. Па и Бог је још испрва непријатељство између тебе и нас положио. И ја бих сад с тобом мир да имам, али није добро друговање са тобом: Устани, изађи, јер си ми на саблазан!" А змија, када чу претњу старчеву, још љуће на њега шиштањем сикташе, и из пештере не исхођаше.

15

Преподобни паде на колена и с плачем великим рече: „Ево, Господе, видиш невољу моју: из оног места у које ме приведе твоја доброта, из њега ме ова змија лукава гневом и шиштањем изгони. А ја, раб твој, као човек са гресима немоћан, које противљење к њој без твоје силе смем да започнем, *јер без мене*, рече, *ништа творити не можете*".[7]

16

И одмах, према древним оцима, четрдесетодневно и ноћно стајање у посту и молитви сврши, и Бога у помоћ за прогнање покварене и лукаве љуте змије анђела свога да пошље мољаше. И кад се завршише дани молитвеног стајања, гле, као неким оружјем, молитвом и постом, поуздањем и вером преподобни наоружан, узе мочугу своју и са стене сиђе, хотећи да се дохвати пештере у којој живљаше змија. И гле, као против Мадијамаца негда Исусу Навину, и овоме против љуте змије анђео господњи с мачем у рукама појави се и стаде пред њим. Старац од сјаја његова уплашен посрну да падне, али га он подиже и рече: „Не плаши се од мене. Ја сам Михаило, архистратиг сила господњи, и гле, пошто си молио у помоћ анђела од Бога, сада сам ја од њега послан и дођох да прогнам лукаву змију, која ти пакост чини. Сада ћеш видети славу Бога нашега!" И кад се приближише

улазу у пештеру, двоструки напад — анђела с мачем и старца с мочугом — змија не поднесе, него са врха пештере низ провалију побеже и незнано куд у бегу бежећи отиде.

17

Архистратиг рече старцу: „Мир теби, душо која тражиш Господа! Виде ли славу Бога нашега? Гле, молбу твоју Бог преко мене испуни, и покварена и лукава змија више никада неће доћи. Пази на себе и јачај у Господу, јер ћеш многе нападе морати да поднесеш од бесова који ти овде завиде, али их се ти немој бојати и застрашивања се њихова не плаши, него им се именом господњим противи и отићи ће посрамљени". И одмах постаде невидљив. А старац, зачуђен сјајем божијег анђела и изненадним прогнањем змије, у великој смерности у прси своје бијући се говораше: „Ко сам ја, у страстима поцрнели и у гресима трули и усмрдели, те си преславног и пресветлог твојег главног анђела, Господе, у помоћ мени послао?!" И ушавши у пештеру, захвали Богу и са многим сузама змијино легало обливаше, и доброга божјега анђела као свог саборца Михаила архистратига хваљаше радујући се. А пештеру змијину стаде штовати као божју цркву и свето место, рекавши, као Авраам, *„на месту овом Господ виде"*.[8]

18

По изгнању змије, још већим постом, јачим молитвама и свеноћним стајањем подвизаваше се преподобни, а уз то сузама и умиљењем увек славећи Бога упражњаваше се, и меру чисте ка Богу љубави и ума чистоту достиже. Стога и много прелукави бес са својим умишљајима због њега тужаше и веома се гневом распаљиваше, и снагу његову од ћутања и молитве искаше разорити свакаквим варкама и застрашујућим маштаријама.

19

Стараху се о томе како да га од стене и од пештере одагнају. Једнога дана, тако, усред дана као велики облак гавранова и у обличју свакаквих звери сакупивши се дођоше на светога. Звери са риком и као да ће га прождрети јављаху се, а гавранови као да ће му ископати зенице очију његових у пештеру се залетаху. Преподобни брзо устаде и прекрстивши руке на прсима рече: *Помоћниче мој и избавитељу мој, Господе, не оклевај*[9], јер гле, у лављем обличју дођоше непријатељи моји да ме нападну, *похитај да ме истргнеш*[10], *и не дај зверима душу славитеља ти*[11], *да се не порадују због мене непријатељи моји*[12], *нити да рекну: Прождрасмо га*[13], и одмах Исповедање свете вере поче изговарати, *Верујем у једнога Бога*, као некада Давид певањем песама и свирањем у гусле, те зли дух што дављаше Саула од овог бежаше. Тако и они кад чуше како свети изговара Символ свете вере, побегоше од пештере и ишчезнуше. А свети, претећи им, говораше: „Телесна звер и клеврет ваш, покварена и вештаствена змија, именом Господа Бога мојега Исуса Христа одавде би прогнана, па ћу се и о вашим маштаријама уз помоћ и именом његовим побринути". И паде ничице на земљу са многим сузама хвалећи Бога говораше: *Љубим те, Господе, снаго моја, и прибежиште моје, и тврђо*[14], и стубе од лица непријатељског, и именом твојим све непријатеље наше што устају на нас низлажемо". И опет подвига поста још више држаше се.

20

А Бог, као и древне моћне подвижнике, тако и овога својега роба кушајући хтеде да увенча трпљењем многих напада бесова. Зато допушташе често да беси на њега навале, да га са оне високе стене гурну и о камен разбију, али он, божијом силом чуван, никакву повреду смртну не претрпе, и опет у пештеру улажаше с радосном душом. Сва злостављања и ударце од бесова примаше, свестан да Бог, цар мој, борење с непријатељима и страдање његово види. Ненаситом љубављу усрдно улеташе у све веће борбе, тако да се и сами беси, гледајући његово трпљење у страдању и непобедиво усрђе у борби, срамљаху, мучећи се око тога како да га убију у све жешћој љутини.

21

Испод те стене на којој преподобни стајаше, река с високих гора сходећи близу протиче. И једном, од снега и дажда великог беше набујала. Када то видеше, беси се стадоше радовати и окупивши се у гомили на светог нападоше и са те стене, по божјем попуштењу, у онај поток мутни стадоше га вући, и по оштром камењу раздираху тело његово, сами себе подстичући и говорећи: „Пожурите, другови, пожурите! Ако смо раније и лењи били да губитеља нашега овог убијемо, сада је време да будемо вредни и да покажемо усрђе, јер у овај дан колико год будемо у стању потрудимо се и утопимо непријатеља нашег!" И до потока довукавши га, како нису имали власти да га у њ вргну, бијаху га много и говораху: „Иди од нас, бедниче! Теби се међу људима место не нађе, па си у наша пребивалишта дошао да нас протераш, и наше стене и пештере себи у део неправедно наследио јеси. Иди од нас без зла, иди, нико пре тебе не уђе овамо и не учини нам такво насиље! Престани да нас вређаш, иначе ћеш зло свршити!" А преподобни им ни мало не одговараше. А они, не успевши ништа, посрамљени говораху у себи: „Да га оставимо сад жива. Ако не оде одавде, да дођемо да га усмртимо". И тако, претећи, од њега одлажаху. А преподобни, покривен ранама, једва се до пештере на стени попе, прстима прихватајући се, и рече: „Ево ме опет! У име Господа мојега Исуса Христа, ја се вас не бојим!" И опет као пре ћутање и пост држаше, молећи се и говорећи: „*У те се, Господе, уздах, да се не постидим на веки, и да ми се не подсмехну непријатељи моји*".[15]

22

Беси тад отишавши тобож за дуго оставише светога, али се одмах поново као велико мноштво војника сабраше, и дођоше на светога. И напунили бејаху сву долину и по стенама под оружјем хођаху, са шлемовима у облику глава дивљих вепрова и с ликом медведа и осталих звери на глави, и тако страшан призор твораху како би маштаријама уплашили светога. Дошавши до пештере стадоше пред светога и запретише му, говорећи: „Ето, већ приспе час да убијен будеш! И немој мислити да ћемо те, зато што смо ти често милостиви били, и сада, нападнута, у животу оставити. Дођосмо да те коначно убијемо. Шта ћеш сад, лудаче? Опамети се бар, и послушај нас: Устани, иди, да мачем заклан зло не умреш. Ни сухо твоје тело људскоме погребу нећемо оставити; расећи ћемо намучене удове твоје и зверима за јело у пустињи разбацаћемо, да се и остали, кад виде како си ти убијен, не усуде да нас вређају и као ти боре".

23

А преподобни, молитвом против њих наоружавши се, рече: *„Боже, дођи ми у помоћ! Господе, похитај да ми помогнеш*[16]! Јер гле, изгонитељи моји поново се договорише и дођоше на ме непријатељи моји, тражећи на смрт душу моју, и хвалећи се говоре: Гоните га, ухватите га, Бог га је оставио, и нема му избавитеља! Боже мој, не удаљи се од мене! Боже мој, дођи ми у помоћ! Нека буду постиђени и нека ишчезну клеветници душе моје, *нека се одену у стид и срам они који ми зло ишту.*[17] Ја се увек у тебе уздам и свакој борби мојој прилажем похвалу за тебе". И бесима без страха рече: „Ако би и још веће мноштво пукова на ме навалило, неће се бојати срце моје. Ако ме нападнете, показаћу своју смелост против вас у име Бога мојега". Беси са гневом великим огорчише се на њ и јурнуше да га убију. А старац на вратима пештере стаде испред њих и с мочугом их спречаваше да уђу к њему. Они, пак, као пси трчаху унаоколо и са задње стране започеше прокопавати пештеру говорећи: „Храбро, не попуштајте у боју! Одовуд ћемо ући да га закољемо!" А они који се налажаху пред вратима пештере, вичући и оружјем клепећући на њ наваљиваху, и скакаху да га копљем и мачем убију. И копљем гурнут, свесвети мој уназад посрну, и уплашен рече: *„Господе, помози ми! Смилуј ми се, Господе, немоћан сам, и душа моја веома се збунила!"*[18] И одмах уз помоћ божјег анђела одржан и ојачан не паде, и опет с мочугом не даде да се уђе у пештеру и супротстављаше се говорећи: *„Чу Господ молитву моју, Господ мољење моје прими, нека се постиде и смету сви непријатељи моји, нека се врате и устиде веома брзо".*[19] И тако божјом помоћу ојачан би старац, и беси постиђени бише и од пештере одступивши стадоше.

24

А старац испред пештере стаде и поново с мочугом претећи војводама бесовским говораше: „Шта ви то умислисте против мене као да сам беспомоћан? Или, као да ме понизите мислећи, у гомили против мене дођосте? Зар и поред тога што се тако често бористе са мном, не упознасте своју немоћ, или не искусисте силу и моћ Господа Бога мојега Исуса Христа, који ми би помоћник, и не надвладасте ме као ни сад? Зар не видесте вашу несрећу и ваш неуспех, јер с војском на ме самога скупивши се дођосте, *и обишавши као пчеле саће опколисте ме, и као огањ у трњу* гневом на ме праштући да ме убијете разгоресте се. А ја именом господњим *противљах се* и опет вам се противим! Па и данас, макар и *гурнут* од вас *посрнух да паднем, Господ ме подржа, снага моја и похвала моја Господа, и би ми на спасење. Десница господња сатвори силу, десница господња подиже ме* и ојача ме против вас. *Нећу ја* од вас *умрети*, као што се узалуд хвалите преда мном, *него ћу*, напротив, *жив бити* у Богу[20], спасу мојему

Исусу Христу. Макар и не престали да ме хиљадама нападате и изгоните, у име његово ја ћу и живот мој овде скончати, а ви ћете бити посрамљени и ишчезнућете".

25

А главни међу бесовима ће к старцу: „Што се, исмејани од људи, пропасти својој радујеш и тако против нас галамиш, или жив од нас избећи помишљаш? Причекај мало! Поново ћемо доћи, и брзо ћеш угледати своју смрт. Али зашто се ми уопште и боримо с тобом? Какво бисмо веће зло или теже страдање од оног што сада имаш могли навалити на тебе? Шта, бедниче, зар није од сваке беде горче и тегобније твоје живљење? Како не закључиш да је смрт од живота твојега пријатнија? Јер шта је тај твој живот којим се без памети хвалиш: зар се ниси сам, гризући биље у пустињи као звер, глађу убио? Сунцем паљен, ветром и даждом мучен, у каменој пештери тело се твоје смрзава и труне, а због наготе кожа је твоја као земља поцрнела, а у њој као у врећи кости твоје, као сено исушене, једва се држе. И толико страдајући без ума трпећи своје изнураваш живљење? Како бисмо те боље од овог повредили или проклели!..."

26

А преподобни у мислима рече: *„Да дође милост твоја на ме, Господе, па ћу увредитељима својим одговорити реч, јер се уздах у речи твоје"*[21], и тако гласно бесима рече: „Није ми непозната ваша лукава подвала, којом лукаво хвалећи ме наваљујте, и да узнесете ум мој хоћете гордошћу, којом ви отпадосте. Али је нечист пред Богом сваки који се поноси у срцу, јер се без ума такав надима; и ако је што добро у току многих година чинио, у једном часу упропастити може, у своју снагу без помоћи божје надајући се. А ја, од свих људи грешнији, признајем: *Ја сам прах и пепео*[22] пред Господом мојим, и ништа сâм по себи како треба без помоћи његове учинити не мислим. Зато је и пост мој и трпљење моје овде у пустињи, јер

је он Бог мој, и спаситељ мој, и заштитник мој, и на њ се уздам. Тело моје, ако је иструлело или трули, никаква зла ми не чини: ако и трулење поднесе, устаће у неструлежности; ако је сада неугледно, устаће у слави; ако је сада немоћно и налотом поцрнело, устаће у сјају. *Јер ово пропадљиво,* рече, *треба да се обуче у непропадљивост, и мртво ово да се обуче у бесмртност.*[23]

27

„Каква је то корист, по вашем наговору заробити се многим јелима, дебело тело и узаврелу крв имати, и душу многим страстима у гресима утапати? *Јер тело и крв царства божијег не могу наследити,* рече божаствени апостол.[24] А страдање моје и тешко живљење што их овде носим за све време живота мојега, нису ни као један дан вечне муке која вас и оне што вас слушају очекује. Па ви и сами то знате и говорите: *Пусти ти нас на миру! Пре времена си дошао да нас мучиш!*[25] Стога се не само на оне који Богу служе већ и на нас саме, бедне и плача достојне, може како треба позивати, јер се зна од колике части и радости, славе и светлости због гордости отпадосте". А они, чувши од старца ово, за одговор ништа не налажаху, него их обузимаше јед и зубима својим гризући усне говораху: „О, невољо! О, ти, Петре, тврда стено! Одоле каменим трпљењем својим, одоле и победи! Одлазимо одавде, из пребивалишта нашег одлазимо. Али ако смо и ми понекад побеђени, боримо се увек и зато неке чак и велике на крају живота надвладамо. И о теби ћемо се, непреподобни, постарати". И тако посрамљени у стиду отидоше.

28

А преподобни после оне страшне борбе и после победе и изборења, и после одласка бесова, уђе у пештеру и паде на земљу те с плачем великим у прси се своје бијући захваљиваше Богу као Давид, и рече: *„Узвеличаћу те, Господе, јер си ме подржао и ниси*

узвеселио непријатеље моје мноме,[26] *јер умало да се не оклизнуше ноге моје, умало да се не омакоше стопала моја.*[27] *И да ми ти Господе, ниси помогао, још мало па би се у ад уселила душа моја. Милост твоја, Господе, поможе ми,*[28] *милости твоје, Господе, на веке успојаћу*[29] *и уста моја објавиће хвалу твоју по сав дан спасење твоје".*[30] И тако у умиљењу многом молитве Богу много упражњаваше и исповедаше се. После тога светлост велика у неизрецивом виђењу у пештери заблиста, и сан од њега оде по дану и по ноћи, и мишљаше као да је на небесима а не на земљи у радости и весељу божаственом, и насићиваше се неисказаним виђењима многодневно, тако да је и худо биље и горки жир заборавио јести, и ни да га скупи изаћи потом није мислио, нити је желео још да живи на земљи. Љубављу према Господу своме устрељен, псаламске стихове говораше: *„Жедна је душа моја Бога јакога и живога, Када ћу доћи и јавити се пред Богом?"*[31] И тако дању и ноћу размишљајући, и умиљењем срца радосне сузе своје као хлеб сладак за јело и пиће себи нућаше. Али је и горки жир и сирово биље ублажио Бог, и у ману претворио, и усладио боље него јела на трпезама богатих. Овим јачајући срце своје и душу своју веселећи, ничим од пропадљивих ствари у свету не беше узнемирен. Није се, исто тако, бринуо ни о томе да обделава њиву или да кућу сагради, него се боготесаним пештерама и рупама као сјајним палатама весело радовао, и тако, са захваљивањем Богу, у спокоју и весељу многе преостале године проведе, ка Богу умом и љубављу од свега земаљског стално узношен, како и богоотац Давид о таквима рече: Богу се моћни са земље умом веома узнесоше.

29

И беси се више не усудише борити се с њим, нити се к њему приближити смедоше. Али хвалисање њихово, што му рекоше да на крају живота чак и неке велике надвладају, не заборављајући у срцу ношаше и као нож у души својој ово имајући бојаше се да и

он како не буде један од тих. И увек у молитви говораше: *„Не одгурни ме у доба старости, и кад изнемогне снага моја не остави мене.*[32] *Не предај ме у руке непријтељима који ми завиде*[33], *да се не порадују и да не кажу за мене: Одлично, одлично, прогутасмо га".*[34] И тако са страхом и трепетом своје спасење твораше, опомињући се оног што апостол у смерности рече: *Христос дође у свет да спасе грешнике, од којих први јесам ја.*[35] И опет: *Који мисли да стоји, нека се пази да не падне.*[36] И Господа који у јеванђељу учи: *Све што чините, реците: Ми смо као раби недостојни; што бесмо дужни учинити, учинисмо.*[37] *Јер сваки који се узноси понизиће се, и који је понижен узнеће се.*[38]

30

Све ово стално помињући, унижењем многим пред Господом себе смирујући осуђиваше. Тиме и до краја живота безбедна од бесова душу његову Бог хтеде да сачува, али и да објави у пустињи трпељиво и многострадално му у посту живљење.

31

Неки богољубиви иноци сазнадоше за њега те дођоше и замолише га да их прими, како би се од њега испосничком научили живљењу. А он, предвиђајући свој скори ка Богу одлазак, не хтеде им одрећи. Прими их и одреди им да се настане у пештерама испод друге стене, прекопута његове.

32

Потом, из света одлазећи, нареди им да донесу секиру и мотику, и на тој подвижничкој стени у каменој пештери у којој и до конца живота поживе преподобни, гроб да му усеку умоли их. Мало дана после припремања гроба поживевши, испосничком живљењу

и у пустињи пребивању учаше братију, и крепљаше да се бесовских напада као немоћних не плаше. И исприча им све о животу своме.

33

После тога, грозницом обузет и по природи људској мало поболевши, причести се божаственим и животворним светим Христовим тајнама, и рече: „Слава Богу за све". Много и с многим сузама о исходу душе своје пред братијом много мољаше се, говорећи: „Господе Исусе Христе, сине божји, прими у миру душу моју и удостоји ме да прођем кроз ваздух и мимо духове лукавства небурно и без препреке, без заседа и пакости, уз садејство и одбрану светих анђела твојих, и вођен и провођен њима тамо где ћу се теби, Богу мојему поклонити, и примити благо од тебе по великој милости и без осуде за многа моја зла дела". И тако мир, и благослов, и заштиту од непријатеља у молитви имајући, уз то и последњи у Господу целов братији даде, и навршив дане своје у доброј старости, и поста подвизавање скончав, показа се добрим у Богу подвижником.

34

О, коликих подвига оца овог похвале мимоиђох и не поменух, избегавајући опширност речи! Нека му их искажу божји анђели, с којима и у телу као бестелесан поживе, и од њих нека буде похваљен, јер се са њима у истом збору сада и весели. Али ћемо и ми од многог бар нешто мало рећи.

Похвала

Петар часни и преподобни, именом тврд и животом.

Петар истинит сиромах који осим себе ништа у пустињи не имађаше, те се ни видљивих лопова не убоја, ни од мислених не оплени разбојника.

Петар нови пустињак који изванредним трпљењем и зељним уздржањем, древнима подобан, многе и превазиђе.

Петар свети и богоносни који простотом и безлобношћу Христа у души својој уселив понесе.

Петар благодушјем и кротошћу чедни голуб, зато и кротких земљу наследи.

Петар свеблажени страшни за бесове, наоружан молитвама му и њихов прогонитељ.

Петар што Врховног назив имаде и вером му подобан би, јер као од за Христа с радошћу распет бити изволе, тако са истом усрдношћу свакодневно у пустињи пошћењем са Христом разапе се, и без мача самомучени до крви јави се мученик.

35

Петар у свему изванредан, који у молитвама, бдењу и у пошћењу болезнима, у наготи и студени и сунцу на опаљење, непрестаном плачу, и уздисању, у умиљењу и сакрушењу срца кроза све године живљења својег у пустињи себе предаде, изнад страсти греховних добрим подвигом јави се, и достиже до краја свега жељеног који сви богољубиви да стигну у жудњи труде се, то јест савршену љубав према Богу, која је прво и једино блаженство.

36

Крај маловременог и привидног живота на земљи остављајући, и позван у бесконачан ка Христу и блажен живот, хтеде да дух свој сам преда Господу. И одмах горепоменуту братију опусти у њихову пештеру да починy, заповедивши им да сутрадан опет дођу к њему. Братија и не хотећи, али наредби старчевој не смејући противити се, отидоше.

37

Те ноћи, кад устадоше за поноћну и јутарњу службу, чуше неизрециве песме и гласове који сладошћу ум и срце у умиљење одводе. И брзо из пештере изађоше и тражаху да виде откуда ово слатко и за слух пријатно појање долази. И погледавши на стену старчеву и видевши пештеру његову као да је многим свећама осветљена, зачуђени тим, говораху: „Кад одосмо, старца самога остависмо. Па ни огња раније у пештери његовој није било. И како светлост велику у њој сад видимо и многих појаца гласе откуда чујемо? Да није ко од познатих му пре нас дошао и с њим се радује? Али какво је то чудно њихово весеље, јер ни песама силу не успевамо схватити?" И хтедоше доћи до пештере и утврдити шта се у њој догађа, али их заповест старца задржаваше. Та ноћ им се као цела година учинила, говораху, пештећи се и чекајући јутро да дођу до старца и виде шта се са њим десило.

38

Кад бише окончане те слатке и неизрециве песме, одмах по томе и дан освану, те братија журно стигоше у пештеру, и нађоше је пуну благоуханих мириса и никога другог у њој не видеше осим преподобнога у усеченом гробу где лежи као да спава, у власено рубље умотан, и отишао ка Господу, лицем веома светло сјајећи и тиме чистоту ка Господу, лицем веома светло сјајећи и тиме чистоту и сјај душе своје испољавајући. Тада схватише да се нису из људских, калних, и лажљивих, и клеветом оскврњених, и нечистих усана него бестелесних и чистих светих анђела који стално Бога поју, кад појаху светога старца, гласови из пештере чули. Дивећи се светости старца и похваливши Бога који га тако почаствова, негодоваху на старца и жалећи се говораху: „О, немилосрдни! О, равнодушности твоје према нама, оче! Анђеле на свој погреб примити хотећи, нас као грешне одагнао јеси, иако добро знаш да си тиме много ражалостио оне који тебе ни

мало нису ожалостили". Али захвалише Богу што се благослова и молитве његове пре престављења његовог удостојише.

39

Многим изливањем суза и надгробним псалмима, ако и пре њих од анђела опојаноме оцу одадоше пошту, и часно и преподобно лице његово са страхом целиваше, и тако камењем камени покривши гроб плакаху, називајући себе јаднима и изгубљенима због тога што се лишише светога старца. И тако плачући у своју пештеру вратише се.

40

А Бог, не хотећи да утаји зној труда, који је њега ради проливен, и добро и чврсто у пустињи трпљење преподобнога, после не много времена исушене часне и свете мошти њихове као миром аромата благоухањем обогати и дарова им благодат да исцељењем чудеса творе. И до ушију многих допре глас о њему, и одмах људи из околине и из многих ближих и даљих крајева почеше долазити и притицати, па се светим његовим моштима клањају и до овога дана. И сви који с вером и љубављу долазе, кад одлазе, одлазе без туге и не без користи, јер од многих и различитих недуга оздрављење примају, и притиснути дусима нечистим ослобођени бивају, јер је примио од Бога власт за живота и после смрти да ове одгони. Тако Бог прославља славитеље своје.

41

А ја, кукавни Теодосије, чувши за чудеса која се показивањем светог Духа и исцељењем од светих моштију преподобнога догодише, чезнући много за њим, с љубављу и вером, и молитвама преподобнога од Бога удостојен, дођох из Свете Горе Атона, и светога оца светим и чудотворним моштима поклоних се. Угледавши пустињу његову и стену на којој се подвизавао видех дивно од Бога за отшелнике устројено пре-

бивалиште. Јер место је ван света и за сваки подвиг прикладно, на стално умиљење и плач за богољубиве поучно. Пештера, пак, преподобнога, у којој натчовечански као анђео поживе, у цркву божју претворена би, а у њој гроб његов и светих моштију остаци чудотворни леже. Главу његову свету са осталим удима, док испрва у пустињи лежаху, христољубиви људи са великом љубављу и вером, неки у Константинов град а други другамо разграбише и однесоше, и сваки у свом отачаству разделише на украс и лепоту црквама.

42

Све ово видевши и по том дознадох колико је велики у посту и трпљењу преподобни и ваистину достојно од Бога прослављени, и распитах се код мештана и многих из околине за оно што из живота његова хтедох дознати, и што слушањем примише од оних инока који преподобнога погребоше и који с њима бејаху, па ми то о њему испричаше да и род роду после њих ово пренесе као повест, те написах и сатворих да сваки може прочитати, да се добро житије преподобнога не би приповедало као сан и гатка, и да тиме не бисмо били лишени користи и умиљења.

43

Нека и сви ми који читамо и слушамо, молитвама преподобнога, оставивши зла дела и на добро се покајавши, Богу пођемо, и опроштај грехова овде достигнемо и обновљење вечних блага добијамо, у томе самом Христу Исусу Господу нашем, коме слава са Оцем, моћ, част и поклоњење заједно са светим духом, и сада и свагда и на веке векова, амин.

Пропратни текстови

У овој књизи доносе се два значајна прозна дела Теодосија Хиландарца: *Житије светог Саве* и *Житије светог Петра Коришког*. *Житије светог Саве* са свим пратећим текстовима даје се према издању [illegible] задруге из 1984 (Коло LXXVII, књига 510).

Са српскословенског на савремени српски језик *Житије* је превео Лазар Мирковић, а темељну редакцију превода извршио је Димитрије Богдановић. Исто тако је и све пратеће текстове уз *Житије* написао Димитрије Богдановић. — *Житије светог Петра Коришког* доноси се у преводу и са краћим предговором Димитрија Богдановића, према издању у Летопису Матице српске 406 (1970), 69—90. Према истом издању доноси се и идентификација библијских цитата, која је прецизнија и шира од претходне (С. Стојановић и Д. Глумац, *Св. писмо у нашим старим споменицима*, СКА, Посебна издања, LXXXIX, [illegible] и историјски списи, 39, Београд [illegible]). Студија Владете Јеротића о *Житију светог Петра Коришког* са [illegible] тумачење [illegible] текста постаје приступачно ширем кругу [illegible] преузета је из Летописа Матице српске [illegible], 383—422, а из истих разлога уводи се и [illegible] *Житије Петра Коришког* Миодрага Павловића из књиге *Говорна и обредна дела*, Београд [illegible].

Тиме су у овој књизи обухваћена прозна књижевна дела Теодосија Хиландарца, изузев *Похвале Симеону и Сави* која се, поред служби, доноси у другој књизи изабраних сабраних списа. Јер, [illegible] прозној форми и у рукопису [illegible] највише [illegible] уз *Житије светог Саве*, она се издваја [illegible] мелодијском и ритмичком структуром, посебно у појединим деловима. То не значи да у некој другој прилици не би могла бити прикључена *Житију* уз које се везује [illegible] јем и мање [illegible] условљеном реториком.

Књига [illegible] у целини у редакцији Димитрија Богдановића, нашег најбољег познаваоца [illegible]

Белешка о овом издању

У овој књизи доносе се два значајна прозна дела Теодосија Хиландарца: *Житије светог Саве* и *Житије светог Петра Коришког*. *Житије светог Саве* са свим пратећим текстовима даје се према издању Српске књижевне задруге из 1984 (Коло LXXVII, књига 510).

Са српскословенског на савремени српски језик *Житије* је превео Лазар Мирковић, а темељну редакцију превода извршио је Димитрије Богдановић. Исто тако је и све пратеће текстове уз *Житије* написао Димитрије Богдановић. — *Житије светог Петра Коришког* доноси се у преводу и са краћим предговором Димитрија Богдановића, према издању у летопису Матице српске 406 (1970), 69—90. Према истом издању доноси се и идентификација библијских цитата, која је прецизнија и шира од претходне (С. Станојевић и Д. Глумац, *Св. писмо у нашим старим споменицима*, СКА, Посебна издања, LXXXIX, Друштвени и историјски списи, 39, Београд 1932, 275—285). Студија Владете Јеротића о *Житију светог Петра Коришког* са жељом да специфично тумачење овога текста постане приступачно ширем кругу читалаца преузета је из Летописа Матице српске 407 (1971), 383—422, а из истих разлога уноси се и *Теодосијево Житије Петра Коришког* Миодрага Павловића из књиге *Говорно и обредно дело*, Београд 1986.

Тиме су у овој књизи обухваћена прозна књижевна дела Теодосија Хиландарца, изузев *Похвале Симеону и Сави* која се, поред служби, доноси у другој књизи његових сабраних списа. Јер, иако *Похвала* припада прозној форми и у рукописној традицији најчешће долази уз *Житије светог Саве*, она се издваја наглашенијом мелодијском и ритамском структуром, посебно у појединим деловима. То не значи да у некој другој прилици не би могла бити прикључена *Житију* уз које се везује више садржајем а мање жанровски условљеном реториком.

Књига значи излази у целини у редакцији Димитрија Богдановића, нашег најбољег познаваоца Тео-

досијева дела, којег је изненадна и преурањена смрт омела да је до краја обликује. Несумњиво је, међутим, да његов опсежан предговор, исцрпни, богати и зналачки коментари, проширена идентификација библијских места и библиографија студија, издања и преписа не само да задовољавају начела ове едиције него омогућују потпуније разумевање и сасвим ново читање најплоднијег писца српске средњовековне књижевности.

Биљана Јовановић-Стипчевић

Библиографија о Теодосију (I)

Библиографија о Теодосију Хиландарцу је веома обимна. Овде се хронолошким редом наводе само главни радови, у општим прегледима старе српске књижевности или као посебна расправа у засебној књизи или часопису: P. J. Šafarik, *Übersicht der vorzüglichsten schriftlichen Denkmäler älterer Zeiten bei den Serben und anderen Südslawen,* = Wiener Jahrbüchen 53 (1831); исти, *Geschichte der südslawichen Literatur* III. *Geschichte der serbischen Litteratur* I, Wien 1865, 115, 230—233; П. Срећковић, *Творенија Доментијана и Теодосија (писци XIII века),* Споменик СКА 33 (1898) 65—120; С. П. Розанов, *Источник и время составления и личность составителя Феодосиевской редакции Жития Саввы Сербского,* Известия *Отделения* Русского Языка и Словесности 106 (1911); П. Поповић, *Преглед српске књижевности,* Београд 1919[3]; Б. Сп. Радојичић, *Старац Григорије,* Богословије 2 (1927); Ст. Станојевић, *Када је Теодосије писао Живот Св. Саве,* Јужнословенски филолог 7 (1928—1929); Н. Радојчић, *Теодосијеви погледи на друштвено и државно уређење Србије,* Razprave (Љубљана), IX, 1931; П. Поповић (приказ), Прилози за књижевност, језик историју и фолклор 12 (1932), 148—149; Д. Костић, *Је ли Доментијан био ученик Савин и сапутник му по светим местима?,* Гласник Југословенског професорског друштва 13 (1933), св. 10—12; Б. Костић, *Када је Теодосије писао Живот Св. Саве,* Гласник Југословенског професорског друштва 14 (1933—1934), 218—228; В. Петковић, *Легенда св. Саве у старом живопису српском,* Глас СКА 159 (1933), 1—76; исти, *Св. Сава у старој уметности српској,* Братство 28 (1934), 68—75; М. Савковић, *Југословенска књижевност* I, Београд 1938; В. Мошин, *Повеља краља Милутина Карејској ћелији 1318 године,* Гласник Скопског научног друштва 19 (1938); исти, *Старац поп Теодосије и хиландарска „братија начелна",* Јужнословенски филолог 17 (1938—1939), 189—200; исти, *Акти братског сабора из Хиландара,* Годишњак Скопског филозофског факултета IV/4, 1939—1940 обј. 1940); V. Mošin — A. Sovre, *Dodatki k grškim listinam Hilandarja,* Ljubljana 1948. 90—91; Б. Сп. Радојичић, *О старом српском књижевнику Теодосију,* Историски часопис 4 (1952—1953, обј. 1954), 13—42; Н. Радојчић, *Два Теодосија Хилан-*

дарца, Глас САН 218 (1956), 1—26; Đ. Sp. Radojičić, *Šta je bilo posle s golobradim Teodorom Gramatikom,* Delo, 4 (1958), 842—849; М. Динић, *Доментиан и Теодосије,* Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор 25 (1959), 5—12; Ђ. Сп. Радојичић, *Антологија старе српске књижевности,* Београд 1960; Д. Павловић, *Старија југословенска књижевност,* Београд 1971; С. Радојчић, *Насловна застава хиландарског Шестоднева из 1263. године,* Хиландарски зборник 2 (1971), 69—91; C. Müller-Landau, *Studien zum Stil der Sava-Vita Teodosijes,* München 1972; H. Birnbaum, *Byzantine tradition transformed: The old serbian Vita, Aspects of the Balkans. Continuity and Change,* Den Haag — Paris 1972, 243—284; М. Кашанин, *Српска књижевност у средњем веку,* Београд 1975, 178—209; С. Ћирковић, *Проблеми биографији светога Саве,* Сава Немањић—Свети Сава, САНУ, Београд 1979, 7—13; Д. Богдановић, *Историја старе српске књижевности,* Београд, 1980, 168—175.

Издања појединих дела Теодосијевих, у оригиналу и преводу, и посебне расправе о њима:

Житије светог Саве. Једино издање текста приредио је Ђ. Даничић, по рукопису Народне библиотеке у Београду наводно из XV века (сада не постоји, јер је рукопис уништен 1941): *Живот светога Саве. Написао Доментијан* (погрешна атрибуција, треба: Теодосиј), Београд 1860 (репринт приредио Ђ. Трифуновић, Београд 1973); упор. Даничићево издање Доментијана, *Живот св. Симеуна и св. Саве,* Београд 1865. Критичко издање се припремало у Српској краљевској академији 1896—1898, на основу Теодуловог преписа из 1336. и Марковог из шездесетих година XIV века (Ђорђе Ђорђевић, у сарадњи са Драгутином Костићем), али је после Ђорђевићеве смрти (1898) нестао Теодулов рукопис заједно са преписом који је био начинио Драгутин Костић, па је рад обустављен. О томе, са снимцима из Теодуловог рукописа који су се сачували у збирци Севастјанова (Москва, ГБЛ) вид.: Ђ. Трифуновић, *Теодулов препис Теодосијевог „Житија светог Саве",* Хиландарски зборник 4 (1978), 99—108 + слика. Последњих година ради се у Српској академији наука и уметности и на припреми критичког издања свих Теодосијевих дела (Д. Богдановић). Преглед рукописа са *Житијем светог Саве* дао је најпре С. Вуловић, *Из старе српске књижевности I. По нешто о биографијама српским XIII века,* Годишњица Николе Чупића 7 (1885), 130—134, а потом Павле Поповић,

Старе српске биографије и њихова издања, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор 5 (1925), 226—233. У новије време је корисне податке о рукописној традицији саопштио Н. Радојчић, *Два Теодосија Хиландарца,* Глас САН 218 (1956), 19—21, а Ђ. Сп. Радојичић у свом чланку *О старом срп. књиж. Теодосију,* ИЧ 4 (1952—1953, обј. 1954), 13 и д. Превод на савремени српски језик објавио је М. Башић, *Старе српске биографије,* СКЗ, Београд 1924 (исправљено и нешто допуњено у његовој књизи *Из старе српске књижевности,* Београд 1931[4]; поново у *Стара српска књижевност* I, прир. Д. Павловић, Нови Сад—Београд 1966; умерено редиговано у нашем издању *Старе српске биографије,* Просвета, Београд 1968, 1975[2]). Мање-више сва наведена литература о Теодосију расправља у ствари о *Житију светог Саве.* Видети још: Н. Радојчић, *Прво издање Теодосијева Житија Св. Саве,* Српски књижевни гласник 30 (1930), 528—531; Д. Богдановић, *Нека запажања о руској редакцији Теодосијевог Житија светог Саве,* Зборник Матице српске за књижевност и језик 23/2 (1975), 249—255.

Житије Петра Коришког. Издање текста по једном рукопису приредио Стојан Новаковић, *Живот српског испосника Петра Коришког.* Гласник Српског ученог друштва 29 (1971), 320—346, са допуном у Starinama 16 (1884) 9 и д.; ново издање текста према неколиким рукописима објавио Т. Јовановић. Теодосије Хиландарац, *Житије Петра Коришког* (Приредио Томислав Јовановић); Књижевна историја, XII, 48, Београд 1980, 635—681. Превод на савремени српски језик, са уводном студијом о *Житију,* Д. Богдановић у Летопису Матице српске 406 (1970), 69—87. Веома добра студија В. Јеротића, *Житије Петра Коришког у светлу дубинске психологије,* Летопис Матице српске 407 (1971), 383—422. Проблеми времена живота Петра Коришког одн. подизања Коришке испоснице: В. Ј. Ђурић, *Најстарији живопис испоснице пустиножитеља Петра Коришког,* Зборник радова Византолошког института 5 (1958), 173—200; упор. исти, *Византијске фреске у Југославији,* Београд 1975, 34 и 193 нап. 31.

Скраћенице

а) *Библиографске скраћенице у Коментару*

Actes de Xéropotamou I — Actes de Xéropotamou I, ed. J. Bompaire, Paris 1964.

Actes de Lavra I — Actes de Lavra I, ed. P. Lemerle — A. Guillou — N. Svoronos, Paris 1970.

Actes du Prôtaton — Actes du Prôtaton, ed. D. Papachryssanthou, Paris 1975.

Actes de Chilandar I — Actes de Chilandar I. Actes grecs, ed. L. Petit, Amsterdam 1967².

Баришић, Ф., *Хронол. проблеми* — Ф. Баришић, *Хронолошки проблеми око године Немањине смрти,* Хиландарски зборник 2 (1971), 31—56.

Живојиновић, М., *Ктитор. делатност* — М. Живојиновић, *Ктиторска делатност светога Саве,* Сава Немањић — Свети Сава, САНУ, Београд 1979.

Живојиновић, М., *Светогорске келије* — М. Живојиновић, *Светогорске келије и пиргови у средњем веку,* Београд 1972.

Јевтић, А., *Богословље Св. Саве* — А. Јевтић, *Из богословља Светога Саве. Жичка беседа Светога Саве о правој вери,* Свети Сава. Споменица, Београд 1977, 117—180.

Mendieta, *Mount Athos* — E Amand de Mendieta, *Mount Athos. The Garden of the Panaghia,* Berlin — Amsterdam 1972.

Мирковић, Л., *Доментијан* — Доментиан, *Животи Светога Саве и Светога Симеона,* прев. Л. Мирковић, СКЗ Београд 1938.

Мирковић, Л., *Литургика* II/2 — Л. Мирковић, *Православна литургика* II/2. *Свете тајне и молитвословља,* Београд 1967².

Мирковић, Л., *Хеортологија* — Л. Мирковић, *Хеортологија,* Београд 1961.

Павловић, Л., *Култови* — Л. Павловић, *Култови лица код Срба и Македонаца,* Смедерево 1965.

Поповић, J., *Житија* — Јустин Поповић, *Житија светих I—XII,* Београд 1972—1977.

Србљак — *Србљак* I—III, приредио Б. Трифуновић, превео Д. Богдановић, СКЗ, Београд 1970.

Станојевић, С., *Свети Сава* — С. Станојевић, *Свети Сава,* Београд 1935.

Ћоровић В., *Списи св. Саве* — В. Ћоровић, *Списи св. Саве,* Београд — Сремски Карловци 1928.

Hussey, J. M., *The Byz. Empire* — *The Cambridge Medieval History* vol. IV. *The Byzantine Empire* I—II, ed. by J. M. Hussey, Cambridge 1967.

б) *Библијске скраћенице*

Авд. — Књига пророка Авдије

Аг. — Књига пророка Агеја

Гал. — Галатима посланица ап. Павла

Д. ап. — Дела апостолска

Дан. — Књига пророка Данила

Еф. — Ефесцима посланица ап. Павла

Зах. — Књига пророка Захарије

Изл. — Књига Изласка (2. Мојсијева)

Ис. — Књига пророка Исаије

Јак. — Посланица ап. Јакова

Јевр. — Јеврејима посланица ап. Павла

Јер. — Књига пророка Јеремије

Јн. — Јеванђеље по Јовану

1. Јн. — Прва посланица ап. Јована

Јов. — Књига о Јову

Јуд. — Посланица ап. Јуде

Кол. — Колошанима посланица ап. Павла

1. Кор. — Прва Коринћанима посланица ап. Павла

2. Кор. — Друга Коринћанима посланица ап. Павла

Лев.	Књига Левитска (3. Мојсијева)
Лк.	Јеванђеље по Луки
2. Мак.	Друга књига Макавеја
Мк.	Јеванђеље по Марку
Мт.	Јеванђеље по Матеју
Мудр.	Књига Мудрости (Премудрости Соломонове)
Наум	Књига пророка Наума
Ос.	Књига пророка Осије
Откр.	Откривење Јована Богослова
П. зак.	Књига Поновљених закона (5. Мојсијева)
1. Петр.	Прва посланица ап. Петра
2. Петр.	Друга посланица ап. Петра
Пост.	Књига Постања (1. Мојсијева)
Приче	Приче Соломонове
Пс.	Псалам (први број према Септуагинти и словенској Библији, а други, у загради, према Вулгати и српском преводу Даничића)
Рим.	Римљанима посланица ап. Павла
2. Сол.	Друга Солуњанима посланица ап. Павла
2. Рута	Књига о Рути
Суд.	Књига о судијама
1. Тим.	Прва Тимотеју посланица ап. Павла
2. Тим.	Друга Тимотеју посланица ап. Павла
Тит.	Титу посланица ап. Павла
Тов.	Књига о Товији
Флб.	Филибљанима посланица ап. Павла
1. Цар. (1. Сам.)	Прва књига Царства (Прва Самуилова)
2. Цар. (2. Сам.)	Друга књига Царства (Друга Самуилова)
3. Цар. (1. Цар.)	Трећа књига Царства (Прва Царства)
4. Цар. (2. Цар.)	Четврта књига Царства (Друга Царства)

Библијски цитати

Житије Светога Саве

1 Видети Пост. 29, 31—32.
2 Видети Пост. 16, 1—2; 17, 15—19; 18, 14; 21, 1—3; 1. Цар (1. Сам.) 1, 1—20; Лк. 1, 5—25.
3 Пс. 144, 18 (145, 18).
4 Пс. 110, 10 (111, 10); Приче 1, 7.
5 1. Јн. 3, 20; упор. Пс. 138, 2—4 (139, 2—4); Дан. 13, 42.
6 Видети Пс. 12, 3 (13, 2).
7 Видети Мт. 10, 37—38; 16, 24; Мк. 8, 34; Лк. 9, 23; 14, 27.
8 Видети Мт. 13, 8; Мк. 4, 8; Лк. 8, 8. 15.
9 Видети Мт. 13, 24—30. 36—43.
10 Видети Мт. 13, 7—22.
11 Видети Лк. 14, 16—24.
12 Мт. 6, 10; 26, 42; Лк. 22, 42.
13 Пс. 89, 12 (90, 12).
14 Пс. 29, 1 (30, 1).
15 Пс. 36, 4 (37, 4).
16 Видети Пс. 17, 3 (18, 2).
17 Д. ап. 20, 24.
18 Упор. Мт. 7, 12; Лк. 6, 31.
19 Мт. 19, 29; упор. Мт. 7, 12; Лк. 6, 31 и др
20 Видети Пост. 27.
21 Јов. 3, 6.
22 Пс. 45, 1 (46, 1).
23 Пс. 132, 1 (133, 1).
24 Видети Пост. 3, 7.
25 Мт. 5, 15.
26 Пс. 37, 9 (38, 8).
27 Јов. 1, 21.
28 Пс. 30, 16 (31, 15); 105, 10 (106, 10); Лк. 1, 71. 74
29 Јевр. 11, 38.
30 Пс. 58, 2 (59, 2).
31 Пс. 123, 7—8 (124, 7—8).
32 Мт. 10, 37.
33 Мт. 16, 24; Мк. 8, 34; Лк. 9, 23.
34 Пс. 45, 11 46, 10).
35 Видети Мт. 19, 16—22.

36 Пс. 43, 7 (44, 6).
37 Пс. 17, 20 (18, 19).
38 Лк. 10, 42.
39 Видети Пост. 47, 27.
40 1. Тим. 2, 3.
41 Видети Пост. 3, 1—5.
42 Видети Пс. 103, 5 (104, 5); 135, 6 (136, 6)
43 2. Тим. 4, 6—8.
44 Пс. 150, 6.
45 Пс. 61, 11 (62, 10).
46 Аг. 2, 8.
47 Лк. 16, 12.
48 Флб. 3, 20.
49 2. Кор. 4, 16; 12, 10.
50 Д. ап. 10, 4.
51 Видети Мт. 16, 19; 18, 18.
52 Еф. 2, 20—22; Откр. 21, 14.
53 Мудр. 5, 16.
54 Видети Пс. 85, 11.
55 Мт. 25, 1—13 (посебно ст. 11. 12).
56 Мт. 25, 34.
57 Јак. 2, 13.
58 Јак. 2, 13.
59 Мт. 25, 41—43.
60 Приче 3, 3.
61 Јов. 42, 2.
62 Пс. 32, 6 (33, 6).
63 1. Цар. (1. Сам.) 2, 30.
64 2. Цар. (2. Сам.) 7, 18.
65 Пс. 115, 3 (116, 12).
66 Лк. 2, 30.
67 Ис. 14, 14.
68 Јн. 8, 44.
69 Видети Пост. 3, 1—24
70 Видети Пост. 4, 1—8; Јн. 8, 44
71 Видети Пост. 27, 41.
72 Пост. 27, 29; 49, 8.
73 Пост. 27, 41.
74 Лев. 18, 27.
75 Мт. 21, 22.
76 Пс. 67, 36 (68, 35).
77 Пс. 115, 3 (116, 12).
78 Пост. 18, 27.

79 Пс. 111, 2 (112, 2).
80 Видети Пост. 50, 7—14.
81 Мт. 21, 22.
82 Пс. 87, 3 (88, 2).
83 Пс. 62, 2 (63, 1); 129, 1 (130, 1—2); 118, 116 (119, 116); 24, 1 (25, 1—2).
84 Еф. 2, 4.
85 Пс. 77, 15—16 (78, 15—16); упор. Изл. 1—7.
86 Рим. 11, 33.
87 Пс. 117, 23 (118, 23).
88 Пс. 117, 24 (118, 24).
89 Пс. 72, 1 (73, 1).
90 Јевр. 6, 10.
91 Д. ап. 10, 31.
92 1. Кор. 2, 9.
93 Пс. 72, 25 (73, 25).
94 Пс. 67, 36 (68, 35).
95 Пс. 15, 3 (16, 3).
96 Пс. 138, 16 (139, 16).
97 Јевр. 10, 30—31.
98 2. Кор. 13, 11.
99 Пс. 101, 5 (102, 4).
100 Мт. 13, 54.
101 Јн. 3, 8.
102 Јак. 1, 25.
103 Мт. 5, 15—16; Мк. 4, 21; Лк. 8, 16; 11, 33.
104 Еф. 2, 20.
105 Лк. 1, 68—69.
106 Видети Лк. 10, 30—35.
107 Јн. 5, 1—15.
108 Лк. 7, 12—15.
109 Јн. 11, 1—44.
110 Д. ап. 3, 6.
111 Мт. 12, 45; Лк. 11, 26; 2. Петр. 2, 20.
112 Вид. 3. Цар. (1. Цар.) 18, 40; 4. Цар. (2. Цар.) 1 9—14
113 Видети 4. Цар. (2. Цар.) 2, 23—24.
114 Видети Изл. 14, 26—28; 17, 11; 2, 11—12.
115 Јн. 15, 5.
116 Пс. 31, 10 (32, 10).
117 Видети 4. Цар. (2. Цар.) 19, 35—37.
118 П. зак. 32, 15 (Песма друга Мојсијева)
119 Авд. 1, 2—4.
120 Приче 9, 8.

121 1. Петр. 5, 8.
122 Пс. 69, 1 (70, 1).
123 Пс. 108, 5 (109, 5).
124 Пс. 40, 10 (41, 10); упор. Јн. 13, 18.
125 Пс. 108, 26 (109, 26).
126 Видети 1. Цар. (1. Сам.) 1—16. и 24.
127 Видети 1. Цар. (1. Сам.) 17, 1—54.
128 Пс. 36, 35 (37, 35).
129 Приче 16, 24.
130 Зах. 5, 2; упор. Откр. 14, 14—19.
131 Пс. 120, 2 (121, 2).
132 Јер. 11, 20.
133 Јер. 11, 20.
134 Пс. 24, 1 (25, 2).
135 Пс. 78, 1 (79, 1).
136 Ис. 49, 26; 60, 16.
137 Пс. 144, 18—19 (145, 18—19).
138 Пс. 90, 9—10.
139 Пс. 135, 23—24 (136, 23—24).
140 Пс. 43, 7 (44, 6).
141 Видети Пс. 138, 14 (139, 14); 146, 5 (147, 5).
142 Кол. 4, 2.
143 Лк. 16, 25.
144 Приче 17, 22.
145 Пс. 67, 36 (68, 35).
146 Јн. 14, 12.
147 Лк. 8, 54.
148 Јн. 11, 43.
149 Рим. 11, 33—36.
150 Јер. 15, 19.
151 Д. ап. 2, 46.
152 Дан. 2, 34—35. 44—45.
153 Јн. 11, 1—44.
154 Мк. 16, 17—18.
155 1. Кор. 14, 22.
156 Пс. 15, 3 (16, 3).
157 Пс. 67, 36 (68, 35).
158 1. Тим 3, 1—3; упор. Тит. 1, 7.
159 Д. ап. 20, 28.
160 Изл. 32, 32.
161 Рим. 9, 3.
162 Пс. 25, 8 (26, 8).
163 Мт. 28, 19—20.

164 Мк. 16, 15—16.
165 Мт. 28, 20.
166 Јн. 17, 20—21.
167 Еф. 4, 7.
168 Мт. 28, 19.
169 Јевр. 12, 14; упор. 11, 6.
170 Видети Јн. 10, 12—13.
171 1. Кор. 3, 6—8.
172 Лк. 1, 75.
173 Д. ап. 20, 29—30.
174 Видети 2. Петр. 2, 13—21; Јуд. 11—13; 2. Сол. 2, 12
175 1. Цар. (1. Сам.) 16, 23.
176 Д. ап. 17, 30—31; упор. Пс. 9, 9 (9, 8).
177 Јевр. 4, 13. 12.
178 Рим. 2, 16.
179 Јевр. 10, 31.
180 Видети Мт. 3, 1—2.
181 Јак. 2, 17—18.
182 2. Тим. 3, 17.
183 Гал. 5, 6.
184 Видети Приче 3, 34; Јак. 4, 6; Пс. 93, 1—2 (94, 1—2).
185 Тов. 4, 16.
186 Пс. 37, 22 (38, 21).
187 Пс. 85, 17 (86, 17).
188 Видети 3. Цар. (1. Цар.) 18, 36—38.
189 Упор. 2. Кор. 12, 9.
190 Пс. 67, 36 (68, 35).
191 Дан. 4, 24 (4, 27).
192 Рим. 10, 15; упор. Ис. 52, 7; Наум 1, 15.
193 Видети Јн. 11, 35. 39—44.
194 Мт. 8, 5—10.
195 Мт. 15, 22—28.
196 Мт. 9, 18—19. 23—26.
197 Лк. 7, 11—15.
198 Видети Јевр. 13, 8.
199 Видети Мт. 19, 26; Мк. 10, 27.
200 Пс. 24, 1—2 (25, 1—2).
201 Мк. 5, 39; Лк. 8 53; Мт 9, 24; Д. ап 20, 10.
202 Јевр. 13, 8.
203 Рим. 8, 28.
204 Мк. 9, 23.
205 Мт. 3, 17.

206 Лк. 1, 26—38.
207 Мт. 2, 23.
208 Мт. 17, 1—9.
209 1. Кор. 9, 25.
210 Кол. 4, 6.
211 1. Тим. 6, 17—18.
212 Лк. 3, 14.
213 Рим. 12, 17.
214 Упор. Мк. 12, 33.
215 Пс. 31, 5 (32, 5).
216 Видети Суд. 16, 4—31.
217 Д. ап. 15, 8.
218 Д. ап. 20, 27—28.
219 Мт. 28, 20; Д. ап. 18, 10. Кондак Вазнесења глас 6.
220 Мт. 5, 44; Лк. 6, 27. 35.
221 Изл. 14, 26.
222 Мт. 8, 26.
223 Упор. Јевр. 13, 8.
224 Видети Мт. 19, 26; Мк. 10, 27.
225 Видети 2. Мак. 7, 28; Рим. 4, 17.
226 Видети Мк. 6, 34—44.
227 Изл. 3, 6. 5.
228 Изл. 33, 20—23. изм. редослед.
229 Пс. 135, 25 (136, 25).
230 Мт. 10, 29; Лк. 12, 6.
231 Мт. 7, 11.
232 Лк. 15, 18—19.
233 Видети 2. Цар. (2. Сам.) 6, 14—16.
234 Ис. 61, 10.
235 Пс. 144, 1 (145, 1); 85, 13 (86, 13).
236 Пс. 67, 36 (68, 35).
237 Еф. 2, 10.
238 Д. ап. 17, 28.

Коментар

Житије Светога Саве

стр. 101 Поново засијао у нашем роду — У нашој генерацији, у време када Теодосије пише *Житије*. Миливоје Башић примећује „као да се догодило неко ново велико чудо, везано за име Св. Саве, те је црквени сабор одлучио ову прераду управо за веће популаризовање дела Доментијанова" (М. Башић 79, нап. 1). Ђорђе Сп. Радојичић, опет, мисли да би то могла да буде алузија на догађаје 1290: тада су Кумани (Татари), после спаљивања Жиче, успешно одбијени од Пећи; успешно одбијање ове најезде могло се приписати чудесном дејству св. Саве. О времену писања *Житија* вид.: Б. Сп. Радојичић, *О стором српском књижевнику Теодосију*, Историски часопис 4 (1952—1953), обј. 1954), 13—42; упор. Д. Павловић, *Стара српска књижевност* I, Нови Сад—Београд 1966, 422. Мотив „поновног просијавања" у хагиографији је опште место, којим се подсећа на неки стварни повод за писање житија или за настанак неке нове редакције старог текста. То је у сваком случају чудесни догађај. Теодосијев увод је, међутим, преузет из *Житија светог Саве Јерусалимског*, од Кирила Скитопољског, из VI века, где се налазе и ове речи о „поновном просијавању"; тешко да се онда ово место може везати за одређене догађаје у историји Срба.

Нашем последњем ... роду — Есхатолошки моменат је у житијној књижевности веома важан. Сваки нараштај доживљава своје време као „последње" (ἔσχατος) као време коначног сусрета са Христом у његову другом доласку. Отуда житије актуализује прошлост: примери остварене светости служе спасавању данашњег нараштаја.

стр. 102 Владаше свим српским земљама — Немања је између 1180. и 1190. проширио територију српске државе припајајући Метохију (Патково Хвосно,

Подримље, Кострц, Драшковина) с призренском облашћу, Косово поље (Лаб, Липљан, Ситница), Скопље и предео око горњег тока Вардара (Горњи и Доњи Полог), затим Горњи и Доњи Пилот — област између Скадарског језера и планина у залеђу; учињени су и значајни продори на исток, припајањем области око Буниса (Загрлата), Ниша и целе нишке области, Дубочице, жупа Врање и Морава (Биначка Морава), затим земаља које су лежале источно од Јужне Мораве и области Реке, па области између Западне и Велике Мораве (Левач, Белица, Лепеница); извршен је и продор у горњи ток Тимока, као и у долину Струме (сасвим на југу), а освојени су били и градови Перник, Землин (Земен), Велбужд (Ћустендил), Житомиск и Стоб. Много од тога је задржано и после 1190, у сваком случају Косово и Лаб, Хвосно, Горњи и Доњи Пилот. О томе: *Историја српског народа* I, Београд 1981, 258—260 (Ј. Калић).

стр. 103 П о р о д и ш е г а в о д о м и Д у х о м — Крштење се у хришћанској књижевности сматра другим, духовним рођењем. То је рођење „водом" — пошто се приликом крштења употребљава вода као симбол спирања сваке нечистоте греха, а „Духом" — зато што у тајни крштења, по учењу цркве, дејствује Дух Свети, дакле сам Бог (Мт. 3, 11; Мк, 1, 8; Лк. 3, 16; Д. ап. 1, 5; 11, 16; 1. Кор. 12, 13; упор. Јн. 4, 10—15; 7, 37—39; Д. ап. 8, 36—38; 10, 47—49, али најважније Јн. 3, 5: „Ако се ко не роди водом и Духом, не може ући у царство Божије").

О д е л и ш е м у р о д и т е љ и ј е д а н к р а ј д р ж а в е с в о ј е — Данас се зна, према Немањиној повељи Сплићанима, да је Растко добио на управу један део Хумске области (данашња Херцеговина). Вид.: М. Динић, *Три повеље из списа Ивана Луцића,* Зборник Филозофског факултета 3 (Београд 1955); упор. Г. Ружичић, *Три старе српске повеље,* Зборник за филологију и лингвистику Матице српске 4—5 (1961—1962); Р. Новаковић, *Поводом податка о Растковом боравку у Захумљу,* Свети Сава. Споменица, Београд 1977, 26—32. По Теодосију, Растко је провео у Хумској области од петнаесте до седамнаесте године свога живота (око 1190—1192).

стр. 104 Д е с н о г а п у т а с е д о х в а т и — Десно је у Библији симбол праведности. Христос као страшни судија поставља праведнике (овце) на своју десну страну, а грешнике (козе) на леву страну (Мт. 25, 31—46). „Ударити десним путем" значи кренути путем праведнога, богоугодног живљења који води у вечни живот.

О н и м а к о ј и п р е п о д о б н о ж и в е — Монасима пустињацима.

стр. 105 П о п о р е т к у п у с т и њ а ч к о м — Поменута су сва три начина монашког живота у Светој Гори, према узору древнога источног монаштва: општежиће, скит и потпуна усамљеност. Општежиће (киновија, κοινόβιον) почива на потпуној дисциплини заједничког живота под руководством игумана и духовника. Скит је мања заједница, „двојице или тројице", чиме се монах обезбеђује од духовних и психолошких опасности потпуне усамљености, али и од искушења велике заједнице. Усамљенички испоснички живот „у ћутању" (ἐν ἡσυχίᾳ) је само за најзрелије. Исихија је не само ћутање, мировање, тишина, него и један посебан вид аскезе. Још од IV и V века исихија значи живот у усамљености у највећој могућој душевној и телесној издвојености из овог света, од осталих људи. То је врхунско монаштво, у коме се, уз пост, уобичајене молитве и физички рад, практикује тзв. „умна молитва". Исихаст, наиме понавља у себи кратку молитву „Господе Исусе Христе, Сине Божји, помилуј ме грешнога!" (упор. Лк. 18, 9—14), уз највећу могућу духовну усредсређеност, са сваким удисајем. Тиме постиже ослобођење од свих мисли које га вуку ка овоземаљским и грешним стварима, као и од својих нагона и страсти (тзв. бестрашће), и оспособљава се за доживљај виђења (visio) самога Бога одн. божанске светлости. У традицији источне аскетске књижевности, исихија се сматра управо оним ступњем на коме се монах поистовећује са бестелесним анђелима (вид. нпр. Св. Јован Лествичник, *Лествица,* Београд 1963, 181—207). Касније, у XIV веку, поводом оваквог вида монашке аскезе у Светој Гори, долази у Византији до тзв. исихастичког спора, у коме

се православна црква идентификовала са исихазмом (вид.: Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд 1959, 476—479).

Безбрижан и неметежан живот — Монашки живот, сам по себи, никада није био ни безбрижан ни неметежан. Удаљавајући се од света, монах само избегава бриге и метеж око „телесних" ствари, али се излаже новим и већим искушењима. Он се зато, опредељујући се за монаштво, не одлучује на лак живот, нити је њему лакше него лаику. На једном другом месту, Теодосије назива монашки испоснички живот „најсуровијим животом" (стр. 23), али је предност овога у томе што су се монаси од свега одвојили да би били са Богом, што, како он каже, „немају земље за обделавање, не смућују се телесним бригама, не баве се трговином за живот, нити марају за винограде и имања, него је све њихово стварање било молитве и сузе и да умом увек Богу приањају" (стр. 23). У оствареном, харизматичном узору, монаштво се побожној души свагда показивало као живот анђела, слободан од страсти, радостан. Теодосијев Растко је пример тренутног распаљивања велике и неодољиве жудње за духовним, благодатним савршенством.

стр. 106 Огањ божаствени — Под тим се подразумева управо она енергија божанске благодати и љубави којом душа монаха жуди за Богом. Наглашава се да је тај огањ „божаствени", а не људски, како би се указало на порекло тог одушевљења: у питању је благодатна инспирација самим Богом, а не само склоност која би се имала по природи.

стр. 107 Јелен — Јелен је фигура из псаламског песништва и означава душу која жуди за Богом „као јелен што жуди за изворима воде" (Пс. 41, 2). У *Служби светом Сави*, Теодосије развија ову фигуру: „О премудрог ли твога богоразума / којим извара оца својега ловом на јелене, / Христу, оче, ујеленивши душу своју / и Христовом љубављу паљен, / ка источнику бесмрћа / њему притекао јеси" (Други канон I, 3: *Србљак* I,

267). У Канону заједничком Симеону и Сави, гласа четвртог: „Јелен, жудећи за Христом источником живота, / нелажно, Саво, показао се јеси / и као једнолика ловина прескочив замке препреденог ловца, / у мрежи пресветог Духа / ловина благопријатна Богу нађе се" (IV, 3: *Србљак* I, 371).

стр. 108 Ипарху солунске области — Ипарх (ὁ ὕπαρχος) је заповедник, управник области у Византији. Треба имати на уму да се радило о византијској територији („туђој земљи"), јужно од тадашње граничне линије. Призрен — Липљан — Јужна Морава. „Грчку међу" спомиње Теодосије и касније.

Света Гора је уживала административно-духовну самосталност и у XII веку, али под суверенитетом Царства.

стр. 109 Проту Свете Горе — На челу светогорске управе налазио се у XII веку, као и сада, протепистатос, протос (ὁ πρῶτος), отуда је правилније рећи „прот", а не „прота" (овај други израз се примењује на протојереја или, што је исто, протопрезвитера). Прот је биран из једног од најугледнијих манастира у сабору Свете Горе на одређено време; за све време своје управе, он је становао у Кареји, средишту Свете Горе. О томе опширно: Actes du Prôtaton.

Руски манастир — То је тзв. Русик, Ροσσικὸν или „Стари Русик", стари манастир Светог Пантелејмона, који се налази у брдима око 2—3 км североисточно од данашњег Св. Пантелејмона, подигнутог тек после 1765. Стари Русик (Пантелејмон) основали су 1169. године монаси првога руског манастира у Светој Гори, Ксилурга (Св. Богородице), под руководством игумана Лаврентија, на развалинама некадашњега, старијег грчког манастира. То значи да је Руски Пантелејмон подигнут или обновљен двадесетак година пре Растковог доласка (око 1192). Можда је и скупљање прилога руских монаха Светогораца по Србији било још увек у вези са потребама обнове. О историји Св. Пантелејмона вид. Mendieta, *Mount Athos* 83.

стр. 111 Игумана — Игуман (грч. ὁ ἡγούμενος), старешина манастира.

Да се свечери почну јутарње песме — По манастирском типику одн. по светогорским литургијским обичајима, уочи недеље, тј. у суботу увече, служило се бденије — вечерња и јутрења заједно. Служба је почињала касно увече око 10 ч. и трајала до зоре. У овом случају вероватно се само померио почетак бденија на што каснији сат у ноћи између суботе и недеље, како би гониоци, после дугога путовања и обилне вечере, били што уморнији и поспанији.

Било — Било или клепало (τὸ σήμαντρον) је једноставна ударалька, инструмент којим се монаси позивају на дневна богослужења у манастиру.

Даде своје обете — Обред примања монаштва зове се „постриг", јер се том приликом, уз промену имена, врши ритуално подрезивање косе (и то четири прамена крстообразно — с потиљка, више чела, па десно и лево). Постриг је „симбол одлагања, удаљавања од мудровања и мисли које вуку свету и к земљи" (симбол одрицања) и завета (обета) који се тада полажу: завета девичанства, сиротовања и послушности. Постриг врши монах („старац" не мора да је стар човек!) који има и свештенички чин, дакле свештеномонах. Риза анђелског образа (мантија) је тзв. одећа „мале схиме", првога степена монаштва. Схима (грч. τὸ σχῆμα, лик, стсл. образ) назива се „анђелском" зато што чедношћу и послушношћу, и слободом од свега материјалног, монах постаје сличан анђелима, чистим, послушним и слободним духовима који нису од овог света. Чин се по правилу сада врши на литургији, али је овде обављен посебно и у два дела, због ванредне ситуације. Пирг (грч. ὁ πύργος) је утврђена вишеспратна кула са параклисом (капелом) на врху, понекад и на сваком спрату, што овом здању даје обележје молитвено-подвижничког места, а не само фортификацијског објекта. Молитва коју је над Растком про-

читао јереј (заправо јеромонах) налази се и данас у требницима („Благословен Бог, хотјај"). О обреду монашења вид. Л. Мирковић, *Литургика* II/2, 157—172.

стр. 116 Благовештење — Празник Благовештења (Благовести), један од великих, Богородичних празника, који се светкује 25. марта.

Ватопед — Манастир Ватопед је и данас један од водећих, први у другој „тетради" одн. други по рангу — после Велике Лавре, а пре Ивирона, Хиландара и Дионисијата. Ватопед је основан мало пре 985, за живота св. Атанасија Атонског, оснивача првог великог манастира на Светој Гори, Велике Лавре (963). Отуда „први манастир" овде, код Теодосија, значи уопште угледни, један од најугледнијих па и први после Велике Лавре. Вид.: Mendieta, *Mount Athos* 33, 62 нап. 1, 72.

Врх Атона — Врх Атона или Атоса (грч. Ἄθως, на крајњем југоистоку Свете Горе, уздиже се до надморске висине од 2033 м. Његове падине, а нарочито у подножју и на окомитим стенама изнад самога мора, пуне су и данас монашких скитова и ћелија, испосница за усамљенички живот и подвиг. На врху Атоса је мала црква Преображења Христовог: Атос, а тиме и цела Света Гора, асоцира на Гору Тавор, тј. Гору Преображења Христовог, централног празника православне мистике. Света Гора је иначе посвећена Пресветој Богородици, као њен „перивој" или врт (τό περιβόλι τῆς Παναγίας). Опис живота атонских пустињака код Теодосија уопште није књижевно претеран и украшен. Атонски усамљеници тако живе и данас, у потпуној усамљености, оскудици, најстрожем посту и сталној молитви, али и у смирујућем додиру са природом.

Лавра светога Атанасија — Велика Лавра, први по старини и рангу манастир Свете Горе, који је св. Атанасије Атонски основао 963. године (Mendieta, *Mount Athos* 63—73). Посета великој Лаври, са поклоњењем светим моштима Атанасија Атонског, сматрала се одувек највишом моралном обавезом

светогорског монаха па и посетиоца лаика. Из Велике Лавре се полази на успон ка врху Атоса.

стр. 118 Неумесној молби — Према искуствима и сазнањима православне аскетике, неумесна је и опасна жудња почетника за крајњим ступњевима подвижништва. Образложење игуманова одбијања засновано је у Теодосија на старој монашкој традицији, о чему више вид.: Св. Јован Лествичник, *Лествица*, Београд 1963.

стр. 121 Као Тома Индијцима — По старој традицији цркве, апостол Тома („Близанац", један од Дванаесторице апостола Христових), проповедао је Јеванђеље у „Индији" (а то је, по византијским схватањима, читава јужна и југозападна Азија), где је и умро као мученик. Његово житије се чита 6. октобра: Ј. Поповић, *Житија* X, 137—149. Апостол Тома се ту представља као неимар, који је од индијског цара Гундафора добио много злата за зидање царских палата, али је он то злато раздао просјацима и убогима, обраћајући многе ка вери, и зидајући тако цару Гундафору „палату на небесима" (тамо, 144). Сава се пореди са Томом, пошто је и он злато, добијено од родитеља из Србије, раздавао по Светој Гори, „зидајући палату која се не види али верује цару оцу, на небесима . . ."

Свети велики пости четрдесетнице — Велики пост или Четрдесетница представља припрему за дочекивање Ускрса (Пасхе) и у том трајању познат је тек од V века. Уз 40 (тачније 42) дана долази још тзв. „Страсна седмица" (Седмица Христовог страдања), непосредно пред Ускрс, тако да пост траје у ствари 48 дана. Хришћани су постили испрва по правилу само на хлебу и води, евентуално и воћу или вареном поврћу без уља (то се зове „сухојаденије"), и то првих пет дана у седмици само један пут, увече, а суботом и недељом два пута, и то на вареној биљној храни са уљем и вином („утешеније"). Топли хлеб се сматрао као посебно олакшање поста. О великом посту и начину пошћења вид. Л. Мирковић, *Хеортологија* 256—268.

Милопотам — Река у Светој Гори, која протиче дубодолином испод манастира Филокала и улива се у море на северној страни Полуострва; отуда се и крај између Филотеја и Ивирона звао Милопотам.

Свимен — Манастир Есфигмео, на северној обали Свете Горе, удаљен непун сат хода од Хиландара. Први пут се званично помиње у Другом типику Свете Горе, из 1046, али се тај помен односи на дар из 1015 (Mendieta, *Mount Athos* 33, 63, 74).

стр. 123 По мору путоваху — Од Ватопеда до Велике Лавре је око 22 наутичке миље (око 40 км). Мање стеновите увале дуж целе обале Свете Горе биле су згодно скровиште за пиратске заседе.

стр. 124 Искочивши из лађе у Лавру бежаше — Лавра је на тераси око 100 м изнад мора; до ње од манастирског пристаништа води стрм пут — око пола сата хода.

стр. 125 Ћелије двоспратне и троспратне — Конаке на два до три спрата (стамбена здања у комплексу манастира Ватопеда). Ниједна поменута црква у Ватопеду, коју су подигли Симеон и Сава, није се сачувала. О овоме вид.: М. Живојиновић, *Ктиторска делатност* 15.

стр. 127 Ипат — Грч. ὁ ὕπατος, заповедник, управитељ.

Велики савет — То је државни сабор, одржан 25. марта 1196 (на Благовести). О томе датуму: Ф. Баришић, *Хронол. проблеми* 56. Сабор је био у Расу, што се види из процедуре увођења сина Немањиног, Стефана, у престо у цркви Св. Петра (стр. 37). Та стара црква код Новог Пазара, вероватно још из X века, сачувана је до данас, као један од најсветијих и најважнијих историјских споменика српског народа.

стр. 128 У својему манастиру — То је манастир Студеница, Свете Богородице Одигитрије, назван по реци Студеници крај које се налази. Подигнут је убрзо после 1183, као Немањина задужбина. Удаљен је од Раса око 55 км, што значи да се налази у самом средишту старе српске државе.

По вишем нарећењу — Држали су да је то по Божјој заповести и вољи, по наредби „одозго".

стр. 129 Светитељски чин — Чин архијереја, епископски чин.

Крстоносно украшен анђелским образом — Претпоставља се да је Немања 1196. године примио одмах велику схиму, други и најстрожи ступањ монаштва. Крстоносно је украшавање анђелским образом (ликом, схимом) отуда што велики схимник носи на плећима тзв. аналав, четвороугаоно платно украшено крстовима, који симболише ношење крста Христовог, учешће у Христовом страдању ради учествовања у Христовој вечној слави и победи над грехом, смрћу и ђаволом.

Анастасија монахиња — Са групом жена које су приликом Немањине абдикације примиле монашки чин, монахиња Анастасија се, по другим подацима, настанила у манастиру Свете Богородице у Куршумлији. О томе манастиру: Ђурђе Бошковић, Бранислав Вуловић, *Царичин град—Куршумлија—Студеница,* Старинар VII—VIII, Београд 1958, 173—180. Надгробна плоча са именом монахиње Анастасије налази се у Студеници, у цркви Св. Николе. Како Студеница никада није била женски манастир, а задужбина је Стефана Немање да буде породична гробна црква, могућно је да је то управо гроб мајке св. Саве, камо је њено тело пренето из Куршумлије.

стр. 130 Посни канон — Правила о посту, али можда и посебно — правило Великог поста, Четрдесетнице, која пада баш у то време (после Благовести).

После кратког времена — Немања је остао у Студеници као монах Симеон од 25. марта 1196. до 8. октобра 1197, односно, по св. Сави, „две године" заокругљено. О хронологији Немањина живота вид.: Ф. Баришић, *Хронол. проблеми* 31—56; упор. Р. Новаковић, *Четири хронолошка питања из Немањина живота,* Хиландарски зборник 2 (1971), 19—30. „Крат-

ко време" не мора да се тумачи дословно; то је општа, апстрактна хронолошка ознака за краткотрајност неког раздобља.

Отуђили — Туђиновање је један од основних мотива источног монаштва. Извор је овог мотива у представи о Сину Божјем који, поставши човек, из свога — тј. из своје апсолутне божанствености, иде у туђину — тј. у свет створени, смртни, у људски свет. Син Божји одлази у туђину, у овај свет, да би спасао свет. То је његово страдање. Спасење хришћанин постиже уживљавајући се у личност и судбу Исуса Христа, понављајући у себи његове муке. Теодосијеве речи, дакле, имају дубок теолошки смисао. О туђиновању (ἡ ξενιτεία) као сотериолошком моделу православног монаштва пише, на пример, св. Јован Лествичник, *Лествица* 27—31.

стр. 131 Многи од њих остадоше у манастиру — Треба запазити да је та група „благородних", дакле српске аристократије, била оно језгро око кога се потом окупља хиландарска обитељ („И сви постадоше искусни иноци"). Ту је извор елитног карактера српског светогорског монаштва у средњем веку па и високе културне улоге коју је после тога основао манастир Хиландар одиграо у животу српског народа у средњем веку.

Светодршци — Грч. τὸ κοσμοκράτορες, они који владају у овом свету, који поседују световну власт.

Адрфат — Институт манастирског права у средњовековној Византији и Србији. Аделфат (грч. τὸ ἀδελφάτον) је куповина издржавања, са давањем извесне суме новца којом су се имали покрити трошкови за издржавање самог „аделфатара" после његова повлачења у манастир, или друге братије (ἀδελφοί) која буду долазила у посету манастиру.

стр. 132 Меси — Грч Μέση = Средина, Средиште, Центар, То је у Светој Гори Кареја (Καρυές Ораховица), где је управа Свете Горе на челу са протом. Црква Богородице је данас тзв. Протатон, из прве половине X

века (Успеније Богородице). Старија је од свих католикона (саборних храмова) у Светој Гори.

Поменик — Поменик (Диптих) је књига у коју се уписују имена ради спомињања на светој литургији. Уписивање у поменик је са осталим ритуалним правима главни део ктиторских права (вид. М. Живојиновић, *Ктиторска делатност* 16).

Иверски манастир — Манастир Ивирон, на северној обали Светогорског полуострва, при дну дубодолине која се спушта од Кареје ка мору. Подигли су га грузијски монаси (Иверци: грч. τῶν Ἰβήρων) између 979. и 985. Трећи по рангу. Вид.: Mendieta, *Mount Athos* 72.

Књига живота — Фигуративно, то је „матична књига" царства небеског; „уписати се у књигу живота" значи обезбедити улазак у царство небеско, ући у царство Божје, у бесмртни живот.

Гроб светог Атанасија — Мошти св. Атанасија Атонског налазе се и данас у својој првобитној гробници, којој се поклонио св. Сава са св. Симеоном, у католикону манастира Велике Лавре.

Са светим ктиторима — Ктитори су оснивачи, утемељитељи или велики добротвори манастира. Свети ктитор Велике Лавре је, пре свега, сам св. Атанасије Атонски, а потом су то византијски цареви који су даривали Лавру и чије су се даровнице — повеље са златним печатом (хрисовуље) сачувале у манастиру до данас, нпр. хрисовуља цара Нићифора Фоке из 964, Василија II и Константина VIII из 978. итд. Вид.: Actes de Lavra I, 103—106 (No 5), 111—114 (No 7).

стр. 133 Лихвар — Немања као монах, онемоћао од старости и неспособан за веће и теже телесне подвиге, живи сада духовно од „камате" добрих дела што их је раније, као владар, чинио.

Ја за тебе одговарам — По монашком учењу, потпуна послушност духовном оцу ослобађа монаха-послушника од одговорности за грех, јер је ту одговорност преузео на себе духовни отац.

стр. 134 Просфора — грч. Προσφορή, место на граници Свете Горе према Хиландару, али на јужној обали прекопута острва Амуљани, где је данас насеље Урануполис. Манастир са пиргом Св. Симеона Богопримца није се сачувао. Вид.: М. Живојиновић, *Светогорске келије* 106.

Једне у име оца, а друге у име сина — Заправо, некима је ктитор био отац — Симеон Немања, а другима син — Сава. Односи се, дакле, на оца и сина у обичном смислу речи, а не на Оца и Сина Свете Тројице.

Трпезарију осликаше — Симеон и Сава су, по Теодосију, дали да се ослика („испише") манастирска трпезарија у Ватопеду. Тај живопис се, на жалост, није очувао.

Метохије — Манастирска имања, ван Свете Горе. „Измолише" од византијског цара Алексија III Анђела (1195—1203) зато што је он био суверен на тој територији, а метохије су се, као царско добро, налазиле на територији Византијског царства. На тај начин, ктитор је Цар (Василевс), али посредништвом Симеона и Саве.

Цар пријатељ — Алексијева кћи Евдокија била је удата са Стефана, другога Немањиног сина и наследника на престолу Србије. Стефан се после (око 1207—08) оженио Аном, унуком млетачког дужда Енрика Дандола.

стр. 135 Хиландар — О историји Хиландара вид. монографију: Д. Богдановић — В. Ј. Ђурић — Д. Медаковић, *Хиландар*, Београд 1978. Хиландар се први пут помиње као грчки манастир 1076, али је био основан вероватно још у X веку: из 985. је помен неког Георгија Хеландариоса (Лађаревића); из 1169. је помен, у једном протатском акту, „хеландарског" игумана Ге-

расима. Манастир је опустео 1169, да буде обновљен иницијативом и трудом Симеона и Саве 1198. Савина посета Цариграду била је почетком те године; од цара Алексија III он добија златопечатни сигилиј којим се опустели манастирић Хиландар (Хеландар) изузима из власти прота (под којом је био на основу златопечатног писма Алексијевог проту од 1195—97) и потчињава Ватопеду ради обнове. О томе, и о следећим документима у вези са постанком Хиландара вид. историјско-дипломатичку расправу Ф. Баришића, *Хронол. проблеми* 31—56.

— Седећи у ћутању — Не значи само ћутати него проводити време у исихастичкој „умној молитви" (ἐν ἡσυχίᾳ) са интензивном контемплацијом. Симеон, дакле, није ћутао од старачке немоћи и ступора, него се, напротив, подвизавао ἐν ἡσυχίᾳ, на највишем ступњу умне делатности, не излазећи из своје ћелије, као што је и обичај великих схимника и тзв. „затворника".

стр. 137 Игуман се посаветовао са многима — Игуман Ватопеда био је тада, према Доментијану (Л. Мирковић, *Доментијан* 61) Теостирикт. Тек је на интервенцију светогорског прота Ватопед пристао да уступи Србима Хиландар. Теодосије вели да је Ватопед саборном одлуком дао Хиландар Симеону и Сави, али то није сасвим тачно, јер је Хиландар Србима дат опет непосредном царском одлуком. Са представком прота Герасима и целог светогорског сабора с пролећа 1198 (документ је сачуван у копији у Хиландару: Actes de Chilandar No 3) одлази у Цариград цару Алексију монах Никон; он вероватно носи и молбу (αἴτησιν) Симеона и Саве. Сава овом приликом није путовао у Цариград — како прича Теодосије. Хиландар је тако захваљујући светогорској интервенцији код цара добио статус независног манастира по узору на грузијски Ивирон и италијански Амалфитански манастир. Алексије III издаје „златопечатно слово" (хрисовуљу) јуна 1198. који се документ у оригиналу чува и данас у Хиландару (Actes de Chilandar No 4). Према том документу, Хиландар је са свима светим местима у Милејама стављен под власт

и управу Симеона и Саве као потпуно самоуправни манастир, „да буде Србима на поклон вечни" (вид. Ф. Баришић, *Хронол. проблеми* 41 и д.). Завет да Ватопед и Хиландар „љубављу буду један манастир" чува се и данас. Симбол тога је обичај да игуман (одн. проигуман, први епитроп) пријатељског манастира преузима улогу старешине о слави другог манастира.

стр. 138 Узевши молитву — „Узети молитву" значи затражити и добити од игумана или духовника молитвени благослов одн. дозволу.

Входу Матере Христа Бога — Храмовна слава Хиландара је празник Ваведење Пресвете Богородице (увођење Богородице као мале девојчице у Светињу над светињама Јерусалимског храма), 21. новембра.

стр. 139 Као што навикоше од Ватопеда — Није довољно запажена ни проучена улога Ватопеда, његове монашке праксе и типика у организовању монашког живота у Хиландару одн. у постанку *Хиландарског типика* св. Саве. Ватопед је, по Теодосију, био модел Хиландару.

Од прота измолише — Према повељи (писму) Алексија III од 1195—97, све ово се налазило под управом светогорског прота.

Светог Георгија Имологите и Светога Николу у Милејама — Свети Георгије Омологит (по Доментијану, просто, „Светих Исповедника") у Милејама: то су два поља, а не један манастир. Милеје су општи назив за читав крај Свете Горе, на источним падинама Вигле, са Хиландаром у средишту. Свети Никола је такође у Милејама, али ми није познато где се тачно налази. Вид.: М. Живојиновић, *Светогорске келије* 64 и нап. 178—179; иста, *Манастири Хиландар и Милеје*, Хиландарски зборник 4 (1978) 7—16.

А у Кареји ... многе двоспратне ћелије — То су конаци или конак намењен привременом

боравку Хиландараца у управном средишту Свете Горе. То свакако није Карејска ћелија, о којој је реч касније.

Посла богоносногa Саву — Сава је ишао у Цариград тек после Симеонове смрти (13. фебруара 1199), у пролеће 1199. Тада је добио од Алексија III златопечатни сигилиј (јуна 1199) којим се Хиландару даје опустели манастир Зиг са другим привилегијама (Actes de Chilandar No 5). Но, према Баришићу, могуће је да прву повељу од јуна 1198. није однео на Свету Гору монах Никон, него ју је тек сада однео Сава заједно са другом (Ф. Баришић, *Хронол. проблеми* 47, нап. 45).

Царским манастиром — Назив одн. ранг „царског" (βασιλικόν) манастира добио је Хиландар због тога што је основан царским документом као независан манастир у Светој Гори, дакле по грчко-византијском цару као сувереном ктитору, а не по српским царевима, који су му били такође ктитори али сто педесет година касније.

Дом пречисте Богоматере Евергетиде — Цариградски манастир Богородице Евергетиде (Добротворке) био је посебно угледан у Византији, али и драг св. Сави. О том манастиру вид.: R. Janin, *Géographie ecclésiastique de l' Empire byzantine* III. *Les Eglises et Les Monastères de la ville de Constantinople,* Paris 1953, 186—191. Приликом боравњења у овом манастиру, св. Сава је организовао и надгледао превођење *Евергетидског типика,* припремајући на тај начин *Хиландарски типик.*

Зиг — Светогорски манастир Зиг (τοῦ Ζυγοῦ) спомиње се први пут 1009, а из царске хрисовуље од 1199. види се да је у међувремену опустео. Налази се на самој граници Свете Горе пема насељу Јерисос, на огранцима Велике Вигле. Сада је у рушевинама, које се једва могу препознати. Вид.: С. Ненадовић, *Хиландарски метох Зиг и проблем камене пластике Немањићког доба,* Хиландарски зборник 1 (1966) 163—170. Златопечатни сигилиј из јуна 1199. није само даровница којом се Зиг поклања Хиландару него и поновљена ктиторска повеља Хиландару, потврда статуса Хиландара као царског манастира.

стр. 141 Отачаство — Очевина, наслеђе од оца.

(Стефан) даде многа и најбоља села — Теодосије помиње Стефанову повељу Хиландару од 29. септембра 1199. или 1200, којом је Стефан даровао Хиландару 14 села у Србији. Не помиње претходну Немањину, Симеонову повељу са златним печатом (хрисовуљу) из друге половине 1198, којом је Хиландар и конституисан као српски манастир и ктиторско наслеђе породице Немањића. Том повељом Хиландар је добио првих девет села у околини Призрена, али из домена цара Алексија III de facto као његов дар. Немањина повеља је до 1896. била у Хиландару; поклоњена те године српском краљу Александру Обреновићу, доспела је, изгледа, у Народну библиотеку у Београду, да 1915. нестане приликом пљачке најдрагоценијих рукописа из фонда Библиотеке у току евакуације. Њена даља судбина није позната, али је могућно да се — као и неки други рукописи из те групе, пронађени после првог и после другог светског рата — налази читава негде у Немачкој или којој другој западноевропској земљи. Пљачку је извршио један официр највероватније аустроугарске војске; један од тих рукописа пронађен је у Дебрецину (Мађарска), два у Загребу (Хрватска), два у Даблину (Ирска) и десет у Дуисбургу (Западна Немачка). Текст Немањине повеље објавио је В. Ћоровић, *Списи св. Саве* 1—4, а Стефана Првовенчаног А. Соловјев, *Хиландарска повеља великог жупана Стефана (Првовенчаног)* из године 1200—1202. Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор 5 (1925) 62—89.

стр. 143 Многе недовршене ствари — Помишља се на то да се „овде крије по свој прилици мисао о доцније задобијеној црквеној аутономији и српској архиепископији" (М. Башић, 124 нап. 11).

Моје кости — Само Теодосије истиче да је потоњи пренос моштију св. Симеона из Хиландара у Студеницу извршен по његовој жељи и завештању.

Ни Сава ни Стефан Првовенчани то не спомињу, али тиме и не противрече Теодосију. Немањино завештање је код Теодосија условљено Божјом вољом у одређеном тренутку, а тај тренутак је наступио у околностима сукоба између Стефана и Вукана и мирења браће (после 1204).

Анђелским образом украсивши се — Свети Симеон се пред смрт обукао у одежду велике схиме, а није тек тада примио тај чин. О тој одежди вид.: Л. Мирковић, *Литургика* II/2, 167—172. Тако одевен, св. Симеон се причестио, изговоривши потом предсмртне речи св. Јована Златоустог (вид.: J. Поповић, *Житија* XI, 371 — „Хвала Богу за све").

Последњој служби за оца — О службама приликом смрти, крај самртника и потом над умрлим, вид.: Л. Мирковић, *Литургика* II/2, 173 и д. За монахе је посебан чин. Сава је прочитао у току ноћи крај самртног одра Симеоновог цео Псалтир.

Црквени притвор — Припрата (грч. νάρθηξ), западни улазни део храма, предворје храма. По јерусалимском типику, посмртни чинови (литија и помен мртвих) врше се у притвору, припрати: Л. Мирковић, *Литургика* II/2 176, нап. 2, и 180.

стр. 144 Икони Христовој — По св. Сави, то је била, у ствари, икона Пресвете Богородице. По предању Хиландараца, то је мозаична патронална икона Богородице Одигитрије с краја XII века, византијске израде, која се сада налази у манастирском музеју у Хиландару. (Репродукцију вид. у монографији *Хиландар* 59).

Анђелску песму — Симеон је изговорио последњи стих из Псалтира (Пс. 150, 6). Тиме је, у ствари, он сам, појући са анђелима, завршио своје предсмртно „последовање" (чин).

Уподобивши их крстообразно — Прекрстивши му руке на прсима.

Гроб — Мермерни ћивот (саркофаг) у коме су биле свете мошти Симеонове налази се у хиландарској саборној цркви (католикону) крај улаза у наос, уз јужни зид.

Одслуживши дане његове свете успомене — По типику, у трећи, девети и четрдесети дан после смрти: Л. Мирковић, *Литургика* II/2, 179.

стр. 146 Туђим се назва — Јеванђеље гледа на материјална добра, у начелу, као на нешто што не може бити у својини људи. Све је на свету Божје; човек над стварима има само право коришћења и управљања, а не право својине. Човек је само „економ". Својина се не признаје друкчије до као руковање Божјим средствима и општим, заједничким добром. Богатство једнога је само фонд из кога треба да живе они који не поседују ништа, сиротиња. Основни елементи овог схватања налазе се у причи и поводом приче о неправедном приставу (економу) у Лк. 16, 1—13, и у илустрованој причи о богаташу и Лазару у Лк. 16, 19—31.

Ћелију за ћутање — То је тзв. „млчалница" (грч. τὸ ἡσυχαστήριον), зграда у којој је монах — сам или са још једним или двојицом — имао да проводи живот у нарочито строгом режиму поста и молитве, по тзв. „скитском правилу", о коме вид.: Л. Мирковић, *Скитски уставu светог Саве*, Братство 28 (1934) 52—67. Карејска испосница је и данас на свом месту и у истој функцији. О њој: С. Ненадовић, *Архитектура Хиландара. Цркве и параклиси*, Хиландарски зборник 3 (1974), 174—178. У припрату ове цркве улази се са јужне стране, јер је западна страна цркве до саме стене. Између тог западног зида и стене је мали узан замрачен простор, за који се верује да је био пребивалиште св. Саве док још није сазидао испосницу. Црква је посвећена св. Сави Јерусалимском, патрону св. Саве Српског; његово житије: J. Поповић, *Житија* XII, 129—170. За живот у испосници св. Сава је написао посебно правило, тзв. *Карејски типик;* последње издање овог документа из 1199, који се чува у Хиландару са личним

потписом (аутограмом) светог Саве, приредио Д. Богдановић: *Карејски типик*, Београд 1984 (факсимилно издање у колору, дипломатичко издање текста, нов превод на савремен језик и студија).

Сваки дан сећање на смрт умираше — О сећању на смрт у том духу, као о „свакодневној смрти", писао је св. Јован Лествичник у *Лествици*, делу које је у православном монаштву било једна од најчитанијих књига. Вид.: *Лествица*, Београд 1963, 68—71.

стр. 147 Поновном рођењу — То је „поновно рођење" (грч. ἡ παλιγγεννησία) у васкрсењу из мртвих и у духовном бићу, а не палингенеза у циклусу реинкарнације, поновног утеловљења у другом човеку или уопште у другом телесном бићу.

Светитељством — Архијерејским чином и службом.

Законоположења Христова — Канони, прописи православне цркве, по њеном предању, заснивају се на „здању" апостола, тј. на традицији Христовог учења примљеног преко апостола и њихових законитих наследника — епископа. Отуда су закони цркве, у крајњој линији, по њеном учењу, закони Христови. ἡ νομοθεσία τοῦ Χριστοῦ.

стр. 148 Виђење — Натприродна, мистичка или, по православној богословској терминологији, благодатна категорија (ἡ ὅρασις, ἡ ὀπτασία). У овом случају, то је визија у којој се св. Симеон јавља Сави са посмртном поруком. Теодосије је одлично упућен у таначности православне теологије: по једном теолошком мишљењу, у визији се заправо не јавља непосредно дух умрлога већ је то само његова „појава" (τὸ φάντασμα) иза које може бити Бог, али и ђаво. Овде је у облику појаве Симеонове говорио са Савом сам Бог („Небески"). Није јасно, да ли је то било сновиђење или визија у будном стању, у екстази. Биће да је сновиђење: Сави се Симеон јавља „једне ноћи", и Сава потом „долази к себи" од виђења, али „устаје са рогозине", тј. са простирке на којој се спава.

стр. 149 Са духовним људима разговараше — Источном монаштву је од памтивека било својствено да негује духовни разговор подвижника у размени искуства и ради поуке. У свакој широј монашкој средини (египатски Скит, Синај, Палестина, Света Гора итд.) било је великих духовника које су други монаси посећивали да чују њихову богомудру реч. Православно монаштво, у својим крајњим усамљеничким, пустињачким видовима, носи ипак обележје саборности; у молитвеном општењу са другим подвижницима остварује се јеванђелски закон љубави и смерности. Треба запазити да је св. Сава, по Теодосију, и на тај начин уклопљен у динамичан духовни живот Свете Горе. С друге стране, Сава је овде и узор делатне љубави. Његов монашки подвиг није само у молитвеном тиховању него и у веома практичном раду за друге: „да чамац направи, или да кућу сазида..."

Каракал — Манастир Светих Апостола (Петра и Павла), који је основао неки Никола Каракал(ос) у XI веку, можда у време владавине Романа IV Диогена (1068—1071), када се помиње у неким документима: Mendieta, *Mount Athos* 33, 62, 74. Манастир се налази на источној обали Полуострва, око 7 км. од Ивирона према Лаври. Сава је својим откупом и доживотним старањем постао „други ктитор" Каракала. О установи „другог ктитора" вид.: С. Троицки, *Ктиторско право у Византији и Немањићкој Србији*, Глас СКА 167 (1935), 97 и д.

стр. 150 Ксиропотам — Манастир Светих Четрдесет Мученика, на 250 м високом платоу изнад морске увале и пристаништа Дафни, на западној обали, на путу за Кареју. Један од најстаријих манастира на Атосу, свакако из X века — чак старији од Велике Лавре. Испрва је посвећен св. Нићифору (Mendieta, *Mount Athos* 62, 73). Назван је по грчком топониму Ξηροποταμος Сува Река. Вероватно је основан за владе византијског цара Романа I Лакапена (920—944) на темељима једне још старије лавре; оснивач му је можда неки Павле, који је 959. имао једну од

водећих позиција на Атосу, а умро крајем X века, и који је основао још и „монидрион" (мали манастир, манастирић) на месту данашњег Светог Павла (Mendieta, *Mount Athos* 60—61; упор. Actes de Xéropotamou I, 3 и д.; први аутентични документ који се односи на Ксиропотам је из 956. године). По Теодосију, Сава је обновио Ксиропотам па је чак дао да се католикон овога манастира живопише. Сава је свакако обновитељ манастира (о томе говори и Доментијан). О кризи Ксиропотама сведочи и податак у једном ксиропотамском акту из 1200 („током дуго времена изложен сукцесивним невољама и тешкоћама...", Actes de Xéropotamou No 8, 3—4). У документу из 1270—74. помиње се већ као обновљен и то као манастир посвећен Светој Четрдесеторици Мученика — као што пишу Доментијан и Теодосије. Вид.: М. Живојиновић, *Ктиторска делатност* 19.

Ф и л о т е ј — Манастир Филотеј налази се на пола пута између Ивирона и Каракала, мало повучен од обале на стеновитим падинама Атоса. Основао га је свакако пре 1015, а вероватно још у X веку, неки пустињак Филотеј (Φιλόθεος Богољуб) о коме се иначе ништа не зна: Mendieta, *Mount Athos* 33, 62, 75; упор. Actes du Prôtaton 90. Први пут се 1015. године среће потпис „Георгија монаха и игумана манастира Господина Филотеја". Теодосијева прича, очигледно, не може се односити на оснивање Филотеја; и овде је сигурно реч о обнови, као и у случају Ксиропотама. Манастир се, наиме, престаје помињати после 1169, па се с разлогом претпоставља да је био разорен последњих година XII века, тако да га је требало сасвим обновити (М. Живојиновић, *Ктитор. делатност* 20). Занимљиво је да Доментијан, који говори о Савином ктиторству у Каракалу и Ксиропотаму, уопште не помиње Филотеј.

Т е л е с н е с в е с п а љ е н и ц е — Свеспаљенице су главне старозаветне жртве (грч. τὰ ὁλοκαυτώματα), у којима се спаљивала на жртвенику цела животиња одн. цео плод. Овде је и реминисценција на библијско место: „Милости хоћу, а не прилога" (Мт. 12, 7, према Ос. 6, 6).

стр. 151 С т о ј а њ е с л е в е с т р а н е — Реминисценција на Христово казивање о последњем суду, када ће сви људи бити разврстани на праведнике („овце", с десне стране) и грешне („козе", с леве стране): Мт. 25, 31—33 и даље.

стр. 152 Д а н у с п о м е н е — То је свакако дан годишњице Симеонове смрти у Хиландару, 13. фебруара 1200 (ако се прихвати наведено, веома аргументовано Баришићево датирање Немањине смрти 1199). Тај дан је Сава по обичајима православне цркве изабрао за „канонизацију" св. Симеона, о чему Теодосије и прича у овом одељку. Због значаја самог чина, и да би канонизација добила одмах саборну и свеправославну верификацију, позван је прот Дометије Јерусалимац са целим Свештеним сабором Свете Горе и другим чувеним атонским духовницима. Чин је у Хиландару почео „навечерјем", појањем код гроба „за спомен узакоњено од псалама", што само по себи већ не би могло да упућује на панихиду (парастос), која се врши ујутро после литургије, а не увече. Пре ће то бити заметак култних текстова самоме св. Симеону, певаних на вечерњи.

стр. 153 Н а п и р г у — Први траг да је одмах, са зидањем манастира, подигнут био и пирг, садашњи велики Пирг светог Саве у Хиландару, који је једним делом сачувао своју примарну конструкцију (обнављан и дозиђиван више пута).

Н а с в о м е ј е з и к у — Сава је са својом, тј. хиландарском братијом обавио на српскословенском језику „јутарња славословља" тј. јутрењу (на другом месту стоји „свенoћно бденије") док је прот са осталима имао да служи на грчком језику јутрењу у цркви (саборном храму), но опет „пјенија прикладна спомену", па се и ту може видети заметак најстарије службе св. Симеону за 13. фебруар. Прот са осталима појали су потом на јутрењу „установљено за спомен светога" — најјасније сведочанство да се ради о примарним, у исто време прелазним култним текстовима; певани на грчком, то су могли бити и тзв. „општи" или типски, формуларни химнографски

текстови из минеја општака. Но, то је, у сваком случају, прелазни и почетни стадијум, јер се још увек моли за покој душе умрлога. Сава закључава цркву и кључ даје проту, да би се избегла сумња у превару када из ћивота св. Симеона буде потекло чудесно миро (мирисно уље). То су, дакле, елементи опрезности ради веродостојности самог суда.

стр. 154 Знаменова сва своја чула — Приликом свете тајне миропомазања помазују се, симболично, „сва чула", тј. у знаку крста на челу, очима, ноздрвама, устима, оба уха, прсима, рукама и ногама (Л. Мирковић, *Литургика* II/2, 60). Но овде се није могло радити о светој тајни миропомазања, него о ритуалној радњи која се могла вршити по узору на помазивање освећеним уљем (јелејем) — опет у чину крштења, непосредно уочи погружавања у освећену воду, у знаку крста на челу, прсима и леђима, ушима, рукама и ногама (Л. Мирковић, *Литургика* II/2, 48). Чудесно истицање мира, са исцељењима, један је од могућих елемената „прослављења" светога, тј. канонизације у православној цркви.

Где беше на зиду насликан лик светога — Иконографски важан податак: примарни слој живописа у Хиландару морао је, дакле, да има фреску са ктиторским портретом св. Симеона Немање, који је рађен био управо као портрет — према живоме и присутном Симеону.

стр. 155 Божаствену свету службу — Свету литургију, вероватно литургију св. Јована Златоустога.

Писмено житије — Непосредан податак о томе да је Сава написао прво житије св. Симеона, као култни текст који ће се читати у склопу празновања св. Симеона „са светима". Ове последње речи су, заправо, обична, књижевно-литургијска православна формула канонизације. Житије је, значи, морало настати још у Хиландару. Не може се сигурно тврдити да је то било која од сачуваних верзија *Житија светог Симеона* из тога најстаријег периода (верзија *Хиландарског типика* — непотпуна, или верзија *Студеничког типика* — потпуна, или можда и само *Пролошко житије светог Симеона* у својој најстаријој, нестиховној верзији, којој се не зна ни аутор ни тачно време настанка!).

стр. 157 Попразништвом — Попразништвом се у православној литургици називају дани (или дан) у које се поново прослављa догађај празника: последњи дан „попразништва" је тзв. „оданије" (грч. ἡ ἀπόδοσις). Вид.: Л. Мирковић, *Хеортологија* 15—17. Тада се понавља цела служба или се певају само главни текстови, што зависи од ранга празника. Овде се вероватно радило само о симболичном „попразништву", које се састојало у „поукама духовним", изреченим после завршене службе и чуда које се тада догодило.

Прот Дометије звани Јерусалимац — „Јерусалимац" свакако по томе што је пре доласка у Свету Гору био у Јерусалиму, као монах у манастиру Св. Саве Јерусалимског, или можда по томе што је у Светој Земљи и Јерусалиму био као ходочасник (у овом другом случају, што је вероватније, то је синоним за „Ходочасник", „Хаџија"). Прот Дометије је историјска личност: Actes du Prôtaton 133; у акту из Кутлумуша, No 2 из 1257, налази се спомен „онога прота освећенога господина Дометија Јерусалимца". По Теодосију, прот Дометије се „удостојио да има благодат божаственог Духа", што би могло значити да је Дометије уврштен међу свете или бар то, да је у питању био можда само локални светогорски култ.

Водитељ ка богозвању — Богозвање (грч. ἡ θεοκλησία) је уопште Божји позив људима за царство небеско, позив за бесмртност, вечни живот. Бити „водитељ ка богозвању" (стсл. „наставник") значи предводити људе на путу спасења, ка царству небеском.

Благочашће — Благочашћем се назива побожност (грч. ἡ εὐσέβεια,) али права побожност, права вера. У том смислу ово је и синоним ортодоксије, православне вере, православља.

Хотећи се благословити од њега — Сава као обичан монах није могао благосиљати. Тек се рукоположењем добија способност благосиљања, које није само етикецијска радња него својеврсни свештени чин.

Епископ јеријски — Епископ малог места Јерисоса, на западном прилазу Светој Гори, а на северној обали, има и данас основну архијерејско-литургијску власт на Атосу, који је, иначе, под непосредном духовном влашћу цариградског, васељенског патријарха. Стога се тај епископ код Теодосија и помиње као „епископ Свете Горе" (стр. 78).

стр. 158 Црква великомученика Димитрија — Главни храм у Солуну, из VI века, не рачунајући катедралну византијску цркву Свете Софије; у цркви Св. Димитрија чувају се мошти св. Димитрија Мироточивог, заштитника солунског града. Живот св. Димитрија налази се у једном параклису на северној страни нартекса велике солунске базилике. Житије св. Димитрија вид. Ј. Поповић, *Житија* X, 563—579, под 26. октобром. Видети и књигу Ф. Баришића, *Чуда Димитрија Солунског као историјски извори*, Београд 1953.

Свој манастир у Филокалији — Манастир Филокал (према грч. Φιλοθαλήζ, Φιλόκαλοζ) помињу и Доментијан (Л. Мирковић, *Доментијан* 121) и Теодосије на овом месту. Познат је и по другим византијским изворима XIII и XIV века као један од главних духовних центара у Солуну (R. Janin, *Les églises et les monastères des grands centres byzantins*, Paris 1975, 418—419). Угашен је и разорен после 1405, тако да се данас не може више одредити ни место на којем се некада налазио. Видети о томе посебну студију Ане Цитуриду, *Манастир Филокал у Солуну*, Сава Немањић — Свети Сава, Београд 1979, 263—268. Нема разлога за чуђење нити за спекулације неких историчара поводом тога што је Сава у Филокалу, које је тада наводно у рукама латинских калуђера Темплара (М. Динић, *Доментијан и Теодосије*, Прилози КЈИФ 25 (1959), 7), јер је манастир у време посете св. Саве ипак у византијским православним рукама, а највероватније да у самом манастиру никада нису ни живели католички монаси. Упор. М. Живојиновић, *О боравцима Светог Саве у Солуну*, Историјски часопис 24 (1977), 63—71.

Митрополиту тадашњем Констандију — Солунски митрополит је тада Константин Месопотамит (око 1198—1199. и од 1203).

Благонарочити дани светога празника — „Празник" би у начелу могао бити сваки Господњи или Богородични празник, но овде се мисли вероватно на Пасху (Ускрс, ἡ ἑορτή par excellence). Епитет „благонарочити" (грч. εὔσημοζ) има уопште сваки велики празник: Л. Мирковић, *Хеортологија* 8—9. Сава је произведен за архимандрита највероватније крајем 1200. или 1201. године.

стр. 159 Саслужабник бескрвне службе — „Бескрвна жртва" је литургија. „Саслужабник је учесник у чину евхаристије одн. литургије. У овом случају то значи да је Сава, као јеромонах, служио свету литургију са поменутим епископима. На тој литургији је „наречен" за архимандрита, заправо произведен за архимандрита. Чин овог произвођења се по типику заиста свагда врши на литургији, посред храма, за време малог входа са јеванђељем, као што то бива и са одликовањем надбедреником („надбедреницом"). О томе: Л. Мирковић, *Литургика* II/2, 127—129.

Светитеља својега — И на овом месту, и уопште у свима српским старим текстовима, „светитељ" је архијереј, епископ, а не светац („свети"). Наравно, то може бити „свети светитељ", тј. канонизовани архијереј, као нпр. Три светитеља (Три јерарха — Василије Велики, Григорије Богослов и Јован Златоусти). Овде Стефан позива свог, тј. рашког епископа. Рашка епископија је стара епархија Охридске цркве.

Мржњу браће — О сукобу између Стефана и Вукана, који је избио већ 1202, да борбе буду окончане 1204. или 1205. вид. *Историја српског народа* I, Београд 1981, 268—270 (С. Ћирковић).

Посредник њиховој мржњи — Теодосије мисли, као што потом изричито и каже, на ђавола. Излаже у неколико редова целу православну демонологију и амартиологију: ђаво, демон гордости је извор и почетак сваког зла у историји као и у животу појединца.

стр. 162 Исток — запад — Српске земље се у средњем веку традиционално посматрају у односу на Византију, која је Исток, као „западне" земље. Сава је повео са собом из Свете Горе не само Србе монахе него и Грке, вероватно баш оне Грке који су били сведоци Симеонова чуда о спомену 13. фебруара 1200. Теодосије то тумачи намером св. Саве да се глас о чуду, које ће се десити у Србији са моштима св. Симеона, рашири по целом византијскоправославном свету. Пренос моштију св. Симеона у Студеницу био је најраније 1204, а најкасније 1206. године. У сваком случају убрзо после пада Цариграда и распада Византије у четвртом крсташком рату (1204).

У светим саветима својим — Бог је славан у свакој својој провиденцијалној, промислитељској одлуци („савет" према грчкој речи ἡ βουλή, одлука).

Црнорисцима — Монасима, свакако монасима манастира Студенице.

Клиром црквеним — Са целокупним саставом свештенства и монаштва рашког одн. студеничког.

стр. 163 Прикладне песме — Опет мора да је реч о култним песмама посвећеним св. Симеону (тропарима, стихирама итд.).

Царске багренице — Порфирни огртач који је носио као владар-автократор (самодржац).

Спомен његов празноваваши — Судећи по овом месту код Теодосија, пренос моштију св. Симеона могао је бити окончан тек 13. фебруара 1205. (одн. 1206). Светогорци су сачекали да одслуже и службу о дану спомена св. Симеона 13. фебруара, после чега су се вратили у Свету Гору.

стр. 164 Не даде сна својим очима — Реминисценција на Псалам 131, 4.

Призивајући Пречисту — Свакако и зато што је Студеница посвећена Пресветој Богородици.

Истинитом Христу итд. — Веома згуснуто али јасно догматско образложење или основа за чудо које Сава иштекује, молећи се за то. Чудо мироизливања овде поготово треба да има сотериолошки, а зато и мисионарски смисао. Избија у први план Савино старање о просвећивању српског народа православљем, светлошћу ортодоксне хришћанске вере.

стр. 165 Да се удари у било — Билом или клепалом позива се на ноћна и дневна богослужења: на ударање у било сви монаси се окупљају у католикону ради молитве. Теодосије овде још раздваја „јутарње песме" и „славословља ка Богу празнично за спомен преподобнога" под овим славословљем треба разумети првобитно језгро службе св. Симеону, можда оне Савине која се данас чува у рукопису XIII в. у Архиву САНУ у Београду.

Светињу над светињама — Олтар се овде назива тако по аналогији са „светињом над светињама" Јерусалимског храма одн. старозаветне Скиније: најсветији део храма.

Служба за свога оца — И поред увођења култа св. Симеона, још укрштено с тим теку уобичајене посмртне службе и чинови.

стр. 166 Није могао да узгласи народу — Теодосије мисли на уобичајене „возгласе" на светој литургији, која је била у току. Велико узбуђење, и његово, и Стефаново, и целога присутног народа, због чуде-

сног догађаја, почело је да смета нормалном, свештеном вршењу литургије па отуда таква реакција св. Саве.

Слика на зиду — Поред казивања о чуду, које је идентично са оним у Хиландару, ово место је важно сведочанство да је и примарном слоју студеничког живописа био ктиторски портрет св. Симеона не само у цркви него и у „трапези" (трпезарији). То значи да је трпезарија већ тада, до 1204—06, била саграђена и живописана. Трпезарија светог Саве (тачнији назив је, чини нам се, трпезарија св. Симеона) последњих година је веома успешно рестаурисана; на жалост, никакав живопис се није сачувао.

Новом Израиљу — Српска житија развијају схватање о српском народу као народу библијском, као о „новом Израиљу". Открива се у томе и месијанска идеја о Србима као носиоцима централне библијске поруке, као „изабраном народу". То је, међутим, хришћанизована идеја, у којој се сваки хришћански, покрштени народ јавља као „изабрани народ" Божји. Тиме се хоће рећи само то да својим крштењем и харизматичким животом у цркви српски народ стиче све атрибуте новозаветног оствареног месијанства, новозаветне „изабраности".

стр. 167 Узевши реч итд. — Прва Савина проповед у Србији. Теодосије, као и Доментијан, наводе Савине проповеди у својој, реторско-хагиографској обради, што се види већ из чињенице да исти говори Савини гласе у Теодосија сасвим друкчије него у Доментијана. С разлогом се, ипак, претпоставља да су идеје тих говора аутентичне Савине идеје. То се потврђује управо упоредним анализом Доментијанових и Теодосијевих верзија. Разлике су у обради, у реторском ткиву; мисли су истоветне. Поготово се то потврђује упоредном анализом садржаја изворних Савиних текстова са овима у Теодосија и Доментијана.

Примљен у Авраамове станове — Праведници после смрти одлазе ка Аврааму, библијском праоцу који се одликовао вером и гостољубљем. По Христовој причи о Лазару и богаташу, Лазар правед-

ни је у „крилу Авраамову" (Лк. 16, 19—31). Тако и св. Симеон, који је дарежљивошћу и гостољубљем заслужио да буде у Авраамовим дворима, остварујући лик потпуно супротан немилостивом богаташу из јеванђелске приче.

стр. 168 Духове одгони — Зле духове, демоне, ђаволе.

стр. 169 Умиљења — Умиљење (стсл. умилениje, грч. ἡ κατάνυξις) је нарочито душевно стање под дејством свести о греху и осећања греха, али прожето сазнањем да Бог у својој љубави прашта. Умиљење је, на тај начин синтеза страха и љубави, туге и радости, али синтеза у којој доминирају љубав, нада, вера, умирење, усхићење Богом — његовом љубављу, лепотом, мудрошћу.

стр. 170 Отпусти сабор — Сабор у овом случају молитвени литургијски скуп (ἡ σύναξις) а не неко државно тело.

Повратак у Свету Гору — По Теодосију и Доментијану, св. Сава после преноса моштију св. Симеона хоће да се врати у Свету Гору. Сваком правом Светогорцу, без обзира на чин, и данас је неподношљива мисао да напусти Свету Гору или да се, одлазећи из ње по каквој потреби, не врати у њу. То, дакле, код Савиних биографа није фраза и Сава је заиста тако морао да мисли. Али на упорно мољење Стефаново, Сава остаје тада у Србији као студенички архимандрит.

Да узакониш — Сажето изражена суштина мисије св. Саве, стављена у уста Савиног брата Стефана. Сава је настављач онога што је започео, а није стигао да доврши, св. Симеон Немања.

Оскрбити — Ожалостити, нанети бол.

стр. 171 Лавра Светога Симеона — Лавра је уопште велики, матични манастир читавог низа других манастира, матица целокупног монаштва једне области (као Лавра Светог Саве Јерусалимског, Велика Лавра итд.).

стр. 172 Пресветитељства — Пре него што је хиротонисан за архијереја, тј. за архиепископа.

Тројицу разумно свима казиваше — То не значи да је Сава покушавао да тајну Свете Тројице, централни догмат хришћанске цркве, свима објасни рационално, у складу са здравим разумом. „Разумно" (стсл. разоумʼно грч. θεογνωστῶς) значи — у духу и на основу својега богосазнања, према богосазнању цркве.

Свима заповедаше — Као и пре овога, Сава је у својим мисионарским апостолским проповедима говорио углавном на тему тријадолошког догмата, догмата о Светој Тројици. Ту је подвучен карактер тзв. ипостасног, личног односа међу лицима Свете Тројице, а посебно да „Дух Свети од Оца исходи". Овом последњом формулацијом истиче се да Дух не исходи и од Сина, како је по римокатоличком латинском учењу (Filioque). Јасна је антилатинска мотивација ових проповеди св. Саве.

Обичаји... по апостолском суђењу — Под тим се подразумева завођење таквога правног поретка који се заснива на предању апостолских канона. Значи да је још пре добијања аутокефалности, Сава почео да уводи у Србији, и у цркви и у „отачаству", византијске обичаје и законе, као и типик византијске цркве.

Предања... која у Светој Гори навиче — Узор српском монаштву је светогорско монаштво. Ту је Теодосије сасвим изричит.

О чему није време да се говори — Можда би пре требало превести: „о чему нема времена да се говори". Задржали смо приликом редиговања Мирковићеву интерпретацију, јер се ово место може и тако разумети.

стр. 173 Велику цркву... у Жичи — Манастир Жича је подигнут још 1208, као задужбина Стефана Првовенчаног, али је у томе учествовао и св. Сава као архимандрит Студенице; живописана је жичка црква, и

коначно „украшена" тек 1220. Храм Жиче посвећен је Вазнесењу Господњем (Спасовдан, у четрдесети дан после Ускрса). „Великом црквом" назива се, по византијској традицији, црква одн. манастир где се налази седиште поглавара аутокефалне цркве. Отуда — наравно тек од 1219 — синоним за Жичу. Други назив Жиче, из истих разлога, после 1219, „Архиепископија". После премештања седишта српске цркве у Пећ, „Великом црквом" се назива Пећки манастир одн. Манастир Пећка патријаршија. Од новијих радова о Жичи вид.: М. Кашанин — Б. Бошковић, — П. Мијовић, *Жича*, Београд 1969; Б. Кораћ, *Свети Сава и програм рашког храма*, Сава Немањић — Свети Сава, Београд 1979, 231—244; В. Ј. Ђурић, *Свети Сава и сликарство његовог доба*, тамо 245—261.

Многе раднике... из грчке земље — Новија истраживања дају за право овом казивању Теодосија. У зидању и украшавању Жиче, насупрот ранијем мишљењу Милоја Васића, учествовали су и грчки мајстори. Вид. нав. радове Кораћа и Ђурића. Тај рад пада у 1208. или 1209. годину.

стр. 174 Мандија — Широки горњи монашки огртач, део одеће схимника (и малог и великог). Вид.: Л. Мирковић, *Литургика* II/2, 167—172.

Падањем на земљу — Великим поклонима, метанијама.

Одаждив — Одаждити (од дажд, киша) значи наквасити, залити као даждом, као кишом.

Слове — Старински, црквенословенски вокатив једнине од речи Слово (грч. ὁ Λόγος) Син Божји, друго лице Свете Тројице („Реч Божја"). Први део молитве је, иначе, сав саздан од веома тачних, сажетих догматских формулација, као и библијских реминисценција.

стр. 175 Нов народ — Српски народ, који се тек сада, по доласку Савином и његовим мисионарским радом у Студеници, истински обратио ка Христу те доживео своју духовну и егзистенцијалну „обнову" (грч. ἡ ἀνακαίνωσις) назива се овде „новим" (νέος, што значи и

„младим") као што се уопште тек крштени људи називају „новим", „младим" народом (грч. νεόφυτος). Упор. и објашњење појма „Нови Израиљ" уз стр. 88.

Отрока — Младића (према првобитном и основном значењу те старословенске речи), а не „отрока", роба. У овом другом значењу то је категорија социјалног статуса у средњовековном српском феудализму.

стр. 176 О напрасној смрти Стрезовој — О бугарском властелину Добромиру Стрезу, блиском рођаку бугарског цара Борила (1207—1218), који се због својих политичких амбиција одметнуо од цара и ставио под заштиту српског великог жупана Стефана Немањића, вид.: *Историја српског народа* I, Београд 1981, 298—299 (Б. Ферјанчић). Стрез је Борилов рођак према новијим истраживањима; раније се сматрало да је рођак претходног цара Калојана (1196—1207). У Просек се повукао 1208; то је утврђени град у клисури Вардара (Демир Капија). Изневерио Стефана и приближио се Борилу као и епископском деспоту Михаилу. Догађај о коме прича Теодосије догодио се 1212 (према ранијим истраживањима 1214).

стр. 177 Рођак Калојана цара загорског — Стрез је Борилов рођак према новијим истраживањима. Калојан је иначе нападао византијске територије за латинске владавине у Цариграду (после 1204). „Загорјем" се у старим српским рукописима назива Бугарска. Овде Теодосије бележи предање о избављењу Солуна још једним чудом св. Димитрија Солунског. О традицији ових чуда, из ранијег периода, вид.: Ф. Баришић, *Чуда Димитрија Солунског као историјски извори*, Београд 1953.

Тулац — Тоболац, торба у којој се носе стреле.

стр. 178 Гот — Бугарин.

Светим јеванђељем... за брата — Стефан се, по овом податку, побратимио са Стрезом. „Чин братотворенија" вршио се над јеванђељем као сакралним сведоком ове нове духовне везе.

стр. 179 Око две стотине сежања и више — Сежањ или лакат, аршин, има око 70 цм; 200 сежања = око 140 метара.

стр. 184 Умилено — Потресен страхом и кајањем.

стр. 186 Начелствујући — Као старешина.

стр. 187 Правило... узаконивши — Тиме је обухваћено све што се односи на уређење манастирског живота у Студеници, према томе и *Студенички типик*, који је Сава у овом раздобљу и написао, вероватно 1208. Типик је, уз мања прилагођавања, скоро истоветан са *Хиландарским типиком*, а сачуван је у познијем препису из 1619. године. Издао га је В. Ћоровић, *Списи св. Саве* 19—150, но само у облику варијаната уз *Хиландарски типик*; пре тога је овај типик издао посебно К. Јиречек у Гласнику Српског ученог друштва 40 (1874), 132—181. Лазар Мирковић је превео само варијанте, према Ћоровићевом издању.

Дође у Свету Гору — Овај први повратак Савин у Свету Гору пада у 1217. годину. У литератури је доста раширено мишљење да Сава одлази из Србије у знак протеста што Стефан те године прима краљевску круну из руку папског легата из Рима. По Доментијану (Л. Мирковић, 136—137), то Сава шаље епископа Методија у Рим и тражи, те и добија круну за Стефана, да га потом у Жичи њоме сам он крунише. Теодосије о томе не говори ништа. По њему, једини мотив Савиног одласка је неутољива духовна жудња за Светом Гором.

стр. 188 Првој ћелији за ћутање у Кареји — То је свакако Карејска ћелија (испосница), „прва" зато што ју је св. Сава подигао за време својега првог боравка у Светој Гори.

Помишљаше на грех свој — Постоји мишљење да је престанак мироточења у Студеници, као и одлазак св. Саве из Србије, последица Стефановог латинског крунисања, па се и у овом помену „греха" његовог види алузија на то. Код Теодосија је то, ме-

ђутим, опште место житијне психологије. Иза тих речи не мора стајати никакав стварни, поготово не политички грех. „Грех" је овде уопште грех или грешност, што их сваки човек носи као узрок свакога његовог зла и сваке његове несреће. Па и престанак мироточења био је само знак, опомена да треба испитати своју савест како би се у греху нашао узрок.

стр. 189 У свима изворима — Из мермерне раке (ћивота) и из ктиторских портрета — фресака у цркви и трпезарији.

стр. 190 Богољубљем и брата својега омрзну — Башић вели да се „по овом јаком изразу види да је св. Сава заиста био веома љут на Стефана због његова попуштања католицизму" (стр. 174, нап. 5). За тим се поводе и други (нпр. Д. Павловић, *Стара српска књижевност* I, Н. Сад — Београд 1966, 429). Израз је, међутим, из јеванђеља: „Ако ко дође к мени, а не мрзи на својега оца, и на матер, и на жену, и на дјецу, и на браћу, и на сестре, и на саму душу своју, не може бити мој ученик" (Лк. 14, 26). Ово место код Теодосија, према томе, не говори баш ништа о Савиним осећањима према Стефану поводом његовог крунисања, или иначе, већ само истиче Савину доследност у остваривању јеванђелске заповести из Лк. 14, 26. То је, како Теодосије мало касније изричито каже, „немилосрђе брата Бога ради" (стр. 124).

стр. 191 Светог писма велики испитивач — Ово место је раније друкчије превођено: „А негоВаше много и књижевност, и уз то беше врло разуман и вешт приповедалац" (М. Башић, 176). О смислу оригиналног текста расправљали смо у чланку: Д. Богдановић, *Шта Теодосије пише о књижевном раду Стефана Првовенчаног,* Зборник Матице српске за књижевност и језик 24 (1976), 385—389.

Ава — Сиријско-арамејска реч (abbas), која значи „отац", а употребљава се као епитет монаха, по правилу — угледнијих духовника.

Иларије — Ава Иларион је потом био први зетски епископ у Српској аутокефалној цркви. Вид.: В. Мошин, *Повеља Светог Саве Манастиру Светог Николе у Врањини,* Свети Сава. Споменица, Београд 1977, 79—116 (IV. *Први зетски епископ Иларион,* 105—116).

Пригодне песме у његову почаст — И овде је реч о црквеним песмама за култ св. Симеона у Студеници. То ће бити, по свој прилици, управо Савина служба св. Симеону, коју је објавио Ћоровић, *Списи св. Саве* 176—186: наш превод: *Србљак* I, 7—31.

стр. 192 Устав човечје природе — Природни закон, закон људске природе.

стр. 194 Што и њему самоме није било непознато — Сава је у Хиландару, значи, опет натприродним путем, сазнао шта се у Студеници десило.

Због познатог узрока — Због узрока који је Богу био познат, чиме се истиче провиденцијални, промислитељски смисао целога подухвата око настанка српске црквене аутокефалности.

Константинов град — Цариград, Константинопољ, али је овај податак у Теодосија погрешан: у Цариграду је од 1204. до 1261. Латинско царство, а византијски цар и патријарх прелазе на малоазијску страну, у Никеју („Никејско царство"). Цар Теодор I Ласкар(ис) владао је у Никеји 1204—1222, а Сава одлази у Никеју 1219.

Кћи цара Теодора Ласкара беше удата невеста Радослава — То је погрешно. Невеста Радослава, старијег сина Стефановог, била је Ана, кћи другога Теодора — Теодора Анђела (Дуке, Комнена Дуке), епирског деспота (о. 1215—1225), који је од 1224. столовао у Солуну, прогласивши се за цара.

Јерес зловерја одагнасмо — Изричито сведочанство да је Србија до Симеона и Саве била прожета неким „зловерјем" (грч. ἡ κακοπιστα), што се може односити на богумилство.

Немамо свога архиепископа — Најбоља историографска студија о Савиној мисији у Никеји још увек је расправа Н. Радојчића, *Свети Сава и аутокефалност српске и бугарске цркве,* Глас СКА 179 (1939); упор. С. Станојевић, *Свети Сава и независност српске цркве,* Глас 161 (1934), 197—251; Б. Гардашевић, *Каноничност стицања аутокефалности Српске цркве 1219. године,* Свети Сава. Споменица, Београд 1977, 33—77; Ј. Тарнанидис, *Колико је св. Сава као личност могао да утиче на остварење аутокефалије Српске цркве,* Сава Немањић — Свети Сава, Београд 1979, 55—63; Б. Ферјанчић, *Аутокефалност Српске цркве и Охридска архиепископија,* тамо 65—72, има друкчије мишљење: пут Савин у Никеју он ставља у 1220 (позивајући се на V. Laurent, *Les regestes des actes du patriarcat de Constantinople* IV, Paris 1971, 31 sqq, No 1225), а уз то сматра да је Хоматијаново оспоравање легитимности никејског акта о аутокефалности српске цркве врло темељно засновано.

Једнога од моје братије — Сава је у Никеју дошао, судећи по Теодосију, са извесним бројем најугледнијих хиландарских монаха.

стр. 195 Апостолске столице — По учењу православне цркве, свака је епископска катедра (ἡ καθέδρα, столица) „апостолска", као веродостојно наслеђе апостолског рукоположења (хиротоније) у тзв. „апостолском прејемству" (наслеђу, континуитету сукцесије).

стр. 196 Тајнаклет — То су у Византији, заправо, Secreta, просторије државне канцеларије за претежно финансијско-управне послове. После ослобођења Цариграда 1261, Михаило VIII је царски суд обновио управо само као βασιλικὸν σέκρετον или, једноставно, σέκρετον (вид. J. M. Hussey, *The Byz. Empire* II 24—25, 29 sqq).

Благонарочити празник — Вероватно је то Ускрс. То је разлог што В. Лоран, а за њим Б. Ферјанчић, сматрају да се освећење српског архиепископа догодило 29. марта 1220, јер је те године о Ускрсу држан у Никеји сабор који је расправљао о унији са Римском црквом.

Германа — И овде је Теодосије заменио личности: патријарх Герман II био је на васељенском престолу 1222—1240, а у време Савиног боравка у Никеји патријарховао је Манојло I Сарантин (1217—1222).

Говорио „достојан" — „Достојан" (грч. ἄξιος) је узвик потврде или акламације којом окупљени народ, али пре свега патријарх, свакако и цар, јавно сведоче о подобностима кандидата за архијерејски чин. Вид.: Л. Мирковић, *Литургика* II/2, 125, упор. стр. 117.

стр. 197 Удовиштво цркве — Црква (епархија или цела помесна црква), која изгуби свог архијереја, назива се у канонском праву „удовом", а њен статус је за време упражњености престола „удовиштво". Назив долази отуда што је црква — невеста Христова, а епископ представља Христа, дакле — женика цркве. Вид.: Н. Милаш, *Православно црквено право,* Београд 1926², 409—410.

Нашу западну цркву — Српску цркву, која је, географски, „западна" у односу на Византију и васељенску патријаршију.

Ничим неподложном источној цркви — Под источном црквом подразумева Теодосије васељенску патријаршију. Уводни параграф овог одељка износи главне разлоге за тражење аутокефалности: 1) велика удаљеност; 2) високи трошкови приликом сваког посвећења архиепископа; 3) могући политички сукоби владара „источних и западних", тј. византијских и српских; 4) упражњеност цариградског патријарашког престола, која може парализати избор српског архиепископа; 5) евентуално непријатељство цара и патријарха према српској цркви, које такође може парализати живот српске цркве и онемогућити избор и хиротонију архиепископа. Имајући у виду све те невоље и евентуалности, Сава види једини излаз у пуној слободи, „самовласности" (грч. αὐτεξούσιος) и неподложности српске цркве, што значи у њеној

потпуној самосталности (аутокефалности). По Теодосију, захтев за аутокефалношћу поставио је Сава тек када је добио архиепископију и био хиротонисан за архиепископа. Истина, самим давањем архиепископског чина и титуле била је призната српској цркви извесна аутономност, али не и потпуна самосталност.

Да се тамо од својих епископа посвећује — У томе је главно обележје аутокефалности (потпуне самосталности), да сабор помесне цркве сам (αὐτόζ) и без претходног питања и сагласности друге одн. матичне цркве, бира свог црквеног поглавара (κεφαλσ).

стр. 198 Написа благослов — То је документ конститутивног карактера, којим се даје или признаје пуна самосталност једној цркви, али се не види из Теодосијевог причања да ли је то било тзв. „канонско писмо", којим се од стране цариградске цркве даје благослов за успостављање српске архиепископије, или „томос" о канонском признању самосталне цркве српске. „Друга заповест", коју Теодосије наводи, биће, у ствари, грамата или синђелија о хиротонији самога архиепископа Саве. Текст грамате није наведен према оригиналном документу (Теодосијева верзија разликује се од Доментијанове — вид. Л. Мирковић, 116), али је у основним ставовима ту ипак све што једна грамата о хиротонији треба да садржи. У обе верзије је погрешно име васељенског патријарха Германа уместо Манојла. Теодосије (али већ ни Доментијан) немају под руком оригинални документ, који се, додуше, није ни могао чувати у Хиландару него у Великој цркви (прво Жичи, па Пећком манастиру).

Учаше га свима црквеним правилима — У разговору са патријархом (Манојлом), Сава је упознат са „свима црквеним правилима", свакако са канонима који се односе на устројство једне аутокефалне цркве. Те ће консултације бити од извесног значаја вероватно за Савин рад на српској редакцији Номоканона или Крмчије.

стр. 199 Попове и ђаконе и чаце — Овде је реч искључиво о свештеним чиновима светогорских монаха: јеромонаха („попова"), јерођакона („ђакона") и чатаца (грч. ὁ αναγνώστηζ). Овај последњи чин припада нижим, тзв. црквенослужитељским степенима, а њиме се добија благослов за читање Светог писма (апостола и паримејника, јер јеванђеље читају само свештеник или ђакон); анагност је по правилу не само читач него и појац (грч. ὁ ψάλτησ). О чину чаца и појца вид. Л. Мирковић, *Литургика* II/2, 110—113; ђакона — 114—118; презвитера или јеромонаха — 118—121.

стр. 200 Подобни да их постави за епископе — Први епископи аутокефалне српске цркве су Хиландарци, заправо они хиландарски монаси који су тамо можда још из властеоске пратње св. Симеона или су дошли нешто касније, у току прве две деценије XIII века.

Гора мислена — вид. Светозар Радојчић, *Епизода о Богородици — Гори у Теодосијевом „Животу св. Саве и њена веза са сликарством XIII и XIV века,* Прилози КЛИФ, књ. XXIII, св. 3—4, Београд, 212—222.

стр. 201 Књиге законске — Под овим се подразумева, свакако, Номоканон, црквеноправни зборник, основни правни извор православне цркве: Д. Богдановић, *Крмчија светога Саве,* Сава Немањић — Свети Сава, Београд 1979, 91—99, где се резимира проблематика српске Крмчије, са позивом на многобројну и значајну литературу о том питању. Упор.: В. Мошин, *Правни списи светога Саве,* тамо 101—128. „Књигама законским" се, иначе, називао вероватно још у XII—XIII, а сигурно у XV—XVI в. у руским рукописима сачуван један црквеноправни зборник, у коме су делови византијског кодекса *Еклоге, Земљорадничког закона,* Василијевог *„Закона о казнама"* и *Прохирона.* У Савином номоканону су откривени и трагови тих „Књига законских" (Собољевски, према В. Мошину у *нав. делу).*

стр. 202 Синове своје — Радослава и Владислава.

стр. 203 **П о с т а в и т и е п и с к о п е** — Видети о томе новији рад: М. Јанковић, *Епископије Српске цркве 1220. године,* Сава Немањић — Свети Сава, Београд 1979, 73—84. Попис епископија налази се у тзв. „Хрисовулу самого светаго Сави и брата јего првовенчанаго краља Стефана. Места епископом српским" (изд. В. Ћоровић, *Списи св. Саве* стр. XXXV—XXXVI, према препису из 1453, који се сада чува у Музеју Српске плавославне цркве у Београду). Прве епископије биле су: Архиепископија (Жича), Зетска, Рашка, Хвостанска, Хумска, Топличка, Будимаљска, Дабарска, Моравичка, Призренска и Липљанска; старе (охридске) епископије биле су међу њима Рашка, Призренска и Липљанска.

С в е н о ћ н а б о г о с л у ж е њ а — Сава уводи литургијске обичаје Свете Горе, засноване углавном на палестинским традицијама формулисаним у тзв. *Јерусалимском типику.* У вези с тим типиком вид. расправу П. Симића, *Рад Светог Саве на осавремењавању богослужења у Српској цркви,* Свети Сава. Споменица, Београд 1977, 181—205. Као што се из те расправе види, погрешно је уверење да се у српској цркви типик јерусалимски уводи тек 1318—19, са тзв. *Никодимовим типиком.* Никодимово превођење типика у потпуној јерусалимској верзији је само крај процеса који је започео још св. Сава. Свеноћна богослужења (агрипније, према грч. ἡ ἀγρυπνία) о свакој недељи и великим празницима, карактеристична су за јерусалимски типик. „Света божаствена служба" је литургија, која се служи у јутарњим часовима, дакле свакако после свеноћнице.

стр. 204 **Ж и ч а** — Вид. раније! Сава је тек као архиепископ (1220) извршио освећење жичке цркве. О архијерејском освећењу цркве вид.: Л. Мирковић, *Литургика* II/2, 203—216. Света трапеза је тзв. свештени престо, жртвеник у олтару, заправо посебно направљен мермерни или уопште камени сто, на коме се служи литургија одн. врши освећење Дарова (канон евхаристије). У свету трапезу се обавезно уграђују мошти светих.

Т и м о т е ј у — Теодосије мисли на Прву посланицу апостола Павла Тимотеју, где апостол излаже своје погледе на чин епископа (1. Тим. 3,1 и д.). У следећим редовима, Теодосије парафразира апостола Павла.

М у ж ј е д н е у Г о с п о д у з а к о н и т е ж е н е — То је новозаветни, апостолски пропис, који само наглашава захтев за моногамијом, не прописујући ни обавезни брак епископа нити пак нежензство. У време св. Саве је епископ већ морао бити неожењен, па се ово правило Новог завета схватало као и сада: ако је био ожењен пре хиротоније, епископ није смео да буде у полигамном браку, а није смео да буде ни два или више пута ожењен.

стр. 205 **К њ и г е з а к о н с к е** — Сава је у Жичи приликом посвећења епископа свакоме од њих давао посебан, ауторизован препис Номоканона (Закону правила, Крмчије). Најстарији је поменути препис био у будимаљског епископа из године 1254, који се није сачувао; најстарији сачувани препис је зетски — Иловичка крмчија, писана за зетског епископа Неофита 1262. Но под „књигама законским" не морају се подразумевати само правни списи него и шири избор текстова догматског карактера: *Синодик православља, Исповедање вере епископа* и сл. (А. Јевтић, *Богословље св. Саве,* 148).

С а б о р — Жички сабор (1221) има нарочити значај у историји српске цркве. То је први општи црквено-државни сабор после добијања аутокефалности, а не само државни сабор (вид. А. Јевтић, *Богословље св. Саве* 149). Средишња тема овога великог сабора била је, очигледно, права вера, ортодоксија, православље. Свети Сава даје најпре образложење за сазивање сабора (стр. 137—138), а Поука је после (140 и д.). Иницијативу за крунисање Стефаново, Теодосије, као и Доментијан, приписује св. Сави, а тај чин везује за Жички сабор.

стр. 206 **П р а з н и к Х р и с т а С п а с а** — Спасовдан, празник Христовог Вазнесења, који је 1221. године био 20. маја.

Венцеименитога — На грчком, ὁ τέφανοσ, значи „венац", царски владарски венац; отуда је Стефан онај који носи име венца.

Багреницом — Теодосије овде наводи тачно инсигније легитимног владара у средњовековној Србији: багреницу (порфирни огртач), бисер (око врата), венац (круну), а уз то помазање миром (освећеним мирисним уљем) као свештену радњу, као чин.

стр. 207 Самодржавиа краља српског — И раније се велики жупан Стефан називао самодржавним (грч. αὐτοκράτωρ), али се тек од крунисања назива „краљем српским".

Ти их прослави твојом божаственом силом — Речи из завршне, тзв. „заамвоне" (иза амвона) молитве, која се чита за све вернике који су присутни у храму.

стр. 208 Поука — Поуком је код Теодосија названа проповед св. Саве о правој вери — према Доментијану, где је сачувана потпунија, опширнија верзија (Л. Мирковић, *Доментијан 234—242,* и нов, теолошки учен и истанчан превод који даје Атанасије Јевтић у веома значајној студији *Богословље св. Саве,* 158—167). Њу је изговорио св. Сава уочи саборне архијерејске литургије у Жичи, другог дана сабора, значи 21. маја 1221. Проповед је догматског карактера, јер се у њој излажу основна учења православне цркве у традицији светих васељенских сабора. Назив „поученије" вероватно није Теодосијев него преписивачев; сам Сава, у Теодосијевој верзији, назива своју проповед „словом" (грч. ὁ λόγος): „О јересима слово". И овде долази до изражаја двоструко мисионарски програм св. Саве, како га види Теодосије: христијанизација народа, тада још недовољно христијанизованог, и сузбијање јереси (богумилства, али и других), те утврђивање православља. То се зове „обновљење вере" (ἀνακαίνωσις), које није само формални акт. Свакодневним исповедањем православне вере у изговарању Никеоцариградског символа („правоверним обрасцем свете вере"), како о томе говори Теодосије ниже у овој

поуци (стр. 142), обнавља се духовна моћ православног хришћанина по Божјој благодати. Стога је за св. Саву одн. за Теодосија, исповедање символа вере „обновљење", мистично-духовни, а не само дисциплинарно-формални чин. На сабору није читан само Никеоцариградски символ вере, него и, како проистиче из Доментијана, Синодик православља, један од главних догматских докумената православне цркве. Анализом Теодосијевог казивања о Савиним говорима на Жичком сабору, Атанасије Јевтић је показао да су тиме били обухваћени и „ороси" (одлуке, догматске дефиниције) васељенских сабора, а ти текстови и сачињавају Синодик православља — *Богословље св. Саве,* 153). О синодику вид.: В. Мошин у Виз. Временику 17 (1960), 278—348, и *Rukopis pljevaljskog sinodika pravoslavlja,* Slovo 6—8 (1957), 154—176.

стр. 211 Примамо све свете саборе — Упор. Беседу о правој вери код Доментијана 9 (према прев. А. Јевтића, 162—163; Л. Мирковић, 238).

стр. 212 Некрштенима — То су Срби који нису били крштени ни у православној ни у римокатоличкој цркви него су припадали некој (вероватно дуалистичкој) јеретичкој заједници, чије крштење црква уопште не признаје те се они примају у цркву само пуним обредом крштења. Том чину онда претходи „проклињање јереси" (анатема) и уобичајено време „оглашења" (катихумената, припреме за крштење).

Крштене у латинској јереси — За св. Саву одн. за Теодосија, учење римске цркве је јеретичко, то је „латинска јерес". Ово се нарочито мора узети у обзир приликом тумачења шта се све подразумева под „јересима" у Теодосијевом *Житију светог Саве* односно у текстовима који се ту стављају у уста Светом Сави. Очигледно је да се тим појмом обухватају и латинска и друга хетеродоксна учења. Но, за разлику од богумила, који су се имали крстити, „Латини" су били подвргнути само посебном обреду чији су главни моменти: проклетство јереси (латинске!), исповедање Никеоцариградског символа (у његовом

првобитном, ортодоксном виду, где Дух Свети исходи само од Оца, а не Filioque — и од Сина — као у латинској верзији), и чин миропомазања — вероватно само код оних који још нису били примили миропомазање (ово се у католичкој цркви врши одвојено од крштења и знатно касније). Тако православна црква у начелу и данас прима обраћене католике. Римокатоличко крштење се, дакле, признаје без обзира на то што се врши поливањем водом, а не погружавањем у воду (τὸ βάπτισμα); битно је да је тзв. формула свете тајне истоветна, тј. да се крштава у име Оца и Сина и Светога Духа. О крштењу вид.: Л. Мирковић, *Литургика* II/2, 53 и д.

Егзархе — Изасланике (грч. ὁ ἔξαρχος) свештенике са посебним пуномоћјем средишње црквене власти.

Нека се са њима венчају — Непотпуна христијанизација огледала се и у великом броју невенчаних бракова. Мисијом се, дакле, предвиђа венчавање невенчаних, као и легализација деце из невенчаних бракова.

стр. 213 Исповедањем ка покајању — Под исповедањем се може подразумевати исповедање вере, али и исповедање као света тајна по духовничкој служби (упор. стр. 167). О светој тајни исповедања, вид. Л. Мирковић, *Литургика* II/2, 79—106.

Уставе законске и службе црквене — Тиме је обухваћен и манастирски поредак и литургијски живот монаха.

Благородне који су били у јересима — — Изгледа да је један од великих проблема државе првих Немањића била раширеност јереси међу властелом („благороднима"). Разуме се, пошто је појмом јереси обухваћена и „латинска јерес", могло би се закључити да се српска архиепископија старала да потисне католички елемент из овога владајућег феудалног слоја, али ипак није довољно јасно на које се јереси овде мисли.

Завист краља угарскога — Повест о чуду св. Саве и обраћењу угарског краља је углавном леген-

дарна, мада је чињеница да је угарски краљ Андрија II устао против Србије 1220. те да је „под непознатим околностима" обуставио свој поход против Стефанове Србије. Сава је свакако био упућен краљу Андрији, и могућно је да је управо та мисија доживела дипломатски успех; но, нема говора о обраћењу католичког владара Угарске у православље. Вид.: С. Станојевић, *О нападу угарског краља Андрије на Србију због прогласа краљевства*, Глас 161 (1934). 107—130.

стр. 214 Леденицама — Земуница или трап где се чувао лед што се прикупљао у току зиме.

стр. 217 Износећи нове и старе речи — Реминисценција на Мт. 13, 52.

стр. 219 Сада хваљенога — Светог Саву, који се прославља („хвали") читањем овог житија и службом у његов спомен.

стр. 220 Мали и велики — Сва властела, „мала и велика" — две категорије властеоског сталежа у средњовековној Србији. Вид. *Законик цара Стефана Душана*, САНУ, Београд 1975, стр. 101, 115, 117, 165 итд.

Родивши се сугубо на земљи — Учење о „сугубом" (двоструком), у ствари богочовечанском рођењу Исуса Христа, заснива се на учењу да се Исус Христос родио на земљи и као Бог и као човек: божански моменат је у рођењу од Духа Светога, људски — у рођењу од Деве Марије. Ипак, с тиме се може помешати тзв. превечно рођење Сина, вечно ипостасно (лично) својство другог лица Свете Тројице, које је само од Оца и само небеско. По православном учењу не може бити мешање својстава: Отац рађа Сина и происходи Светог Духа; Син се рађа одн. вечно је рођен од Оца; Дух Свети од Оца исходи.

стр. 221 Доброме анђелу заповеди — По учењу православне цркве душу човекову после смрти носи у Царство Божје — када се душа удостојила Царства — анђео Божји.

стр. 222 Великим образом иночаства — Стефан је као и Симеон Немања примио велику схиму. Његово ново име је Симон (а не Симеон).

Христове тајне — Свето причешће. Епитет „страшне" (φοβερός) имају ове тајне у литургијским текстовима евхаристије и евхаристичких молитава.

По уставу — Разуме се, по црквеном литургијском правилу, типику.

Дух свој предаде — Дан помена Симона монаха, преподобног Симона, је 24. септембра. Симон је умро 1228: *Историја српског народа* I, Београд 1981, 308 (Б. Ферјанчић). Његове мошти се данас налазе у Студеници, а не у Жичи, у новијем ћивоту испред олтара — десно од царских двери.

стр. 223 Павлом великим — Апостолом Павлом.

Радослава — Краљ Радослав је владао од 1228. до 1233. Вид. и занимљив чланак Светозара Душанића, *Краљ Радослав и Свети Сава,* Свети Сава. Споменица, Београд 1977, 301—312.

Свети град Јерусалим — Прво путовање св. Саве у Свету Земљу (1229) објашњава се понекад сукобом до кога је наводно дошло између Саве и Радослава због гркофилске политике Стефановог наследника. Том политиком је, претпоставља, се, била угрожена чак и аутокефална српска архиепископија, јер је Радослав — због жене Ане, кћери епирског деспота и цара Теодора, признавао врховни ауторитет охридског архиепископа (тада Димитрија Хоматијана). Те су претпоставке, међутим, без довољно основа. Сава је могао желети да иде у Свету Земљу из чисто духовних, религиозних побуда. Одбацивати унапред такву мотивацију значи, заправо, не веровати у могућност искрене религиозности и духовности, према томе ни у могућност религиозне мотивације у понашању црквених великодостојника. Тиме се у ствари битно огрешује о историјску истину, у којој има места и за религиозне као и за макијавелистичке побуде. У сваком случају, Теодосије не даје никаква повода да се помишља на сукоб Саве са Радославом.

стр. 224 Западно море — Јадранско море. Сава је на пут пошао вероватно из Будве. Појам „Далмације" употребљен је, дакако, у старијем и ширем смислу, који је обухватио читаво источно јадранско приморје.

Патријарх Атанасије — То је јерусалимски патријарх Атанасије II (умро око 1236).

Благослов ... да може ... свету службу свршавати — Прописима православне цркве, епископ који се налази ван своје епархије одн. цркве не може да служи литургију без дозволе надлежног епископа одн. црквеног поглавара, па је то важило и за св. Саву, макар био и архиепископ, поглавар аутокефалне цркве.

Витлејему итд. — Све су то места ходочашћа у Светој Земљи (Палестини, данас у Израелу), везана за живот, страдање, васкрсење и вазнесење Исуса Христа. Ту су и у доба св. Саве и сада хришћанске богомоље јерусалимске патријаршије, али и других православних па и осталих хришћанских цркава. Политички, Света Земља је тада под Арапима, али је фебруара 1229. био закључен уговор између цара Фридриха и египатског султана ал-Камила, којим је хришћанима осигуран приступ светим местима, па су им чак дати Јерусалим, Витлејем и Назарет.

Посница Господња — У ранијим преводима погрешно је прочитано ово место као „поница", јер се у рукопису изгледа није видело „с" изнад слова „о", како се иначе често исписивала ова реч. То је, иначе, место у Јудејској пустињи, где је Исус, по јеванђељима, постио 40 дана пре почетка својега проповедања.

стр. 225 Манастир Светог Герасима — Преподобни Герасим Јордански се празнује 4. марта. Умро је 475. Био је најпре у Египту, потом у Палестини на обалама Јордана, где је основао овај манастир. Његово житије написао је Кирил Скитопољски, познати рановизантијски хагиограф, али има и других историјских извора о њему. Druговао са животињама пустиње, излечио лава. Вид.: Ј. Поповић, *Житија* III, 69—74.

Лавру Светога оца Саве — Чувени палестински манастир (Мар Саба) недалеко од Јерусалима у Јудејској пустињи, ка Мртвом мору, који је 484. године основао палестински аскета Сава Освећени, родом из Кападокије у Малој Азији (439—531). Редиговао је манастирско-богослужбени типик према дотадашњој пракси палестинског монаштва. Он је патрон св. Саве Српског. Вид.: J. Поповић, *Житија* XII, 129—170. Слави се 5. децембра.

Содомском мору — Мртвом мору, крај којег се налазио библијски град Содом, спаљен због својих великих грехова.

Лавру Светога Евтимија — Преп. Евтимије Велики (376—473) пустињак палестински, основао је велико општежиће, лавру у Јорданској пустињи близу Хеброна. Слави се 20. јануара. Вид.: J. Поповић, *Житија I*, 623—645.

Манастир Светога Никона — Данас се не зна где се овај манастир налазио.

Светога Теодосија Општежитеља — Преподобни Теодосије Велики (Киновијарх, Општежитељник, о. 424—529), празнује се 11. јануара, оснивач је велике лавре и један од главних организатора киновијског вида монаштва. Манастир је на пола пута између Јерусалима и Витлејема. Житије вид.: J. Поповић, *Житија* I, 283—297.

стр. 226 Свету гору Тавор — Ваља приметити особиту узбуђеност св. Саве, по Теодосију, на Гори Тавору — месту Преображења Христовог. Код свих православних монаха-исихаста, традиционално је развијен култ Преображења (ἡ Μεταμόρφωσις) због божанске светлости („мале зраке", како вели Теодосије), преко које се, као преко аутентичне божанске енергије, улази у додир са Богом и обожује.

Свете мошти — Свете мошти су по литургијским прописима потребне за подизање цркава, дакле и за

подизање цркава у Србији (честице светих моштију се уграђују у свете престоле и уушивају у антиминсе: Л. Мирковић, *Литургика* II/2, 204). Пошто се овде помињу и друге ствари које св. Сава „куповаше" по целој Палестини, Теодосијево казивање се мора узети као сведочанство да се у Србији по повратку Савином нашло доста сакралних предмета, а сигурно и књига из Палестине.

Акр — Данас Акон на обали Средоземног мора (Либан).

стр. 227 Азију — итд. — Малу Азију, тј. у Никејско царство. Цариград је, како је овде тачно рекао Теодосије, тада био у власти Латина („Фруга", тј. Франака, 1204—1261). Грчком у ужем смислу владао је епирски грчки цар Теодор, таст краља Радослава. Никејско царство је обухватило углавном целу малоазијску половину Византије. Ту је владао цар Јован (Калојован) Ватац (1222—1254).

Часним дрветом крста — То је, по предању, делић часног и животворног крста на коме је распет Христос, који се сада чува као једна од највећих светиња у Хиландару, где ју је оставио св. Сава.

стр. 228 Одмориште се у манастиру — Одморили су се у Хиландару. Сава је бродом доපловио до Свете Горе, где се у хиландарском пристаништу искрцао (код манастира св. Василија, тада разореног, који је потом краљ Милутин обновио као „пирг" Хрусију). Према томе, Сава је са пратњом одсео најпре у свом манастиру, али је и овом приликом посетио прота у Кареји и остале светогорске манастире.

Добро поучаваше игумана и братију — Теодосије на овом месту није уопштен. Сава је, по њему, подсетио хиландарско братство „на што и због чега изиђоше из света да се подвизавају", те је говорио да „треба трпети што је за Бога, макар и тешко било", помињући „одлике широкога и тесног пута". Он је очигледно инспирисан својим новим искуствима и сазнањима из непосредног додира са строгим па-

лестинским монаштвом, и страхује да Хиландар не пође „широким путем", препуштајући се материјалним благодетима једне богате царске лавре.

С о л у н — Из Свете Горе Сава је дошао у Солун 1230, где је тада као цар владао епископ Теодор Анђел. Њега је Сава овом приликом посетио. За Теодосија, значи, односи између Саве, као српског архиепископа, и епирског цара (који је уживао подршку охридске цркве) били су добри. С друге стране, односи цара Теодора са краљем Радославом нису били тако беспоговорно присни да цар Теодор и митрополит солунски не би сматрали за потребно да моле Саву да утиче на Радослава те да овај „у љубави и у миру са њима пребива".

стр. 229 О с п о м е н у б р а т а итд. — Канонизација св. Симона. Сава преноси Симонове (Стефанове) мошти из Студенице у Жичу, Стефанову задужбину. За службу спомену 24. септембра требало је већ имати посебне црквене песме, а вероватно и посебну службу о преносу моштију. Међутим, сачувана је само једна позна служба св. Симону, коју је написао српски патријарх Пајсије Јањевац 1629, када је ћивот са телом Симоновим нађен у Сопоћанима закопан (Б. Трифуновић, *О Србљаку*, Београд 1970, 349—350; сама Служба са преводом, у *Србљаку* III, 301—353 према црквенословенској верзији у штампаним *Србљацима* из 1761, 1765, 1861, која је једина сачувана; упор. Л. Павловић, *Култови* 51—56.

стр. 230 У с в и м а м а н а с т и р и м а итд. — Веома је важно за историју средњовековне српске духовности и културе ово Теодосијево сведочанство о светосавском моделу српског монаштва: то је монаштво Свете Горе, Палестине и Мале Азије. Вид.: Р. Грујић, *Палестински утицаји на св. Саву при реформисању монашког живота и богослужбених односа у Србији*, Светосавски зборник 1 (1936), 277—313.

В е л м о ж а м а итд. — Социјална етика св. Саве, резимирана у овом параграфу Теодосијевог *Житија*, заснива се на рановизантијској патристици, на учењу кападокијских отаца (Василија Великог) и Јована

Златоустог. Упор. и Н. Радојчић, *Теодосијеви погледи на друштвено и државно уређење Србије*, Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani 9, Historični odsek 2, Ljubljana 1931.

стр. 231 С в е т и т е љ и м а — Архијерејима.

Т а к в и м с е б о г о с в е т л и м с в е т и л н и к о м п р о с в е ћ и в а ш е т а д а с р п с к а з е м љ а — Веома важно место, у вези са читавим излагањем овог одељка, за правилно разумевање појма „просвете", „просвећености" и „просветитељства" у средњовековној Србији. То није просветитељство рационалистичко-енциклопедијског типа XVIII века, већ култура светости, етичка просвећеност светлошћу божанских вредности. Светлост која долазећи од „богосветлог светилника" тј. од св. Саве, „просвећиваше" (обасјаваше Србију), јесте светлост светости и квалитет Духа у јеванђелском и православном смислу. О томе вид. и наш чланак *О суштини просвећености у култури средњовековне Србије*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 10/1, Београд 1981, 193—198.

В л а д и с л а в а — Побуна млађега брата Владислава против краља Радослава објашњава се тиме што је Радослав „скренуо с ума" због своје наводно лепе жене Ане, кћери епирског деспота и цара Теодора Анђела. То се догодило у позну јесен 1233. По Теодосију, Сава се најпре противио побуни, али се на крају, макар и нерадо, покорио томе, те Радослав напусти Србију, оде најпре у Дубровник, а потом у Драч. Владислава је за краља крунисао Сава. Радослав се касније вратио у Србију, замонашио се и као монах Јован проводи у Србији још неколико година; година његове смрти није позната, а сахрањен је у Студеници.

стр. 232 Н е в е с т у — То је Белослава, кћи бугарског („загорског") цара Ивана Асена II (1218—1241).

М и л е ш е в а — Манастир Милешева на реци Милешевској, десној притоци Лима, подигнут је као задужбина краља Владислава 1234. Вид.: С. Радојчић, *Милешева*, Београд 1971.

стр. 233 Да остави власт просветитељства — Савина је одлука да се повуче са активног положаја архиепископа мотивисана у Теодосија религиозним разлозима: „бежање од људске славе" и жеља да „у туђини" заврши живот; то је, дакле, монашка мотивација са сотериолошком идејом („туђиновање"), као у почетку Савиног монашког подвига. Бар према овом историјском извору, нису основана домишљања о политичким разлозима, у неслагању са Владиславом или у црквенополитичкој мисији посредовања за признање обновљене бугарске патријаршије. Абдикацију је Сава замислио најпре као прилику да оде до Синајске Свете Горе; по повратку, ако се врати жив, да се ван власти „усами у ћутању" тј. у исихастичком подвигу велике схиме.

Учећи их много о црквеном устројству и о правилима законским — Св. Сава се у свакој прилици, по Теодосију, стара о црквеном поретку, руковођен тежњом да у Србији оствари један идеалан православни еклисиолошки модел цркве и државе.

стр. 234 Арсенија Архиепископ Арсеније I, био је дуго поглавар српске цркве: 1234—1263. После смрти (1266) је канонизован. Службу и житије написао му је архиепископ Данило Пећки, а спомен му се слави 28. октобра. Вид.: Л. Павловић, *Култови* 71—76; Ђ. Трифуновић, *О Србљаку* 292—294, и сама служба с преводом *Србљак* II, 7—47.

Диоклитију — Диоклитијом се назива зетско приморје, према некадашњем називу целе области (Диоклитија, Дукља).

стр. 235 Брендич — Бриндизи, лука на италијанској обали Отрантског канала.

стр. 238 Велику Кесарију — Кесарија Палестинска.

Светога Георгија... Јована Богослова — Ови манастири се сада помињу као цркве које је св. Сава искупио на свом првом путовању — први од Латина, други од Сарацена, те су сада код Теодосија те цркве не само „његове" него и српске.

Атанасије — С патријархом јерусалимским Атанасијем II сретао се Сава и приликом свог првог путовања 1229. Умро око 1236.

стр. 239 Града Светога — Јерусалима.

Александријски град — Александрија је тада била у рукама Арапа, под влашћу египатског султана. Црква Светог Марка, апостола који је заштитник Александрије, јер је по предању он проповедао јеванђеље у томе граду. Патријарх александријски био је тада Никола (о. 1210—1243).

Имајући их (тј. сузе) даroване од Бога — Сава има „дар суза", који се по учењу православних отаца сматра нарочито великим даром, знаком божанске милости.

Архиепископ Далматије и Диоклитије — Таква архиепископска титула св. Саве није позната. То је, очигледно, једна од „класицистичких" формула, које су екуменски, у историјско-канонском смислу, биле познатије и прихватљивије.

У Константинову граду — Теодосије опет греши: Сава је за архиепископа постављен у Никеји, а не у Цариграду — али заиста од стране легитимног византијског цара и патријарха константинопољског.

У расуђивању многих духовних судова — „Расуђивање" (ἡ διάκρισις) је древно умно занимање источних монаха, неговано нарочито у египатској пустињи и на Синају. Није случајно што Теодосије управо овде помиње „расуђивање": ово се, пак, састоји у претресању многих тананих проблема духовног живота, где се цени не само лично искуство него пре свега надахнуће божанском мудрошћу, богосазнање (ἡ θεογνοσία, ἡ γνωσίς)

Питањем и беседама — Дијалошка форма духовног расуђивања која је посведочена и у монашкој мистичкој књижевности („Питања и одговори", грч. Ερωταποκρίσεις).

стр. 240 Црква Кира и Јована и црква светог великомученика Мине — Обе некада у Александрији, подигнуте за култове који су у правом смислу речи александријски: свети бесребреници (бесплатни лекари) Кир и Јован, мученици, живели у Александрији и страдали за време цара Диоклецијана у великом гоњењу хришћана (284—305). Празнују се 31. јануара, а пренос моштију у Манутин близу Александрије око 412. године, 28. јуна (мошти су потом пренете у Рим па у Минхен, и тамо се сада коначно налазе). Вид.: Ј. Поповић, *Житија* I, 891—894 и VI, 623—629. — Св. вмч. Мина празнује се 11. новембра. Родом Египћанин, страдао за време цара Максимилијана (286—305 и 307—310). Поштован као велики чудотворац. Вид.: Ј. Поповић, *Житија* XI, 212—221.

Тиваида — На средњем Нилу (у горњем Египту), где се још у средњем веку одржавала из IV века велика монашка колонија са општежитељном лавром коју је основао први организатор киновитског монаштва, св. Пахомије Велики (умро 347, слави се 15. маја; вид. Ј. Поповић, *Житија* V, 385—410).

Скит — Такозвани Египатски Скит, пустињски предео између Нила и Либијске пустиње.

Велики Вавилон итд. — Место које причињава многе и за сада непремостиве тешкоће истраживачима Теодосијевог *Житија светог Саве*. Ако је већ био у Александрији, Сава је, значи, био у Египту. Ако се под Великим Вавилоном подразумева Каиро, муслимански центар арапског Египта (Al Cahira), како мисли Станоје Станојевић без икаквог основа у другим историјским изворима, и тада је посета Египту већ учињена. Иначе, Сава би се, по хипотези, враћао у Палестину па опет ишао у Египат. Пут у Велики Вавилон почиње Сава из Јерусалима, пролази поред Јерихона, иде на Каламонију (манастир Богородице), одатле у град Корак (вероватно Киркаресет у источној Јорданској пустињи — дакле на путу за Месопотамију) па „кроз много дана и бедним путовањем" у Велики Вавилон, где је владао неки султан којега Теодосије не именује. Ту је црква трију младића „вавилонских" (Ананије, Азарије и Мисаила), и то би значило без даљег размишљања да се ради о Багдаду, главном арапском исламском политичком и верском центру у некадашњој Месопотамији, близу места где се некада стварно налазио Вавилон. Тешкоће причињава сада настављање пута у Египат. Из Теодосијевог излагања види се да је реч заиста о Египту, сада без Александрије, заправо о земљи под суверенитетом каирског султана. Можда је код Теодосија забуна, контаминација приче о путовању св. Саве у Египат из разних извора, а можда је Сава заиста ишао у Египат два пута, а у међувремену у Багдад. О бекству Јосифа с Богородицом и малим Исусом у Египат вид. Мт. 2, 13—15.

стр. 241 Чудотворна икона — Познато је мало икона са „црном Богородицом" одн. „црним Исусом". (Једна је чувена ченстоховска Богородица у Јасној Гори у Пољској). Мада је право објашњење у коптско-арапској средини где су такве иконе настале, Теодосије даје симболично догматско тумачење: црна је боја на лику Исусовом знак прародног греха Адамовог, којим је у људској природи деформисана њена првобитна боголикост (τὸ εἰκών); искупитељским подвигом и жртвом, Богочовек — узимајући аутентичну природу Адамову — преображава човека, „подиже" своју, тј. „божанску" слику (τὸ εἰρών), обнавља првобитну боголику лепоту човековог бића коме је место и назначење сам „престо славе" божанске. То је веома истанчана богословско-иконолошка анализа, заснована добрим делом на учењу рановизантијског црквеног оца и неоплатоничара св. Григорија Ниског (III—IV век).

стр. 242 Светог Антонија Великог — Св. Антоније Велики (251—356), оснивач анахоретског, „отшелничког" или пустињског монаштва у египатском Скиту.

О њему има доста података и аутентичних његових изрека у патерицима („отачницима"), нпр. у *Лавсаику* Паладија Еленопољског (V век). Житије му је написао ученик, св. Атанасије Велики. Вид.: Ј. Поповић, *Житија* I, 521—550 (слави се 17. јануара).

Светог Арсенија Великог — Арсеније Велики (354—449) египатски подвижник племенитога порекла, сјајног образовања и културе, који је 55 година провео у Скитској пустињи. Његово житије 8. маја: Ј. Поповић, *Житија* V, 193—210.

Западни архиепископ — Опет „западни" у односу на Цариградску патријаршију и друге „источне" патријаршије — Антиохијску, Јерусалимску и Александријску.

Ксилалога — Ксилалог (грч. ἡ ξυλαλόη) алое, мирисљава и лековита биљка.

Сахар — Шећер који се добија из шећерне трске.

Финик — Финик (грч. ὁ φοῖνιξ) је заправо палма, али се можда може разумети и као урма (М. Башић).

Велможе аримаде — Арапски племићи.

Света Гора Синајска — Синај је висока, кршевита планина на Синајском полуострву између Египта и Арабије (2646 м). У подножју и на падинама ове планине, на којој се по библијском предању Бог јављао Мојсију и дао му Таблице десет заповести (Декалог) одн. Закон (Тору), рано су се почели окупљати хришћански монаси. За развој синајског монаштва највећи значај има подизање манастира Св. Катарине, у Јустинијановом византијском каструму, у VI веку (527). У широкој околини манастира су вековима живели пустињаци — са већом колонијом у општежићу Раиту на обали Суецког залива. Читав синајски комплекс постао је током времена један од најважнијих и најсветијих центара источно-хришћанске, православне духовности, ка коме су тежили сви па и словенски православни народи. Збирка старих словенских рукописа, међу

којима су и најзначајнији глагољски кодекси из XI века и неки најстарији српски рукописи прве половине XIII века, сведоче о раном присуству и духовном животу јужнословенских и српских монаха на Синају. Свакако од времена св. Саве (1234) однос Србије и Синаја постаје живљи, а као велики дародавци и ктитори Синајског манастира јављају се и српски владари, највише краљ Милутин 1282—1321).

Купина — Библијско место догађаја који, у хришћанској интерпретацији, значи праслику вечног девичанства Богородице: купина која гори и не сагорева. Због свог изузетног културног карактера, ту је подигнута црква (Ἅγιον Βάτος, Св. Купина).

стр. 243 Црква Св. Пророка Илије — И старозаветни пророк Илија је везан, на основу библијског предања, за Гору Хореб (Хорив), а то је у ствари Синај.

Свети врх — На врху Синаја, до којег воде чувене камените степенице (ὁ κλῖμαξ, лестве, отуда вероватно назив *Лествице*, дела које је и написано у Синајском манастиру у VII веку), налази се капела посвећена св. Катарини. Према легенди, на том месту су пронађене мошти св. Катарине, неколико векова после њене смрти.

Испраћен од епископа — Игуман синајског манастира је од средњег века имао чин епископа. Синајски манастир са Раитом има аутокефалност и данас је на његовом челу архиепископ синајски и раитски.

стр. 244 Велика Антиохија — Град у Сирији, старо седиште Антиохијске патријаршије. И овде се воде духовни разговори у „питањима и одговорима" те о „духовним расуђивањима". Патријарх антиохијски био је тада Симеон (о. 1206 — о. 1235).

Манастир Светога Симеона са Дивне Горе — Св. Симеон Дивногорац се слави 24. маја, и зове се још св. Симеон Столпник Млађи (†596), за разлику од св. Симеона Столпника Старијег, Капа-

докијца који се подвизавао у околини Антиохије скоро два века раније (356—459) и који се слави 1. септембра (Ј. Поповић, *Житија* IX, 6 и д., нап. 1). *Житије* св. Симеона Дивногорца вид.: Ј. Поповић, *Житија* V, 561—581. Симеон је родом из саме Антиохије и подвизава се још као млад на „стубу" у околини града. Био је велики визионар. Дивна Гора се налазила између Антиохије, Селевкије и Росе; манастир Св. Симеона се видео из Селевкије и био удаљен од Антиохије само 16 км (према подацима код Ј. Поповића, *Житија* V, 578, нап. 1). Симеон Дивногорац је умро у седамдесет петој години живота.

Одатле дође у Јерменску ... и турске крајеве — То је без сумње тзв. Мала Арменија (Киликијска или „Нова" Арменија), у југоисточном делу Мале Азије, у прибрежју Средоземног мора крај Сирије (заправо, бивша Киликија). Названа је „Новом Арменијом" зато што је настала егзилом, емиграцијом јерменске елите после селџучко-турског освајања праве или Велике Арменије. У овој малој земљи била је хришћанска краљевина, а ту је и јерменски монофизитски, неправославни патријарх („католикос"). У доба проласка св. Саве кроз ову земљу, њоме је владао краљ Хетум I (1226—1269), на врхунцу моћи и просперитета (вид. Hussey, *The Byz. Empire* I, 628—637). Турски крајеви су, значи, делови Селџучког султаната, са седиштем у Коњи (стара Иконија).

стр. 246 Царски Константинов град — Овог пута је св. Сава заиста био у Цариграду, још увек у латинској власти, и поклонио се цариградским светињама, одсевши, као и раније, у Евергетидском манастиру, у коме је са св. Симеоном Немањом други ктитор.

Испричасмо ово о путовању светога — У овом одељку Теодосије врло јасно излаже мотивацију Савиних „хождениja". Глад за светим људима и местима, глад за оствареном светошћу, у ствари, била је од ране младости, по Теодосију, изузетна одлика Савиног духа. У исто време, истиче се у

њему потреба да се сва духовна и уопште свештена добит од таквих ходочашћа и доживљаја донесе у своје отачаство и подели са другима, са својим народом. И када се, напустивши архиепископски престо, отиснуо на хождениje, да задовољи своје личне духовне потребе, Сава мисли на своје отачаство и с радошћу скупља духовна искуства и свештене предмете за српски народ.

стр. 247 Загорска земља — Бугарска.

Својега пријатеља Асена — Цар Иван Асен II, чија је кћи Белослава била удата за краља Владислава, био је тако „пријатељ" Савин, у сродству са њим.

Град Несебар — Византијска Месемврија, данас буг. Несебар, на обали Црног мора, са луком, одакле је водио пут за Трнов, престоницу Бугарског царства.

Због тадашње студени — Како произлази из даљег казивања у *Житију*, долазак Савин у Трнов пао је у прве дане јануара, између Рођења Христовог (25. децембра) и Богојављења (6. јануара). Бугарски патријарх био је Јоаким (1235—1237). Светом Сави је указана почаст тиме што је уређено да он служи богојављенску службу великог водоосвећења („агијазме"). Ово се по типику врши од „десет часа" (тј. од 16 ч.) 5. јануара, када се на вечерњи служи литургија св. Василија Великог, да се сам чин Велике агијазме обави по заамвоној молитви у „колимвитри" (светој купки, крстионици), значи непосредно у наставку литургије. Јутрење је у други час ноћи, тј. у 20 ч. и почиње најпре повечерјицом, и после јутрења је опет водоосвећење, али по типику на изворима воде (Л. Мирковић, *Хеортологија* 105—111). Ујутру 6. јануара служи се литургија св. Јована Златоустог. Велико водоосвећење (Велика агијазма) је чин који се, по неким мишљењима, прибраја светим тајнама, а представља реминисценцију на Крштење Христово у Јордану. Сам празник се зове „Просвештеније" (Просвећење, ὁ Φωτισμός), а то је Крштење као просветљење, обасјавање и прожимање божанском Светлошћу, тј. енергијом самог Божанства.

стр. 248 Писму — Писмо светог Саве краљу Владиславу и архиепископу Арсенију није се сачувало, мада нема разлога сумњати у то да је оно постојало. У њему је свакако морала бити нека врста опоруке и опроштаја Савиног пред смрт. Уз то је ишао и списак свештених ствари (одежда, свећњака, сасуда, моштију, вероватно и књига — које Теодосије иначе спомиње међу поклонима бугарској патријаршији), које је Савина пратња понела у Србију за Архиепископију (Жичу) и Студеницу. Значи, у Жичи и Студеници нашли су се 1236. године многи предмети сакралне уметности из Палестине, Сирије, Египта, можда Багдада, а сигурно још и из Мале Азије и Цариграда.

стр. 249 Васкрсни дан недеље — Недеља је уопште дан посвећен на Васкрсење Христово.

Слава Богу за све — Речи св. Јована Златоустог на самрти, које је, ко Теодосију, изговорио и св. Симеон Немања (вид. стр. 58). Дан, а нарочито година смрти св. Саве још увек су у српској историографији спорни. Мишљење да је то била 1235. година оспорио је Д. Анастасијевић, *Свети Сава је умро 1236. године,* Богословље 11 (1936. обј. 1937), 237—275. Анастасијевић ставља смрт Савину у 1236. годину и оспорава резултате претходно објављене студије С. Станојевића — А. Соловјева, *Које је године умро Св. Сава,* Глас СКА 156 (1933), 159—169, да је Сава умро 14. јануара 1235; упор. С. Станојевић, *Смрт светога Саве,* Светосавски зборник 1 (1936), 385—392. С тим у вези и питање датума: литургијски традиционално, према скоро свим (и најстаријим) рукописима српским са житијем и нарочито са службом св. Сави, узима се 14. јануар као дан Савине смрти. Због литургијске колизије са Оданијем Богојављења, по типику, померао се датум помена св. Саве на 12, 13, али и на 15. јануар, нарочито у руским рукописима. О томе још: Д. Богдановић, *Служба светом Сави у руским минејима XV—XVII века,* Свети Сава. Споменица, Београд 1977, 349—360; исти, *Најстарија служба светом Сави,* Београд 1980. Црква Четрдесеторице мученика у Трнову била је

маузолеј бугарских владара; недавна археолошка ископавања у тој цркви открила су постојање гробова бугарских владара, па и Савиног гроба. О томе: I. Dujčev, *Saint Sava à Türnovo en 1235,* Хиландарски зборник 4 (1978), 17—29.

стр. 250 Пошто је прошла година — Теодосије је врло изричан, за разлику од Доментијана, што би значило да је до преноса моштију св. Саве из Трнова у Милешеву, о чему је реч у овом одељку, дошло 1236. односно 1237. године (у зависности од тога да ли се усваја 1235. или 1236. као година смрти св. Саве).

стр. 252 Моје те сагрешење најпре учини бегунцем од мене итд. — Нема довољно разлога да се у стварном понашању краља Владислава, побожног и цркви оданог владара, види узрок Савином одласку из Србије. Па ни грех побуне против краља Радослава (1233) тешко да се може узети као узрок јер је Сава ипак прихватио и легализовао ступање Владислава на српски престо, а уосталом, није се ни спремао да остане ван Србије него да се у њу врати, па је на повратку у Србију и умро.

Царству ти — То јест, Теби лично.

Служба светоме о спомену његову — Очигледно да је реч о посебној, најстаријој служби која је можда у Милешеви састављена за спомен св. Сави, али и са мотивима преноса. Вид. Д. Богдановић, *Најстарија служба светом Сави,* Београд 1980, са старијом литературом. По каснијој традицији српске цркве, пренос моштију се прослављао на дан 6. маја.

стр. 256 Парамонар — Црквени послужитељ, монах који се старао о чистоћи и реду у цркви, о паљењу и гашењу кандила и свећа (грч. ὁ παραμονάριος) који је спремао просфоре и вино за проскомидију, ватру и тамјан за кадионицу, клепао у било ради позива на богослужење итд. Синоним парамонара је парекклисијарх, кандиловжигатељ (С. Петковић, *Речник црквенословенског језика,* Сремски Карловци 1935, 148).

стр. 257 Када је ... цар Асен завршио живот — Цар Иван Асен II је умро 1241. године.

стр. 258 Као некада Давид пред ћивотом — Неки мотиви из Теодосијеве повести о преносу моштију св. Саве — као, на пример, овај, налазе се у *Служби преносу* одн. у *Софијској служби* (вид. у мојој књизи, и у *Србљаку* I, 45 и 75).

стр. 261 Царско украшавање круном — Појам „царског" употребљен је у ширем смислу „владарског" те у овоме не треба гледати алузију на царску титулу српског владара, поготово не на царство Стефана Душана (1333, цар од 1346—1355). Разуме се, то не би било ни могућно, јер је Теодосијево *Житије светога Саве* сигурно настало пре 1336, из које је године познат његов најстарији препис (тзв. Теодулов рукопис).

Библијски цитати

Житије Светога Петра Коришкога

1 Пс. 21, 26.
2 Пс. 72, 25.
3 Мт. 10, 37.
4 Рута 1, 16.
5 Јн. 21, 17.
6 Видети Мт. 6, 28—29.
7 Јн. 15, 5.
8 Пост. 22, 14.
9 Пс. 69, 6.
10 Пс. 30, 3.
11 Пс. 73, 19.
12 Пс. 40, 12.
13 Пс. 34, 25.
14 Пс. 17, 1—2.
15 Пс. 24, 1.
16 Пс. 69, 1.
17 Пс. 34, 26.
18 Пс. 6, 2—3.
19 Пс. 6, 10—11.
20 Пс. 117, 17. 12—17.
21 118, 41.
22 Пост. 18, 27.
23 1. Кор. 15, 42. 53.
24 1. Кор. 15, 50
25 Мт. 8, 29.
26 Пс. 29, 1—2.
27 Пс. 72, 2.
28 Пс. 93, 17.
29 Пс. 88, 1—2.
30 Пс. 70—15.
31 Пс. 41, 2.
32 Пс. 70, 9.
33 Пс. 26, 12.
34 Пс. 34, 24—25.
35 1. Тим. 1, 15.
36 1. Кор. 10, 12.
37 Лк. 17, 9—10.
38 Лк. 14, 11.

Регистар

Владимир Јанковић

---

* Објашњења уз одреднице: Димитрије Богдановић.

Илустрације

Теодулов препис из 1336. године, стр. 141б.

Теодулов препис из 1336. године, стр. 143б.

Теодулов препис из 1336. године, стр. 144б.

Теодулов препис из 1336. године, стр. 147б.

Стара српска књижевност у 24 књиге
књига пета/свеска прва

ТЕОДОСИЈЕ

ЖИТИЈА

Уредник
Милутин Станисавац

Рецензент
Биљана Јовановић-Стипчевић

Ликовно-графичка опрема
Добрило Николић

Технички уредник
Миољуб Поповић

Коректор
Вера Грчић

Издавачи

Издавачка радна организација *Просвета*
ООУР „Издавачка делатност"
Београд, Добрачина 30

Српска књижевна задруга
Београд, Маршала Тита 19

Штампа
Београдски издавачко-графички завод
Београд, Булевар војводе Мишића 17

Тираж
7 000 примерака

Београд, 1988.

ISBN 86-07-00317-8